

Cilt: 3 Sayı: 2
Ağustos 2020

ISSN : 2651-3013

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal Of Old Turkish
Literature Researches

Editör:
İlyas KAYAOKAY

ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

VOLUME/CİLT: 3

ISSUE/SAYI: 2

AUGUST/AĞUSTOS 2020

<http://dergipark.gov.tr/estad>

ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

(ULUSLARARASI, HAKEMLİ VE ALAN İNDEKSLİ BİR DERGİDİR)

İMTİYAZ SAHİBİ VE EDİTÖR

Araş. Gör. İlyas KAYAOKAY (Munzur Üniversitesi)

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Âdem CEYHAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet KARTAL (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Çetin DERDİYOK (Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Hakan TAŞ (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ (Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL (Kültür Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhammet Nur DOĞAN (Arel Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat KARAVELİOĞLU (Iğdır Üniversitesi)

Prof. Dr. Yavuz BAYRAM (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Grafik- Tasarım

İlyas KAYAOKAY

Yazışma Adresleri

ilyaskayaokay@munzur.edu.tr / kayaokay_2323@hotmail.com

BU SAYININ HAKEMLERİ

- Prof. Dr. Âdem CEYHAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ahmet KARTAL (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Aysun SUNGURHAN (Kırıkkale Üniversitesi)
- Prof. Dr. Halil ÇELTİK (Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hanife Dilek BATİSLAM (Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Namık AÇIKGÖZ (Muğla Sıtkı Koçman Üni)
- Prof. Dr. Saadet KARAKÖSE (Pamukkale Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yavuz BAYRAM (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hasan Ali ESİR (Recep Tayyip Erdoğan Üni)
- Prof. Dr. Murat KARAVELİOĞLU (İğdır Üniversitesi)
- Doç. Dr. Güler DOĞAN AVERBERK (Medeniyet Üniversitesi)
- Doç. Dr. Vildan COŞKUN (Sakarya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Erdem SARIKAYA (Bozok Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ (Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Reyhan KELEŞ (Atatürk Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Emel NALÇACIĞİL ÇOPUR (Akdeniz Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Metin SAMANCI (Bilecik Şeyh Edebali Üni)
- Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin ÇAĞLAYAN (Beder Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan ULUDAĞ (Erzincan Binali Yıldırım Üni)
- Dr. Öğr. Üyesi Yasemin AKKUŞ (Karamanoğlu Mehmet Bey Üni)
- Dr. Özlem GÜNGÖR (Uludağ Üniversitesi)
- Dr. İpek TAŞDEMİR

TARANDIĞIMIZ İNDEKLER

MLA

International Bibliography

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

**Academic
Resource
Index**

ResearchBib

ESJI

Eurasian
Scientific
Journal
Index

www.ESJIndex.org

Türkiye Diyanet Vakfı
İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Google Akademik

GENERAL IMPACT FACTOR

ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucular,

Mart 2018’de kıymetli bilim insanlarının makale, bildiri, değerlendirme, tanıtım vb. türden ilmî yazılarına yer vermek, akademik çalışmaların geniş okuyucu kitlelerine ulaşmasını sağlamak, genç araştırmacılara destek olmak, böylece bilim dalımıza katkıda bulunmak gayesiyle kurulan Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi’nin [Journal Of Old Turkish Literature Researches] 5. sayısını (Cilt 3, Sayı 2) neşretmiş olmanın heyecan ve mutluluğunu duyuyoruz.

Dergimizin 5. sayısında 9 makale ve 2 kitap tanıtım yazısı yer almaktadır. Kıymetli yazarlarımıza, vakitlerini ayıran değerli hakem hocalarımıza, ilgiyle takip eden araştırmacılara, destekleyen herkese çok teşekkür ediyoruz.

Bu sayımızda İsmail GÜLEÇ, pek bilinmeyen bir nazım şekli olan müsellese dikkat çekerek bu konudaKİ ilk ciddi araştırmayı yapmıştır. Âdem CEYHAN, kitap hacmindeki makalesiyle tekmil bir metin neşrinin nasıl yapılması gerektiğini ortaya koymuştur. Harputlu Ömer Naimi’nin nasihatnamesi günümüz Türkçesiyle okuyucunun istifadesine sunmaktadır. Nilgün AÇIK, Fuzuli’nin Su Kasidesi ile Abdülaziz Mecdi’nin Su Kasidesini mukayese etmiştir. M. Felat AKTAN, Şaban Kami Divanındaki ayetlere dikkat çekmiştir. Emel NALÇACIGİL ÇOPUR, kalkan miğfer ve zırhın klasik şiirimizde nasıl geçtiğini izah etmiştir. Müzahir KILIÇ, Risâlet-i Tuyurat adıyla bilinen bir yazma eserin tanıtımını yapmıştır. İsmail YILDIRIM, Devlet Arşivlerine dikkat çekerek Ali Bahar Efendi’nin kasidelerini ele almıştır. İpek TAŞDEMİR, divan şiirinde geçen miblağ kelimesinin kullanımı üzerine bazı tespitlerde bulunmuştur. Pınar EFE, Leyla Hanım’ın bilinmeyen iki yeni gazelini gün yüzüne çıkarmıştır. Tahir AŞİROV, “Zelîlî’nin Goşguları”,

Abdülkadir SARUK da “Kitab-ı Gül- Osmanlı Kùltür ve Edebiyatında Gül” adlı eserlerin tanıtımlarını üstlenmiştir. Alanımıza katkı sunan tüm makaleler için yazarlarımızı tebrik ediyoruz.

Dergimizin 6. sayısı (Cilt: 4 Sayı: 1) 28 Şubat 2021 tarihinde yayımlanacaktır. 6. sayımız için nitelikli çalışmalarınızı bekliyoruz. Makale gönderimi son tarihi: 30 Ocak 2021’dir.

İlginiz ve desteğiniz için müteşekkiriz

EDİTÖR

Araş. Gör. İlyas KAYAOKAY

ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

İÇİNDEKİLER

JENERİK

EDİTÖRDEN

İÇİNDEKİLER

MAKALELER

Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ

BİR NAZİM BİÇİMİ OLARAK MÜSELLES VE SELANİKLİ OSMAN ZEVKİ
EFENDİ'NİN MÜSELLESİ/ MUSELLES AS A FORM OF VERSE AND THE
MUSELLES OF OSMAN EFENDI OF THESSALONIKI **367-380**

Prof. Dr. Âdem CEYHAN

HARPUTLU ÖMER NAİMİ'NİN İSLÂMÎ BİLGİ VE ÖĞÜTLER VEREN BİR
NASİHATNAMESİ: MANZÛME-İ NAİMİYYE / A ADVICE BOOK OF HARPUTLU
ÖMER NAİMİ GIVING ISLAMIC INFORMATION AND ADVICE: MANZUME-İ
NAİMİYYE **381-486**

Doç. Dr. Nilgün AÇIK

FUZÛLÎ'NİN SU KASİDESİ İLE ABDÛLAZİZ MECDÎ'NİN SU KASİDESİNİN
KARŞILAŞTIRMASI/ COMPARISON OF FUZÛLÎ'S AND ABDULAZİZ MECDÎ'S
"SU" EULOGY **487-516**

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Felat AKTAN

ŞABAN KÂMÎ'NİN DİVANINDA ÂYET İKTİBASLARI VE TELMİH ÖRNEKLERİ/
VERSE IN THE DISTRICT OF ŞABAN KAMİ COLLECTIONS AND QUOTATION
EXAMPLES **517-538**

Dr. Öğr. Üyesi Emel NALÇACIGİL ÇOPUR

DİVAN ŞİİRİNİN KORUYUCU SAVAŞ ALETLERİ: KALKAN-MİĞFER-ZIRH/
PROTECTIVE BATTLE EQUIPMENT IN OTTOMAN POETRY: SHIELD-HELMET-
ARMOR **539-559**

Dr. Öğr. Üyesi Müzahir KILIÇ

HAZRET-İ SÜLEYMAN VE BÜLBÜL KISSASI/ HAZRAT SULAYMAN AND
NIGHTINGALE STORY **560-570**

Dr. Öğr. Üyesi İsmail YILDIRIM

ALİ BAHAR EFENDİ'NİN SULTAN III. SELİM'E SUNDUĞU BAHÂRİYYE
KASİDELERİ- I/ SPRING POEM EULOGY OF ALI BAHAR EFENDI
PRESENTED TO SELIM III. **571-606**

Dr. İpek TAŞDEMİR

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE "MİBLAĞ" KELİMESİNİN KULLANIMI ÜZERİNE
TESPİTLER/ FINDINGS ON THE USE OF THE WORD "MİBLAĞ" IN CLASSIC
TURKISH POETRY **607-617**

Doktora Öğrencisi Pınar EFE

LEYLÂ HANIM'IN YAYIMLANMAMIŞ İKİ ŞİİRİ / LEYLÂ HANIM'S UNPUBLISHED
TWO POEMS **618-626**

Dr. Öğr. Üyesi Tahir AŞİROV

ZELİLİ'NİN GOŞGULARI **627-631**

Yüksek Lisans Öğrencisi Abdülkadir SARUK

KİTÂB-I GÜL - OSMANLI KÜLTÜR VE EDEBİYATINDA GÜL **632-636**

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020

ss. 367-380

Makalenin Geliş

Tarihi

15/04/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

20/07/2020

Yavın Tarihi

30/08/2020

BİR NAZIM BİÇİMİ OLARAK MÜSELLES VE SELANIKLİ OSMAN ZEVKİ EFENDİ'NİN MÜSELLES'İ

İsmail GÜLEÇ¹

ÖZET

Müselles bir nazım biçimi olarak Türk edebiyatında henüz tanımlanmamış bir konu gibi durmaktadır. İlk örneklerini 19. asırda görmeye başladığımız müselles hakkında bir kanaatimiz olmakla birlikte henüz hakkında kesin bir hükme varabilmek için daha çok örnek görmeye ihtiyacımız vardır.

3. dönem melamiliğinin piri Nuru'l-Arabi'nin halifesi Selanikli Osman Zevki hakkında yeterince bilgi olmayan mutasavıflardandır. Yayınlanmış bir şiiri dışında bir risalede müselles biçiminde yazılmış bir şiiri bulunmaktadır.

Bu çalışmada Osman Zevki Efendi'nin müsellesinin de katılmasıyla elimizde bulunan müselleslerden hareketle biçimin ortak özellikleri tespit edilmeye çalışılmış ve Türk Tasavvuf Edebiyatı altında incelenmesi gerektiği konusu dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zevki, Melami Şiiri, Nuru'l-Arabi, Türk Tasavvuf Edebiyatı

¹ Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D., ismail.gulec@medeniyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0174-148X

Kimi metinleri temin etmemde yardımcı olan İlyas KAYAOKAY'a teşekkür ederim

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020 ss. 367-380

MUSELLES AS A FORM OF VERSE AND THE MUSELLES OF OSMAN EFENDI OF THESSALONIKI

ABSTRACT

As a form of verse, Müselles (three lines of poetry) seems to be an unspecified subject in Turkish literature. We have an opinion about the muselles, the first examples of which we started to see in the 19th century. However, we still need to see more examples to be able to make a final judgment about it.

He is one of the sufis who do not know enough about Osman Zevkî, the caliph of Nuru'l-Arabî, the the founder of the 3rd term Malamism. We have a published poem of Osman Zevki. There is another poem written in the form of muselles in a private library.

In this study, with the addition of Osman Zevkî Efendi's müselles, it was tried to determine the common features of the muselles we have. In addition, the subject that needs to be examined under Turkish Sufi Literature has been expressed.

Keywords: Zevkî, The poem of Melami, Nuru'l-Arabî, Turkish Mystic Literature

Klasik edebiyatımızın henüz bir neticeye ulaştırılmamış konularından biri de nazım biçimleri meselesidir. Özellikle bu konuda yazılmış ders kitaplarının ve yayınlanmış çalışmaların birbirini tekrar etmesi, bazı nazım biçimlerinin az da olsa farklı tarif edilmesi konunun örneklerinin yüzyıllara göre incelenerek yeniden tanımlanmasına ve tasnif edilmesine ihtiyaç olduğunu apaçık bir şekilde göstermektedir.

Altı yüz yıllık bir döneme ve geniş bir coğrafyaya yayılan klasik edebiyatımızda nazım biçimlerinin eşyanın tabiatı gereği, zamanla değişmesinde ve farklılaşmasında olağan dışılık yoktur. Bir diğer olağan dışı olmayan durum ise başlangıçta olmadığı halde sonraki yüzyıllarda bir kısmı geleneğin içinden bir kısmı ise etkileşime girilen kültürlerden alınarak yeni nazım biçimlerinin ortaya çıkmasıdır. Bunlardan biri de ilk örneğine 19. yüzyılda tesadüf ettiğimiz müselleştir.

“Bir şeyin veya bir hissenin üçte birini almak; kendisini katmak suretiyle iki kişiyi üçe çıkarmak” manalarındaki sels kökünün “tef’îl” kalıbından ism-i mef’ûl olarak türeyen müselles kelimesi “üçe çıkarılmış, üç özellik taşıyan bir hale getirilmiş” anlamına gelir; üçlenmiş/üçlü (şey), üç taraflı (yer), üç katlı (ip), üç harekeyle de okunabilen (harf), üç köşeli (geometrik şekil, üçgen) gibi. Arapça sözlük biliminde teslis, aynı harflerden oluşan bir kelimenin üç farklı harekesine göre aynı veya ayrı manalarda üç biçimde (üç ayrı kelime gibi)

kullanılması demektir. Bu şekilde kullanılan kelimeye müselles adı verilir. (Çelebi-Durmuş 2006: 84)

Bir edebiyat terimi olarak müselles;

“Her bendi üçer mısradan oluşan nazım şeklidir. Birinci bendinde her üç mısra birbiriyle kafiyelidir. Diğer bendlerin her birinde ilk iki mısra kendi aralarında, üçüncü mısra ise birinci bendin son mısrası ile kafiyelidir. Musammatların hemen hepsinde görüldüğü gibi birinci bendin son mısrası diğer bendlerin de son mısrası olarak aynen tekrarlanırsa müselles-i mütekerrir (mütekerrir müselles), böyle yapılmaz da üçüncü mısralar aynı kafiyeden olursa müselles-i müzdevic (müzdevic müselles) denilmesi gerekir.” (Cengiz 1986: 293)

şeklinde tarif edilmektedir. *Divan Şiiri Şekil Bilgisi* (2010) isimli eserlerinde Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik ise tanımını biraz daha kısaltarak şöyle yapmışlardır:

İlk bendi kendi içinde, diğer bentlerin son bir iki mısrası daima ilk bentle kafiyeli, aynı vezindeki üçer mısralık en az iki bentten ulaşan tek kafiyeli bir nazım şeklinin adıdır.

Bozoklu Osman Şakir'in Türkçe-Arapça-Farsça manzum sözlüğüne *Müsellesname* (Kaya-Ayçiçeği 2019) adını vermesi ise bir edebî terim olmaktan daha çok üç dilde hazırlanan sözlüğün dil sayısına işaret etmektedir ve en azından şimdilik bir tanım özelliği taşımamaktadır.

Mehmet Rifat, döneminin en önemli edebiyat kitaplarından biri olan *Mecâmiü'l-Edeb* nâm eserinde (1907) müsellesten bahsetmez. Tahirü'l-Mevlevî'nin tüm edebî nazım biçim ve türlerinin yer aldığı *Edebiyat Lügati*'nde (1973) ve daha sonra yazılan edebiyat lügatlerinde müsellesin madde olarak bulunmaması, Haluk İpekten'in (1994) ve Cem Dilçin'in (1993) eserlerinde müsellesten bahsedilmemesi onun Klasik Edebiyat nazım biçimlerinden olmadığını, en azından yaygın kullanılan bir nazım biçimi olmadığını göstermektedir. Ayrıca 16. yüzyıl şairi Edirneli Nazmî'nin, devrinde klasik edebiyatta görülen hemen her nazım biçiminde örnek vermeye gayret ettiği, klasik edebiyatın bilinen en hacimli divanı olan eserinde musammatlardan 524 murabba, 62 muhammes, 12 müseddes, 5 müsebbba, 5 müsemmen, 5 mütessa ve 7 muaşşere yer vermiş olmasına rağmen yukarıda tarifi verilen müselles biçiminde bir şiire rastlanmaması ve Edirneli Nazmî'nin müellif hattı ile olan divanında müfredlerden itibaren sayılırsa 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 mısralı birimlerle kurulan şiirler bulunmasına rağmen üç mısralı birimlerle/bentlerle oluşan

herhangi bir nazım yer almaması bu iddiamızı destekler mahiyettedir.²

Banarlı muhallem eserinde murabban mısra sayısının bir kayda tâbi olmadığını ve müselleş şeklinin edebiyatımızda çok nadir görüldüğünü söylerken (1983: 207) üç mısralı şiirlerin de murabba olduğunu ifade etmiş olmaktadır. Kurnaz ve Çeltik makalelerinde bazen teorik olarak müselleşin bulunabileceğini söylerken (2009: 836) yayınladıkları kitapta müselleş Divan şiirinde müstakil bir nazım biçimi olarak kabul ederler. Antepî Aynî'nin Divanı'nda;

*Zâr u giryân mübtelâ bir nây bir ben bir gönül
Çâk-dil şeydâ belâ bir nây bir ben bir gönül*

Matlalı gazelinin müselleş başlığı taşıması (Arslan 2004) bir edebi terim olmaktan daha çok, zar u giryân olmak bakımından cem ettiği aynı zamanda şiirin redifini oluşturan ney, ben ve gönülden kaynaklanıyor olmalıdır.

17. yüzyıl şairlerinden Hafız Ahmed Paşa'nın divanında (Tosun 2011) üç mısradan oluşan ve bir sonraki şiire bakıldığında henüz tamamlanmamış olduğu anlaşılan bir bentlik bir şiir yer almaktadır. 18. yüzyıl şairlerinden olduğu tahmin edilen Said Giray'ın divanında (2017) müselleş başlığı altında dört mısralı şaire ait olan, son iki mısralı da *Mesnevî*'nin üçüncü beytinin tekrarından ibaret olan altı beyitlik bentlerden oluşan bir şiir yer almaktadır. Müselleş ile şiir arasındaki ilişki pek anlaşılır gibi olmayıp *Mesnevî*'nin 3. beytinin nakarat olarak tazmin edildiği şiir mütekerrir müseddes gibi görünmektedir.

Mustafa b. Alaaddin Ali (ö. 1702), Bandırmalızade Mustafa Haşim Baba (ö. 1783), Beylikçizade Mehmet İzzet Bey (ö. 1809), Sabri Seyyid Mustafa Halvetî (ö. 1821) ve Hulusi Ömer Aydınî'nin (ö. 1879) de müselleş yazdıkları ifade edilmektedir. (Saraç 2007: 108)³ En azından şimdilik elimizdeki örnekler göre 19. yüzyıldan önceki divanlarda müselleşin terimleşmiş bir edebi biçim olarak yer almadığını söyleyebiliriz.

² Edirneli Nazmî'nin divanında yer alan nazım şekiller hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan Averbek 2017: xxxiii-xxxviii.

³ Haşim Baba, Hulusi Baba ve Beylikçi İzzet Divanlarını taradık ancak müselleşle tesadüf edemedik. Beylikçi İzzet Divanı'nda ise şarkı başlığı altında üçüncü mısralı ilk mısradan eksik bir şiir yer almakta.

Bir fedakârın gamı kıldı giryân âlemi
Hûn ider gözde nemi yokdur olmuş hurremi
Âşık-ı zârım ben bî-karârım

Ancak bu şiirin hem şairin şarkı demesi hem üçüncü mısralı eksik tefileli olması müstezad gazel olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

Klasik şiirimizde örnekleri bulunmayan müsellesin ilk örneği Halil Erdoğan Cengiz'e göre (1986: 293) Leyla Hanım'a (ö. 1848) aittir. Halil Erdoğan Cengiz, müsellesin adının anıldığını ama örneği pek verilmeyen bir nazım biçimi olduğunu ve tarifinin ilk kez kendisi tarafından yapıldığını, ve mütekerrir müselles olduğunu söylediği örneğin de ilk kez kendisinin tarafından verildiğini ve müzdevic örneğine tasadüf etmediğini söyler.

Ey fâtiḥ-i Hayber 'Alî vey melce'-i ahkar 'Alî
Kerrâr hem Haydar 'Alî Mevlâ-yı her Kanber 'Alî
Ey Sâki-i Kevser 'Alî Dâmâd-ı Peygamber 'Alî (1986: 294)

İlk kez gördüğü ve tek örneğini kendisinin verdiği söyledikten sonra müzdevic örneğine rastlamadığını söylemesindeki tenakuz bir yana, Leyla Hanım'ın matbu divanında bu şiir müselles şeklinde yer almaz. Divanı neşreden Mehmet Arslan ne divanda yer alan nazım şekillerinden bahsettiği giriş bölümünde ne de metinde müsellese dair bir ifade de bulunur. Halil Erdoğan Cengiz'in örnek olarak verdiği şiir müseddes başlığı altında yer alır.

Ey fâtiḥ-i Hayber 'Alî
Vey melce'-i ahkar 'Alî
Kerrâr hem Haydar 'Alî
Mevlâ-yı her Kanber 'Alî
Ey Sâki-i Kevser 'Alî
Dâmâd-ı Peygamber 'Alî

Hem matbu divanda hem Mehmet Arslan neşrinde mütekerrir müseddes şeklinde yer alan bu şiiri Halil Erdoğan Cengiz'in hangi gerekçe ile müselles kabul ettiği yazdıklarından da pek anlaşılmaktadır. Yekta Saraç (2007) Halil Erdoğan Cengiz'in verdiği örneği olduğu gibi alıp müselles olarak kabul eder. Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik'in (2010) de ifade ettiği bu şiiri mütekerrir müseddes olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

Konu ile ilgili bir diğer çalışmanın sahibi Muvaffak Eflatun, Musa Kazım Paşa'ya ait (ö. 1889) divanın Milli Kütüphane'de bulunan yazma nüshasında müsellesât bahsinde yer alan iki müsellesi örnek olarak vermektedir. (Eflatun 2004: 89)⁴ Eflatun'un makalesinde bizim için yeni olan bilgi bir divanda müselleslerin *müsellesât* başlığı altında verilmiş olmasıdır.⁵ Kazım Paşa'nın ilk müsellesi ikinci mısranın son kelimesi aynı zamanda üçüncü mısranın ilk

⁴ Yekta Saraç Musa Kazım Paşa'nın üç müsellesi olduğunu ifade etmektedir. (2007: 107)

⁵ Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik müşterek eserlerinde (2012) ilk şiirin altışar mısralık terci-bend olduğunu söylerler. Ancak Muvaffak Eflatun neşrinde yer alan bu şiirin hem kafiyelenişine hem de müsellesat başlığı altında bulunmasına bakarak müselles olduğunu söyleyebiliriz.

kelimesi olmak gibi bir özelliği daha vardır.

19. yüzyılın sonlarında hayatta olduğunu bildiğimiz şairlerden Raculî, Musa Kazım Paşa'nın müselleslerinden daha kısa mısralardan oluşan ve üçüncü mısraları nakarat olan bir müselles kaleme almıştır. (Karakaş 2008) Yedi bentten oluşan şiir hece vezniyle yazılmış olup kafiye düzeni aaA, xaA şeklinde devam etmektedir:

Başında 'aşkın tâc-ı penâhı
Sensin dü 'âlemin pâdişâhı
Afv it günâhı Bâri İlahî (Karakaş 2008: 300)

Aynı yüzyılda yaşadığını tahmin ettiğimiz Sadık Kemalî'nin divanında ise üç müselles yer almaktadır. (Kınay 2011) Mutasavvıf bir şair olan Sadık Kemalî'nin üçü de aruzla yazılan müsellesleri, nakaratsız ve aaa, bba... şeklinde kafiyelenmektedir. Dolayısıyla Sadık Kemalî'nin müsellesi bilerek kaleme aldığı görülmektedir.

Divanında müselles olan bir diğer şair 19. yüzyılda yaşamış Râcî'dir. Zahidane şiirleri olan şairin divanında (Avcı 2015) on müselles bulunmaktadır. Bu hâliyle Râcî şimdilik en çok müselles yazan şair ünvanını hak etmektedir. Onun ikinci özelliği tespit edebildiğimiz kadarıyla Arapça müselles yazan ilk ve tek şair olmasıdır. İlk iki müsellesi 12 bent olup ilki münacat, ikincisi naatdır. 7 bentlik üçüncüsü de naat olup dördüncü Hz. Ebu Bekir için yazılmış, beşincisi Hz. Ömer, altıncısı Hz. Osman yedincisi de Hz. Ali için yazılmış bir medhiyedir. Dokuzuncu Arapça olup Hz. Hasan ve Hüseyin için söylenmiş mersiye'dir. Onuncu yine bir naatdır. Hece vezniyle yazılmış müselleslerin hepsinin üçüncü mısraları nakarattır ve kafiyelenişleri aaA xaA şeklindedir. On müsellesin de aynı şekil özelliklerine sahip olması Râcî'nin müselleden ne anladığını göstermektedir. Onun şiirlerine göre müselles din büyükleri için hece vezniyle yazılmış, en az 7, en fazla 12 bentten oluşan, üçüncü mısraları nakaratlı, aaA, xaA... şeklinde kafiyelenen şiirdir.

Baharzade Feride Hanım (ö. 1903) divanında müsellesleri olan bir diğer şairimizdir. (Kurnaz-Çeltik 2010: 155-156)

Ağla gözüm ağla hemân yârân gidiyor el-vedâ
Ehl-i derdin derdine dermân gidiyor el-vedâ
Hak selâme vire cânân gidiyor el-veda

El veda redifli müselles bir ağıttır ve kafiyelenişi aaa, bba şeklindedir. Sofuzade mahlasıyla şiirler yazan Mehmet Tevfik Safoğlu'nun (ö. 1960) Hulviyyat adında yayınlanan kitabında da bir müselles örneği bulunmaktadır. Hz. Hüseyin için yazılmış Hüseyin redifli bir mersiye olan müsellesin

kafiyelenişi aaa, bba şeklindedir.

Ey sadr-ı suffe-i ehl-i safâ Hüseyin
Ey şem'-i bezm-i arûs-ı Hudâ Hüseyin
Ey nûr-ı mahz-ı meş'ale-i Kibriyâ Hüseyin (1929: 47)

Elimizdeki bir diğer örnek Mehmet Münip Enderî (1854-1959) adında bir Bektaşî şairine aittir. Gaziantep'li bir Bektaşî şair olan Enderî'nin 1959 yılında yayınlanan divanında 'Müsellesler' başlığı altında iki müselles bulunmaktadır. Daha sonra murabba başlığının gelmesi onun müsellesi üç mısralık şiir olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Dehr içinde Kays-veş gezer iken serseri
Tecridin şehriyârı dedi civân gel beri
Sev Aliy-yi Haydar-ı Vasiy-yi Peygamber'î (Enderi 1959: 74)

Görüldüğü gibi şiir Hz. Ali hakkındadır ve üçüncü beyti nakarat ve vezni aruzdan daha çok heceye (7+7=14'lü) uymaktadır. İkinci örnek de 8+8=16'lı hece vezniyle yazılmış olup üçüncü mısraı nakarattır. Konu ise ilkinden farklı olarak tasavvuftan bahsetmekle birlikte bir bentte Hz. Ali'nin de ismi geçmektedir.

Bu ilme kân Ali oldu ayan oldu civân oldu
Şâb-ı emred sıfâtında göründü hem nihân oldu
Hak ehline zâhir ayân nâ-ehline olur nihân (Enderi 1959: 75)

Müselles yazdığını bildiğimiz bir diğer şair Mevlevî dervişi olan Suudu'l-Mevlevî'dir (ö. 1948). Şairin aruzun kısa kalıpları ile yazdığı müsellesler nakaratsızdır ve aaa, bba şeklinde kafiyelenmektedir. (İşler 2005) Kendisi mutasavvıf olmasına karşın üç müselles de sevgili için söylenmiş olup tasavvufla ilgisi bulunmamaktadır. Bu yönüyle de diğerlerinden ayrılmaktadır. Suudu'l-Mevlevî'nin şiir kitabı şiirlerin tasnif ve tertibi ile muhtevasına bakıldığında Türk edebiyatının herhangi bir türü içinde değerlendirilmesi pek mümkün görünmemekte olup kendine has bir usulde tertip edilmiştir.

Tokatlı Nuri'ye ait zincirbent vezn-i aherin müselles olduğu söylene de (Kurnaz-Çeltik 2010) kanaatimizce müselles değildir. Dizdaroğlu'nun eserine üçer mısralık bentler halinde aldığı bu şiir zincirbent vezn-i aherdir.⁶

⁶ Bunu müselles olarak kabul ettiğimiz takdirde halk edebiyatının üç dizeli manilerini, türkülerini de müselles olarak kabul etmek zorunda kalırız ve bu bizi içinden çıkılmaz bir hale götürür.

Selanikli Osman Zevkî ve Müsellesi

Kaynaklarda Selanikli Osman Efendi hakkında verilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Melâmî şeyhlerinden olduğu ifade edilen Osman Zevkî Efendi'nin risalelerde bulunan bir gazeli ve *Kenz-i Salât* adında mensur bir eseri dışında herhangi bir kayda tesadüf edemedik. Ancak eserlerinin bunlarla sınırlı olmaması, başka şiir ve risalelerinin olması ihtimal dahilindedir.

Selanikli Osman Efendi'nin sebatayist olduğu yönündeki iddiaların kaynağı olan eserin⁷ sorunlu olması ve o eserde yer alan bilgileri destekleyen bir başka kaynak bulunmaması Osman Zevkî Efendi hakkında ileri sürülen iddiaların gerçek olma ihtimalinin zayıf olduğunu düşündürmektedir.

Gölpınarlı, Zevkî mahlasının Selanikli Osman Efendi'ye, bizzat şeyhi Nuru'l-Arabî tarafından verildiğini söyler. Gölpınarlı Osman Efendi'nin tahminen 1900 senesinde Selanik'te vefat ettiğini söyledikten sonra Fatiha'yı müfessir bir risalesi olduğunu ilave eder. (1992: 324.)

Ey cân-ı âlem bir ince belsin her sırra mahrem sen bî-bedelsin
 Ey cân-ı âlem her sırra mahrem vay gonca gül fem gâyet güzelsin
 Gayet güzelsin sen bî-bedelsin Bir ince belsin tûl-i emelsin (1968: 142)

Doğan Kaya (2000) bu şiirin yazılışının altışar mısra şeklinde olması gerektiğini düşünürerek makalesine şu şekilde alır.

Ey cân-ı âlem bir ince belsin
 Her sırra mahrem sen bî-bedelsin
 Ey cân-ı âlem her sırra mahrem
 Vay gonca gül fem gâyet güzelsin
 Gayet güzelsin sen bî-bedelsin
 Bir ince belsin tûl-i emelsin

Doğan Kaya'nın tertip ettiği bu yazılışın daha doğru olduğunu düşünmemiz için iki nedenimiz var. İlki kafiyeleşme. Şiire baştan sona göz atıldığında kafiye düzeninin aaxaa, bxbba şeklinde olduğu, ana uyağın bentlerin son dizesinde devam ettiği görülür. Bu haliyle de bentlerin son iki dizesinin artık veya yedekli mani biçiminde olduğunu söyleyebiliriz. İkinci husus ise Tokatlı Nuri'nin şiirini zincirbent olarak yazmasıdır. Dikkatlice bakıldığında ilk dizelerin ikinci kısmı ile son dizelerin ilk kısmının red-i matlaı andırır şekilde tekrar edildiği görülür. Ayrıca ikinci ve beşinci mısraların kafiyeleşmeleri de tekrar edilmektedir. Dördüncü mısranın son kelimesinin beşinci mısranın başında tekrar edilmesi ise zincirbent olduğu gibi ilk dört mısra ile son ikinci mısrayı ayırmaktadır. Son iki mısra ise ilk dört mısradaki geçen kelimelerden oluşmakta ve mısralara uygun bir kafiye ile tamamlanmaktadır ve bu haliyle örneği sık görülmemeyen bir hüner göstermeye çalıştığı fark edilir. Bütün bu açıklamalardan sonra Tokatlı Nuri'nin şiirinin müselles olduğunu söylemek kanaatimizce mümkün değildir.

⁷ Yine aynı cemaate mensup olan Osman Zevkî Efendi de mahlasını bizzat Seyyid'den (Muhammed Nur'dan) almıştı. (Zorlu 1998: 45.) Cengiz Şişman, Nuru'l-Arabî'nin bilinen ilk dönme halifeleri Ali Örfî Efendi, Usturumçalı Hacı Süleyman Bey ve Selanikli Osman Zevkî Efendi olduklarını söyler. (2018: 832)

Elimizde Osman Zevkî'ye ait şimdilik iki şiir bulunmaktadır. İlki Nûru'l-Arabî'nin Burak Anılır tarafından yayına hazırlanan *Varidat Şerhi* isimli kitabında yer alan dörtlükler halinde yazılmış bir ilahidir. Fâilâtün fâilatün fâilün vezniyle kaleme alınan şiir üç dörtlükten oluşmaktadır. Ancak yapı bakımından aruz ile yazılmış olmasına rağmen kimi mısralardaki basit vezin hataları sebebiyle tasavvufî halk şiirinin dörtlükler halinde hece vezni ile yazılan ilahilerini andırmaktadır.

Küntü kenzin sırrını izhâr için
 Kâinâtı kıldı mazhar zâtına
 Hak hüden li'l-müttakîn kılmış vatan
 Zümre-i Nâcî'lerin dercâtına
 İşbu takdîrle kemâlât bilinir
 Sûret-i eşyâda Hak satırlanır (setrelenir?)
 Her tecellî bî-aded kesretlenir
 Kimse idrâk edemez gâyâtına
 Zevkiyâ esrâr-ı Hak'tan al haber
 Çün buyurmuş mütu kable peyâmbër
 Haşrı neşri bunda görmek mu'teber
 Sûr-i İsrâfil'de mahv ol zâtına⁸ (s. 403-404)

Diğeri ise çalışmamıza konu olan müsellesidir.

Zevkî'nin müsellesi

Osman Zevkî'nin ikinci şiiri pirdaşı Abdürrahim Fedâî'nin şiirlerinin yer aldığı bir mecmuanın içinde geçen müsellesidir. Şiirin başında “Meşâyih-i Melâmîyeden Selânikli Osman Zevkî kuddise sırruhû Hazretlerinin” şeklinde bilgi notu bulunmaktadır. Hece vezniyle kaleme alınan şiir musammat bir müselles-i mütekerrirdir. Zevkî'nin söz konusu şiiri şöyledir:

Meşâyih-i Melâmîyyeden Selânikli Osman Zevkî kuddise sırruhû hazretlerinin

Elif lâm mim kitâbından ayân oldu cemâlullah
 Bi-küllî mahv olup cândan cenân oldu cemâlullah
 Allah Allah derd-i aşkda dermân oldu cemâlullah
 Okudum şer'ide nahvi tarikatde usûl hâvî
 Hakikatde olup mahvî beyân oldu cemâlullah
 Allah Allah derd-i aşkda dermân oldu cemâlullah

⁸ Kitapta beyitler halinde yer alan şiiri kafiye örgüsünden dolayı dörtlük şeklinde düzenledik.

Dolaştım sırr-ı esmâî tâ bulunca müsemmâî
 Görünce zât-ı Mevlâ'yı seyrân oldu cemâlullah
 Allah Allah derd-i aşkda dermân oldu cemâlullah

Kelâmım sırr-ı evsâfdır vücûdum mahz-ı vahdetdir
 Şühûdum hep hüviyyetdir her ân oldu cemâlullah
 Allah Allah derd-i aşkda dermân oldu cemâlullah

Çün erdi feyz-i hakikî aradan çıktı bu Zevkî
 Zuhûr etdi hüve'l-bâkî cihân oldu cemâlullah
 Allah Allah derd-i aşkda dermân oldu cemâlullah

Yazma halindeki mecmua, hususi bir kütüphanedir. Yukarıda alıntılanan şiirlerde görüldüğü gibi Osman Zevkî bir mutasavvıftır, şiirinde tasavvufun ne olduğunu ve süluktan neler anlaşılması gerektiğini anlatır. Musammat formunda iç kafiyeli olarak yazılmış şiiri, altı mısra olarak da yazmak mümkündür. Eda ve üslup bakımından tasavvufi halk şiirini andırmaktadır. Her ne kadar vezni aruzu andırsa da dikkatlice bakıldığında bir aruz veznine bağlı kalınmadan 8+8=16'lı hece vezni ile yazıldığı görülmektedir.

Kafiye düzeni ise kendisinden öncekilerden farklıdır. Kafiyelenişi aaA xaA, xaA... şeklinde devam etmekte olup nakarat mısraı çıkartıldığında bir 'cemalullah' redifli bir gazel olmaktadır. Ancak içkafiye göz önünde bulundurulduğunda ve müseddes formunda yazıldığında bu sefer kafiyelenişi farklılaşmaktadır:

Elif lâm mim kitâbından
 Ayân oldu cemâlullah
 Bi-küllî mahv olup cândan
 Cenân oldu cemâlullah

Allah Allah derd-i aşkda
 Dermân oldu cemâlullah

Okudum şer'ide nahvi
 Tarikatde usûl hâvî
 Hakikatde olup mahvî
 Beyân oldu cemâlullah

Allah Allah derd-i aşkda
 Dermân oldu cemâlullah

Bu haliyle ababCA ddbbCA... şeklinde kafiyelenen mütekerrir müseddesi andırmaktadır. Bu durumda hece vezniyle ve koşma yazıldığı için nakaratlı bir ilahi formunda kafiyelendiği de düşünülebilir.

Müselles kelime kadrosu bakımından halk şiirinden ayrılmakta, üslup ve muhteva bakımından tasavvufi halk şiirine yaklaşmaktadır. Ayrıca vezin olarak da tasavvufi şiirle uyumlu bir şekilde aruz vezniyle veya hece ile yazılabilmektedir. Ancak aruz ile kaleme alınanlarda ciddi aruz kusurları olması da bu türün tasavvufi şiire yakınlığını göstermesi bakımından kayda değerdir. Ayrıca görülmeye başladığı yüzyıl göz önünde bulundurulduğunda Batı etkisi de göz ardı edilmemelidir.

SONUÇ

İlk örneklerine 19. asırda tesadüf ettiğimiz ve incelediğimiz müselles örneklerine bakarak şu tespitlerde bulunabiliriz.

1. Elimizdeki örneklere bakarak müselleslerin Divan edebiyatı nazım biçimi olduğunu söylemek şimdilik güç görünmektedir.
2. Müselleslerler hem aruz hem hece vezni ile yazılmışlardır.
3. Örneklere bakıldığında kahir ekseriyetinin konusunun din ve tasavvufla ilgili olduğu ve şairleri arasında Bektaşilerin dikkat çekecek yoğunlukta olduğu görülür. Halvetilerin ve Bektaşilerin ehl-i beyt sevgileriyle tebarüz ettiklerini düşündüğümüzde müsellesin muhtevasının ehl-i beyt sevgisi ile ilgili olarak geliştiğini düşündürmektedir.
4. Nakaratlı örnekleri olmakla birlikte redifli olanların sayısı daha fazladır.
5. Müselleslerinin kafiyelenişi aaA bbA ccA, aaA xaA xaA şeklinde kafiyelenmekle diğerlerinden ayrılmaktadır. Daha önce yazılmış bir gazele nakarat mısra ilave edilmiş olma ihtimalini akla getirmekle birlikte müselleslerin ortak bir kafiyeleniş biçimi olduğunu söylemek en azından şimdilik mümkün görünmemektedir.
6. Klasik edebiyat murabba, muhammes, müseddes gibi dört veya daha fazla mısradan oluşan şiirler için kullanılan müzdevic-mütekerrir ayrımı yapmak pek doğru gelmemektedir. Klasik edebiyatımızda örneklerinin görülmemesi, 19. yüzyılda ortaya çıkması ve hece vezni ile yazılmış örneğinin daha fazla bulunması gibi nedenlerden dolayı kafiyelenişine göre nakaratlı veya redifli olarak tasnif etmek kanaatimizce daha doğru olacaktır.
7. Kimi divanlarda müselles başlık olarak yer alırken büyük bir kısmında başlık olarak yer almamaktadır. Divanlarda bulunduğu yer de farklı olabilmektedir.

Elimizdeki örneklere bakarak bir nazım biçimi olarak müsellesin tarifini şöyle

yapabiliriz:

Türk Tasavvuf Edebiyatı nazım biçimlerinden olup ilk bendi ile diğer bentlerinin son mısraları veya son iki mısraları kafiyeli, kafiyelenişi redif veya nakaratlı üç dizelik bentlerden oluşan, daha çok tasavvufi özellikle ehl-i beyt sevgisini işleyen konularda aruz ve hece vezniyle yazılan şiirlerdir.

Bununla birlikte henüz yayınlanmamış bir mecmua veya divanda gözden kaçmış olmak ihtimalini de göz önünde bulundurarak müselles hakkındaki bilgileri ve tanımını en azından 'şimdilik' kaydıyla bu şekilde yapabiliriz.

Daha fazla örnek ortaya çıktıkça bu kanaatimiz de ihtimalden kesin bir hükme doğru evrilecektir.

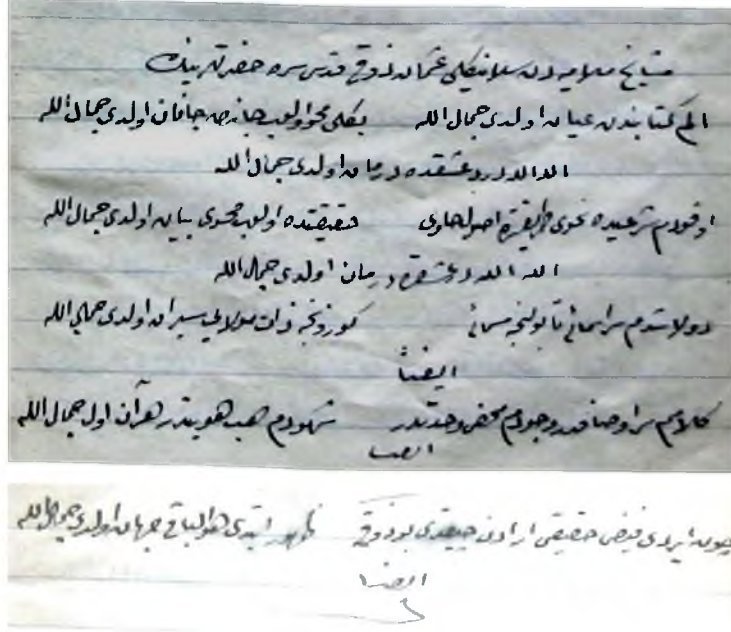
KAYNAKÇA

- ARSLAN, Mehmet (2003). *Leyla Hanım Divanı*, İstanbul: Kitabevi.
- ARSLAN, Mehmet (2004). *Antepli Aynı Divanı*, İstanbul: Kitabevi.
- AVCI, Sait (2015). Raci Divanı (Metin ve Dini Tasavvufi Tahlil). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BANARLI, Nihat Sami (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*. İstanbul: MEB.
- ÇELEBİ, Muharrem, DURMUŞ, İsmail (2006). "Müselles" *TDV İslam Ansiklopedisi* 32. Cilt. İstanbul: TDV, s. 84-85.
- CENGİZ, Halil Erdoğan (1986). "Divan Şiirinde Musammatlar" *Türk Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri)* II. 52/415-417, s. 291-429.
- DİLÇİN, Cem (1992). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi. ölçüler - uyak - nazım biçimleri - sözsanatları*. 2. Bs. Ankara: TTK.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1969) *Halk Şiirinde Türler*. Ankara: TDK.
- DOĞAN Averbek, Güler (2017). *Edirneli Nazmî Divânı*. California: CreateSpace Publishing Platform.
- DURU, Necip Fazıl (2002) "Gaziantepli Bektâşî Bir Şâir: Ender/Enderî" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, VIII/22, s. 119-132.
- EFLATUN, Muvaffak (2004). "Müselles ve Musa Kazım Paşa'nın İki Müsellesi" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* X/29, s. 89-93.
- ENDER, Mehmet Munip (1959). *Enderi Divanı*. İstanbul: Bürhaneddin Erenler Matbaası.

- İPEKTEN, Haluk (1994) *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- İŞLER, Necati (2005). *Suûdü'l-Mevlevi Hayatı, Eserleri ve Divanı (Zâdegân)*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARAKAŞ, Esmâ (2008). *Raculi, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAYA, Doğan (2000). *Aşık Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Kitabevi.
- KINAY, Nilay (2011). *Sadık Kemali Divanı (Dürretü'l-Uşşak)*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KURNAZ, Cemal, Halil Çeltik (2009). "Muâşşerden Uzun Musammatlar ve Bilinmeyen Nazım Şekillerinden Yirmilik". *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, [Klasik Türk Edebiyatı: Prof. Dr. Meserret Dirioz hatırasına] IV. cilt, 2 (2). s. 864-899.
- KURNAZ, Cemal, Halil Çeltik (2010). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. İstanbul: H Yayınları.
- MEHMED Rifat (1907). *Mecâmiü'l-edeb: Usul-i fesahat; İlm-i maani; İlm-i beyan; İlm-i bedi'; ilm-i aruz; Fenn-i kafiye; Aksam-ı şiiir; Ahval-i tahrir; Usul-i kitabet ve hitabet; Usul-i tenkid*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- MEHMED Tefik, Sofizade. (1329) *Hulviyyat*. Kastamonu: Kastamonu Vilâyet Matbaası.
- MUHAMMED Nuru'l-Arabi (2020). *Varidât Şerhi*. Haz. Burak Anılır. İstanbul: H Yayınları.
- OSMAN Şakir. (2019). *Müsellesname (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım-Dizin) Osman Şakir'in Manzum Sözlüğü*. Haz. Hasan Kaya, Bünyamin Ayçiçeği. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- SAID Giray (2017). *Divan*. Haz. Saadet Karaköse. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- SARAÇ, Yekta (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim Ölçü Kafiye*, İstanbul: 3F Yayıncılık.
- ŞİŞMAN, Cengiz (2018) "Ottoman Dönmes between Kabbala (Jewihis Mysticism) and Sufism" *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf*, ed. Ercan Alkan, Osman Sacid Arı, İstanbul: İSAR, s. 827-834.

TOSUN, Serdal (2011). Hafız Ahmed Paşa Divanı ve İncelemesi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ek: Zevki'nin müselleşi

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020

ss. 381-486

Makalenin Geliş

Tarihi

29/07/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

18/08/2020

Yayın Tarihi

30/08/2020

HARPUTLU ÖMER NAİMÎ'NİN İSLÂMÎ BİLGİ VE ÖĞÜT VEREN BİR NASİHATNAMESİ: *MANZÛME-İ NAİMİYYE**

Âdem CEYHAN¹

ÖZET

Yusuf Şükrî (ö. Hicrî 1292/ Miladî 1876), İshak Efendi (ö. 1309/1892), Abdurrahman Nâcim (1249-1312/1833-1894), 19. asırda çeşitli ilim dallarına ait eserleriyle meşhur Harputlu âlimlerden birkaçıdır. Anılan asır ve şehirde yetişmiş ilim adamlarından biri de daha ziyade “*Kasîde-i Bür'e şârihi*” olarak tanınmış Ömer Naîmî Efendi'dir. Arap dili ve edebiyatı, mantık, münazara adabı gibi konularda Arapça basılmış yahut el yazması hâlinde eserleri bulunan Ömer Naîmî Efendi'nin (1216-1299/1801-1882) *Manzûme-i Naîmiyye* adıyla yayımlanmış, nasihatname sayılabilecek, Türkçe terbiyevi bir kitapçığı da vardır. Tahminen altmışlı yaşlarında gözleri görmez olan şair, bu manzum eserini H. 1283 (M. 1866) senesinde oğlu Abdülhamîd ve dostlarına hitaben,

* Çalışmamızı tamamladıktan sonra Mustafa Sefa Çakır'ın da Ömer Naîmî Efendi'nin *Manzûme-i Naîmiyye* adlı eserini neşre hazırladığını öğrendik. Bizim aynı konudaki makalemiz henüz yayımlanmadan Çakır'ın yazısı, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*'nde çıktı: Mustafa Sefa Çakır, “Osmanlı'nın Son Dönem Âlimlerinden Ömer Naîmî Efendi ve *Manzûme-i Naîmiyye* Adlı Nasihatnamesi”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C. 7, Sayı 18, Temmuz 2020, s. 265-291. (Yayımlanmadan önce ricam üzerine makalemi okuyan ve bilhassa problemli kelimelere dair fikirlerini bildiren Prof. Dr. Osman Şahin, Prof. Dr. Hakan Taş, Prof. Dr. Murat Karavelioğlu ve Doç. Dr. Suat Donuk'a teşekkür ederim).

¹ Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Bölümü, ceyhanadem@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9680-6580

İslâmî konularda bilgi ve öğüt vermek üzere, bir kâtibe söyleyip yazdırmak suretiyle meydana getirmiştir.

654 beyitten meydana gelen ve tamamlandığı yıl içinde bastırılan bu manzume, aruzun “mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün” kalıbıyla, kaside şeklinde yazılmıştır. Şair, nasihatnamesinde çocuk terbiyesi, gençlik çağında ibadet, güzel ahlâk, İslâm ve imanın şartları, dince yerine getirilmesi gereken vazifeler, temizlik, insanı ilim, melekler, ölüm, ölümlerin diriltirilip mahşere çıkarılması, hac, oruç gibi konularda inkâra götüren sözler, büyük ve küçük günahlar, faiz hakkında bilgi vermiş; tavsiyelerde bulunmuştur.

Bu çalışmada Ömer Naîmî Efendi’nin hayat hikâyesinin ardından belli-başlı eserleri anılarak *Manzûme-i Naîmiyye*’si ele alınmış; adı geçen risalenin şekli yönü, telif sebebi, konuları, kaynakları üzerinde durulduktan sonra Latin harflerine ve günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiş hâli okuyucuların mütalâasına arz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Harput, Ömer Naîmî, nasihatname, *Manzûme-i Naîmiyye*

A ADVICE BOOK OF HARPUTLU ÖMER NAÎMÎ GIVING ISLAMIC INFORMATION AND ADVICE: MANZUME-İ NAÎMIYYE

ABSTRACT

Hoca İshak, Yusuf Şükrî, Abdurrahman Nâcim, Abdüllatif Lutfi Efendi are some of the scholars of Harput who were famous for their works belonging to various branches of science in the 19th century. One of the scientists who grew up in the mentioned century and the city is Ömer Naîmî Efendi, who is known as the "commentator of *Kasîde-i Bür'e*". Ömer Naîmî Efendi (1216-1299 / 1801-1882), who has some works on Arabic language and literature, logic, debating manners, published in Arabic or in manuscript, also has a Turkish booklet published under the name of *Manzûme-i Naîmiyye*.

The poet, who was blindly blind, probably in his 60s, created this poetic work by writing to his son Abdulhamid and his friends in 1283 (AD 1866) to give information and advice on Islamic and moral issues. This poem, which consists of 654 couplets and was printed in the year it was completed, was written in the form of ode, with the phrase "mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün" of aruz. Poet, in his admonition, the words that lead to denial of Islam on subjects such as child upbringing, encouragement to worship in youth, good ethics, the conditions of Islam and faith, duties to be fulfilled in religion, cleanliness, knowledge, angels, death, resurrection after death, pilgrimage, fasting, great and little sins, finally informed about interest; made recommendations. In this article, following the life story of Ömer Naîmî Efendi, the aforementioned poetic advice was presented to the readers by transferring it to Latin letters and translating it into prose in modern Turkish.

Keywords: Harput, Ömer Naîmî, advice, *Manzûme-i Naîmiyye*

GİRİŞ

Klâsik Türk Edebiyatında 11. asırdan 20. asra kadar çeşitli nazım biçimleriyle nasihatname türünde çok sayıda eserin meydana getirildiği bilinmektedir. Okuyuculara dinî, ahlâkî, meslekî, siyasî, sosyal vb. muhtelif konulara dair bilgi ve öğüt vermeyi, hayat tecrübelerini aktarmayı hedefleyen bu tür edebî metinler için örnek göstermek gerekirse, ilkin İslâm tesiri altında gelişen Türk edebiyatının bilinen en eski eseri *Kutadgu Bilig* ve ondan yarım asır kadar sonra yazıldığı tahmin edilen *Atebetü'l-hakâyık* anılabilir. Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*'i büyük kısmı itibarıyla mesnevi şeklinde, Yüknekli Edîb Ahmed ise “hakikatlerin eşîği” manasına gelen kitapçığını dörtlükler hâlinde yazmıştır. 13. asırdan itibaren Anadolu’da gelişen Türk Edebiyatının ilk temsilcilerinden Yunus Emre’ye ait olduğu kabul edilen ve mesnevi şeklinde yazılmış *Risâletü'n-nushiyye* ile 14 veya 15. yüzyılda yaşadığı sanılan Ahmed-i Fakîh’in kaside biçiminde meydana getirdiği “*Çarh-nâme*” de manzum nasihatnamelerin tanınmış örnekleri arasındadır. 15. asır şairlerinden Ahmed-i Dâî’nin (ö. 824/1421’den sonra) “*Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil Be-Püseres*” isimli kısa mesnevisi, “divan edebiyatında çocuk muhatap alınarak yazılan ilk eser” sayılmıştır. (Kaplan 2008: 13). Bu hüküm, “şimdiki bilgilerimize göre” kaydıyla Eski Türk Edebiyatı tarihinde yer almış manzum Türkçe nasihatnameler için doğru kabul edilebilir. Zira Keykâvus’un H. 475 (M. 1082) yılında genç oğlu Geylânşah’a hitaben Farsça yazdığı, daha çok “*Kâbus-nâme*” adıyla tanınan mensur nasihatnamesinin de 14 ve 15. asırda meydana getirilmiş Türkçe tercümelere vardır. Ancak Urfalı Nâbî’nin (1052-1124/1642-1712) oğlu Ebû’l-hayr Mehmed için H. 1112 (M. 1701) senesinde mesnevi şeklinde kaleme aldığı *Hayri-nâme* ve ona benzer tarzda Sünbülzâde Vehbî’nin H. 1205 (M. 1791) yılında oğlu Lutfullah namına, yine aynı nazım biçimiyle yazdığı *Lutfiyye*, bir babanın oğluna, dolayısıyla diğer çocuk yahut gençlere hitaben ortaya koyduğu manzum nasihatnamelerin meşhur iki numunesi olarak bilinir.

Tanzimat’tan sonra Batı kültürü tesirinde meydana gelen Türk edebiyatında da çeşitli âlim, şair ve yazarların eserlerinde, birçok siyasî, sosyal mesele arasında çocuk terbiyesi ile mevcut eğitim-öğretim sistemi hakkındaki fikir, görüş ve tecrübelerini anlattıkları malûmdur. Meselâ sonraki yıllarda maarif nazırı olan Münif Efendi (1244?-1328/1828?-1910), *Mecmûa-i Fünûn*’da çıkan “Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyân” başlıklı yazısında, çocuk terbiyesine dair düşünce, tenkit ve tekliflerini dile getirmiştir. (Münif 1279/1862: 176-185).

19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi yazarı Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre "Türkçede modern pedagojiye dair ilk tecrübe"(deneme) (Tanpınar 2001: 182) olan bu metnin özü şöyle verilebilir: Ülkemizde medeniyet eserlerinin ilerlemesine, zenginlik ve saadet vasıtalarının artmasına mani sebepler arasında hâkim eğitim sistemini gören Münif Efendi, ebeveynlerin çocuklarının bedenî ihtiyaçlarını gidermeye yaratılıştan düşkün, ruhî ihtiyaçlarını elde etmeye ise aklen ve İslâm dinince vazifeli olduğunu, bundan dolayı doğru düşünen ve doğru yolda giden kişilerin evlâdının cismanî varlıklarını korumaya çalıştıkları kadar ilim, sanat ve edep öğrenmeleri için gayret etmeyi en mühim babalık vazifeleri saydıklarını anlatır. Bir çocuğun hangi kazanç yolunda gidecek olursa olsun, kendi dilini kolaylıkla okuyup yazacak ve alış-verişini kalemle hesap edecek kadar yazıcılık sanatını öğrendikten sonra tuttuğu meslek için lüzumlu bilgi ve hünnerleri tahsil etmesi gerektiğini belirten Münif Efendi, ilim ve sanatın ayrı şeyler olmadığını, ilimlerle duvarcılık, boyacılık, fırıncılık, aşçılık gibi işler arasında sıkı bir bağlantı bulunduğunu ifade eder. Kimya, fizik, resim, mühendislik vb. sanayi sahasında ilerlemeyi sağlayacak ilimlerin öğrenilmesi üzerinde durarak komşularımız olan Avrupalılara oranla köylü seviyesinde kalmamak için, fen ve sanatların tahsilinin şart olduğunu belirtir. Eğitim için biraz okuma, yazma öğrenmenin zamanımızda yetmeyeceğini, herkesin ilim ve fenlerden hâline göre payını alması icab ettiğini, babaların da çocuklarını kendi devirlerine göre değil, onların yaşayacakları çağa göre yetiştirmeleri gerektiğini anlatır.

Devam edegelen eğitim, öğretim usulüne esaslı tenkitler de yönelten yazar, çocukların seviyelerinin üstündeki sarf, nahiv, mantık, meani gibi ilim dallarına ait bilgilerin ezber yoluyla öğretilmeye çalışılmasının faydasız olduğunu ileri sürer. Diğer taraftan çocuklarının doğum, sünnet ve evlilikleri sebebiyle birçok masraf eden babaların talim, terbiye gibi dünya ve ahirette saadetlerinin sermayesi olacak mühim bir işin parasız veya az bir giderle meydana gelmesini istemelerini de doğru bulmayan Münif Efendi, Avrupa'da ebeveynlerin çocuklarının eğitime, tahsiline verdikleri ehemmiyetten, bu yoldaki gayret ve fedakârlıklarından bahseder. Basiret gözü açık devletlerin de o konuda her türlü kolaylaştırma vesilelerini ve teşvik için gerekli şeyleri yerine getirdiklerini anlatan yazar, örnek olarak Almanya'da yedi yaşına gelmiş kız ve erkek çocuklarını mektebe göndermeyen babaların cezalandırıldığını; böylece o ülkelerin ilim, hüner ve sanatı yaygınlaştırmak istediklerini belirtir.

Daha sonra 1860'lı yıllarda Osmanlı memleketlerindeki ilk ve orta dereceli okullardan bahseden yazar, bu konuda devletçe yapılan çalışmaları takdir etmekle birlikte o mekteplerin idare, düzen ve öğretim şeklinin henüz istenen seviyede olmadığını ifade eder. Öğretmenlik mesleğinde istihdam edilecek kişilerin yeni usulde yeterliliğinin gözetilmesi gerektiğini belirterek bu konuda

ehil olanlar için fazla maaş ve imtiyaz verme gibi özendirici tedbirlerin alınmasını ister.

Münif Efendi, yazısının sonunda mekteplerde çocukların dayakla terbiye edilmemesi lâzım geldiğini, tembellik ve gevşeklik eden yahut uygunsuz davranışlarda bulunanlar için -kınama, yer değiştirme, diğer öğrencilerin okuldan gitmeye izinli oldukları zamanlarda bir müddet orada durdurma gibi-dayaktan daha tesirli olabilecek eğitim yollarının olduğunu anlatır.

Çocuk terbiyesine dair fikirlerini ifade eden 19. asır Türk şair ve yazarları için başka dikkate değer bir örnek olarak Ziyâ Paşa'yı göstermek mümkündür. Zira Jean-Jacques Rousseau(Jan Jak Ruso)'nun (1712-1778) *Emile* adlı pedagojik eserini Türkçeye çeviren Ziyâ Paşa (1829-1880), bu eserin başlangıcında çocuk terbiyesi konusunda kendi fikir, müşahede ve tecrübelerini de etraflıca ifade etmiştir. Ziyâ Paşa, Ruso'nun anılan Fransızca eserini dilimize tercüme etmeyi İstanbul'dayken düşünmüş; fakat bu fikrini ancak 1870-71 yıllarında Cenevre'de bulunduğu sırada gerçekleştirebilmiştir. Mütercim, söz konusu tercümesiyle bu gibi terbiye ve felsefeye dair ecnebi kitaplarının Türkçeye çevrilmesinin mümkün olduğunu isbat etmek; ayrıca bizde çocuk terbiyesi ve ahlâk vazifesi çok terk edilmiş hâlde olduğundan, onu uyandırıp din ve millete bir hizmet etmek istemiştir. (Bilgegil 1979: 165-166). Ziyâ Paşa'nın çocukluk hatıralarının bir kısmını içine alan *Emil Tercümesi* başlangıcı, vefatından takriben bir yıl sonra Ebü'z-Ziyâ Tefvîk'in *Mecmûa-i Ebü'z-Ziyâ* adlı dergisinde dört sayı hâlinde yayımlanmıştır. (Ziyâ Paşa 1298/1881: 404-409; 417-424; 455-459; 484-489).

Her ne kadar Ebü'z-Ziyâ bu yazıya "Ziyâ Paşa'nın Evân-ı Tufûliyyeti Hakkında Bir Makâle", yani Ziyâ Paşa'nın çocukluk çağı hakkında bir makale başlığını uygun görmüşse de metnin tamamı merhum paşanın çocukluk çağı hakkında olmayıp *Emil Tercümesi* için yazdığı önsözdür. Mütercim, burada umumî olarak çocuk terbiyesinden bahsetmekte; sonra İslâm âlemi ve Osmanlı Devletinin geri kalışının sebepleri üzerinde durmakta; bu menfi değişmelerin terbiye ve ahlâkla alakalı olduğu sonucuna varmaktadır. Ona göre, bizde âdâb ve ahlâka dair pek çok kitap yazılmış; fakat zamanın geçmesiyle hepsi görünmez olmuştur. Meydanda kalan *Ahlâk-ı Alâyi* isimli eser de büyük adamlara gerekli faziletlerden bahsetmekle yetinir; çocuk terbiyesine mahsus değildir. Bundan sonra Ziyâ Paşa memleketimizde çocuk terbiyesine gereği gibi ehemmiyet verilmediğini, o işin insanlıktan ve edepten, terbiyeden habersiz, cahil dadı ve hizmetçilere bırakıldığını anlatır. Yazar, söylediklerine bir örnek

olmak üzere kendi çocukluk yıllarını, önce genç bir köle, sonra yaşlıca bir lala² yanında nasıl yetiştiğini anlatmaya başlar.

Doğu ve batıyı bilen, Arap, Fars, Türk ve Fransız edebiyatına vâkıf bir şair, yazar, aynı zamanda devlet adamı olan Ziyâ Paşa'nın bu mukaddimesinden bazı parçaları, günümüz Türkçesine mealen aktarmak isteriz. Paşa, "İnsanlarda insanlığın alâmeti olan doğruluk ve vefa kalmadı, yıkıldı..." diye her zaman teessüf ettiğimizi, bunun sebebini araştırdığımızda cehalet, uygunsuz fiil işlemek, bir memurun memurluğunu kötüye kullanması gibi izafi sebepleri görüp durumun düzelmesini onların giderilmesinde sandığımızı belirtir. Bu bakış noktasından başlayıp çalışmamıza rağmen, umduğumuz güzel tesirleri göremediğimizi ifade eden yazarın kanaatine, anılan sebeplerin başlangıçlarına ve onların esası olan umumi terbiye tarafına dikkatle bakmak, yetişecek çocuklarımızı korkunç uçurumdan kurtarmanın çaresini düşünmek gerekir. Diğer taraftan yeryüzünde bulunan medeni milletlerin hepsi bir ilerleme selinin önüne düşüp, akıp giderken, bizim bu selin karşısında gerilip dayanmamız mümkün değildir...

Ziyâ Paşa, çocuğun terbiyesi üzerinde ebeveynin ne kadar büyük bir tesiri olduğu konusunda şu örneği verir: Annesi, babası iyi insanlardan olan bir çocuğu, çocukluk zamanında serserilerin içine bırakın! Onlarla düşüp kalksın; büyüdüğünde elbette namuslu ve dince yasaklanmış şeylerden kaçınan bir adam olamaz. Arsızlık, dilencilik ve hırsızlığıyla tanınan bir topluluğun çocuğunu beşikten alıp iyi bir ailenin terbiyesine verin! Büyüsün; iyiliğe alışmış olur... İnsan ömrünün en saf ve temiz zamanı olan çocuklukta kişi hangi tür şekillerin karşısında bulunursa, ayna gibi onları kendisine çeker. İstidat, kabiliyet aynasında görünen misali suret ise taşa işlenmiş nakış gibi yerleşip kalacaktır. Ancak bu sözden, her terbiye gören çocuğun mutlaka olgun insan olacağı manası çıkmaz. Çünkü yaratılışın terbiyesinde beşer akıllarının kavramak ve anlamaktan âciz kaldığı birçok ihtilâf ve sebepler vardır. Terbiye, tabii tarzı muhafaza yolunda olursa, çoğunluk, ahlâkı koruma tarafında bulunacaktır.

Ziyâ Paşa'ya göre medeniyet, ki insanın saadetine vesile olacak cemiyet hâli demektir, millî ahlâk güzelliğinden doğan bir çocuktur. Millî ahlâkı olmayan topluluklarda medeniyet olmaz; ahlâkı bozulmaya başlamış medenî millette de medeniyet durmaz. Bütün büyük adamlar, medeniyet ve millî ahlâkla vasıflanmış milletlerden çıkar. Geçmiş asırlarda gelen ve hâlâ eserleri ve işleri insanlara ibret veren büyük filozoflar, belâgat ve marifet (ilim, irfan, sanat) sahipleri, büyük kahramanlar, cihangirler hep Yunanlı, Romalı ve

² Çocuk terbiyesi için tutulan hizmetkâr.

Mısırlılardan gelmiştir. Sonradan İslâm medeniyet güneşi âlemin ufkuna ışık saçıcı olmuş; bu yıldızların parlaklığı kalmamıştır. İslâm'ın yedi, sekiz yüz yılında yetiştirdiği fazilet, ilim ve irfan erbabı, geçen asırların iki bin yılında meydana getirebildiği meziyet sahiplerini hem ilimce, hem de sayıca geçmiştir...³

Maksadımız Ziyâ Paşa'nın çocuk eğitimi hakkındaki bütün fikirlerini bahis konusu etmek değil, Türk edebiyatı tarihinde bu ilim dalında yazılmış eserlere dair örnekler vermek ve sözü, nasihatname türünden sayılabilecek başka bir terbiyevî esere getirmektir. Bu çalışmamızda ilkin şekil ve öz yönünden inceleyeceğimiz, sonra metnini dikkatlere sunacağımız uzunca manzume, 19. asırda Harput'ta yaşamış Ömer Naîmî Efendi'ye aittir. Onun bu risalesini ele alıp incelemeye başlamadan önce hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

Ömer Naîmî Efendi'nin Hayatı

Harputlu Ömer Naîmî Efendi'nin hayatı ve eserleri konusunda bilgi veren yazarlardan biri Hocazâde Ahmed Hilmî'dir. Ahmed Hilmî (ö. 1332/ 1914), II. Meşrutiyet devrinin meşhur tasavvufî dergilerinden *Ceride-i Sufiyye*'de çıkan bir yazısında, Ömer Naîmî ve onun oğlu Abdülhamîd Hamdî Efendi'yi de tanıtmış (Hocazâde Ahmed Hilmi 1330/1912: 6-7); Bursalı Mehmed Tâhir Bey, H. 1333 (M. 1915) yılında yayımladığı *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinin birinci cildinin "ulemâ"ya ayırdığı ikinci faslında, anılan biyografiyi kısaltarak bir hâl tercümesi yazmıştır. (Bursalı Mehmed Tâhir 1333/ 1915: 302-303). Bağdatlı İsmail Paşa'nın (1255-1339/1839-1920) *Hediyetü'l-ârifin...* adlı Arapça eserinin birinci cildinde de Harputlu Naîmî hakkında birkaç cümleden ibaret kısa bilgi bulunmaktadır. (Bağdatlı İsmail Paşa 1951: 801). *Harput Ulemâsı* başlığı altında Arap harfli el yazması hâlindeki metinde de söz konusu ilim adamına dair bilgi yer almaktadır. (*Harput Ulemâsı*, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. nr. 1423). İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinde Abdülhamîd Hamdî ve Harputlu Rahmî dolayısıyla Ömer Naîmî'den de bahsedilmektedir. (İnal 2000: 816; İnal 2002: 1775). Memleketinin tarihini yazan İshak Sunguroğlu'nun (1888-1976) *Harput Yollarında* namlı kitabının ikinci cildinde Ömer Naîmî Efendi hakkında öncekilere nazaran daha fazla malûmat vardır. (Sunguroğlu 1959: 149-156). Süleyman Yapıcı'nın *Harput Âlim- Müellif ve Mutasavvıfları* isimli eserinin ikinci cildinde de belli-başlıları sayılan kaynaklardaki bilgilere dayanılarak Ömer Naîmî tanıtılmıştır. (Yapıcı 2015: 207-223). Biz de bu metinlere ve

³ Bu başlangıcın büyük bir kısmının Latin harflerine aktarılmış metni için bk. Kaplan ve dğr. 1993: 151-161.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulabildiğimiz resmî vesikalara istinaden onun hâl tercümesini yazmaya ve eserleri hakkında bilgi vermeye gayret edeceğiz. Fakat söz konusu Harputlu âlimin hayatı ve eserlerine dair önceki yıl yahut zamanlarda kitap bölümü, bildiri, makale şeklinde müteaddit yayınlar yapıldığı için, bu konu üzerinde fazla durmayacağımızı; esas olarak bir manzumesini inceledikten sonra Latin harflerine aktarmayı ve günümüz Türkçesine çevirmeyi hedeflediğimizi belirtmek isteriz.

Ömer Naîmî, Harput müftüsü ve fetva mecmuasıyla meşhur İmamzâde Mehmed Said Efendi'nin torunu ve Müftü Hacı Ahmed Efendi'nin oğlu olup "*Kasîde-i Bür'e şârihi*" namıyla tanınır. H. 1216 (M. 1801 veya 1802) yılında Harput'ta doğdu. İlim tahsili yaşına gelince, ilkin babası Ahmed Efendi'den ders gören Ömer, zekâsı ve çalışkanlığıyla akranını geride bıraktı. Fakat pederinin meşgalesi çok olduğu için, tahsiline devam etmek üzere Ayıntab'a (Anteb'e) gitti; burada Küçük Hâfız Necib ve Fâik Efendi'den ders gördü ve icazet aldı; beldenin başka âlimleriyle de tanışarak sohbet ve münakaşalar etti. H. 1234 (M. 1819) yılında yeniçeri isyanlarının bu şehre de yayılması sonucunda -hocası Necip Efendi dahil- birçok ilim adamı öldürülmüştü. Ömer Naîmî, arkadaşı Hoğulu şair Rahmî (1217-1301/1802-1884) ile Antep'ten ayrılıp Kayseri'ye gitti. Burada Hoca Kasım Efendi, Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi, Hacı Vahdî Efendi, Sarı Abdullahzâde Mehmed Efendi gibi âlimlerden ders aldı. Genç Ömer, ilim edinme yolunda şevk ve gayret yanında güzel konuşma ve nüktedanlık gibi meziyetlere de sahipti. Ona ait hoşça nükteleden biri şudur: Ömer Naîmî, Kayseri'ye gittiğinde, talebe çokluğu yüzünden kendisine boş bir medrese odası bulunamamış; karanlık, rutubetli ve dar bir hücre verilmişti. Bunun üzerine Ömer, hocası Kasım Efendi'ye hitaben, meşhur Arapça *Kasîde-i Bürde*'yi andırır biçimde, şu beyti yazıp onun rahlesinin üstüne koydu:

Âteytenî hücreten ve hüve mine'l-keremi

Lâkinnehâ zîkatün ke'l-kabri fi'z-zulemi

(Bana kereminizden bir hücre verdiniz. Fakat o odacık, karanlıklar içindeki kabir gibi dardır...)

Kasım Hoca bu beyti okuyunca, Harputlu genç ilim talibinin nüktedanlığını takdir ve ona kendi odasını tahsis etti. Ömer Efendi, Kayseri'de sekiz sene kalarak tahsilini tamamladıktan sonra Hoca Kasım Efendi'den H. 1242 (M. 1826) senesinde icazet aldı ve memleketine döndü. Yine hemşehrisi şair Rahmî ile birlikte Nizip muharebesinde İbrahim Paşa'nın ordusunda bulunup ihsanına nail oldular. Harput'ta babası ve dedeleri gibi ders vermeye başlayan Ömer Efendi, bir müddet sonra Harput müftüsü oldu; bu vazifede on beş yıl kaldı. H. 1259 (M. 1843) yılında Hicaz'a giden Ömer Naîmî, seyahati ve memleketine dönüşü

sırasında Halep, Şam, Mısır ve Hicaz'da birçok Arap ve Acem âlimleriyle görüştü. Şam'da meşhur muhaddis Kizirî Abdurrahman Efendi'yle (ö. 1262/1846) de görüşerek hadis ilminden icazet aldı. Mısır'da Arapça *Kasîde-i Bürde* şerhinden dolayı hidiv Mehmed Ali Paşa'nın alâka ve hürmetine mazhar oldu; anılan eseri hidivin emriyle Mısır'da basıldı.

Ömer Naîmî, bir vergi meselesinden dolayı H. 1261 (M. 1845) yılında başka bazı âlimlerle birlikte Konya'ya sürüldü. O sırada çok yaşlı olan babası Ahmed Efendi, sürgün haberini aldığı zaman vefat etti. Fakat sürgüne gönderilen bu âlimler, kısa bir müddet sonra affedilerek memleketlerine geri dönmüşler; hattâ Ömer Efendi, Harput müftülüğüne tayin edilmişti. Anılan makama getirilmesinin uygun olacağına dair resmî yazıda, Ömer Efendi'nin fetva işlerine pek lâyük, İslâmî ilimlerde geniş bilgisi bulunan ve takva sahibi bir kişi olduğu belirtilmekteydi. (Sunguroğlu 1959: 153).

Memleketinde kırk yıldır isteyenlere ilim öğreten Ömer Efendi'nin talebesi arasında, yakınlarından ve daha çok kelâm ilmine dair eserleriyle tanınmış bir âlim olan Abdüllatif Harpûti (1258-1334/1842-1916) de vardır. (Sunguroğlu 1959: 140). Ömer Naîmî, 1866'da basılan *Manzûme-i Naîmiyye* adlı eserinden anlaşıldığına göre, yaşlılığında görme duyusunu kaybetti; bundan dolayı yazı yazma, kitap okuma ve ders verme işlerinden mahrum kaldı. Müderrislik mesleğinde derecesi "hâmise-i Süleymâniye"de son bulmuştu. O sırada Harput valisi olan, aynı zamanda gençlik yıllarından beri şiir yazdığı için vazife icabı gittiği memleketlerdeki edip ve şairlerle de dostluk eden Ahmed İzzet Paşa (1228-1310/1813-1893), Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye reisliğine gönderdiği yazıda, Hacı Ömer Naîmî Efendi'nin seçkin ve bilgili âlimlerden, ayrıca memleketinin kadim sülâlesinden olduğunu anlatmış; istediği mahrec mevleviyetiyle muradına erdirilmesini dilemişti.⁴

⁴ Hem Ömer Naîmî Efendi'nin hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgiler ihtiva eden, hem de o zamanın resmî yazı üslubu hakkında fikir veren bu 27 Rebi'ü'l-evvel 1283 (9 Ağustos 1866) tarihli vesikayı, Latin harflerine çevirerek naklediyoruz: "Belge Özeti: Müderrisin-i kirâmdan Kaside-i Bürde şarihi Hacı Ömer Naimi Efendi'nin isti'tafını iltimas eden Harput valisinin tahrirâtı. (4. Anadolu).

"Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki, müderrisin-i kirâmdan *Kaside-i Bürde* şarihi mütekaddem arıza-i çâkeri mekremetlü Hacı Ömer Naîmî Efendi dâ'îlerinin rütbesi hâmise-i Süleymâniyeye müntehî olarak ulemâ ve fuzalâya rüchâniyet-i bedîhiyye ve liyâkat-i zâtiyye ve mücerrebese hasebiyle mahrec mevleviyetiyle be-kâm buyurulması, mukaddemce makâm-ı muallâ-ittisâm-ı fetvâ-penâhiye arzla istirhâm kılınmasına mebnî mûmâ ileyh dâ'îlerinin şu emele muvafakkiyeti, hasbe'l-usûl biraz müddet-i mülâzemetine mütevakkıf idüğü emr ü ferman buyurulmuş idi. Binâberîn kendüsi bu kerre ol cânib-i 'âlî-dîvâna (?) azimet etmiş ve mûmâ ileyh efâzil-ü ulemâdan ve Harput'un hânedân-ı kadîminden olup sinleri derece-i şeyhühata erişerek bi'l-vücûh şâyeste-i müsâade-i aliyye ve ... (?) celîle-i hidiv-i efhâmîleri bulunmuş olduğunu nâsiye-i hâl ü kâli dahi bürhân-ı kavî olmasıyla sâye-i maâli-vâye-i dâver-i ekremilerinde nâ'il-i aksa'l-gâye-i makâsîd u me'arib olarak avdet etmesi, eltâf-ı celilü'l-a'tâf-ı dâ'î-nevâzi ve merâhim-sâzi-i

H. 1283 (M. 1866) yılı Ağustosunda oğlu Abdülhamid'le birlikte İstanbul'a giden Ömer Naîmî Efendi, alâkalı memurlarla görüşerek talebini şahsen de dile getirmiş; böylece payesi mahrec mevleviyet derecesine yükselttilerek kendisine bin kuruş emeklilik maaşı bağlanmıştı.⁵ Bu sırada, çeşitli yüksek devlet memurluklarında bulunmuş, 1863'te beş ay kadar sadrazamlık etmiş hemşehrileri Yusuf Kâmil Paşa'yla (1223-1293/1808-1876) da görüştüler. Çünkü Abdülhamîd Efendi, Kâmil Paşa'nın Harput'ta yaptırdığı medresenin müderrislik ve mütevellilik vazifesini ifa etmekteydi. Ömer Efendi ve oğlu, paşanın iltifat ve hürmetine mazhar oldular. Abdülhamîd Efendi'nin oğlu Mehmed Kemâleddîn Efendi'nin (Erdem, ö. 1936) İbnü'l-Emîn Mahmud Kemâl'e anlattığına göre, babası ve dedesi, memleketlerinde yapılan ipeki kumaşlardan beş-on top getirerek Harput hediyesi olmak üzere takdim etmiş; ertesi akşam Kâmil Paşa, bu kumaşlardan birine kaplanmış kürkü giyip selâmlık dairesine gelerek kumaşları pek beğendiği için kürküne kaplattığını söylemiştir. Ömer Efendi ve oğlu, paşanın kürkleri en güzel ve değerli kumaşlardan kaplanmış olduğu hâlde, kendilerinin getirdikleri nisbeten bayağı kumaşlardan dolayı gösterdiği bu gönül okşayıcılık ve büyüklüğe minnettar olarak şükranlarını arz etmişlerdir. (İnal 2000: 816-817).

Ömrünü ilim öğrenmeye ve öğretmeye adayan Ömer Naîmî, talebe yetiştirerek onlara icazet verdi; sonra yerini oğlu Abdülhamîd Efendi'ye bıraktı. Ömer Efendi, H. 1283 (M. 1866) yılında Türkçe bir manzum eser yazdırarak burada oğluna ve dostlarına İslâmî ve ahlâkî konularda bilgiler, öğütler verdi. İlerlemiş yaşına rağmen, zekâ ve hafızası yerinde bir ilim adamıydı. Kendisi bu konuda şöyle demişti: "Dîn-i Muhammedîye hizmet edenler bunamaz; zelil olmaz; dinini i'zâz edenler dâreynde azîz olur." Ömrünün son senelerini köşesine

veliyü'n-niamîlerinden ehass-ı niyâz-ı çâkerânem olmağın ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 27 Rebî'u'l-evvel sene 83 ve fî 28 Temmuz 82 Bende Vâlî-i Eyâlet-i Harput Ahmed İzzet." (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yer Bilgisi: 724-95, Kurum: MVL).

⁵ Bu konudaki 22 Cümâd el-ûlâ 1283 (2 Ekim 1866) tarihli resmî vesika şudur: Müderrisin-i kirâmdan *Kasîde-i Bürîde* şârihi Hacı Ömer Naîmî Efendi'nin isti'tafını iltimas eden Harput valisinin tahrirâtı (4. Anadolu): "Ma'rûz-ı dâ'ileridir ki, müfâd-ı iş'âr-ı sâmi-i riyâset-penâhileri ve melfûf tahrirât müeddâsı karîn-i ikân-ı âcizi olmuş ve efendi-i mûmâ ileyh fi'l-hakîka kudemâ-yı müderrisinden olup hadd-i zâtında şâyân-ı hürmet ulemâdan bulunmuş ve geçenlerde kendisiyle dahi görüşülmüş olmasıyla bi'l-istimzâc tarafından gösterilen rağbet üzerine şehriye bin gurus maaş tahsisıyla tekâ'üdlüğü icrâ ve lâzım gelen senedi yedine itâ kılınması üzerine fevka'l-âde izhâr-ı memnûniyet ve şükranîyet etmiş ve sâye-i merâhim-vâye-i cenâb-ı mülûkânede efendi-i mûmâ ileyhin dahi bu yüzden tatyib ü taltifi hâsıl olmuş ve mezkûr tahrirât i'ade ve takdim kılınmış olmağla ol bâbda emr ü irâde hazret-i men lehü'l-emrindir. Mehmed Rifat (?) 22 Ca [1]283." (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, yer bilgisi 724-95; belge tarihi H-01-06-1283).

çekilerek ibadet, taatla geçiren ihtiyar âlim, 11 Cemâziye'l-âhir 1299 (29 Nisan 1882) tarihinde vefat etti; Harput'tan Perteğe giden caddenin sağındaki kabristanda babasının civarına defnolundu. Fâni âlemden beka yurduna göçüşü üzerine oğlu Abdülhamid Efendi tarafından tamiyeli olarak şu tarih düşürüldü:

“Peder efendi bu sâl etdi azm-i dâr-ı bekâ”

پدر افندی بو سال ایندی عزم دار بقا

(Bu mısra, ebced hesabıyla 1300'e denk gelir; bir çıkarılınca 1299'u gösterir).

Eserleri

Üç dilde şiir söylemeye gücü yeten Ömer Naîmî'nin manzumeleri –maalesef bir araya getirilmiş değildir. Onun bazı mühim meselelere dair kitapçıkları ve hocalarının risalelerine talikatı vardır. Mesela, Kayseri âlimlerinden Hacı Vahdî Efendi'nin Rûbu Risalesi adındaki eserini şerh etmiş; yine aynı zatın ilm-i münazara ve âdâbdan *Velediye Hicâbisi*'ne de haşiye yazmaya başlamış; fakat bu çalışmayı yarım bırakmıştır. (Anılan haşiye, daha sonra oğlu Abdülhamid Efendi tarafından tamamlanmıştır). *İzhâr* da Ömer Efendi'nin şerh ettiği eserler arasındadır. Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'e (1201-1275/1786-1859) hitaben on fasıldan meydana gelen, Arapça övgü ve hasbihâl yollu bir kasidesinin olduğu da nakledilir.

Ömer Naîmî'nin asıl tanınmasını sağlayan, Bûsîrî'nin (ö. 695/ 1296?) *Kasîdetü'l-bürde* adıyla meşhur Arapça naatı için H. 1242 senesi Ramazan (M. 1827 Nisan) ayında tamamladığı Arapça şerhtir. *Asîdetü's-şühde Şerhu Kasîdeti'l-bürde* (Kasîde-i Bürde Şerhine Dair Bal Bulamacı) ismini koyduğu bu eseri, ilk olarak H. 1260 (M. 1844-45) senesinde Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın emriyle Bulak'ta basılmış; sonra İstanbul'da farklı yıl ve matbaalarda defalarca tab edilmiştir.⁶ Onun matbu eserlerinden biri de Hâfız Muhammed Nâcî'nin⁷ oğlu Mustafa Râcî (1252-1317/1836-1899)⁸ isimli hattat tarafından yazılan ve H. 1283 (M. 1866) yılında Rızâ Efendi Matbaasında *Manzûme-i Naîmiyye* adı altında bastırılan Türkçe risalesidir. (Bu eserin basıldığı Rızâ Efendi Matbaası hk. bilgi için bk. Sunguroğlu 1959: 534-535).

⁶ Ömer Efendi'nin bu eseri hk. fazla bilgi için bk. Ayyıldız 1999: 515-523.

⁷ Hafız Mehmed Naci Efendi'nin (ö. 1282/ 1865) hayatı hk. bilgi için bk. Sunguroğlu 1959: II/244-45.

⁸ Muallim ve hattat Mustafa Naci Efendi'nin hayatı hk. bilgi için bk. Sunguroğlu 1959: II/ 246-250. (*Manzûme-i Naîmiyye*'nin sonundaki ferağ kaydında “Hâfız Mustafa er-Râcî” adı, burada Mustafa Naci şeklinde geçmektedir).

Manzûme-i Naîmiyye

Bu metnin kapağında Ömer Naîmî Efendi ve çalışmamızın konusu olan eseri, şöyle takdim edilmiştir:

“Müderrişin-i kirâm ve ulemâ’-i fihâmdan *Kasîde-i Bür’e* şârihi Harpûtî Ömer Naîmî Efendi’nin lisân-ı Türkî üzre terbiye-i etfâl ve mehâsin-i hisâl ve şürût-ı İslâm ü îmân ve sagâ’ir ü kebâ’ir ve elfâz-ı küfür ve ribâ mesâ’ilini hâvî bi-tarîkı’l-implâ inşâ ve tanzîm eylediği manzûme-i latifedir.”

Görüldüğü üzere, burada Harputlu Ömer Naîmî Efendi’nin değerli müderrişlerden, büyük âlimlerden ve *Kasîde-i Bür’e*’ye şerh (açıklama) yazmış; metni verilen eserinin ise Türkçe, çocukların terbiyesi, ahlâk güzellikleri, İslâm ve imanın şartları, küçük ve büyük günahlar, küfür (inkâr) sözleri ve faiz meselelerini ihtiva eden, yazdırma yoluyla meydana getirip düzenlediği güzel bir manzume olduğu belirtilmiştir.

Şekil Yönünden Manzumeye Bir Bakış

Harputlu Ömer Efendi’nin *Manzûme-i Naîmiyye* adı altında basılan eseri, ilkin biçim bakımından gözden geçirildiğinde, onun baştan sona kadar aruzun “mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün” kalıbıyla yazdırıldığı görülür. Fakat şairin birçok beytinde imale ve ara-sıra zihaf kusurlarına rastlanmakta; bu durum, aruz ölçüsünü kullanmada çok maharetli olmadığını göstermektedir.

Seçtiği aruz kalıbına uyma ihtiyacı, Naîmî’yi başka bazı tasarruflara da sevk etmiş; meselâ Süyûtî’nin kısaca “*Câmi’u’s-sagîr*” adıyla anılan *el-Câmi’u’s-sagîr min hadîsi’l-beşiri’n-nezîr* namı hadis kitabını *Câmi’* (136, 542. beyit), Haskefî’nin *ed-Dürrü’l-muhtâr* isimli eserini *Dürr-i Muhtâr*, Bedr er-Reşîdî Bedr-i Reşîd şeklinde kısaltarak veya biraz değiştirerek yazdırmıştır. Yine bu vezin zarureti, eserini yazdıran âlimi birtakım tamlamalarda izafet kesresini (tamlama -i’sini) hesaba katmamaya veya zaman zaman bazı sesleri düşürmeye zorlamıştır. Örnek vermek gerekirse, şürût-ı İslâm terkiibinin şürût İslâm (144, 145, 149), sıfât-ı îmân’ın sıfât îmân (150), vâcibât-ı İslâm’ın vâcibât İslâm (200), kelime’nin kelme (172), müdâhene eylemek fiilinin müdâhen’ eylemek (511), ânifen veya ânifâ’nın anfa (567) şeklinde sayılması, seçilen aruz kalıbına uyma mecburiyetinden meydana gelmiş kullanışlardır.

Ömer Efendi, söz konusu pendnamesini, manzum nasihatnamelerin büyük bir kısmında tercih edildiği söylenebilecek mesnevi yerine, kaside nazım şekliyle yazdırmayı tercih etmiştir. Esasen nasihatname türünden manzum eserlerin mesnevi, terci-i bend gibi farklı nazım biçimleri yanında kaside şeklinde de yazıldığı bilinmektedir. Meselâ, hangi asır edebî şahsiyetlerinden olduğu kesinlikle bilinmeyen, fakat 14 veya 15. asırda yaşadığı tahmin edilen Ahmed-i

Fakîh'in *Çarhnâme'si*, Meşâmî'nin (ö. 993/ 1585) *Pend-nâme'si*, 17. asır şairlerinden Kadızâde İlmî'nin *Pâdişaha Nasihat Yollu Manzûme'si*, Üveysî'nin *Nasihat Yollu Manzûme'si* ve Adnî Receb Dede'nin (ö. 1100?/1689) *Pend-nâme'si*, kaside biçimindedir. Bilindiği gibi kaside şeklindeki şiirlerde ilk beytin mısraları birbiriyle, sonraki beyitlerin birinci mısraları serbest, ikinci mısraları ise ilk beyitle kafiyeli olur. Belirtilen mecburiyet, bu uzunca manzumede Ömer Naîmî Efendi'nin zaman zaman iğrâ, aslâ, farzâ gibi aynı sözcüğü kafiye olarak kullanmak suretiyle tekrara düşmesine ve "husûsâ, temâmâ, me'âlâ" gibi tenvinli kelimelerin sonunu, -â şeklinde okuyup yazdırmasına sebep olmuştur.

Manzumenin Yazdırılış Sebebi

Ömer Naîmî Efendi, söz konusu manzum risalesinin baş tarafında besmele, Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e selâm ve duadan sonra adını, mahlasını ve memleketini bildirerek kendisini tanıtır; "şârih-i Bür'e", yani *Kaside-i Bür'e*'yi serh eden kişi diye namlı olduğunu anlatır. Ömer Efendi, bazan fetva makamında, yani müftülük vazifesinde bulunmuş; ayrıca hadis, tefsir gibi İslâmî ilimleri yayma ve öğretme işleriyle uğraşmış; bazan da risaleler telif etmiştir. Ara-sıra kalbine kendi hâlini dertleşme tarzında nazmen yazdırma, o esnada samimi dostları için hediye olsun diye birtakım öğütler verme fikri ve temiz soylu oğlu Abdülhamîd'in de bu nasihatla terbiye görmesi niyeti gelmiştir. Çünkü saçının sakalının ağarması gibi beliren bütün alâmetlerden, (ölümü) hatıra getirme ve (vasiyet gibi hayatî) bir meseleyi konuşma ömrüne (yaşına) eriştiğini anlamıştır... Gelen misafir için elinde amelinin bulunmadığını fark eden şair, hatalarını ve ahiret için nasıl azık hazırlaması gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Bu sıralarda birdenbire kaderin hükmüyle iki gözü görmez olan Ömer Efendi, okuma- yazma, ders verme ve ilim neşri işlerinden uzak kalmıştır. Hz. Yakub gibi hüzünler kulübesinde kederli olarak oturan müderrisin bu hâline herkes üzülmüş; acımıştır:

"Ömer nâmım Na'îmî mahlasımdır
Şehîrim Şârih-i Bür'e'yle hâlâ

Kazâ'-i Harpurut⁹ oldı vatan hem
Olurdu mesnedim geh câh-ı fetvâ

⁹ 19. asrın ikinci yarısında basılmış bazı eserlerden Harput ismi yanında Harpurut adının da kullanıldığı anlaşılmaktadır. (Ahmed Rifat 1299/1881-82: 190). A. Vefik Paşa, *Lehce-i Osmânî* isimli sözlüğünde Harput'un "Harput muhaffefi" olduğunu kaydeder. (Ahmed Vefik Paşa 1306: 383). Şemseddin Sâmî Bey, *Kâmûsü'l-a'lâm*'da Harput'a bazı Arapça kitaplarda "Hartbirt" isminin verildiğini belirtir. (Şemseddin Sâmî 1308/1891: 2033). Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan birtakım resmî vesikalarda da anılan yer adının Harburut şeklinde yazıldığı görülür.

Ederdim neşr ü tadrîs ulûmu
Kıldım ders ile tullâbı ihyâ

Okudurdum ehâdis-i şerîfe
Dahi tefsîr-i *Kur'ân*'i husûsâ

Kıldım ba'z te'lif-i resâ'il
Bu kıldan halk görürdü nef-i evfâ

Hutûr eylerdi kalbe gâhi gâhî
Kılam ben hasb-i hâlim nazm ü imlâ

Ferâ'id gibi hem niçe nasâyıh
Yazam ihvân için ola hedâyâ

Benim necl-i necîb Abdülhamîd'im
Ola bu pend ile nefsi mürebbâ

Tezekkür ömrüne oldum resîde
Alâmetler bütün oldu hüveydâ

Meşîb oldu başım üzre misâfir
Konuk için amel yok elde aslâ

Hatâyâmı tefekkür eyler iken
Tedârik niçe idem zuhr-ı uhrâ

Kazâ indi bu abde nâ-gehânî
Dü çeşmüm nezle ile oldu beyzâ

Kitâbetle kitâbdan dûr oldum
Dahi tadrîs ü neşrimden müberrâ

Mekîn-i külbe-i ahzân olup ben
Hazîn olup dedim hayfâ dirîgâ

Ehâlî cümleten kıldı tahassür
Acur bu hâlîme ahbâb u a'dâ" (Ömer Naîmî 1283/1866: 2-3).

İlâhî takdirin hükmüne razı olduğunu dile getiren ve belânın en büyüğünün değerli insanlara isabet ettiğini hatırlatan şair, başına gelen bu musibetin hikmetini düşünürken, Allah'a karşı kulluk vazifelerini gereği gibi yapamadığı ve kusurundan ötürü kendisine böyle bir ızdırap verildiği fikrine ulaşır. Yüce Allah, inanan insana cennetleri vermeyi takdir etmiştir. Ancak eğer o mümin kulun elinde hayrı yoksa, pek yüksek makama sebepsiz erişmesi mümkün olmayacaktır. Bundan dolayı Allah, mümine böyle belâyı verir; o inanan kişi, çektiği zahmetle yüce cennetleri elde eder...

Eserde Ele Alınan Konular

Şair, uzunca manzumesinin telif sebebi denebilecek bu bölümünden sonra çeşitli başlıklar altında oğluna ve diğer okuyuculara bilgi vermeye başlar. Ömer Naîmî'nin söz konusu manzumesini tamamladığı anlaşılan H. 1283 (M. 1866) yılında, oğlu Abdülhamîd Efendi (1245-1320/1830-1902), 36 yaşında, ömrünün genç sayılabilecek bir çağındadır. Şiirlerinde "Hamdî" mahlasını kullanan Abdülhamîd Efendi de pederi gibi edebiyat ve çeşitli ilimlerle alâkalı bir kişidir: On sekiz yaşındayken divançe olacak kadar şiir yazmış; H. 1272 (M. 1855-56) yılında babasının huzurunda on iki ilimden icazet almıştır.¹⁰

Ömer Naîmî Efendi, İslâmî ve ahlâkî konulara dair bilgi ve öğütlerini şu başlıklar altında sıralamıştır:

[1] Der-Beyân-ı Terbiyetü'l-etfâl (s. 4-6, 32 beyit),

Bu ilk bölümde, şair, doğumundan dokuz yaşına kadar çocukların terbiyesi hakkında İslâm esaslarına uygun olarak tavsiyelerde bulunmuş; babanın evlâdına karşı doğduğu gün kulaklarına ezan ve kamet okuma, annesinin sütüyle besletme, sağ elle yemek yemeye alıştırma, okuma-yazma ve *Kur'an* öğretimi, inanç ve ibadete dair temel dinî bilgileri verme, namaz, oruç misali vecibeleri yerine getirmeye teşvik gibi vazifelerini anlatmıştır.

[2] Der-Beyân-ı Vakt-i Şebâbiyyet-i İşân (s. 6-8, 16 beyit),

Bu bölümün başında önce gençlik çağının hususiyetlerine temas edilmiş; sonra babanın söz konusu yaşlardaki çocuklarını kötü arkadaştan koruması, ibadet tarafına teşvik etmesi, iyi ve dine bağlı kişilerle görüştürmesi, namaza alıştırması gibi konularda öğütler verilmiştir.

[3] Der-Beyân-ı Hoş Hûy (s. 8-12, 61 beyit),

¹⁰ Hayatı ve eserleri hk. bilgi için bk. Hocaşâde Ahmed Hilmi 1330/1912: 6-7; Bursalı Mehmed Tâhir 1333/ 1915: I/287-288; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal 2000: 816-821; *Harpût Uleması*; Sunguroğlu 1959: II/156-163; Gemi 2016: 33-38.

Bu başlık altında iyi huylarla ahlâklanmak gerektiği anlatılmış; Hz. Muhammed'in (a.s.) Allah tarafından güzel ahlâkı sebebiyle övüldüğü, Hz. Peygamber'in de "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" dediği belirtilmiştir. Sonra huy yumuşaklığı, ilerisini düşünerek acelesiz ve ağırbaşlı davranış, öfkeden kaçınmak, düşmandan intikam almaya çalışmamak, alçak gönüllü ve cömert oluş gibi konular üzerinde durulmuş; okuyucu, kötü huylardan kaçınmaya ve iyi huylarla ahlâklanmaya teşvik edilmiştir.

[4] Der-Beyân-ı Şürût-ı İslâm ü İmân ve Der-Beyân-ı Şu'ab-ı İmân (s. 12-15, 56 beyit)

Burada önce İslâm ve imanın şartları anlatılmış; sonra olgun imanın birçok dallar gerektirdiği ifade edilerek *Kur'an* ayetlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerine istinaden o şubeler hakkında bilgi verilmiştir. Başka bir ifadeyle "İslâm'ın şartları" olarak bilinen ibadetleri yerine getirmek ve "imanın şartları" diye sayılan esaslara inanmakla inanan insanın vazifelerinin bitmediği; *Kur'an*'da ve Hz. Peygamber'in hadislerinde emredilen diğer vazife ve mükellefiyetleri yerine getirmek, ayrıca yasaklanan kötü fiillerden de kaçınmak gerektiği anlatılmıştır.

[5] Der-Beyân-ı Vâcibâtü'l-İslâm (s. 15-16, 5 beyit),

Burada İslâm'daki yedi vacip, Haskefi'nin *ed-Dürrü'l-muhtâr* adlı eserinden naklen sayılmıştır.

[6] Bâbü't-tahrîs ale'l-ihimâm bi't-tahâret (s. 16-18, 29 beyit)

Bu başlık altında okuyucular temizliğe dikkat etmeye özendirilmiş; onun namazın şartı olduğu hatırlatılarak ihtiyaç giderdikten sonra nasıl temizlenmek lâzım geldiği anlatılmıştır.

[7] Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr (s. 18-21, 46 beyit),

Bu bölümde Ömer Naîmî Efendi, insanı Allah'ın varlığı, peygamberler, *Kur'an*, ahiret, melekler gibi konularda küfre, yani inkâra götüren ve İslâm hukuku bakımından bazı ciddi sonuçlar doğuran sözler hakkında bilgi vermiş;¹¹ başta oğlu ve dostları olmak üzere okuyucuları böyle uygunsuz davranışlardan sakındırmıştır.

[8] Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr fi Hakkı'l-İlm (s. 21-22, 14 beyit),

Başlığında da anlaşılacağı üzere, bu bölümde, İslâmî ilimler ve Müslüman âlimler hakkındaki küfür sözleri örneklerle anlatılmıştır.

[9] Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr der-Hakk-ı Melâ'ik (s. 22-23, 21 beyit),

Anılan başlık altında önce Cebrâil, Azrâil, kirâmen kâtibîn ve diğer melekler, sonra peygamberler, Hz. Muhammed (a.s.), raşid halifelerden Hz. Ebû Bekir ve Ömer hakkındaki inkâr manasına gelen sözler üzerinde durulmuştur.

¹¹ "Elfâz-ı küfür" ve bu konuda yazılmış başlıca eserler hk. umumi bilgi için bk. Kılavuz 1995: 26-27; Kuzey 2016: 203-231.

[10] Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr Fî-mâ Yeteallak Bi'l-Mevti ve'l-Haşri ve'l-Kıyâmet (s. 23-25, 17 beyit)

Bu başlık altında ölüm, haşir (Allah'ın bütün ölüleri diriltip mahşere çıkarması), kıyamet, sırat, cennet, cehennem gibi konularda söylenebilen bazı inkâr sözlerine dair örnekler verilmiştir.

[11] Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr Fî-mâ Yeteallak Bi'l-Hacc ve's-Savm (s. 25, 8 beyit)

Bu bölümde, hac ve oruç ibadeti hakkında, “Hac farz değildir; Kâbe'yi tavaf etmenin manası yoktur” veya Ramazan'a “sakil [ağır] ay” ve “(Allah bu ayda oruç tutmayı) bize farz kılmasaydı!..” deyiş gibi, küfür belirtici lafızlar konusunda bazı örnekler verilmiş; böyle sözleri söyleyen kimselerin kâfir olacağı dile getirilmiştir.

[12] Mesâ'il-i Şettâ Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr (s. 25-28, 34 beyit),

Bu başlık altında küfür lafızları konusunda çeşitli meseleler ele alınmış; öyle inkâr, şüphe ve alay ifade veya ima edici yahut İslâm esasları bakımından mahzurlu görülen sözleri söyleyen kimselerin durumları hakkında bilgi verilmiştir.

[13] Der-Beyân-ı Ma'sıyyet-i Kebâ'ir ve Sagâ'ir (s. 28-38, 160 beyit)

Bu bölümde büyük ve küçük günahlar anlatılmış; okuyucular onlardan sakındırılmıştır. Büyük günah işleyenlere ahirette şefaet etme meselesine de temas eden şair, bahsin devamında ilkin “kebâ'ir” diye vasıflandırılan günahların hangileri olduğunu, o konulardaki *Kur'an* ayetlerine işaret ederek - Hâdimî ve İbn Nüceym'den naklen- anlatmıştır. Bundan sonra küçük günahlar sayılmaya başlanmıştır. “Kebâ'ir” ve “sagâ'ir” diye adlandırılan günahlara dair âlimler arasında görüş ayrılıkları olduğunu da ifade eden Ömer Naîmî, iki günah türünü tarif ve tesbit yönündeki bazı izah gayretleri üzerinde de durmuş; bahsin sonunda kendi günahlarının affı için Allah'a dua ve niyazda bulunmuştur.

[14] Der-Beyân-ı Ribâ (s. 38-46, 111 beyit),

Ticaretle uğraşan kimselerin o konudaki İslâmî bilgileri edinmeleri ve meseleleri öğrenmeleri gerektiğini belirten şair, bilmedikleri takdirde helâl ve haramı da bilmeyeceklerini anlatır. Bundan sonra faizden son derece kaçınmak lâzım geldiğini ifade ederek o mevzudaki ayet ve hadislerden bahseder. Bölümün devamında ticaretle uğraşanların İslâmî ve ahlâkî yönden vazife ve mükellefiyetlerini anlatmaya başlayan Ömer Naîmî, faiz çeşitleri hakkında bilgi verir.

(Hatime ve tarih s. 46, 10 beyit)

Manzumenin 645-652. beyitleri, her ne kadar bir başlıkla bildirilmemişse de muhtevasından anlaşıldığına göre, hâtime (sonuç) kısmını teşkil eder. Şair

burada “zîbâ tuhfe” (güzel hediye) diye vasıflandırdığı eserini tamamladığı için Allah’a şükreder. İslâm inanç esasları ve ameller konusunda, yani hem akaid, hem de fıkıh ilmine dair birçok meseleleri, farz, vacip ve müstehapları güzelce, yerli yerince yazdığını belirtir. İsteği, eserinin (akılda) tutulmasının kolay olması ve dostların çocuklarının onu ezberlemesi, böylece inançlarını düzeltmeleridir. Çünkü Allah’ın rızasını elde etmek ve cennete girmek, bu bilgi ve imana bağlıdır.

Manzûme-i Naîmiyye’nin nihaî iki beyti, yazılış yılını ebced hesabına göre bildiren tarih beytidir. Son mısradaki بودر منظومه زيبا (budur manzûme zîbâ)¹² ibaresi, 1273 yılına ve anılan sayı ise Milâdî 1856-57 yılına karşılık gelmektedir. Hâlbuki eserin 47. sayfasında hattat tarafından yazılışını bildiren Arapça cümleler, H. 1283/ M. 1866 yılında basıldığını haber vermektedir. Şu hâlde denebilir ki, şairin tarihi tamiyeli, yani onun tam olarak çıkması için eklenecek veya eksiltilecek bir sayı ihtiva etmektedir. Nitekim son beytin ilk mısrasında “Dü cânibden gelüp...” denilerek دو (dü) kelimesinin eklenmesi gerektiği ima edilmiştir. Farsça “dü” kelimesine ait harflerin ebceddeki sayı karşılığı olan 4+6 rakamlarının toplamı, 1273’e eklendiğinde 1283 elde edilmektedir ki, bu da basılış yılına uygundur.

Sayılan bölümler gözden geçirildiğinde, manzumede en hacimli kısmın, 160 beyitle büyük ve küçük günahların anlatıldığı “Der-Beyân-ı Ma’sıyyet-i Kebâ’ir ve Sagâ’ir” olduğu görülmektedir. 7-12. başlıklarda “elfâz-ı küfür”, başka bir ifadeyle insanı İslâm dairesinden çıkararak ve inkâra götüren sözler bahis konusu edildiği için, bunlar aynı mevzuda olmaları dolayısıyla toplandığında, 140 beyte ulaşılmakta; böylece manzumenin küfür sözlerine tahsis edilen kısmının, ikinci büyük bölümünü teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Ömer Naîmî Efendi’nin bu eserinde sayfa veya beyit sayısına göre üçüncü olarak

¹² Her ne kadar son mısraın (Dedi târîh budur manzûme zîbâ) son iki kelimesini, “manzûme-i zîbâ” şeklinde, yani tamlama teşkil edecek biçimde okuyuş, daha uygun gibi görünüyorsa da kullanılan aruz kalıbı göz önüne getirildiğinde, bunun mümkün olmadığı anlaşılacaktır. Çünkü belirtilen kelimeleri “manzûme-i zîbâ” şeklinde okumak, mısradaki bir hecenin artmasına, bundan dolayı ölçünün aksamasına sebep olmaktadır. Manzumede seçilen aruz kalıbına uyma ve kafiye şartının, nazım cümlesi unsurlarının öne alınması ve sonraya bırakılması gibi mecburiyetler doğurduğu mâlumdur. Bu beyitte de işaret edilen zaruretten ileri gelmiş bir takdim, tehir vardır. Zira söz konusu tarih beytinin kendi kelimeleriyle nesre çevirisi şudur: “Hâtif sadâsı, dü cânibden gelip târîh dedi: Zîbâ manzûme budur.” Anılan cümleler, günümüz Türkçesine şöyle çevrilebilir: “Hatîfin sesi, iki taraftan gelip tarih söyledi: ‘Zîbâ manzûme budur.’ (Güzel manzume budur).” Bu son mısraın nesre çevirisi, anlatımda bir pürüzün olmadığını göstermektedir. Ancak “manzûme”nin sıfatı olan “zîbâ” kelimesinin kafiye yüzünden sonraya alınması, ilk anda bir yadırgamaya sebep olmuş; ayrıca Arap harfli asıl metinde “manzûme”nin son harfinin üstünde hemzeye benzetilebilecek bir işaretin bulunması da söz konusu kelimelerin “manzûme-i zîbâ” biçiminde okunması gerektiği zannını doğurmuştur.

uzunca söz konusu ettiği mesele, faizdir. Bu durum, şairin büyük, küçük günahları işlemek, inkâr sözleri söylemek, faiz almak, vermek gibi “münker” (yapılması İslâmca uygun görülmeyen, reddedilen fiil)lerden okuyucuyu sakındırmaya eserinde daha çok yer verdiğini göstermektedir. Güzel ahlâk, İslâm ve imanın şartları, çocuk terbiyesi, temizliğe teşvik, gençlik çağındaki evladı iyi kişilerle arkadaşlık etmeye ve ibadete isteklendirme gibi bölümler ise kitapçığın marufla emir, yani akıl ve dince iyi bilinen şeyleri telkin kısımlarını teşkil etmektedir.

Manzumenin Belli-Başlı Kaynakları

Şair, sayılan on dört başlık altında daima *Kur'ân* ayetlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerine uygun bilgi ve öğütler vermekte; manzumesini yazdırırken faydalandığı İslâmî ilimlere ait çeşitli eserleri yahut âlimlerin isimlerini de zaman zaman anmaktadır. *Manzûme-i Naimiyye*'de adı geçen, başka bir ifadeyle Ömer Efendi'nin nasihatnemesinin kaynakları arasında yer alan eserler şunlardır: Süyûtî'nin (ö. 911/ 1505) *Câmi'u's-sagîr...* (s. 11, 136. beyit, s. 39, 542. beyit), Hasankeyfli bir aileden olduğu için “Haskefî” nisbesiyle anılan Hanefî fakihî Alâüddin Muhammed'in (1025-1088/ 1616-1677) *ed-Dürrü'l-muhtâr* adlı şerhi (s. 16, 201 beyit), Zahîrüddîn Ebî Bekr Muhammed bin Ahmed el-Buhârî'nin (ö. 619/1222) *el-Fetâvâ'z-zahîriyye'si*, Ebî Nasr Ahmed bin Muhammed el-İtâbî'nin (ö. 586/1190) “*İtâbiyye*” adıyla tanınan *Câmi'u'l-fikhî*, Tâhir bin Ahmed bin Abdürreşîd el-Buhârî'nin (ö. 542/1147) *Hulâsatü'l-fetâvâ'sı*, Sultan Evrengzîb Âlemgîr'in emriyle 1664-1672 yılları arasında bir heyet tarafından hazırlanan *Fetâva'l-Hindîyye*, ayrıca *Câmi'u'l-fetâvâ* (s. 27, 366. beyit), *Tefsîr-i Kâdî* (s. 28, 384), Ebû Saîd Muhammed Hâdimî'nin (ö. 1176/ 1762) kısaca *Berika* namıyla anılan ve Birgivi'nin *et-Tarikatü'l-Muhammediyye...* isimli eserine yazdığı Arapça şerh (s. 32, 443. beyit).

Ömer Naîmî Efendi, manzumesinde hangi eser(ler)ini kast ettiğini açıkça belirtmeksizin, İmâm-ı Âzam (s. 18, 239. beyit), Şâfî (s. 18, 239. beyit), İbn Vehbân (s. 25, 341. beyit), Bedr er-Reşîd (Bedr-i Reşîd, s. 27, 368. beyit), İbn Nuceym (s. 32, 444. beyit) gibi âlimlerin isimlerini de yeri geldikçe anmıştır.

Şairin ele aldığı mevzuları nasıl işlediği konusunda bir örnek olmak üzere, kitapçığının ilk bölümünü manaca nakledelim:

Sevgili oğlu Abdülhamîd'e şefkatle hitap ve dua eden şair, çocuk terbiyesi konusunda bazı tavsiyelerde bulunur. Evladı, büyüklük ve yaşlılık hâlinde memnun olmak için, henüz küçüklükleri sırasında terbiye etmek gerekir. İslâmî ilimlere vâkıf bir âlim olan eser sahibi, çocuğun doğduğu gün sünnet

hükmündeki “tahnîk” vazifesinin yerine getirilmesi, yani hurmanın bir âlim tarafından yumuşatılarak ağzına sürülmesi lâzım geldiğini, sonra sağ ve sol kulağına ezan ve kamet okunması icab ettiğini anlatır. Ona annesinin sütünü yeterli görüp yabancıların sütünü verdirmemelidir. Asrında bazı bilgisiz kimselerin bu işten, yani evladına yabancıların sütünü vermekten hiç korkup çekinmediklerini, gayr-ı Müslim dadı tuttıklarını duyduğunu belirten Ömer Efendi, söz konusu davranış sonucunda inkâr ve ahlâksızlık mayasının çocukların yaratılışında yerleşeceğini üzümlere anlatır. Çocuğu sağ eliyle yemek yemeye alıştırmalı; onun yazı yazmayı öğrenmesi için eline kalemler vermelidir. Konuşmaya başladığı zaman yavruyu Allah ismini söylemeye alıştırmak; kendisinin dilini ahlâk ve adaba aykırı sözlere alıştırmamak lâzımdır. Okuma- yazmayı öğrenmesi için çocuğu altı yaşında okula göndermelidir. Din ve dünya(nimet, saadet ve rahatı)nın esası okumak olduğundan, baba evladını okutmalı ve bilgi edinmeye teşvik etmelidir. Bu sıralarda bir-iki kere *Kur’ân*’ı hatmettirmeli; eğer akıcı olarak okuyabiliyorsa, tecvidi, yani usulüne uygun okumayı da öğretmelidir. Çocuk, İslâm ve imanın şartlarını bilmeli; ona farzları talim etmeli; bu masumları yedi yaşında namaz kılmaya ve oruç tutmaya özendirmelidir. Baba, evladının giyeceğini de araştırmalı ve oğlan çocuklarına ipekten yapılmış elbise giydirmemelidir.

SONUÇ

Kaside şeklindeki bu nasihatname, Ömer Naîmî Efendi’nin -samimi dostları ile oğlu Abdülhamîd Efendi başta olmak üzere- okuyuculara İslâmî ve ahlâkî konularda bilgi ve öğüt vermeyi hedefleyen bir eseridir. Şair, kendi hayat tecrübelerini aktarmak yerine çocuk terbiyesi, gençlik çağı, güzel ahlâk, İslâm ve imanın şartları, temizlik, küfür (inkâr) sözleri, büyük ve küçük günahlar ve faiz konusunda bilgi vermiş; tavsiyelerde bulunmuştur. Eserin bu yönden manzum ilmihâlleri ve İslâm inanç esasları hakkındaki bazı metinleri andırdığını söylemek mümkündür.

Şair, hafızada tutulmasının kolay olması ve dostların çocukları tarafından ezberlenmesi için bu eserini nazmen yazdırmayı tercih etmiştir. Ancak manzumenin, herkesçe bilindiği kolayca söylenemeyecek birçok Arapça, Farsça kelime ve tamlama içine alan dili ve hadis, tefsir, fıkıh, akaid gibi İslâmî ilim dallarında belirli derecede malûmat sahibi olmayı gerektiren muhtevası, yazıldığı 19. asrın ikinci yarısında dahi çocukların seviyelerinin üstünde görünmekte; daha ziyade yetişkinlerin okuyup faydalanabileceği bir mahiyet arz etmektedir. Esasen Ömer Naîmî Efendi’nin bu manzumesindeki muhataplarından olan oğlu Abdülhamîd Efendi, babasının eserini

anlayabilecek yaşta ve bilgi seviyesindedir. Şairin söz konusu nasihatnamesi, bu bakımdan Sünbülzâde Vehbî'nin oğlu için yazdığı ve 19. asırda – rüşdiyelerde okutulması dolayısıyla- defalarca tab' edilmiş olan *Lutfiyye*'yi andırmaktadır. Harputlu Ömer Efendi'nin incelediğimiz manzumesi, Vehbî'nin mesnevi şeklindeki anılan nasihatnamesi yanında, o devirde ilk ve orta dereceli okul öğrencileri için resmen tavsiye edildiği bilinen *Birgivi Risâlesi*, *Tuhfe-i Vehbî*, *Sübha-i Sıbyân*, İmamzâde Esad Efendi'ye (ö. 1267/1851) ait *Dürr-i Yektâ* gibi eserler arasında mütalâa edilebilir.

Önceki asırlarda kaside şeklinde yazılmış nasihatnamelerin –şimdiki bilgilerimize göre- Mustafa Safî'nin H. 1120 (M. 1708-1709) yılında yazdığı ve *Gülşen-i Pend* adını verdiği 2933 beyitli eserinden sonra en hacimli görünen Naîmî manzumesinde, konular temel İslâm kaynaklarına bağlı olarak işlenmiştir. Bu sebeple rahatça denebilir ki, *Manzûme-i Naîmiyye*, sadece Türk edebiyatı veya Türk eğitim tarihi içinde ele alınıp incelenebilecek bir eser değil, Müslümanlar, hatta birtakım manevî kıymet ve ahlâkî faziletleri gözeten diğer insanlar için hem çağımızda, hem de gelecek zamanlarda okunup faydalanılacak bir metindir. Bilgi ve öğüt vermeyi hedeflediğinden tâlimî (öğretici, didaktik) türde bir manzume olan eser, yer yer teşbih, mecaz, telmih, tezat, teşhis gibi sanatlarla maksadı güzel ve tesirli bir şekilde anlatma gayretini de gösterdiği için aynı zamanda edebî değer de taşımaktadır.

Metnin Latin Harflerine ve Diliçi Çevirisi

Manzûme-i Naîmiyye, ilmî metin neşirlerinde kullanılan çeviri yazı alfabesiyle Latin harflerine aktarılmış; her beyte birer sıra sayısı verilmiştir. “âsi, gâhi” örneklerinde olduğu gibi zihaf bulunan hecelerde bu durumu belirtmek üzere uzun sesliler kısa gösterilmiştir. Metnin hem doğru-düzgün okunması, hem de sadece Türk edebiyatı, Osmanlı tarihi, İslâmî ilimler gibi dallarda bilgi sahibi kişiler tarafından değil, Osmanlı Türkçesini bilmeyen çağımız okuyucuları tarafından da anlaşılabilmesi için, baştan sona kadar günümüz Türkçesine çevrilmesi gerekli görülmüştür.

Müderrişin-i kirâm ve ‘ulemâ’-i fiḥâmdan *Kaşîde-i Bür’e* şârihi Ḥarpûtî ‘Ömer Naîmî Efendi’niñ lisân-ı Türkî üzre terbiye-i eṭfâl ve meḥâsin-i ḥişâl ve şürûṭ-ı İslâm ü imân ve şağâ’ir ü kebâ’ir ve elfâz-ı küfür ve ribâ mesâ’ilini ḥâvî bi-ṭarîkı’l-implâ inşâ ve tanzîm eyledigi manzûme-i laṭîfedir.

Manzûme-i Na'îmiyye

Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm

1 Leâli-i kelâmda *dürr-i yektâ*¹³

Ḥudâ'nın ḥamdidir a'lâdan a'lâ

2 Daḥi elfâz u aḳvâliḡ laṡîfi

Resûline şalât ile teḫâyâ

3 Şalât olsun daḥi âline dâ'im

Ki anuḡ her biridir ehl-i taḳvâ

4 Ve ba'dü bâdi-i nazmın beyânı

Saḡa taḫrîr ideyim eyle işġâ

5 Bu 'abd-i âşi vü ḫâṡî vü müznib

'Alîl ü 'âcizim hem nâ-tüvânâ

6 'Ömer nâmım Na'îmî maḫlaşımıdır

Şehîrim Şâriḡ-i *Bür'e*'yle ḫâlâ

7 *Ḳazâ*'-i Ḥarpurut oldu vaṡan hem

Olurdu mesnedim geh câh-ı fetvâ

8 İderdim neşr ü tedrîs¹⁴ 'ulûmı

Ḳıldım ders ile ṡullâbı ihyâ

9 Okudurdum eḫâdiş-i şerîfe

Daḥi tefsîr-i *Ḳur'ân*'ı ḫuşûşâ

(s. 3)

10 Ḳıldım ba'z te'lif-i resâ'il

Bu ḳıldan ḫalk görürdi nef'-i evfâ

¹³ Bu ilk mısradaki "dürr-i yektâ" terkihiyle şairin manzumesini yazdığını sıralarda ilk ve orta dereceli mekteplerde talebeye temel İslâmî bilgileri vermek için okutulan kitabın ima edildiğini söylemek mümkündür. Bilindiği gibi, belâgatta eserin başında konusunu okuyucuya dolaylı olarak anlatacak sözler söyleme hüneline "berâat-i istihlâl" adı verilir. Denebilir ki, Ömer Naimî Efendi de -asırlar boyunca eser telif eden diğer Müslüman âlim, şair ve yazarlar gibi- sözlerine Allah'a hamde başlarken, manzumesinin ilmihâl türünden olduğuna dolaylı biçimde işaret ediyor. Çünkü *Dürr-i Yektâ*, İmamzâde Esad Efendi (ö. 1267/ 1851) tarafından yazılan ve 19 ve 20. asırda defalarca basılan bir ilmihâldir.

¹⁴ Şairin bu kelimenin ikinci hecesinde medd yaptığı fikrindeyiz. Ancak ilk mısraın vezin icabı "İderdim neşr ü tedrîs-i 'ulûmı" şeklinde okunması gerektiği de söylenebilir.

- 11 Hıfz eyleydi kalbe gâhi gâhi
Kılam ben hasb-i hâlim nazm ü imlâ
- 12 Ferâ'id gibi hem niçe naşâyıh
Yazam ihvân için ola hedâyâ
- 13 Benim necl-i necîb Abdü'l-hamîd'im
Ola bu pend ile nefsi mürebbâ
- 14 Tezekkür 'ömrüne oldum resîde
'Alâmetler bütün oldu hüveydâ
- 15 Meşîb oldu başım üzre misâfir
Konuk için 'amel yok elde aşlâ
- 16 Hâfâyâmı tefekkür eyler iken
Tedârik niçe idem zuhr-ı uhrâ
- 17 Kazâ indi bu 'abde nâ-gehânî
Dü çeşmüm nezle ile oldu beyzâ
- 18 Kitâbetle kitâbdan dür oldum
Daği tadrîs ü neşrimden müberrâ
- 19 Mekîn-i külbe-i ahzân olup ben
Hâzîn olup didim hayfâ dirîgâ
- 20 Ehâlî cümleten kıldı tahassür
Acur bu hâlîme ahbâb u a'dâ
- 21 N'idem taqdîr-i Mevlâ oldu böyle
Didim Ya'küb-veş şabren cemîlâ¹⁵

¹⁵ Hz. Yâkub, oğlu Yusuf'un diğer çocukları tarafından kendisine getirilen kanlı gömleğini görünce, onlara şöyle demişti: "...Artık (bana düşen) güzelce sabretmektir..." (*Kur'an*, Yusuf Suresi, 12/ 18). Şairin iktibas ettiği "sabren cemîlâ" ibaresi, Meâric Suresi'nin "(Resulüm) şimdi sen güzelce sabret!" mealindeki 5. ayetinde geçer.

- 22 Belânın a'zamı olur kirâma¹⁶
 'Amâ oldu meşâ'ib içre 'uzmâ
- 23 Kazâya râzıyım el-hamdü li'llâh
 Belâ kullarına olur hedâyâ
- 24 Tefekkür eyler iken hikmetinde
 Var anuñ hikmeti her şeyde zîrâ
 (s. 4)
- 25 Kulına virdigi ni'meti almaz
 Meger takşîr ide der-ḥakḳ-ı Mevlâ¹⁷
- 26 Ri'âyet itmedim ḥakḳ-ı İlâh'a
 Baña virdi anuñ-çün böyle belvâ
- 27 Egerçi 'abdini te'dîbdir ammâ
 Mükâfâtın virir der-dâr-ı uqbâ
- 28 İlâhî 'afv kıl cümle kuşûrum
 Bu kulun yevm-i maşşer itme rüsvâ
- 29 Niçe biñ kez kabûl itdiñ du'âmı
 Du'ânda olmadım Rabbim ben eşkâ¹⁸
- 30 Ya hikmet mü'mine ol Rabb-i 'İzzet
 Kaderdir¹⁹ kılacak cennâti i'tâ
- 31 Ve lâkin yok yedinde zerre ḥayrı
 Sebebsiz nice bula câ-yı a'lâ

¹⁶ Bu mısradaki fikrin dayanağı, şu manadaki hadistir: "İnsanların en çetin sıkıntılarla imtihan edilecek olanları, peygamberler, sonra veliler, sonra onları takip eden kişilerdir." (*Tirmizî*, "Zühd", 57; *İbn Mâce*, "Fiten", 23).

¹⁷ Bu fikir ve hükmün, şu manadaki ayetten ileri geldiği anlaşılmaktadır: "Bu da bir milletin kendilerinde bulunan (güzel ahlak ve meziyetleri) değiştirmeye kadar Allah'ın onlara verdiği nimeti değiştirmeyeceğinden dolayıdır. Gerçekten Allah işitendir, bilendir" (*Kur'an*, Enfâl Suresi, 8/ 53).

¹⁸ Bu mısradaki, Hz. Zekeriya'nın yaşlılık çağında ettiği şu mealdeki duaya işaret olunduğu söylenebilir: "...Sana dua etmekle de ey Rabbim, hiçbir zaman bedbaht olmadım." (*Kur'an*, Meryem Suresi, 19/4).

¹⁹ Arap harfli asıl metinde قدر (Kaderdir) şeklinde yazılı bulunan bu kelimenin, "Kadirdir" olabileceği ve tahmin ettiğimiz şeklin, mevcuda göre daha uygun görüldüğü fikrindeyiz.

32 Virir ol mü'mine böyle belâyı
Bu miḥnetle bulur cennât-ı 'ulyā

33 Saḡa ben ḡüsn-i zann itdim İlähî
Bu derd için mükâfât it 'aḡyā

34 Emîn eyle ceza'dan hem feza'dan
Şabır vir ücretim hem kıлма imḡā

Der-Beyān-ı Terbiyetü'l-Eḡfāl

35 Ciger-pārem benim ḡamdî Efendi
Hidāyet itdi saḡa ḡaḡ Te'ālā

36 Daḡi tevfiḡ-ı Bārî ola yāriḡ
Tıfıl ḡālinde olduḡ ḡoş mürebbā

37 Saḡa ḡaḡ vire evlād ile aḡfād
Ola her birisi 'ālim ü dānā

38 Seniḡ zürriyyetiḡ ḡaḡ' itmeyüp ḡaḡ
İlä yevmi'l-ḡıyāme ide ibḡā

(s. 5)

39 ḡıl evlādıḡ şıḡar ḡālinde te'dib
Kiber ḡālinde mesrūr olasıḡ tā

40 Tevellüd itdiḡi ḡünde velīdiḡ
Bu fi'li sünnet oldu eyle icrā

41 Virüp bir 'ālimiḡ aḡzına temri
Anı ḡılsın büzāḡı ile ḡelvä

42 O yāri barmaḡın ile alup sen
Çocuḡuḡ aḡzına sür ḡıl muḡallā

43 Anası südini emmezden evvel
Bu fi'li itmek icrā oldu aḡrā²⁰

²⁰ Bu kelimenin ikinci harfinin cim mi, hā mı olduḡu kesin olarak belli deḡildir. Eḡer ikinci harfinin altındaki çizgi, nokta kabul edilirse, o takdirde "ecrā" şeklinde okunup yazılması da mümkün görünmektedir.

- 44 Kulağına tevellüd günü okı
Ezân ü kâmeti yümnen vü yüsrâ
- 45 Anası südine itdir kanâ'at
Ecānib südini virdirme kaç'ā
- 46 Tıbā'ı eyleyüp tağyir ü ifsād
Zarar irāş ider irzā'-ı hamkâ
- 47 'Ale'l-ğaflet eger maşş itse andan
Hemān kay' itdirüp eyle müzekkâ
- 48 İşitdik 'aşrımızda ba'zı nā-dān
Bu işden itmez imiş hiç tehāşā
- 49 Tutarmış tıflına bir zı'r-i kâfir
O murdâr südini idermiş iskā
- 50 Yazıkdır māyesi küfr ü füsūkuñ
Gelüp tab'ında eţfāliñ dutar cā
- 51 Ta'ama ülfet itdir şağ eliyle
Ki şolı oldı fi'l-i kûbha mecrā
- 52 Yedine vir devāt ile kalempler
Kitābet ögrene tıfl-ı müzekkâ
- 53 Tekellüm itdügi dem ülfet itdir
Aña lafz-ı Celāl'e zıkr-i Mevlā
(s. 6)
- 54 Anı hem fuşş u āfāt-ı lisāna
Alışdırma zebānı ola ezkā
- 55 Anı altı yaşında h̄'aceye vir
Kıla mektebde hem ta'lim ü ikrā
- 56 Kırā'atdir esās-ı dīn ü dünyā
Oğut evlādını sen eyle iğrā

57 Ri'āyet eyle anuñ h'ācesine
Münāsib vech ile gönder hedāyā

58 Bir iki itdirirsin hatm-i *Kur'ān*
Selāsetle oğursa ol temāmā

59 Oğut tecvīd *Kur'ān* ola muhkem
Kelāmu'llah durur *Kur'ān* zīrā

60 Şürüt İslām²¹ hem imānı bilsün
Ferā'iz eyleyüp ta'līm ü inbā

61 Meşā'ibden emīn olmak dilersen
Maşūn ola mu'ammer ola ebnā

62 Oğı *Hizbü'n-Nevevī* vird idinüp
Devām eyle aña şubhan mesā'ā

63 Bulup erbābını sen al icāzet
İzinsiz hiç mü'eşşir olmaz esmā

64 Yedi yaşında ma'sūmları kandır
Şalāt ü hem şıyāma eyle iğrā

65 Sekiz toğuz yaşında kılmaz ise
Aña darb-ı 'aşāyı eyle icrā

66 Libāsında dağı eyle taħarrī
Ĥarīr giydirme sen oğlanlarına

Der-Beyān-ı Vakt-i Şebābiyyet-i išan

67 Hemān bir nev'idir gençlik cününun²²
O dem iblīs ider insāna iğvā

(s. 7)

²¹ "Şürüt-ı İslām" terkibi, kullanılan aruz kalıbı gereğı "şürüt İslām" şeklinde okunup yazılmıştır.

²² Bu mısırada, hadis olduğı da rivayet edilen "Gençlik, bir tür deliliktir." manasındaki Arapça özlü söz anılmıştır. (Yardım 1999: 41. Bu rivayet hk. bilgi için bk. İsmāil bin Muhammed el-Aclūnī: 1418/1997: II/5).

- 68 Daḥi emmāre nefsi gālib olur
O dem ıd̄lāl ider insānı ehvā
- 69 Gözet evlādını ḥıfz eyle dā'im
Ki tābi' olmaya bunlara ašlā
- 70 Kārīn-i sū'dan taḥzīr eyle
Muḳārīn kıılma ehl-i fısqı aña
- 71 'İbādet semtine kııl anı terġīb
Şebāb içre 'ibādet oldı aḥrā
- 72 Olurlar sāye-i 'arş-ı Ḥudā'da
O şübbān çalışa der-ḥaḳḳ-ı Mevlā²³
- 73 Mekīn-i hücre olsun gitmesün hiç
Ne çār-sūya ne bir lu'ba temāšā
- 74 Aña ebnā-yı cins ile berāber
İcāzet vir ki kıılsun ba'z şahrā
- 75 Anı ehl-i şalāḥla eyle te'līf
Bula şöḫbetlerinde feyz-i esnā
- 76 Namāza hem cemā'ate alışdır
Şalāt-ı fecre kıaldır dime ḥayfā
- 77 Fecir vaḳti kıoma uykuda anı
Yazıḳdır dime ašlā germ ü sermā
- 78 Fecirdir vaḳt-i meşhūd²⁴ u mübārek
Fecirde var niçe esrār-ı Mevlā
- 79 Seḫerde nāzil olur raḫmet-i Ḥaḳ
Kābūl-i tevbe eyler Ḥaḳ Te'ālā

²³ Bir hadiste, Kıyamet gününde Allah'ın himayesinde bulunacak yedi bölük kişiden birinin, Ona ibadet içinde yetişen genç olduğu haber verilmiştir. (*Buhārī*, "Ezan", 36). Şairin bu beyitte verdiği bilginin dayanağı, anılan hadistir.

²⁴ Bu mısırada, "Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıcaya kadar (belli vakitlerde) namaz kııl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir." (*Kur'an*, İsra Suresi, 17/ 78) mealindeki ayetin hatırlatıldığını tahmin ediyoruz.

- 80 Seherden kâ'im olan gâlib olur
Zafer bulmaz aña bir işde a'dâ
- 81 Güşâd olur seherde gonçe-i dil
Seher zıkrını çok it bülbül-âsâ
- 82 Hürüs eyler seherler bu nidâyı
Utan Hâk'dan eyâ gâfil uyuma
(s. 8)
Der-Beyân-ı Hoş Hüy
- 83 Tahalluk eyle sen hulk-ı hasenle
Ola kâdrin güzel hilkatle bâlâ
- 84 Resül-i Ekrem'i Kur'an'da Mevlâ
Güzel hulkıyla vaşf itdi mu'allâ²⁵
- 85 Hişâl-i hûbdur bir kaşr-ı 'âlî
Nebiler eylediler anı inşâ
- 86 Anuğ bir cânibi kalmışdı nâkış
Resül-i Ekrem itdi anı i'lâ²⁶
- 87 Hişâl-i hûb olur bâdî-i râhat
Der-in dünyâ dahî hem dâr-ı 'uqbâ
- 88 Refîk it rıfkı gâyetde halîm ol
Tehevür itme kim olmaya gavgâ
- 89 Halîl'in hilm ile medh eyledi Hâk²⁷
Hanâniyyet ile vaşf oldı Yahyâ²⁸

²⁵ Hz. Peygamber'in güzel ahlâkından bahseden ayetlerden birinin meali şudur: "Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin." (*Kur'an*, Kalem Suresi, 68/4). Ayrıca bk. *Kur'an*, Âl-i İmrân Suresi, 3/159, Tevbe Suresi 9/ 128, Ahzâb Suresi 33/21.

²⁶ 85 ve 86. beyitlerde, "Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" manasına gelen hadis hatırlatılıyor.

²⁷ Burada Hz. İbrâhim'e dair şu mealdeki ayete telmih olunmaktadır: "...Şüphesiz ki İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi." (*Kur'an*, Tevbe Suresi, 9/ 114).

²⁸ Hz. Yahyâ'ya dair şu manadaki ayete işaret ediliyor: "Tarafımızdan ona kalp yumuşaklığı ve temizlik de (verdiki). O, çok sakınan bir kimse idi." (*Kur'an*, Meryem Suresi, 19/13).

- 90 Kelâmın ğâyet ile leyyin eyle
Anuğla emr olundı çünkî Mûsâ²⁹
- 91 Kelâm-ı leyyin eyler haşmı iskât
Kelâm-ı leyyin eyler def³⁰-i da‘vâ
- 92 Cedel itme meger haqq üzre ola
Olursa söyle sen aqvâl-i hüsnâ³⁰
- 93 Te’ennî et umûrunda mekîn ol
Şaķın işinde olma bād-peymâ
- 94 Te’ennî oldı Raħmân’ın şıfâtı³¹
Cihâmı kıldı Haķ şeş günde inşâ³²
- 95 Te’ennî eyleyen irer murâda
Şitâb iden olur maħrûm hayfâ
- 96 Ğâzab itme ğâzab şeytân işidir
Sen eyle âteş-i huşmını itfâ
(s. 9)
- 97 Kezîm ol ğayzını ‘afv it le’îmi
Anuğ düşnâmı için itme ğavgâ
- 98 Ğâzab hâlinde ‘afv ü şafh idenler
Olurlar mazhar-ı eltâf-ı Mevlâ³³
- 99 Haşımdan intikâma sen çalışma
Didi Haķ sağa vehcûrhüm cemîlâ³⁴

²⁹ *Kur’an*’da Hz. Mûsâ ve Hârûn’un uyarmak üzere firavuna gitmeleri emredildikten sonra şöyle buyrulur: “Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar.” (*Kur’an*, Tâhâ Suresi, 20/ 44).

³⁰ Burada “...Onlarla en güzel şekilde mücadele et. (...)” (*Kur’an*, Nahl, 16/ 125) mealindeki ayete işaret edildiği söylenebilir.

³¹ Burada hadis olarak rivayet edilen ve “Teenni Raħman’dan, acele ise şeytandandır.” (*Tirmizî*, “Birr”, 66) manasına gelen söz hatırlatılmaktadır.

³² Âlemin altı gün(devir)de yaratıldığı *Kur’an*’ın bazı ayetlerinde bildirilir. Meselâ, “Şüphesiz ki Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan...” (*Kur’an*, A’raf Suresi 7/ 54). Ayrıca şu ayetlerde: Yûnus, 10/ 3, Hüd 11/7, Furkân 25/ 59, Secde 32/4, Kaf 50/ 38, Hadid 57/ 4.

³³ Burada şu manadaki ayete işaret edildiğini söylemek mümkündür: “O takva sahipleri ki (...) öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.” (*Kur’an*, Âl-i İmrân Suresi, 3/ 134).

- 100 Belî câ'iz olurmuş buğz-ı fi'llâh
Aña mücib eger olursa şer'â
- 101 Gözetme kimseniñ 'aybını görme
Kamu nâs ile sen eyle müdârâ
- 102 Haberde geldi mü'min hiddet eyler
Velâkin def' ider gayzın serî'â
- 103 Mubattın-ı hulk olur dâ'im münâfık
Unutmaz gayz u kîniñ ya'ni aşlâ
- 104 Tevâzu' hûbdur sen muttaşif ol
Tevâzu' kılanı Hâk eder i'lâ
- 105 Bütün mü'minlere hafz-ı cenâh it
Kelâmında buyurdu Hâk Te'âlâ³⁵
- 106 Tevâzu' cenneti mücib 'ameldir
Tevâzu' kılmı ki kâdrin ola a'lâ
- 107 Seni halk itdi bir katre meniden
Tekebbür itme akrânıña cânâ
- 108 Eñ evvel kibr iden şeytân oldu
İtâ'at itmedi ol emre re'sâ
- 109 Zelîl eyler tekebbür şâhibini
Olur kibr eyleyen ahkâr ü ednâ
- 110 Yaraşmaz kula kim kıla tekebbür
Kibir Mevlâ'ya muhtaşş vaşf-ı 'ulyâ
- 111 Şehâvet hüy-ı hoşdur muttaşif ol
Şehâdir mücib-i cennât-ı me'vâ
(s. 10)

³⁴ "...Vehcürhüm cemilâ" ibaresi, şu manadaki ayette geçer: "Onların (müşriklerin) söylediklerine katlan ve onlardan güzellikle ayrıl." (*Kur'an*, Müzemmil Suresi, 73/ 10).

³⁵ "Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir." (*Kur'an*, Şuarâ Suresi, 26/ 215).

- 112 Abîd eyler saĥî aĥrârî dâ'im³⁶
Ki iĥsân ü keremdir ĥulq-ı Mevlâ
- 113 Ĥudâ virmez şıķındı ehl-i cûda
Virir vüs'at aña ĥâlâ me'âlâ
- 114 Dıraĥt-ı cennetiĥ bir ĥuşındır cûd
İder aşĥâbını cennâta isrâ
- 115 'Azîz olur dü 'âlemde saĥîler
Olur buĥl eyleyen aĥķar ü ednâ
- 116 Nihâl-i dulb-i nârı oldu mümsik
Ya olmaz mı baĥîliĥ câyı ĥayyâ³⁷
- 117 Baĥîliĥ mâliniĥ ĥiç nef'i olmaz
Ne kendüye ne evlâdına kellâ
- 118 Olur maĥşerde mâli mâr-ı a'zam
Şarılr boynuna mânend-i ef'â
- 119 Baĥîl üç nev'dir üçi de alçak
Biri mâlini ĥayra virmez aşıâ
- 120 İkinci bir kimesne âĥarına
Virirse buĥz ider mâlini aña
- 121 Üçünci kendüye iĥsân kılsaĥ
Şenâ itmez saña bed-kâr ķat'â
- 122 Mekârim ĥüy ile sen muttaşîf ol
Dü 'âlemde bulasın ĥâl-i ra'nâ

³⁶ Bu mısradâ meşĥur "İnsan iĥsanın kölesidir" manasındaki Arapça cümle veya Hz. Ali'ye ait "Hürler iyilikle köle edilir." vecizesi gibi sözler ima edilmektedir.

³⁷ 114-116. beyitlerde şu manadaki hadis tercüme edilmiş görünmektedir: "Cömertlik cennette bir ağaçtır. Kim cömert olursa, o ağaçtan bir dal tutar; o dal kendisini cennete girdirene kadar bırakmaz. Cimrilik de cehennemde bir ağaçtır. Cimrilik eden kimse, ondan bir dal tutmuş; (bu dal) kendisini cehenneme sokuncaya kadar bırakmamıştır." (Bu hadis senedinin zayıf olduğu ifade edilmiştir).

123 Yanından münkaṭı' olana sen git
Saṅa zulm ideni 'afv eyle cānā

124 İsa'et idene sen eyle ihsān
Bulardır mücib-i gufrān-ı Mevlā

125 Şecā'atle daḥi ol muttaşif sen
Şecā'at vaşfidır çün hulḳ-ı zībā

126 Kavî mü'min olur maḥbüb-ı Mevlā³⁸
Huşūşā emr ü nehye ola aḳvā
(s. 11)

127 Şecā'at şāhibidir zū-mürüvvet
Şeci' olan olur her yerde a'lā

128 Daḥi sen merḥametle muttaşif ol
Ki odur mücib-i firdevs ü tūbā

129 Şefiḳ ol ehl ile³⁹ evlād ü nāsa
Raḥīm ol kıla raḥmet Haḳ Te'ālā

130 Daḥi ḳardaşıṅa sen nuşret eyle
Eger zālīm ü ger mazlūm cānā⁴⁰

131 Bu nās içre vefā aşḫābı yoḳdur
Muḥibb-i şādıḳ olmuş mişl-i kīmyā

132 İnanma kimsenin yalṭanmasına
Derūnı zāhiriniṅ ḡayrıdır hā

133 Anuṅ senden biter bir işi olsa
Ya sende bulunursa cāh-ı vālā

³⁸ "Güçlü mümin, güçsüz müminden daha iyi ve Allah katında daha sevimlidir." (*Müslim*, "Kader" 34, *İbn Mâce*, "Mukaddime" 10, "Zühd" 14).

³⁹ Bu kelime, asıl metinde ehle biçimindedir. "Ehl", aruz yönünden bir buçuk hece değerinde olduğu için bu şekilde okunup yazıldı.

⁴⁰ Hz. Peygamber buyurdu ki: "Zalim de olsa, mazlum da olsa, kardeşine yardım et!" "Mazlumsa yardım ederim, zalime nasıl yardım ederim?" denildiğinde, şöyle cevap verdi: "Onu zulümden alıkoyarsın; bu da ona yardımdır." (*Buhârî*, "Mezâlim", 4, *Tirmizî*, "Fiten" 68 (2256)).

- 134 Seni bilmez eger olmazsa cāhıñ
Şaķın da'vāsına hıç itme ıřġā
- 135 Raĥīm ol mazhar-ı raĥmet olasın
Sen itme mü'mine 'unf ile ızā
- 136 Süyüti Cāmi'inde bu ĥadıři
Enes'den eylemişdir naķl ü inbā
- 137 Didi yā Rabb umūr-ı ümmetimden
Bu emre olsa ger bir kes müvellā
- 138 O şiddet ider ise ümmetime
Meřaķķat vir ola emri 'asirā
- 139 Eger rıfķ ider ise ümmetime
Aña rıfķ it ola ĥāli muřaffā
- 140 Muĥabbet eyleme dünyāya zinhār
Muĥabbetdir aña re's-i ĥaķāyā⁴¹
- 141 Bu dünyā bir 'acūze fitne-engiz
Gözünde kuĥli var destinde ĥinnā
(s. 12)
- 142 O zāhir ĥālini kılmış müzeyyen
Anuĥ bātımdır mel'un ĥaķķā
- 143 Nice biñ kimseyi aldatdı girmez
Kimesne 'aķd ü tezvicine ciddā
- Der-Beyān-ı Şürüt-ı İslām ü imān ve Der-Beyān-ı Şu'ab-ı imān**
- 144 Şürüt İslām'ı⁴² hem imānı bilmek
Be-her mü'mine lāzım farz-ı aķvā

⁴¹ Burada "Dünya sevgisi her günahın başıdır." manasına gelen ve hadis olduğu da rivayet edilen özlü söze işaret edilmektedir. (Bu rivayet hk. fazla bilgi için bk. İsmail bin Muhammed el-Aclüni: 1418/1997: I/ 412-13).

⁴² Bk. 60. beyte ait dipnot.

145 Şürûṭ İslâm⁴³ beşdir beş namâzdır
Kılsın anı sen vaqtâ-fe-vaqtâ

146 Daḥi şeh-r-i şıyâmı şâ'im olmak
Tutarsın anı sen 'âmâ-fe-'âmâ

147 Daḥi 'ömründe bir kez hacca varmak
Aḥa kâdir olursa ger sebîlâ

148 Nişâba mâlik olan kimseler hem
Zekâtı eylemek ehline itâ

149 Şehâdet hem getürmekdir yakînâ
Şürûṭ İslâm'dır⁴⁴ bunlar tamâmâ⁴⁵

150 Daḥi altı olupdur şart-ı imân
Şifât imân⁴⁶ dirler daḥi aḥa

151 Ḥudâ'nın zâtına hem vahdetine
Daḥi evşâfına imân ḥaḥkâ

152 Yemez içmez daḥi 'işyân itmez
Melekler böyle imân it yakînâ

153 Kitâblara daḥi imân kılmak
Anı inzâl kıldı Ḥaḥ Te'âlâ

154 Daḥi peygamberâna kılmak imân
Feṭânet şıdḥ ile anlar muḥallâ

155 Daḥi imân itmek yevm-i ḥaşre
Ḥayır şer oldu Mevlâ'dan cemî'â

(s. 13)

⁴³ Bk. 60. beyte ait dipnot.

⁴⁴ Bk. 144. beyte ait dipnot.

⁴⁵ 145-149. beyitlerde şu mealdeki hadis tercüme edilmiştir: "İslâm, beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve Ramazan orucu tutmak." (*Buhârî*, "İman", 1, 2; *Müslim*, "İman", 19-22).

⁴⁶ Bu tamlamanın mana gereğince "sifât-ı imân" biçiminde okunup yazılması gerekir. Ancak şair onu vezne uydurabilmek için izafet kesresini (tamlama -i'sini) hesaba katmamıştır.

- 156 Bu şartlar nefis-i imānın şürūḫı
Kemāline anuḡ var nice eczā
- 157 Şu‘ab ister belī imān-ı kāmīl
Ki yetmişden ziyāde oldu iḡṣā
- 158 Biri zāt ü şifātu’llāha imān
Ḥudūş-ı mā-sivādır eyle ıṣḡā
- 159 İkinci enbiyā emlake imān
Kitāb-ı münzele hem kadre ḡakḡā⁴⁷
- 160 Kıyāmet gününü taşdıḡdır hem
Muḡabbet eylemek Allāh’a şıdḡā
- 161 Daḡi hem ḡubb-ı fi’llāh buḡz-ı fi’llāh
Resüle hem muḡabbetdir ḡuşuşā
- 162 Resül-i Ekremiḡ ta‘zīmīni hem
‘Aḡide eylemek kılmāḡ teḡāyā
- 163 Daḡi hem sünnetine iḡtidādır
‘Amelde daḡi iḡlāş oldu ḡalbā
- 164 Riyāyı hem nifāḡı terk kılmāḡ
Zünübundan daḡi tevbe naşūḡā
- 165 Daḡi ḡavf eylemek mekr-i Ḥudā’dan
Recā-yı raḡmet itmek daḡi ciddā
- 166 Daḡi na‘mā-yı Rabb’e şükr kılmāḡ
Daḡi hem eylemekdir ‘ahde ifā
- 167 Belāyāya daḡi hem şabr kılmāḡ
ḡazāya rāzı olmaḡdır cemī‘ā
- 168 Ḥayā’ hem eylemekdir zū-ḡayā ol
Ḥayā’ imāndandır dindi zīrā⁴⁸

⁴⁷ Bu mısradaki vezin aksıyor. “kadere” kelimesi, “kadre” şeklinde okunursa, aruz kalıbı yönünden görülen hece fazlalığı giderilmiş olur.

- 169 Umûrunda daği Hakk'a tevekkül
Daği hem merhametdir halka cânâ
- 170 Daği mü'minlere etmek tevâzu'
Cenâhın hafz ile emr etdi Mevlâ⁴⁹
(s. 14)
- 171 Daği terk eylemekdir kibr ü 'ucbı
Hasedden hıkdan olmak müberrâ
- 172 Gazabla gayzı hem terk eylemekdir
Hem olmak kelme-i tevhidî güyâ⁵⁰
- 173 Tilâvet eylemek *Kur'an*'ı her dem
Odur şâfi' müşeffi' rûz-ı ferdâ
- 174 Daği 'ilmi ta'allüm eylemekdir
Daği ta'lîm itmek mişl-i hâzâ
- 175 Du'â itmek daği Bâri Hudâ'ya
Daği hem eylemekdir zîkr-i esmâ
- 176 Hadeşden hem necâsetden tahâret
Hâbâ'ışden daği olmak müberrâ
- 177 Daği 'avret mahallin setr kılmak
Namâza dâ'im ol farzâ vü neflâ
- 178 Daği fekk-i rikâb i'tâk ya'nî⁵¹
Zekâtı eylemek ehline itâ
- 179 Daği cüd u ta'âm it'âm kılmak
Oruc tutmak daği neflâ vü farzâ

⁴⁸ "Hayâ imandandır." (*Buhârî*, "İman", 16, "Edeb", 77; *Müslim*, "İman", 57, 59).

⁴⁹ Burada şu mealdeki ayete işaret ediliyor: "Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir." (*Kur'an*, Şuarâ Suresi, 26/ 215).

⁵⁰ Bu mısradaki "kelime-i tevhidî" terkindeki kelime'nin vezne uyabilmesi için "kelme" şeklinde yazılması gerekir. Anılan sözcük, "kelime-"i şeklinde Latin harflerine aktarıldığında ölçü aksamaktadır.

⁵¹ Bu mısradaki "fekk-i rikâb" terkiyiyle Beled Suresi 13. ayetinde geçen "fekkü rakabe" ibaresine işaret edilmektedir. Anılan ayette köleyi azat etmek emir ve tavsiye ediliyor.

- 180 Dağı mescidde kılmak i'tikāfi
Şeb-i Qadr'i dağı hem itmek ihyā
- 181 Dağı hem 'umre vü hacc eylemektir
Dağı kılmak tavāf-ı Beyt-i Mevlā
- 182 Dağı dāne zarar virir mağalden
Berāy-ı dān hicretidir serī'ā
- 183 Hüdā'nın ismine hem half kılmak
Yemīni itmemektir ğayra ašlā
- 184 Dağı nezr itdiği şey'e vefādır
Hem itmek cümle keffārātı icrā
- 185 Nikāhla dağı isti'fāf itmek
Huķūk-ı zevci dađı itmek ifā
(s. 15)
- 186 Dağı kılmak itā'at vālideyne
Dağı neclini kılmakdır mürebbā
- 187 Şıla erhāma ihsān eylemektir
Raķıķın şıdkıdır der-ħaķķ-ı mevlā⁵²
- 188 Dağı rıfķ eylemek 'abd ü imāya
Dađı hem nāsa rıfķ itmek 'umūmā
- 189 Cemā'atden dağı ayrılmamakdır
Ulū'l-emre demek sem'ā ve tav'ā
- 190 Dağı nāsın miyānın itmek işlāh
Buğātı eyleyüp katl ile imhā
- 191 Dağı takvā vü birr üzre te'avün
Dağı emr ile nehyi itmek ifşā
- 192 İķāme eylemektir hem hüdūdı
Cihād ile hem itmek dīni i'lā

⁵² "Mevlā" kelimesi, burada köle veya cariye'nin efendisi manasında kullanıldığından küçük harfle başlatılmıştır.

- 193 Daḥi ikrâzdır va‘de vefâdır
Daḥi komşuya itmek terk-i îzâ
- 194 Daḥi ḥüsn-i te‘âmül eylemekdir
Fakîre eylemek infâk u ikrâ
- 195 Selâm ifşâsıdır mü‘minlere hem
Daḥi teşmîti ‘âtıdır ‘ıyânâ
- 196 Daḥi hem nâsa ızrâr itmekdir
Ezâdan eylemekdir yolu inķâ
- 197 Bu cümle mü‘min-i kâmil ḥiṣâli
Olur mevşûf olanın dîni aķvâ
- 198 Eger bir ferdi nâķış olsa sende
Kemâlinde naķış olur hüveydâ
- 199 Eger terk eyler iseñ ekşerini
Olur ḥasret dem-i nez‘inde saña

Der-Beyân-ı Vâcibâtü’l-İslâm

(s. 16)

- 200 Daḥi Müslim’e lâzımdır ki bilsin
Yedidir vâcibât İslâm⁵³ ḥaķķâ
- 201 Kitâb-ı *Dürr-i Muḥtâr*’ında anı
Getürdi Ḥaskefi ḥıfz eyle cem‘â
- 202 Şalât-ı vitridir ikinci ‘umre
Üçüncü ‘idde zebh-i ḡahâyâ
- 203 Taşadduķ fiṭr için dördüncüdür hem
Ḥuķûķ-ı vâlideyni itmek îfâ
- 204 Daḥi ‘avret erine ḥıdmet itmek
Zevi’l-erḡâma infâk oldu hâzâ

⁵³ Şairin “vâcibât-ı İslâm” terkiibini aruz kalıbına uydurabilmek için “vâcibât İslâm” şeklinde kullandığı anlaşılıyor.

Bâbü't-tahrîş 'Ale'l-ihitimâm Bi't-ṭahâret

205 Hadeşden hem necâsetden ṭahâret

Be-vaşat⁵⁴ şart-ı İslâm oldu ḥaqqâ

206 Ṭahâret şartıdır çünki namâzın

Namâz da şart-ı İslâm oldu kaṭ'â

207 Vużü'undan ger evvel bevl idersen

O ḥâliñ lâzimatıñ idem imlâ

208 Bulup bir muṭma'in bir arz-ı raḥve

Ḳu'üd eyle tamâm et bevlîñ icrâ

209 Tamâmında tut ihlîliñi mesh it

Ya dîvâra ya ṭaşa ola münkâ⁵⁵

210 Ya bir miqdâr yat şol cānib üzre

Tenaḥnuḥ eyle yâḥûd meşy kıl yâ

211 Ḳu'üd it arқаñı bir yere söyken

Ḳıl istibrâ'ı böyle eyle inḳâ

212 Pes âb-destiñi sen etme ta'cîl

Bu vechler ile olmadan münakḳâ

213 Bulaşsa bevl ger dirhemden eksik

Yine bil ğasl-i maḥrec oldu evlâ

(s. 17)

214 Ta'alluḳ eylese miqdâr-ı dirhem

O dem ğasl eylemek vâcib 'azîzâ

215 Ḥadışinde buyurdu Faḥr-i 'Âlem

Bevildendir 'azâb-ı ḳabr 'umümâ

216 Namâzından olur evvel çü mes'ül

Ḳubûrunda 'umümâ cümle mevtâ

⁵⁴ Bu kelime, asıl metinde بوسط şeklinde yazılmıştır.

⁵⁵ "münakkâ" kelimesinin vezin zoruyla münkâ şeklinde kullanıldığı anlaşılıyor.

- 217 Şalât ü âbdest olmazsa maqbûl
Şıka kabri mu'azzeb ola hayfâ
- 218 Musallağ ola hem mâr ü akarib
Zübâb ü dūd ide envâ'-i izâ
- 219 Vużû'undan ger evvel lâzım olsa
Kazâ'-i hâcet itmek saña farzâ
- 220 Mekân-ı münhafız hâlî maħalde
Tamâmiyle idersen def'-i bāsâ
- 221 Pes istincâ idüp tek kıl idādın
Şu ile mümkin ise eyle inkâ
- 222 Sağ eliyle döküp ya'nî ki suyu
Necāsâtı şoluyla eyle imhâ
- 223 Şol el barmağların bātınlariyle
Şehâdet barmağından ğayrı ammâ
- 224 Bu şüret üzre istincâ idersen
Tahâret hâşıl ola saña şer'â
- 225 Bu vechin ğayr ile güçdür taṭahhur
Mülevveş itme sev'atın şakın hâ
- 226 Hacerle gerçi hâşıldır tahâret
Degil bu 'aşrda ammâ ki evlâ
- 227 Çü ekl idince keşretle ta'amı
Olur mahrecde elbet levş peydâ
- 228 Anı taṭhîr kılmaz taş u ağac
Şuya muhtâcdır şer'â vü 'aklâ
(s. 18)
- 229 Yazam hıfz eyle kaldı bir ğarîbe
Bu bahşe zeyl olmağ oldu ahrâ

- 230 Murād eylerse kim vaṭy ide ehlin
Tebevṽül eyledikden ōnra farzā
- 231 Ana vācibdir evvel ğasl-i ālet
Ve illā ḥurmet-i vaṭy oldı müftā
- 232 Murād eylese ba‘de‘l-vaty-i ‘avret
Kezā taġsil lāzım oldı cezmā
- 233 Bu ğüne *Dürr-i Muḥtār*‘ında Őāmī
İder İbn Ḥacer‘den naql ü imlā
- Der-Beyān-ı Elfāz-ı Küfr**
- 234 Küfürden ğāyet ile iḥtirāz it
Küfür eyleme sen ḳavlā vü fi‘lā
- 235 Küfür nār-ı cehennemde muḥalled
İder aṣḥābını ihlāk ü imḥā
- 236 Küfür a‘māli ḥabṭ eyler cemī‘ā
Küfürdür a‘zam-ı nev‘-i belāyā
- 237 Eger kırk yıl da olsa ḥayr a‘māl
Gider küfr ile ḳalmaz ḥiç beḳāyā
- 238 Eger tecdīd-i imān itse ōnra
Girü gelmez anuḡ a‘māli aṣlā
- 239 İmām A‘zam ḳatında böyle mezheb
Ḥilāf-ı Őāfi‘i var bunda ammā
- 240 Küfür olduġını bilmez idim ben
Dise maḳbül olmaz ‘özri Şer‘ā
- 241 Nikāḥı var ise küfr eyleyenin
Ṭalāḳ-ı bā‘in olur küfri ḥayfā
- 242 ‘İyāli izn ile ōnra nikāḥın
Cedīd itmezse bā-mehr-i müsemmā
- (s. 19)

- 243 Zinā evlād[ı]dır evlādı anuñ
Nikāhsızdan tevellüd itdi zirā
- 244 Küfür ol şey' ki mühim (?) ola naqşı
Be-rā-yı zāt-ı Rabb ü vaşf-ı a'lā
- 245 Veyā peygamberāna naqzı ihām
Veyā hüç' ide 'ilm ü şer'ı farzā
- 246 Ya *Kur'an-ı 'Azîm* kıla taḥfif
Ya inkārına ḥaşriñ ide imā
- 247 Şırāt ü ḥavz u mizān ü hisābuñ
Daḥi inkārı oldu mişl-i hāzā
- 248 Daḥi suḥriyyesi Beyt-i Ḥudā'nıñ
Daḥ' istiḥfāf ü inkār-ı muşallā
- 249 Melā'ik-i kirāmı itmek inkār
Daḥi şānlarına hem ta'n ü idnā' (?)
- 250 Ḥudā'nıñ farzını taḥkîr ü inkār
Ki bunuñ cümlesi küfr oldu ḥaḳḳā
- 251 Bu taḥrîr itdigim hep mücmelidir
Biraz tafşîlini hem idem imlā
- 252 Dise *Kur'an* kelāmu'llāh degildir
Ya a'rāb düzmesidir dise ḥaşā
- 253 Müzāh idüp dise *ve'n-nāzi'ât*⁵⁶
'Aceb nez'ā mıdır ya geldi⁵⁷ nez'ā
- 254 Dise *Kur'an* da vardır zıkr-i şekker
Şekertüm zıkr olundu anda zirā⁵⁸

⁵⁶ "Söküp çıkaranlara..." (*Kur'an*, Nāziāt Suresi, 79/ 1).

⁵⁷ Bu kelime, "yanıldı" şeklinde de okunabilir.

⁵⁸ "...Eğer şükrederseniz elbette size (nimetimi) artıracam..." (*Kur'an*, İbrâhim Suresi, 14/7).

- 255 Ya dise lafz-ı *Kur'ân* a'cemîdir
Ya dise zer baña ihlâşdan ahrâ
- 256 Ya *Kur'ân*'a ger istiḥfâf itse
Necāsâta anı eylerse ilḳâ
- 257 Ya *Muşḫaf* iştirâsında dise ger
Şu miḳdâr akçe[y]i degmez bu ma'nâ
(s. 20)
- 258 Dise ve'l-bâḳiyâtü's-şâlihâtü⁵⁹
Bizim çölmek dibinde ḳaldı hezlâ
- 259 Kezâlik nây ü sâz ile oḳısa
Eger *Kur'ân*'ı zâlim nağme-âsâ
- 260 Cemâ'atle namâzı diseler ḳıl
Dise ḳılmaḳ olur efḫal firâdâ
- 261 Ḥudâ çünki şalât için buyurdu
Kelâmu'llâh' da geldi lafz-ı tenhâ⁶⁰
- 262 Diyen bu sözleri kāfir olur hep
Niteki yazdılar bunu fetāvâ
- 263 Libâs-ı ehl-i küfri itme terciḫ
Dime 'âdât-ı küffâra bu evlâ
- 264 Zârüretsiz şiyâb-ı ehl-i küfri
Giyen kāfir olur zünnâr ü şabḳa
- 265 Naşârâya ri'âyet şimdi çokdur
Olaydım ben Naşârâ dise ḫâşâ

⁵⁹ Bu ibare, şu manadaki *Kur'an* ayetinde geçer: "Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; **ölümsüz olan iyi işler** ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha layıktır." (*Kur'an*, Kehf Suresi, 18/ 46).

⁶⁰ "...alıklar" manasındaki "tenhâ" kelimesi, bir ayetin şu manadaki ibaresinde geçer: "...Muhakkak ki namaz hayâsızlıktan ve kötülükten **alıklar**..." (*Kur'an*, Ankebüt Suresi, 29/ 45). Buradaki tenhâ'nın Farsça asıllı olan ve yalnız, tek, ıssız gibi manalara gelen "tenhâ" kelimesiyle alâkası yoktur.

- 266 Birine kıl namāzı dise bir kes
Cevābında dise ben kılmam aṣlā
- 267 Olur kāfir bu sözünde o cāhil
Namāzı kıldı istiḥfāf zīrā
- 268 Birine dinse kıldıḡ mı namāzı
Dise itdim o ṣalkūnı⁶¹ ben ifā
- 269 Ya dense kıl namāzı bul ṣafāyı
Dise terkinde vardır zevk-ı a'lā
- 270 Edā itmek namāzı baṅa gelmez
Dise kılsam olur ḥaḳkımda ḍarrā
- 271 Ya dise farz olan 'ömründe birdir
Be-her gün kılmak için olmadı cā
- 272 Ya dise ben uşandım bu namāzdan
Anuḡ-çün yok nihāyet ü muḡayyā
(s. 21)
- 273 Birine diseler kıl sen namāzı
Dise yokdur benim-çün zevc ü ebna
- 274 Anı māli olan kılsın ya oḡlı
Baṅa hiç virmedi bunları Mevlā
- 275 Ya kılsa bī-vuzū' 'amden namāzı
Ya ḡayrı kıbleye ger kılsa 'amdā
- 276 Dinilse bir kese sen kıl namāzı
Dise naḳş etdi ḥaḳkıım Ḥaḳ Te'ālā
- 277 Anuḡ-çün ḥaḳkını noḳşān kılarım
Mücāzāt eylerim hāzā-bi-hāzā
- 278 Namāzı kılmayan yāḡūd dise ger
Kılam ṣehr-i ṣıyām içre tamāmā

⁶¹ Bir hükümdarın idaresi altında bulunan ve vergi veren halktan salma yoluyla alınan vergi.

279 Namâzın birisi yetmiş yerine
Geçer ol mâhda kılmakdır ebhâ

Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr fi Hakkı'l-ilm

280 Eger bir 'âlîme dise 'uveylim
Veyâhûd ağzına sebb itse farzâ

281 Sebebsiz 'âlîme kılsa 'adâvet
Ya 'ilmi-çün aña buğz itse imâ

282 'İlim bî-hüdedir bir kimse dise
Denânîr u derâhim oldı evlâ

283 Yağûd meclisde bir âdem oturdup
Diseler bize vir sen va'z u fetvâ

284 Pes andan sonra yasdıklar urup hep
Hemân dıhk itseler anlar 'umümâ

285 Kezâlik h̄âce-i mekteb gibi hem
Birini kılsalar meclisde gūyâ

286 Aña şâgird olup ba'zısı anuğ
Müzâhâ h̄ande kılsalar cemî'â
(s. 22)

287 Olur bu zıkr olanlar cümle kâfir
Ki 'ilme kıldılar taḥfif ifşâ

288 Kezâ fetvâyı taḥkîren bıraksa
Veyâhûd şer'e gitmem dise aḣlâ

289 Ya dise gitme sen meclis-i 'ilme
Boş olur 'avretin hezlâ vü ciddâ

290 Ya bir kaş'a şerîd oldı dise ger
'İlimden baña lezzetli ve aḣlâ

291 Dise şer'â talâk olmaḣ nedir kim
Çocuḣların anası evde ḣâlâ

292 Ya bir 'avret dise 'âlim kişiye
Ola la'net ya la'net kıla Mevlâ

293 Bu sözler kâ'ili kâfir olurlar
Daği hânde idenler de cemî'â

Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr Der-Haqq-ı Melâ'ik

294 Ğalağ itdi dise Cibrîl Emîn'e⁶²
'Alî'ye itmedi çün vahy ihâ

295 Fülânın dise didarı yanımda
Liğâ'-i 'Azra'il'den oldı ağşâ

296 Fülânın rûhunu kabz itmedi ya
Ğalağ itdi fülânca idi evlâ

297 Kirâm[en] kâtibîni kılsa tağkîr
Ya Münkereyne bugžun itse imâ

298 Ya aşlı yoğ melâ'ik-i kirâmın
Yemez içmez niçe olalar ahyâ

299 Dise ba'z-ı melekler oldı 'âşî
Ğabûl itmedi emr-i Haqq'ı tav'â

300 Bu sözler kâ'ili kâfir olurlar
Muğarreb kullara çün kıldı izâ

(s. 23)

301 Peyemberler daği şânında herkes
Eger eylerse istiğfâf nev'â

302 Mişâli⁶³ dise ben sevmem kabağı
Peyember sevse de ben sevmem aşlâ

303 Hîtân ü kaşş-ı şârib sünnetiyse
Dise bed 'âdet olmuşdır meşelâ

⁶² "Cibrîl-i Emîn" tamlaması, aruz kalıbı gereği Latin harflerine "Cibril Emin" şeklinde aktarılmıştır.

⁶³ Bu kelime, "Misâli" şeklinde de okunup yazılabilir.

- 304 Daḥi sünnetlerini enbiyānıñ
Kaḇiḥ ‘add eylese cem‘ā vü ba‘zā
- 305 Eger Yūsuf Nebi’ye nisbet itse
Zinā ya enbiyāya fi‘l-i faḥṣā
- 306 Dise ekl itmeseydi hınṭa Ādem
Biz olmazdıḳ bu ifsādāta ilḳā
- 307 Dise olsa fülān kimse peyember
Aña itmez idim imānı şıdḳā
- 308 Dise ger enbiyā ḳavli ḥaḳ ise
O ḳavl üzre ḥalāş bulduḳ necūnā
- 309 Resül-i Ekrem’i ger dise bilmem
‘Aceb cinnī midir insī midir yā
- 310 Ya dise bilmezem ol Şāh-ı Ekrem
İki fırḳaya ba‘ş oldu mı āyā
- 311 Eḥādış-i şaḥīḥa dise hüzü’
Biz anı istimā’ itdik keşirā
- 312 Resül-i Ekrem’e ya enbiyāya
Ma‘āza’llāh sebb itse bir eşḳā
- 313 O kāfir tevbesi maḳbül olmaz
- 314 Daḥi Şıddıḳ u Fārūḳ’a kezālik
Şütümüñ ḥükmi oldu mişl-i hāzā
- Der-Beyān-ı Elfāz-ı Küfr Fi-mā Yete‘allak**
Bi’l-Mevti ve’l-Ḥaşri ve’l-Ḳıyāmet
(s. 24)
- 315 Vefāt itdikde oḒlı dise bir kes
Gerek idi Ḥudā’ya benden evlā
- 316 Dise medyūnuna ḥaḳḳımı vir sen
Anı rüz-ı cezāya ḳılma ibḳā

- 317 O gün olmaz derâhîm ü denânîr
O gün olmaz daği hem aḥz ü i'tā
- 318 Cevābında dise medyūn-ı merķūm
Alursın ḥaḳḳıḳı ol gün keṣîrā
- 319 Ya dise vir ziyāde al o günde
Ya iste ḥaḳḳıḳı sen rûz-ı ferdā
- 320 Ya dise sen beni görmezsın ol gün
Ḥisābında yaḥūd ḳalır ḥafāyā
- 321 Ya dise vir bugün keyl-i ṣa'îri
Ḳıyāmetde virem ben ḥınta saḡa
- 322 Ya dise yok işim maḥşerde aṣlā
Ḳıyāmetden ben itmeme dise pervā
- 323 Ya istiḥfāf idüp metn-i şırātı
Dise geçmem anı emr olsa baḡa
- 324 Ḥarābe köpriyi gördükde dise
Şırāt köprisidir mānend-i hāzā
- 325 Dise emr itse baḡa Rabb-i 'İzzet
Cināna gir fülān ile cemî'ā
- 326 Ya dise ger fülān dāḡil olursa
Behişte dāḡil olmam ben de ḳaṭ'ā
- 327 Ya dise cennet ehlidir mesākîn
Cehennem ehlidir hep mîr ü paşa
- 328 Refîḳ olmam mesākîn şūfiyāna⁶⁴
Cehennemde olam ḳılam temāşā
- 329 Dise dünyāda Ḥaḳ virsin baḡa māl
Olam rāzî cehennem virse ferdā
(s. 25)

⁶⁴ “mesākîn-i sūfiyāna” tamlaması, vezin gereği “mesākîn sūfiyāna” şeklinde yazıldı.

330 Eger mümtedd olursa ‘illeti bir
Marîziñ dise uşandım Hudâyâ

331 Dilersen küfrle kabz eyle rûhum
Dilersen eyle imân ile ifnâ

**Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr Fî-mâ
Yete‘allak Bi’l-ḥacc ve’s-şavm**

332 Birisi dise ki ḥacc farz degildir
Ṭavâf-ı Beyt’den yok dise ma’nâ

333 Dise Merve Şafâ beyninde koşmak
‘Abeşdir eylemek ol yeri mes‘â

334 Ya Rükñ ü Mültezem ḥaqqında taḥkîr
Ya Ravza’ya ḥaḳâret itse imâ

335 Dise şehr-i şiyâma ger şaḳîl ay
Bize farz itmeyeydi dise Mevlâ

336 Dise ac u şusuzluḳdan ne ḥâşıl
Bize olsaydı perhîz-i Naşârâ

337 Ḥalâş olduḳ dise şehr-i şiyâmdan
Bütün olmuş idik işden küsâlâ

338 Terâvîhi idüp suḥriyye yâḥûd
Dise anı kırlarlar ḳavm-i ḥamḳâ

339 Bu aḳvâli tekellüm eyleyen hep
Olur kâfir dinilmiştir ‘umûmâ

Mesâ’il-i Şettâ Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr

340 Daḫi bir mü’mine kâfir diyen kes
Anuḳ küfründe var aḳvâl-i şettâ

341 Getürdi İbn Vehbân’ın şürûḫı
Anuḳ tafşilini ferci’ ileyhâ

- 342 Eger katl itse vâli birisini
Anuñ cā'iz degilken katli şer'ā
(s. 26)
- 343 Güzel itdi dise bu işde vâli
Diyen kâfir olur şer'ā vü hük mā
- 344 Biri dise ki maqtū'āt alana
Hayırlı ola vir küfrine fetvā
- 345 Şerī'atden dise düşmez idi taş
Fülān iş olsa bu şüretde icrā
- 346 Veyāhūd dise gaybı ben bilirim
'Ulūm-ı reml veyā cefr ile cezmā
- 347 Daħi bir kimse anı kılsa taşdıķ
Giderler küfre bunlar hep cemī'ā
- 348 Daħi kühhān ü sāhir hükmi böyle
Anı taħrīr ider ekşer fetāvā
- 349 Ya dise kim keşif oldu gözümle
Cemālū'llāhı ben gördüm 'ıyānā
- 350 Nice dünyā göziyle görünür Haķ
Cevāb-ı len terānī aldı Mūsā⁶⁵
- 351 Dise kâfir idim oldum Müselmān
Kuşūrı için idüp 'özr gūyā
- 352 Dise sevgilidir gāyet yanımda
Harām olan helālden oldu ahlā
- 353 Şarāb içmekde bi'smi'llāh dise
Taħūr oldu dise hamra 'inādā
- 354 Fem-i Müslim'e sebb itse ya dīne
Yaħūd imāna şetm itse 'ıyānā

⁶⁵ Hz. Musa, "Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!" isteğine karşılık Cenab-ı Hak'tan "Sen **beni asla göremezsin!** (...)" cevabını almıştır. (*Kur'an*, A'rāf Suresi, 7/ 143).

- 355 Şağire irtikāb iden kese bir
Kimesne dise kıl tevbe naşūhā
- 356 Dise n'etdim ki kılam tevbe aña
Olur kāfir bu sözlerle cemī'ā
- 357 Ezā itmiş olursun sen Hudā'ya
Dise mü'mine zālīm kılama izā
(s. 27)
- 358 Cevābında dise hūb eylerim ben
Ya zulme 'adldir bu dise haqqā
- 359 Dise ger oğluna ey kāfir oğlu
İder tekfır bu sözle ba'z-ı dānā
- 360 Biriniñ 'askere alınsa oğlu
Dise olmağ güzel idi Naşārā
- 361 Ya hayvānına dise māl-i kāfir
Fülāndan ekfer oldum dise eşkā
- 362 Dise küfr ile emr itse fülān kes
Dirim emrine ben sem'an vü tav'ā
- 363 Dise ger bāreka'llāh bu yalanın
Yalanı söyleyen şahşa cevābā
- 364 Bu sözler kā'ili kāfir olur hep
'İyāli bā'in olur böyle fetvā
- 365 Bu taħrır itdigim cümle mesā'il
Şahıh u mu'teber lā raybe fihā
- 366 *Zahiriyye 'Itābiyye Hulāşa*
Daħi *Hindiyye Cāmi'u'l-fetāvā*
- 367 Getürdi mu'teber cümle kitāblar
Beyān itdi anı aşlā vü fer'ā

368 Anuḡ-çün yazdı maḡşûşâ resâ'il
Daḡi Bedr-i Reşid ol ḡibr ü dâna

369 Kûfürden ḡıfz ola dirsên lisânıḡ
Devâm üzre oḡı şubḡâ mesââ

370 Resûl-i Ekrem'in mervî du'âsın
Ki Şiddîḡ'a anı kılınışdır inbâ

371 Du'â budur ki Allâḡümme innî
E'üzü bike sen oḡı tamâmâ

372 Lisân ü ḡavl ü fi'lim cümle ḡâlim
Kûfürden sen maşûn eyle ḡudâyâ

(s. 28)

373 Refîḡ it ḡâlet-i nez'imde yâ Rab
Baḡa imân ü *Kur'an*'ı cemî'â

Der-Beyân-ı Ma'şıyyet-i Kebâ'ir ü Şaḡâ'ir

374 Kebâ'irden ziyâde ihtirâz it
Sebebdir nez'-i imâna 'azîzâ

375 'İbâdât ile⁶⁶ 'afv olur şaḡâ'ir
Kebireler degildir böyle ammâ

376 Kebâ'ir 'afvidir tevbeyle ḡâşıl
ḡabûlüni dilerse ḡaḡ Te'âlâ

377 ḡarîmidir kebâ'ir Zü'l-celâliḡ
Anı hetk eylemekden ol müberrâ

378 Kebâ'ir oldu ḡaḡḡ'ın ḡorısı hem
Anı bî-izn kılma nefse mer'â⁶⁷

⁶⁶ Bu kelime "eyle" şeklinde de okunabilir.

⁶⁷ Burada şu manadaki hadis hatırlanmaktadır: "Muhakkak k, helâl apaçık belli, haram da apaçık bellidir. Bu ikisi arasında, (helal veya haram olduğu) şüpheli şeyler vardır. Şu halde kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini ve ırzını temize çıkarmış olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur. Tıpkı koruluḡun çevresinde sürüsünü otlatan çoban gibi, koruluḡa düşebilecek durumdadır. Haberiniz olsun, her hükümdarın bir korusu vardır; Allah'ın korusu da haram kıldığı şeylerdir. (...)" (*Buhâri*, "Büyü", 2; *Müslim*, "Müsâkat", 107; *Tirmizî*, "Büyü", 1).

- 379 Tefekkür eyle ki ol Rabb-i ‘İzzet
Saña bi-‘add ni‘met kıldı i‘tā
- 380 Kebā’irden seni nehy itmiş iken
Sezā mı eylesin anı icrā
- 381 Nedir bu sendeki bilmem cesāret
Harīmiñ hetk idersin sen ‘ıyānā
- 382 Eger dirsen kebā’ir işler iken
Beni bilmez ve görmez Hāḡ Te‘ālā
- 383 Bu sözle kāfir olursun yakīnā
Hudā’ya hergiz olmadı ḡafāyā
- 384 Tebāğīdir tehāvünle idersin
Anı *Tefsīr-i Ḳāḡī* itdi imlā
- 385 Su‘āl ider isen yok mı şefā‘at
Kebā’ir ehline der-rūz-ı ferdā
- 386 Belī vardır şefā‘at anlar için
Eḡāḡīş-i şerīfe itdi inbā⁶⁸
(s. 29)
- 387 Velī şu vech ile vardır şefā‘at
Ki aña ehl-i ‘ilm itmişdir imā
- 388 Kebā’ir ehli maḡşerde olurlar
Ḳamu ‘işyānlariyle ḡalka rūsivā
- 389 Cināna sevḡ olur hep ehl-i tā‘at
Kebā’ir ehli ḡalurlar beḡāyā
- 390 Pes eyler şonra bir şınfa şefā‘at
Peyember ba‘demā kānū ḡazāyā
- 391 Daḡi sevḡ olunup bir şınfi nāra
Ḳuşūrınca olur her şaḡşa izā

⁶⁸ “Şefaetim, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir...” mealinde bir hadis vardır. (*Tirmizī*, “Kıyamet” 11, (2437), *Ebū Dāvid*, “Sünnet”, 23 (4739).

- 392 Resûl-i Ekrem eyleye şefâ'at
Cehennemden çıka anlar nedâmâ
- 393 Şefâ'atle daħi bir sınıfı çıkmaz
Cehennemde kalurlar ħayşü mâ şâ
- 394 Girerler şonradan cennâta anlar
Olur menzilleri ednâdan ednâ
- 395 Şefâ'at irişe anlara şonra
Ola menzilleri rif'atle a'lâ
- 396 Kebâ'ir a'zam[1] küfr oldı bi'llâh
Lisânım ħıfz kıl andan Ĥudâyâ
- 397 Zinâ vü şürb-i ħamr u hem livâta
Biri mü'mini katl itmekdir 'amdâ
- 398 Ta'ayyün vaḳti kitmân-ı şehâdet
Şehâdet eylemek kizbâ vü zürâ
- 399 Daħi hem muħşanâta kazf itmek
İdüp bühtân ile isnâd-ı faħşâ
- 400 Daħi meyteyle ħinzîr eklidir hem
Anuğ gibidir emvâl-i yetâmâ
- 401 Daħi sirḳat ribâ emvâl-i nâsı
Taşarruf eylemek zulmâ vü ğaşbâ
(s. 30)
- 402 Daħi kizb ü nemîme ğıybet itmek
Daħi ħalf-i ğamûsî ile ihşâ
- 403 Daħi küffâr ile ħarb eyler iken
Firâr etmek zeħafdan bî-mühâbâ
- 404 Sihir itmek 'uḳûḳ-ı vâlideyn hem
Eger Müslim olurlar ise cânâ

- 405 Hâramda eylemek ilhād ü ‘iṣyān
Resül-i Ekrem üzre kizb ü kaşdā
- 406 Daḥi nevmīd olmaḥ raḥmetinden
Emīn olmaḥ daḥi ez-mekr-i Mevlā
- 407 Daḥi erḥāmı hem kaṭ‘ eylemekdir
Anuḡ vaşliyle Ḥaḡ emr itdi zīrā⁶⁹
- 408 Daḥi hem emr-i ma‘rūf itmemekdir
Olur hem nehy-i münker mişl-i hāzā
- 409 ‘Özürsüz şavm-ı farzı naḡz itmek
- 410 Daḥi te’ḥīr vaḡtinden namāzı
Daḥi vaḡt üzre taḡdīm eyle ıṣḡā
- 411 Ricāl ü nisve beyninde kıyāde
Daḥi hem aḡz-ı rüşvet eyle ihşā
- 412 Vülāta nāsı hem ḡamz ü si‘āyet
Kıla ḥükkāmı ya‘nī ḥaḡka iḡrā
- 413 Daḥi ḥıfz eyleyüp *Ḳur‘ān*’ı evvel
Anı terk eylemekdir şonra nesyā
- 414 Daḥi zevciḡ cimā‘ından ‘özürsüz
‘İyāli nefsin itmek men‘ ü ibā
- 415 İhānet eylemek hem ehl-i ‘ilme
Daḥi ḥuffāz-ı *Ḳur‘ān*’a hem izā
- 416 Daḥi ḥayvānı ihṙāḡ eylemekdir
İdüp zī-rūḥı ya‘nī nāra ilḡā
(s. 31)
- 417 Daḥi sebb eylemek şaḥb-ı kirāma
Resül-i Ekrem’e çün oldı izā

⁶⁹ Bu beyitte, Bakara Suresi 27. ayetinin şu manadaki ibaresi hatırlatılıyor: “...Allah’ın birleştiğini emrettiği şeyi (iman ve akrabalık bağlarını) keserler...”

- 418 Daḥi terk eylemekdir ḥacc-ı farzı
Zekâtı itmemek infāk u itā
- 419 Zıhârdır zevcesiniḡ zahrı ya'nî
Diye olsun anamıḡ zahrı āsā
- 420 Daḥi lu'b u kumār u hem serefdir
Daḥi yer üzre sa'y itmek fesādā
- 421 'Udûlidir kuzâtıḡ daḥi ḥaḡdan
Ma'āşıye i'âne ḥaṣṣ ü igrā
- 422 Şaḡîre üzre ısrār eylemek hem
Teḡannî eylemek ḥalk ide ıṣḡā
- 423 Nisānıḡ hem teḡannî itmesidir
Velev nefsi için olsa da tenhā
- 424 Daḥi ḥalk içre keşf-i 'avret itmek
Şaḡın 'avrâtıḡı hîç itme ibdā
- 425 Daḥi vâcib edâsında buḡuldür
Taşadduḡda hem itmek menn ü izā
- 426 'Alî'yi i'tikād itmek mufaḡḡdal
Ebū Bekr ü 'Ömer üzre fuṣulā
- 427 Daḥi itlāf itmek kendü 'uzvın
Bevilden olmamaḡ daḥi müberrā
- 428 Kaḡā ile kader tekzîbi böyle
Daḥi ensāba ta'n itmek 'umümā
- 429 Daḥi maḡlûḡ için kurbān kesmek
Ḥarām olur anuḡ laḡmi de şer'ā
- 430 Dalālete çıḡırmaḡ daḥi ḥalkı
Kibirle şevbin idüp cerr ü irḡā

- 431 Daḥi mü'mine itmekdir işâret
Silâh ile velev olsa müzâhâ
(s. 32)
- 432 Daḥi nâs ile itmekdir cedel hem
Daḥi bir kimse 'abdin itmek iḥşâ
- 433 Daḥi küfrân-ı ni'met mün'imiḡe
Tecessüsdür teḡassüsdür şaḡın hâ
- 434 Daḥi hem nerd ü manḡal oynamaḡdır
İder her lu'b ki zikrinden ilhâ
- 435 Daḥi bir mü'mine kāfir dimekdir
Ḥaşışin ekli hem ma'dūd minhâ
- 436 Nisâ beyninde hem terk-i 'adâlet
Daḥi mesh-i yed ile itmek imnâ
- 437 Nisâya ḡayz ḡâlinde taḡarrüb
Olur ol demde çün vaḡy itmek îzâ⁷⁰
- 438 Daḥi ḡayvân-ı diḡer vaḡy itmek
Aḡa iḡrâḡ lâzım dindi ba'zâ
- 439 Daḥi 'ilmiyle 'âmil olmamaḡdır
Daḥi olmak muḡibb mâl-i dünyâda⁷¹
- 440 Ta'âmı eylemek ta'yîb ü taḡbîḡ
Daḥi raḡş u riyâ hem şirk-i aḡfâ
- 441 Daḥi ḡaḡt u ḡalâya şâd olmak
Nazardır emrede şevvetle cânâ
- 442 Ecânib ḡânesinin dâḡiline
Nazar itmekdir olur ise ḡamdâ⁷²

⁷⁰ Bu beyitteki hükmün kaynaḡı, şu manadaki ayettir: "Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay hâlinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın..." (*Kur'an*, Bakara Suresi, 2/ 222).

⁷¹ Bu mısra, "Daḡi olmak muḡibb-i mâl dünyâda" şeklinde de okunabilir.

443 Muḥammed Bū Sa‘īd-i Ḥādīmī ol
Berīka şāhibi niḥrīr-i yektā

444 Daḥī İbn Nūceym ol ḥibr-i fā‘ik
Kebā‘iri bu resme kıldı iḥşā

445 Şaġā‘iri daḥī ber-vech-i ātī
Beyān eylediler anlar cemī‘ā

446 Şaġā‘irdir nazār kılmak ḥarāma
Daḥī taḳbīl ü lems oldı ‘azīzā
(s. 33)

447 Daḥ‘ istimmā da böyle şehvet için
Daḥī la‘n eylemek maḥlūka bī-cā

448 Ecānib ‘avretiyle ḥalvet itmek
Hüzü‘dür hicv-i mü‘min bī-muḥābā

449 Daḥī nās evlerine müşrif olmak
Daḥī kızbinde ġāyet itmek ıtrā

450 Daḥī mü‘minleri hecr eylemekdir
Geçerse üç günü ger dindi şer‘ā

451 Daḥī bī-‘ilm iksār-ı ḥuşūmet
Daḥī meyyit için nevh itmek icrā

452 Namāzı vaḳt-i mekrūhunda kılmak
Namāz içinde gülmek iḥtiyārā

453 Daḥ‘ isti‘māl-i sīm ü zer evānī
Kişi itmek ḥarīri lübs ü iksā

454 Daḥī eyyām-ı nehyī şā‘im olmak
Bi-lā-iḫfār vaşl-ı şavm cānā

⁷² Bu kelime, Arap harfli asıl metinde “gamdā” şeklindedir. Belirtilen yazıma göre beyit şöyle anlaşılabilir: “Eğer mahfazalı (her hangi bir şekilde korumalı) olursa, yabancıların evinin içine bakmak(günah)tır.” Biz bu son kelimenin bilerek, kasten manasındaki “amdā” (amden) olmasını da mümkün görüyoruz.

- 455 Şabî mecnûmı idhâl eylemekdir
Mesâcide neces itmek de ilķā
- 456 Daĥi ĥalvetde keşf-i ‘avret itmek
Velev ĥammām içre olsa farzā
- 457 Daĥ’ istikbāl ü istidbār-ı kıble
Teġavvuĥ bevl vaķtinde ‘umūmā
- 458 Daĥi hem lu‘b-ı Őaŕranc vaĥy kılmak
Muzāhir itmedin keffāret ifā
- 459 Telaķķī eylemekdir sil‘ayı hem
Muşarrātın daĥi bey‘i ‘azizā
- 460 İlin ĥıĥbesi üzre ĥıĥbe itmek
Daĥi sevm üzre sevm ba‘de hāzā
- 461 Hem itmek ihtikār akvāt-ı ĥalkı
Daĥi is‘ār-ı ĥükkām oldı cebrā
(s. 34)
- 462 Ezān-ı Cum‘a vaķti bey‘ itmek
‘Uyüb-ı sil‘ayı hem itmek ihfā
- 463 Daĥi bey‘inde itmekdir Őaġiri
Kebir-i maĥreminden fark u iclā
- 464 Daĥi dārında kelbin iķtināsı
Mevāŕi Őayd içünse be’s yok hā
- 465 Evinde ĥamrı imsāk eylemekdir
Daĥi bey‘ u Őirāsı mişl-i hāzā
- 466 Daĥi bir loķma sirķat eylemekdir
Kıyāmā bevldir min-ġayr-i đarrā
- 467 Ehādiş-i Őerife Şart-ı ücret
Daĥi mescidde kıyl ü ķāl-i dünyā

- 468 Cünüblükde mesâcid içre girmek
O hâl üzre ezân etmek de bi-câ
- 469 Namâz içre hem oldı iltifâtıñ
Eliñle oynamak yümnâ vü yüsrâ
- 470 Dañı kılmak namâzı ğayra karşı
Yediñ böğriçe koymak oldı cānâ
- 471 ‘İbâdet olmayan fi’li getürmek
Cevâmi’de mesâcidde cemî‘â
- 472 Şarışmak būs itmek şâ’im ehlin
Eger şehvetden itmezse muhâbâ
- 473 Şu içre kendü ölmüş hütüñ ekli
Zekâta māl-i nâ-mağbûli i’tâ
- 474 Dañı mezbûhdan ekl eylemekdir
Zeker huşşa⁷³ meşâne ğudde cem‘â
- 475 Dañı bir bâliĝa ‘avret nikâhı
Velîsin itmemişken aña irzâ
- 476 Şiĝâr oldı tezevvüde nisâyı
Deĝişdirmek bi-lâ-mehr-i müsemmâ
(s. 35)
- 477 Cîmâ’ itdiĝi tuhrunda ya hayzda
Talâk virmek bid‘adır dir fetāvâ
- 478 Dañı tesviyenîñ terki kazâda
Dü haşmıñ beynin iqbâlen vü vechâ
- 479 Harâm olursa ger mâlinde ekşer
Kabûl itme şağın andan aţâyâ
- 480 Dañı hem ğasb olan yer hâşılâtıñ
Tenâvül eylemek ve’l-meşy fi hâ

⁷³ Bu kelimenin “husye” olduğunu tahmin ediyoruz.

- 481 Tilâvet secdesin te'hîr kılmak
Daği terk eylemekdir anı re'sâ
- 482 İdüp ta'yîn bir sûre ya âyet
Namâzda okumaqlıktır devâmâ
- 483 Cenâze üzre hem kılmak namâzı
Cenâze mescid içre olsa farzâ
- 484 Zarüretsiz hem anı defn kılmak
İki meyyiti bir kabre cemî'â
- 485 Daği hem secde itmek şüret üzre
Ya şüret ile olursa muhâzâ
- 486 Dişin altın tel ile şedd kılmak
Harîri eylemek şıbyâna iksâ
- 487 Daği bir emredin ağızını taqbîl
Şarılmak i'tinâk itmek 'ıyânâ
- 488 Mülâkât eyledikde ehl-i küfre
Zarüretsiz selâmı itmek ifşâ
- 489 Fiten ehline bey' itmek silâhı
Haşiyinin mülk ü istihdâmı cem'â
- 490 Daği nefsi için itmek teğannî
Daği fevka'ş-şiba' ekl itme cânâ
- 491 Şabiyy-i 'âkılin yanında kılmak
Teğarrüb ehline min gayr-i ihfâ
(s. 36)
- 492 Hem istikbâl kılmak ol emîre
Degil ta'zîm aña şâyeste şer'â
- 493 Ezândan sonra oturup evinde
Terakkeb eyleye kâmet ola tâ

- 494 Daḥi ğayrın elin taḳbîl kılmak
Degilken 'âlim ü şâlih ya ata
- 495 Cima'-ı câriye ḳable't-teberrî
Daḥi ḳurbân-ı ḥâ'izdir çün îzâ
- 496 Daḥi hem sũ'-i zandır mü'minîne
Daḥi 'ucb u ḥased kibr oldu ihşâ
- 497 Daḥi lehv istimâ'-ı ḥavz u bâṭıl
Daḥi laṭme'l-ḥudûd 'inde'l-belâyâ
- 498 Sükût itmek daḥi ğybet olurken
Î'âne itmemek Müslim'e ğaybâ
- 499 İmâmet eylemek bir ḳavme kim hem
İdeler iḳtidâ kendüye kerhâ
- 500 Riḳâb-ı nâsı mescidde taḥaṭṭî
Ṭarîḳa eylemek ḳâzûre ilḳâ
- 501 Cünüblükde daḥi Ḳur'an okumak
Daḥi Ḳur'an okumak zât-ı akırâ'
- 502 Tekellüm itme mâ-lâ-ya'niyi hem
Daḥi bir kimseniḡ medḥinde ıṭrâ
- 503 Daḥi ḥüb ıṣṭilâḥ için tekellüf
Taşannu'dur daḥi aḳvâl-i faḥşâ
- 504 Zebâniyle daḥi ḥalka ilişmek
Hem öyle sebb-i a'râz-ı berâyâ
- 505 Daḥi ifrâṭ kılmaklık müzâḥı
Daḥi bir kimseniḡ sırrını ifşâ
- 506 Saḡa ihşân iden merd-i kerîmiḡ
Tehävün eylemek ḥaḳḳında nev'â
(s. 37)

- 507 Kişi hem va‘dine hulf eylemekdir
Cemâ‘at terki hem min-ğayri-đarrā
- 508 Daği fi ğayr-i dīni‘llāh ğazabdır
Zekāt ü haccı te‘h̄ir oldı havlā
- 509 Viķāye itmeyüp nāmūs u ‘ırzın
Daği hem terk-i ğayret bī-muħābā
- 510 Tevaķķufla tarīķı kılmaķ işğāl
Ya bey‘ için yaħūd vaz‘ide eşyā
- 511 Müdāhen⁷⁴ eylemekdir ya temelluķ
Daği kāfir diyü sebb-i Naşārā
- 512 Daği evlādının ba‘zını tercih
İdüp tafđil kılmaķdır ‘atāyā
- 513 Eger ‘ilm ü şalāh olsa birinde
Anı tafđil iderse yok ħatāyā
- 514 Fülānın ħaķķı-çün diyü du‘ā hem
Şağā‘irdir bu zikr olan cemī‘ā
- 515 Te‘arifinde oldı iħtilāfāt
Kebā‘irle şağā‘irde keşirā
- 516 Didi ba‘zı ħuķūķ-ı ‘abde rāci‘
Olan şeyler kebā‘irdir ‘umümā
- 517 ħuķūķu‘llāha rāci‘dir şağā‘ir
Ĥudā‘nın ‘afvıdır evsa‘ u evfā
- 518 Anuñ ħaķķında şāri‘den eger naşş
Vürüd itse kebā‘ir didi ba‘zā
- 519 Şağā‘ir ol ki naşş-ı ķātı‘ olmaz
Anuñ ħaķķında ħükm olmaz yaķinā

⁷⁴ Şair, “müdāhene” kelimesini vezne uydurabilmek içine “müdāhen” şeklinde kullanmıştır.

- 520 Eşahh olan kebâ'irle şağâ'ir
Bilinür nisbet ile zâ-bi-hâzâ
- 521 Kebâ'ir tahtına nisbet şağâ'ir
Şağâ'ir oldı daği mişl-i hâzâ
(s. 38)
- 522 Eger ısrâr olunsa hep şağâ'ir
Kebâ'irdir şağâ'ir kalmaz aşlâ
- 523 Kebâ'irden hem istiğfâr olunsa
Kebâ'ir 'afv olur kalmaz beğâyâ
- 524 Kebâ'ir terkine olur mu'allak
Şağâ'ir 'afvı *Kur'an* itdi inbâ⁷⁵
- 525 İlähî 'afv idersin cümlesin kıl
O kıl kimdir kuşûr itmeye saña
- 526 Şağâ'irle kebâ'irle pür oldı
Şahâ'ilîm kıl andan sen müberrâ
- 527 Yüzüm kara hañî'ât oldı bisyâr
Olunmaz seyyi'âtım 'add ü ihşâ
- 528 Haşirde neşr olunduğda defâtir
Cevâba kudretim olmaya aşlâ
- 529 'Azâb-ender-'azâb itme baña sen
'Azâb olursa bâri itme rüsvâ
- 530 İlähî rahmetiñ her şey'e vâsi'
Aña nisbetle cüz'idir hañâyâ
- 531 Dañilim rahmetiñe Rabb-i 'İzzet
Kuşûrum setr kıl Settâr Mevlâ
- 532 Keremle 'afvına mağrûr oldum
Beni zannımda me'yûs itme Rabbâ⁷⁶

⁷⁵ Burada şu manadaki ayete işaret ediliyor: "Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız." (*Kur'an*, Nisâ Suresi, 4/ 31).

533 Rezâletden beni hıfz eyle dâ'im
Cehennemden emîn eyle Hudâyâ

Der-Beyân-ı Ribâ

534 Ticâret eyleyenler ilm-i hâlin
Ta'allüm eylemekdir farz-ı aqvâ

535 Mesâ'il-i ticârâtı o tâcir
Bilüp öğrenmesi lâzım ü evlâ
(s. 39)

536 Eger bilmezse bilmez hîll ü hürmet
Ribâyâ vâkı' olurlar cemî'â

537 Ribâdan gâyet ile ihtirâz it
Ribâdır hâdim-i dünyâ vü uhrâ

538 Ribâ ekl ideniñ dürlü 'azâbın
Beyân itmiş dürür âyât-ı 'uzmâ

539 Şeyâtin mess kılmış gibi anlar
Kubûrunda olurlar cümle şar'â⁷⁷

540 Kıyâmet günü anlara 'alâmet
Olurlar halk içinde hızy ü rüsvâ

541 Ribâ ekl eyleyen olur muhârib
Hudâ ile Resûlu'llâha güyâ

542 Süyûti Câmî'inde bu hadîsi
Resûl-i Kibriyâ'dan itdi inbâ

543 Ribâ alan viren hem şahid olan
Yazan tahvîlini mel'un cem'â

544 Daği her tâcire lâzım ki olsun
Yigirmi yedi şeyden ol müberrâ

⁷⁶ Bu beyitte, "Beni kulumun beni düşündüğü gibiyim..." (*Buhâri*, "Tevhid", 15, 35; *Müslim*, "Tevbe" 1, Zikr 2) mealindeki kudsî hadisin ima edildiğini söylemek mümkündür.

⁷⁷ Bu son kelime, ضرعاً şeklinde yazılmış. Fakat biz işaret edilen şu ayetten ötürü onun sar'a olduğu fikrindeyiz: "Faiz yiyenler (kabrilerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar..." (*Kur'an*, Bakara Suresi, 2/ 275).

- 545 Ticārāta harīş olmak birisi
Olur hırşı müzîl-i nūr-ı taqvā
- 546 Daḥi aldığı şatdığı metā`ıñ
Şenā vü medḥini itmeye kaç`ā
- 547 Biri tervîc için bey` u şirāda
Yemîn içmek dūrür bā-ism-i Mevlā
- 548 Biri dükkānda oturan kimesne
Mesā`il-i büyü`ı ola dānā
- 549 Eger bilmez ise ol ġāfil olur
Ki bāzār oldu şerr ü ġaflete cā
- 550 Biri şatdığı şey`in `aybı varsa
Anı izhār idüp itmeye ihfā
(s. 40)
- 551 Biri şatdığı şey`e hîle telbis
Ḥıyānet itmekdir aña aşlā
- 552 Ağır kıymetlü mâle dün bahālu
Metā`ı ḥalḥ idüp şata meselā
- 553 Biri şatdığını ġāyet bahālu
Şatup aldatmaya taġrîr idüp hā
- 554 Kanā`at eyleye az kâra zîrā
Mürüvetsizliğin şonıdır işkā
- 555 Birisi müşterî aldığı şeyde
Şatan aldatmaya kendüyi kaç`ā
- 556 Birisi necşden⁷⁸ kılmak tehāşî
Çü nehy oldu ḥadiş içre bu ma`nā

⁷⁸ Arap harfli asıl metinde bu kelime, –tahminimize göre şîn harfinin noktaları unutulduğundan- “necs” şeklindedir.

- 557 Neceş⁷⁹ Zeyd ‘Amr’e şatdıķda metā‘ın
Bekir kıla şirāya ‘Amr’i iğrā
- 558 İde mağbūn ya‘nī müşterīyi
Bu ğışşdır vārid oldu leyse minnā⁸⁰
- 559 Biri bir şey’i bāzār eylemişken
Bahāsın kaç‘ itmişken tamāmā
- 560 Gelüp bāzār ide dīger kimesne
Bu bāzār üstüne nakz ide rağmā
- 561 Biri meclis-i bey‘ içre ya şonra
Büyū‘uñ feshini kıлмаķdır icrā
- 562 Biri aldığı şey’in kıymetini
İdüp te’hīr anı etmeye ifā
- 563 Biri tażyīķ idüp şahş-ı fakīri
Aña deyninde mehl itmeye i’tā
- 564 Biri şatıcı alıcı kimesne
Şemen çün kılmaya kalb aķçe itā
- 565 Biri hem deyni iksār itmemekdir
Eger muhtāc olursa aña farzā
(s. 41)
- 566 Edāsı niyyetiyle ala deyni
Anı ifā ede tā Haķ Te‘ālā
- 567 Birisi ictināb itmek riyādan
Anı zıkr eylemişdik saña anfā⁸¹
- 568 Şirā itmeye sārīķdan biri şey’
Daĥi ol kimseden kim hālī eşķā

⁷⁹ Arap harfli asıl metinde bu kelime, “necs” şeklindedir.

⁸⁰ “Bizi aldatan bizden değildir.” (*Müslim*, “İman”, 164; *Ebü Dâvud*, “Büyü”, 50).

⁸¹ Şairin, “az önce” manasındaki “ânifen” kelimesini, aruz kalıbının zorlamasıyla böyle yazdığını tahmin ediyoruz.

- 569 Birisi taşradan gelen metâ'ı
Duḥûl itmezden evvel şehre hırşâ
- 570 Anı karşılayup kılmak telakki
Zarar var bunda nâsa çün 'umûmâ
- 571 Biri bir şey alurken zarfı için
Bir iki kıyye tenzîl ide ḥadsâ⁸²
- 572 Biri etmekciye bir kimse virse
Biraz aççeyi sonra etmek ala
- 573 Dise yüz kıyye aldım buña etmek
Velâkin lâzım olduğca kıl i'tâ
- 574 Çü fâsid oldu ḥayrı yok bu bey' in
Rızâ-yı cānibeyn olsa da farzâ
- 575 Biri kıymetini kesmezden evvel
Ala bakḳâldan bir ḥayli eşyâ
- 576 Bi-lâ-mehil kıala bir nice müddet
Ḥisâba anı sonra ide ihşâ
- 577 Birisi ihtikâr-ı kıüt-ı ḥalkdır
Anı ḥabs eylemek 'âmâ-fe-'âmâ
- 578 Ziyâde kıymet ile şatmak için
Anuḡ ḥakḳında la'net oldu şer'â
- 579 Biri şıbyân ile⁸³ bey' u şirâdır
Çün anlar ehl-i bey' olmadı cānâ
- 580 Biri muḥtâc iken rızḳa şehirlü
Şehirlüye anı şatmaya buḥlâ
(s. 42)

⁸² Bu son kelime, Arap harfli asıl metinde خدشا şeklinde yazılmıştır. Anılan kelime, beytin bütünü içinde uygun görünmediğinden biz onu müstensih yanlış kabul ederek ḥadsâ şeklinde düzelttik.

⁸³ Burada "sıbyân" kelimesinden sonraki ile kelimesi sehven "anla" gibi yazılmış görünmektedir.

- 581 Bahâlı şata anı taşraluya
Kala maḥrûm şehirlüler ‘umûmâ
- 582 Birisi zimmetindeki mekîli
Veyâ mevzûnı Zeyd’e şata farzâ
- 583 Mü’eccel ger olursa böyle hükmi
Şatarsa lîk olmaz be’s naqdâ
- 584 Birisi kîli ma’dûdı vü vezni
Olan eşyâyı alup da kirârâ
- 585 Keyil hem ‘add ü vezn itmezler ise
Helâl olmaz taşarruf anda aḡa
- 586 Alup şatmak biri menkûl olanı
Anı kabz etmeden evvel ‘azizâ
- 587 ‘Aḡârın ḡayrısında ḡayr-i câ’iz
‘Aḡâr olursa câ’iz didi ba’zâ
- 588 Ribâ üç nev’dir birisi qarzdâ
Düyünda hem biri merhûnda ammâ
- 589 Eger Zeyd ‘Amr’a verse qarz aḡçe
Anuḡ-çün görse nef’-i ‘Amr’ı cānâ
- 590 İde isti’câr ya ehven bedelle
Anuḡ mâlin daḡ’ istiḡdâm ide yâ
- 591 Ya borçlısundan alursa hedâyâ
Veyâ bir işine kullansa farzâ
- 592 Bu mezkûrâta şâmildir ḡazer kıl
Ḥadis-i küllü qarzin cerra nef’â⁸⁴

⁸⁴ Burada “Faydayı çekip getiren her borç faizdir” manasına gelen ve hadis olarak rivayet edilen كَلَّ قَرْضِي جَرَّ نَفْعًا فِيهِ رِبَا (İsmâil bin Muhammed el-Aclûni 1418/ 1997: II/164) sözünün baş tarafı iktibas edilmiştir.

- 593 İkinci ol ribā ola rehinde
Anı da mücmelā eyleyim imlā
- 594 Birisi rehn alup medyūn mālin
Anuñla intifā' itse mişālā
- 595 Alup merhūn olan bāğ hāşılātın
Ya zer' itdirse ger olursa tarla
(s. 43)
- 596 Ya hızm̄et itdüre merhūn raķıķa
Ya isti'māl ide min ğayr-i irzā
- 597 Bu mezkūrātdan lāzım teħāşī
Ĥarām olur ribādır cümle zirā
- 598 Düyündaki ribā Zeyd 'Amr'e virse
Biraz aķçe ķala bir sene farzā
- 599 Be-her yüze vire on iki fā'iz
Ribādır devr-i Şer'ısiz bu farzā
- 600 Eger devr eder ise cā'iz olur
Ĥabūl itmez velākin ehl-i taķvā
- 601 Yaħūd borc vire Amrū ĥayli aķçe
Ĥıla bir sālē devr-i Şer'i icrā
- 602 Geķerse va'desinden bir iki māh
O geķmiş māh için ribħ alsa cānā
- 603 Pes andan Şonra devr itse ribādır
Degil cā'iz ğüzeşte devri aşlā
- 604 Ribā-yı muṭlaķ için daħi vardır
İki ķısm anı da ideyim imlā
- 605 Birisi mütteħid olsa 'ivazlar
İki cānibdeki ķadrā vü cinsā

- 606 Anuñ fażlası cinsinden ribâdır
Eger bey' u şirâ oldıysa nağdâ
- 607 'İvażdan ya biri nağd olmamışken
Bi-lâ-fazla kıllalar bey'i icrâ
- 608 Ribâdır ittihâd itdi qadir cins
Uşulde kıldı 'illet bunı aña
- 609 Murâd oldı qadirdeñ keyl hem vezn
O cinsden cins-i mâl oldı 'azîzâ
- 610 Mişâli altı dirhem sîm zarfın
Şata Zeyd altı dirhem sîm ğuruşa
(s. 44)
- 611 Anuñ nağd ise fażlası ribâdır
Bulundı 'illet-i mezkûre zîrâ
- 612 Daħi muṭlağ viresisi ribâdır
Bulunmaz ise de ger fażla aşlâ
- 613 Ya iki kîle hınṭasın virüp Zeyd
İki kîle bir ölçek hınṭa ala
- 614 Qadirle cins bulundı bunda cem'â
Ribâdır fażlası nağdâ nesî'â
- 615 Ya bir batman yağı bir menn yağa
Ribâdır fażlası emşâl-i hâzâ
- 616 Eger fażlası cinsinden degilse
Harâm olmaz o fażla olsa nağdâ
- 617 Anuñ daħi viresisi ribâdır
Bunı böyle beyân itdi fetāvâ
- 618 Eger cins ü qadir olsa muḥâlif
Anuñ hükmi degildir böyle şer'â

- 619 Harām olmaz peşinā virse anı
Viresisi ribādır böyle fetvā
- 620 İkisinde teğāyür olsa cem'ā
Helāl olur gerek naqdā nesî'ā
- 621 Teğāyür olsa bir vaşında anuñ
Helāldir naqdi viresi degil hā
- 622 Mişāli iki batman yağını Zeyd
Şata bir kile hınça ile farzā
- 623 Helāl olur peşin ü viresisi
Kadirle cins bulunmadı vifākā
- 624 Veyā bir kile hınçayı peşinā
İki kile şa'ire itse i'tā
- 625 Faķat cinsde teğāyür oldığıyçün
Peşini cā'iz oldu ķad zekernā
(s. 45)
- 626 Velākin viresisi ğayr-ı cā'iz
'Amel eyle bununla sen ğalilā
- 627 Dağı Zeyd `Amr'e şatsa telli cānfes
Ya bir telli ķumāş u sīm şırma
- 628 Helāl olur eger naqd ise aķçe
Harām olur viresi olsa ķaķ'ā
- 629 Ribā için dağı var çok mesā'il
Fürū'ı anuñ oldu çünki şettā
- 630 Degirmenciye virsen kile hınça
Daķıķ idüp hem andan ücret ala
- 631 Eger ol kileden alursa ücret
Harām olur daķıķıñ külli saña

- 632 Kezâ yaptığı etmekden çıkarup
Ger etmekciye ücret etsen i'tâ
- 633 Kezâlik yağ alurken tulum için
Bir iki hoşka düşse hakk-dâra
- 634 Harâm olur anuñ aldığı yağı
Kıyâs it buña emşâlini cem'â
- 635 Dañi Zeyd'in alacak hakkı olsa
'Amir'de beş kile hınța mişâlâ
- 636 Furuht itdiği demde 'Amr'a anı
İderse aqçesin meclisde ifâ
- 637 Helâl olur velâkin virmese ger
O meclisde harâmdır dindi şer'â
- 638 Ki deyni deyne şatmak gayr-ı câ'iz
Yazar böyle anı şurre fetāvâ
- 639 Dañi ol mâli 'Amr'a Zeyd şatsa
Ki mevcüd olmadı mülkünde hâlâ
- 640 Bu da câ'iz degil illâ selemde
Anuñ hakkında naşş geldi şarihâ
(s. 46)
- 641 Dañi Zeyd 'Amr'i baqqâla sipâriş
İdüp istese altı hoşka ayva
- 642 Ya yağ u bal ve bâdem bir kile tuz
Yañud sükker veyâ bir hoşka helvâ
- 643 Eger Zeyd vezn iderse anı tekrâr
Helâl olur ve illâ olmaz aşlâ
- 644 Meger Zeyd'in vekili mañzarında
'Amir vezn eyleye lâ be's fiñâ

- 645 Bi Һamdi'llāh idüp faẓl-ı İllāhī
Bu zībā tuһfeyi ben itdim inşā
- 646 'Akā'id hem daһi a'māle dā'ir
Yazıldı çok mesā'il һüb u ra'nā
- 647 Ferā'iz vācibāt ü müsteһabbāt
Қamu yerli yerince oldu imlā
- 648 'İlāc-ı dā'-i cehli böyle tertib
Hele itmiş degildi һiç etibbā
- 649 Murādım bu ki ola zabtı āsān
Anı һıfz ide etfāl-i eһibbā
- 650 İdeler bunda taşһiһ-i 'akā'id
Ki oldur cümle һalkā 'ilm-i aһrā
- 651 Bu 'ilm ü i'tikāda oldu mevķūf
Riyāz-ı һuld rızā-yı Һaқ Te'ālā
- 652 Recām oldur kabūl ola niyāzım
Rızāsına muvāfiқ ide Mevlā
- 653 Tamām olduқda ben tāriһ-i sālin
Tefahһuş eyler iken zīr ü bālā
- 654 Dü cānibden gelüp һātif şadāsı
Didi tāriһ budur manzūme zībā

بودر منظومه زيبا

دو

[1273+10=1283]

قد وقع الفراغ من تنسيق هذه المنظومة المرغوبة عن يد
احقر الطلاب و اضعف الكتّاب اعنى به حافظ مصطفى
الزّاجى ابن الخطّاط الشهير بحافظ محمّد النّاجى الخريوتى
غفر الله لهما فى الاولى و الآتى و كان طبعه فى مطبعة
المولى رضا افندى العريف بمزلف افندى زاده بلغه الله
مراده و ذلك فى سلخ الجمادى الاولى من شهور
السنة الثالثة بعد الثمانين و المائتين

و الالف من هجرة من له العزّ و الشرف
 صلّى الله عليه و على آله
 و اصحابه اجمعين
 آمين

Manzûme-i Naîmiyye'nin Günümüz Türkçesiyle Nesre Çevirisi

Değerli müderrislerden ve büyük âlimlerden *Kasîde-i Bür'e*'yi izah eden Harputlu Ömer Naîmî Efendi'nin Türk diliyle çocukların terbiyesi, ahlâk güzellikleri, İslâm ve imanın şartları, küçük ve büyük günahlar, küfür (inkâr) sözleri ve faiz meselelerini ihtiva eden, yazdırma yoluyla meydana getirip düzenlediği güzel manzumudur.

Manzûme-i Naîmiyye

Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla (başlarım).

1. (Bemele), söz incileri içinde eşi-benzeri olmayan, tek incidir. Allah'a hamd (övgü ve şükür), pek yüksekte daha yücedir. 2. Aynı zamanda kelime ve sözlerin güzeli, Onun Peygamberine dua ile selâmdır. 3. Yine onun her biri takva sahibi olan ailesi(nin fertleri)ne de devamlı dua olsun! 4. Sonra gelelim bu eseri nazmetme sebebini bildirmeye... Sana yazayım da dinle! 5. Bu (İlâhî emirlere karşı) itaatsiz, hata edici ve günah işleyen kul, hastalıklı, âciz ve kuvvetsizim... 6. Ömer ismim, "Naîmî" ise mahlasımdır. Şimdiki hâlde "Şârih-i Bür'e" (*Bür'e* Kasidesini izah eden)⁸⁵ diye tanınırım. 7. Memleketim Harput kazasıdır. Makamım bazan fetva mevki (müftülük) olurdu. 8. İlimleri yayar ve ders verirdim; dersle talebeyi (manen) canlandırırđım. 9. Hadis-i şerifler ve bilhassa *Kur'an* tefsiri okuturdum. 10. Bazan da kitapçıklar yazardım. Bu kuldân, halk daha çok fayda görürdü. 11. Ara sıra "Hâlimin biçimini, içimdeki şeyleri şiir şeklinde söyleyip yazdırayım..." diye kalbime gelirdi... 12. Hem dizilmiş inci gibi birçok nasihatlar yazayım; samimi dostlar için hediye olsun... 13. Benim soyu temiz çocuğum Abdülhamîd'in kendisi bu öğütle terbiye görmüş olsun. 14. Bütün alâmetler belli oldu: (Ölümü) hatıra getirme ve bir meseleyi konuşma ömrüne eriştim. (Yakınlarıma hayatî tavsiyelerde bulunacak zamana yetiştim)... 15. Yaşlılık, saçın-sakalın ağarması, başımın üstünde misafir oldu. Fakat bu konuk için elde asla amel yok... 16. Hatalarımı düşünürken, "Ahiret için ihtiyaç vaktinde lâzım olacak şeyleri (salih amelleri) nasıl hazırlayayım?.." (sorusu kafamı meşgul ediyordu.) 17. Birden bire bu

⁸⁵ *Bür'e*, Busîrî'nin (ö. 695/ 1296?) kaside şeklinde yazdığı, 160 beyitten ibaret Arapça naatine verilen isimlerden biridir. "Kasidetü'l-bürde" adıyla da anılan bu güzel ve sevilen şiirin asırlar boyunca pek çok tercüme, şerh, tahmis ve tazmini meydana getirilmiştir. Eserleri hakkında bilgi verilirken belirtildiği gibi, Harputlu Ömer Efendi de anılan kasideyi Arapça olarak şerh (izah) etmiş ve bu açıklama defalarca basılmıştır.

kulun başına kaza (ezelde Cenab-ı Hak tarafından takdir edilen şey) indi: İki gözüm akıntıyla ağardı (görmez oldu). 18. Yazı yazma ve kitap(okumak)tan uzak kaldım; aynı zamanda ders verme ve (ilim) yayma(öğretim çalışma)mdan da mahrum oldum... 19. (Hz. Yâkub gibi) ben de “hüzünler kulübesi”nde⁸⁶ oturucu olup üzümlere “Eyvah” dedim, “Eyvahlar olsun!..” 20. Bu hâlîme bütün (tanıdık) insanlar üzüldü; dost ve düşmanlar acıdı... 21. Ne yapayım, Mevlâ'nın takdiri böyle oldu... Hz. Yâkub gibi “...Artık (bana düşen) güzelce sabretmektir...”⁸⁷ dedim. 22. Belânın en büyüğü, uluların başlarına gelir...⁸⁸ Görmezlik, musibetler içinde pek büyük oldu... 23. Kazaya (Allah'ın ezelde takdir ettiği hükmün meydana gelmesine) razıyım. Elhamdü lillâh... Belâ, sınama, kullarına hediye (gibi) olur. 24. “Onun her şeyde hikmeti var...” (diye bu musibetin gizli) sebebi konusunda düşünürken, 25. (aklıma şu fikir geldi:) (Allah) kuluna verdiği nimeti geri almaz... Ancak (kul), Mevlâ, yani sahibi ve efendisi(Rabbi)nin hakkı hususunda kusur işlerse, (o zaman Cenab-ı Hak nimetini alabilir).⁸⁹ 26. Allah'ın hakkına riayet etmedim. Onun için bana böyle bir musibet ve keder verdi... 27. Gerçi (böyle büyük bir belâyâ uğratmasının hikmeti) kulunu terbiye etmektir, fakat (Cenab-ı Hak) onun mükâfatını ahiret yurdunda verir. 28. Allahım, bütün kusurumu affet; bu kulunu mahşer günü rezil etme! 29. Benim duamı binlerce defa kabul ettin... Yâ Rabbî, ben sana dua etmekle bedbaht olmadım.⁹⁰ 30. Ya (bu başa gelen musibetin) hikmeti nedir? O Yüce Rab, ezelde takdir ettiğinden mümine cennetleri verecektir. 31. Fakat onun elinde zerre kadar hayrı yok... Çok yüksek makamı sebepsiz nasıl elde edecek? 32. (Bundan dolayı) o mümine böyle belâyı verir; (inanın insan çektiği) bu zahmetle pek yüksek cennetlere erişir. 33. Allahım, ben senin

⁸⁶ “Külbe-i ahzân”, hüzünler kulübesi demektir. Edebiyatımızda bu tamlama, çok defa Hz. Yâkub ismiyle birlikte anılır. Çünkü Hz. Yâkub, sevgili oğlu Yusuf'u kaybettikten sonra bir kulübede hüzünler içinde oturup ağlamış; hattâ bu kederi sonucunda –*Kur'an*'da haber verildiği üzere- görme duyusunu kaybetmiştir. (*Kur'an*, Yusuf Suresi, 12/84).

⁸⁷ Hz. Yâkub, oğlu Yusuf'un diğer çocukları tarafından kendisine getirilen kanlı gömleğini görünce, onlara şöyle demişti: “...Artık (bana düşen) güzelce sabretmektir...” (*Kur'an*, Yusuf Suresi, 12/ 18). Şairin iktibas ettiği “sabren cemilâ” ibaresi, Meâric Suresi'nin “(Resulüm) şimdi sen güzelce sabret!” mealindeki 5. ayetinde geçer.

⁸⁸ Bu mısradaki fikrin dayanağı, şu manadaki hadistir: “İnsanların en çetin sıkıntılarla imtihan edilecek olanları, peygamberler, sonra veliler, sonra onları takip eden kişilerdir.” (*Tirmizî*, “Zühd”, 57; *İbn Mâce*, “Fiten”, 23).

⁸⁹ Bu fikir ve hükmün, şu manadaki ayete dayandığı anlaşılmaktadır: “Bu da bir milletin kendilerinde bulunan (güzel ahlak ve meziyetleri) değiştirenceye kadar Allah'ın onlara verdiği nimeti değiştirmeyeceğinden dolayıdır. Gerçekten Allah iştir, bilendir” (*Kur'an*, Enfal Suresi, 8/ 53).

⁹⁰ Bu mısradaki, Hz. Zekeriyâ'nın yaşlılık çağında ettiği şu mealdeki duaya işaret olunduğu söylenebilir: “...Sana dua etmekle de ey Rabbim, hiçbir zaman bedbaht olmadım.” (*Kur'an*, Meryem Suresi, 19/4).

hakkında iyi fikir besledim;⁹¹ bu dert için mükâfat olarak bana ihsanlarda bulun! 34. Sabırsızlıkla üzüntü ve telâş göstermekten ve inleyip sızlanmaktan emin et! Bana sabır ver; ücretimi (zahmetimin karşılığı olarak vereceğin uhrevî mükâfatı) yok etme!

Çocukları Terbiye Etme(Vazifeleri)nin Bildirilmesi Hakkında

35. Benim pek sevgili yavrum Hamdî Efendi! Yüce Allah sana doğru yolu gösterdi... 36. Çocuk hâlinde iyi terbiye gördün; bundan sonra Yaratan'ın uygun kılma ve rast getirmesi dostun olsun! 37. Cenab-ı Hak, sana çocuklar ve torunlar versin; onların her birisi âlim ve bilgili olsun! 38. Allah, senin neslini kesmeyip Kıyamet gününe kadar kalıcı kılsın! 39. Çocuklarını küçüklük hâlinde terbiye et ki, büyüklük ve yaşlılık hâlinde memnun olasın. 40. Çocuğun doğduğu günde, sünnet olan şu işi yerine getir: 41. (İslâmî ilimlere vâkıf) bir âlimin ağzına hurmayı ver; (ilim sahibi kişi) tükürüğüyle onu helva (gibi yumuşak) etsin. 42. O (âlimin ağzındaki yiyecek parçasına ait) tükürüğü sen parmağınla alıp çocuğun damağına sıva. 43. Annesinin sütünü emmeden önce bu işi yapmak çok uygun (veya sevap) olur. 44. Doğduğu gün sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet oku!⁹² 45. Annesinin sütünü yeterli gör; yabancıların sütünü ona asla verdirme! 46. Ahmak kadının emzirmesi, yaratılışları değiştirip ve bozup zarar verir.⁹³ 47. Boş bulunarak ve habersizlikle (çocuk) ondan emse, hemen (sütü) kusturup temizle! 48. Asrımızda bazı bilgisizlerin bu işten hiç korkup çekinmediğini duyduk: 49. (Onlar) çocuğuna Müslüman olmayan bir dadı tutar, (gayr-ı Müslim kadının) o pis sütünü içirmiş... 50. Yazıktır, inkâr ve ahlâksızlığın mayası gelip çocukların huyunda yer tutar...⁹⁴ 51. (Çocuğu) sağ eliyle yemek yemeye alıştır.

⁹¹ Bu mısradaki, "Ben kulumun beni zannettiği gibiyim" (*Buhârî*, "Tevhid" 15, *Müslim*, "Tevbe" 14, 15) manasındaki kudsi hadisin ima edildiğini söylemek mümkündür.

⁹² Bu beyit, şöyle de nesre çevrilebilir: "(Çocuğun) doğduğu gün, sağ ve sol kulağına ezan ve kamet oku."

⁹³ "Süt emme, huyu değiştir" manasında bir hadis rivayet edilmiştir. (Yardım 1999: 39). Kuzâî'nin merfu olarak İbn Abbâs'tan rivayet ettiği bu hadis hakkında İbnü'l-Gars zayıf, Münâvî münker demiştir. (İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî 1418/1997: I/519).

⁹⁴ 19. asrın ikinci yarısında, bilhassa Avrupai hayat tarzını benimsemiş varlıklı ebeveynler, çocuklarına yabancı dil (o zaman için daha ziyade Fransızca), piyano misali müzik aleti ve Batı görgü kaidelerini öğretmek için ecnebi mürebbiye tutmaya başlamışlardı. Anılan yüzyılın son çeyreğinde daha da artan bu moda, çeşitli Türk romanlarında da söz konusu edilmiştir. Çocuk terbiyesi ilim dalında resmi bir tahsili, tecrübesi olan yahut olmayan yabancı mürebbiyelerin, sırf dilini veya bir müzik aletini çalmayı öğretmekle kalmayacağı, kendi kültürünü, alışkanlık, zevk ve değerlerini de aktaracağı, böylece küçük yaşlardaki evlâdın şahsiyeti üzerinde derin izler bırakacağı da unutulmamalıdır. Bundan dolayı gayrimüslim dadının süt içirmesini hem hakiki, hem de mecazi manada sayıp çocukların Müslüman Türk terbiyesi, ahlâkı ve örfü yerine Frenk

Çünkü sol eli (ihtiyaç giderdikten sonra temizlik gibi bir) çirkin işin yapıldığı yerdir. 52. Eline divit ve kalemler ver ki, o temiz çocuk yazı yazmayı öğrensin. 53. Konuştuğu zaman onu Allah ismini söylemeye ve Mevlâ'yı anmaya alıştır. 54. Ayrıca onu âdâba, ahlâka aykırı, çirkin söz söylemeye ve (yalan, dedikodu, lakap takma gibi) dil belâlarına alıştırma! Dili çok temiz olsun. 55. Onu altı yaşında hocaya ver! (Öğretmen, çocuğa) okulda hem (gerekli bilgileri) öğretsin, (hem de onu) okutsun. 56. Din ve dünya(nimet, saadet ve rahatı)nın esası okumadır. Sen de çocuklarını okut; (bilgi edinmeye, öğrenmeye) teşvik et! 57. Onun hocasına değer ver; saygı göster; uygun şekilde hediyeler gönder. 58. Eğer tam olarak akıcı bir şekilde okursa, çocuğa bir-iki kere *Kur'an*'i hatmettirirsin (baştan sona kadar okutup bitirtirsin). 59. Tecvid (*Kur'an*'i usulüne uygun olarak, güzelce) okut ki, *Kur'an* okuması sağlam olsun. Çünkü *Kur'an* Allah kelâmıdır... 60. Farzları öğret ve haber ver; (çocuk) hem İslâm'ın, hem de imanın şartlarını bilsin. 61. Eğer belâ ve musibetlerden emin olmayı, oğullarının korunmuş ve uzun ömürlü olmasını dilerse, 62. her gün tekrar etmeyi vazife bilip Nevevî'nin Hizbini oku; ona sabah, akşam devam et! 63. Bu işte ehil, bilgili kişileri bulup onlardan izin al! Çünkü isimler (Allah'ın güzel isimlerini belirli sayı, şekil veya zamanlarda okumak), izinsiz hiç tesirli olmaz. 64. Yedi yaşında masum(çocuk)ları ikna et; namaz ve oruca rağbet ettir (özendir). 65. Sekiz-dokuz yaşında (namaz) kılmazsa, ona değnekle vur.⁹⁵ 66. Giyeceğinde de araştı; sen oğlan çocuklarına ipek elbise giydirme.

Onların Gençlik Çağının Bildirilmesi Hakkında

67. Gençlik, daima çılgınlığın bir türüdür.⁹⁶ O zaman, şeytan insanı ayartır; azdırır. 68. Daha çok (kötülükleri) aşırı derecede emreden nefis baskın olur; istekler o zaman insanı doğru yoldan çıkarır. 69. Çocuklarını gözet; devamlı koru ki, bunlara asla uymasın. 70. Kötü arkadaştan sakındır; Hak yolundan çıkmış; sefahete dalmış kimseleri ona yaklaştırma! 71. Onu ibadet tarafına rağbet ettir (özendir); gençlikte ibadet (Allah indinde) pek uygun olur... 72. Mevlâ'nın (ibadet) hakkın(ı yerine getirme konusun)da çalışan o gençler,

meşrebi ile yetiştirilmesi, neticede kendi milletine yabancılaşması şeklinde anlamak, daha doğru olur.

⁹⁵ Bu tavsiyenin dayanağı, şu manadaki hadistir: "Yedi yaşına geldi mi çocuğa namazı emredin, on yaşına geldi mi kılmadığı takdirde onu dövün." (*Ebü Dâvud*, "Salât" 26 (494); *Tirmizî*, "Salât" 299).

⁹⁶ Bu mısradaki, hadis olduğu da rivayet edilen "Gençlik, bir tür deliliktir." manasındaki Arapça özlü söz anılmıştır. (Yardım 1999: 41. Bu rivayet hk. bilgi için bk. İsmâil bin Muhammed el-Aclûni: 1418/1997: II/5).

Allah'ın arşının gölgesinde olurlar.⁹⁷ 73. (Genç evlâdın) odacığında otursun; ne çarşıya, ne de bir oyun seyretmeye gitsin... 74. Ona aynı cinsten olanlarla beraber bazen kırdan gezmeye izin ver. 75. Onu iyi ve dine bağlı kişilerle arkadaşlık etmeye alıştır. Onların sohbetlerinde pek yüksek feyiz bulsun. 76. Hem namaz kılmaya, hem de cemaatle birlikte ibadet etmeye alıştır. Sabah namazına kaldır; "Yazık, (uyusun)..." deme! 77. Onu sabah (namazı) vakti uykuda bırakma! Asla "Yazıktır, (hava) sıcak..." veya "...soğuk..." deme! 78. Sabah namazı zamanı, şahitli⁹⁸ ve mübarek bir vakittir. Sabah, güneşin doğuşundan önceki zamanda Mevlâ'nın nice sırları var... 79. Cenab-ı Hak'ın rahmeti seherde iner; Yüce Allah (o zamanda) tevbeyi kabul eder. 80. Seherde kalkan, galip olur, üstün gelir. Düşmanlar bir işte ona karşı başarılı olmaz. 81. Gönül goncası seherde açar; seher zikrini (sabahleyin tan yeri ağarmadan önce kalkıp sabah namazını kılmayı, Allah'ı anmayı, duayı) bülbül gibi çok et! 82. Horoz, seherlerde şöyle bağırır: "Hey gafil; Hak'tan utan; uyuma!.."

İyi Huyun Bildirilmesi Hakkında

83. Sen güzel huyla ahlâklan; değerlin güzel yaratılışla yüksek olsun. 84. Allah, pek çok şeref sahibi Peygamber(Hz. Muhammed)'i *Kur'an*'da güzel huyla övdü; yüceltti...⁹⁹ 85. Güzel ahlâk, peygamberlerin inşa ettiğı yüksek bir köşk, bir saray gibidir. 86. Onun bir tarafı eksik kalmıştı; onu En Büyük Peygamber (Hz. Muhammed a.s.) yükseltti.¹⁰⁰ 87. Güzel huylar, hem bu dünyada, hem de ahiret yurdunda rahata vesile olur. 88. Yumuşak huylu oluşu arkadaş edin; son derecede halim (yumuşak huylu) ol. Öfkelenme ki kavga meydana gelmesin. 89. Cenab-ı Hak, dostunu¹⁰¹ (Hz. İbrâhim'i, *Kur'an*'da) huy yumuşaklığıyla övdü¹⁰²; Hz. Yahyâ da yürek yufkalığı ve

⁹⁷ Bir hadiste, Kıyamet gününde Allah'ın himayesinde bulunacak yedi bölük kişiden birinin, Ona ibadet içinde yetişen genç olduğu haber verilmiştir. (*Buhârî*, "Ezan", 36). Şairin bu beyitte verdiği bilginin dayanağı, anılan hadistir.

⁹⁸ Bu mısırda, "Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir." (*Kur'an*, İsrâ Suresi, 17/ 78) mealindeki ayetin hatırlatıldığını tahmin ediyoruz.

⁹⁹ Hz. Peygamber'in güzel ahlâkından bahseden ayetlerden birinin mealı şudur: "Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin." (*Kur'an*, Kalem Suresi, 68/4). Ayrıca bk. *Kur'an*, Âl-i İmrân Suresi, 3/159, Tevbe Suresi 9/ 128, Ahzâb Suresi 33/21.

¹⁰⁰ 85 ve 86. beyitlerde, "Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" manasına gelen hadis hatırlatılıyor. (İmam Mâlik'in *Muvatta*'da rivayet ettiği bu hadis hk. bilgi için bk. İsmâil bin Muhammed el-Aclûni: 1418/1997: 244).

¹⁰¹ Hz. İbrâhim'in Allah'ın dostu olduğu bilgisi, şu manadaki ayete dayanır: "...Allah, İbrâhim'i dost edinmiştir." (*Kur'an*, Nisâ Suresi, 4/ 125). Bu ayetten dolayı Hz. İbrâhim, "İbrâhim Halil, Halilullah, Halilü'r-Rahmân" gibi isimlerle anılır.

¹⁰² Burada Hz. İbrâhim'e dair şu mealdeki ayet hatırlatılıyor: "...Şüphesiz ki İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi." (*Kur'an*, Tevbe Suresi, 9/ 114).

merhametle vasıflandırıldı.¹⁰³ 90. Sözüünü son derece yumuşak söyle. Çünkü Hz. Mûsâ onunla emrolundu. 91. Yumuşak söz, düşmanı susturur ve iddiayı giderir. 92. Sert münakaşa etme; ancak gerçek ve doğruluk üzerine olursa, (o takdirde) sen pek güzel sözler söyle.¹⁰⁴ 93. İşlerinde ilerisini düşünerek acelesiz ve dikkatli davran; ağırbaşlı ol. Sakın boş gezici ve faydasız işlerle uğraşıcı olma! 94. Teenni (acelesiz davranış), Rahmân'ın sıfatları(ndan biri) oldu.¹⁰⁵ Cenab-ı Hak, âlemi (gökleri ve yeri) altı günde yarattı...¹⁰⁶ 95. Yavaş ve acelesiz hareket eden, isteğine ulaşır. Acele eden, ne yazık ki mahrum olur. 96. Kızma; çünkü kırgınlık şeytan işidir. Öfke ateşini söndür. 97. Öfkeni yen; alçağı affet; onun sövüp sayması için kavga etme! 98. Öfke hâlinde affedip yüz çevirenler, Mevlâ'nın lütuflarına mazhar olurlar.¹⁰⁷ 99. Sen düşmandan intikam almaya çalışma. Cenab-ı Hak sana "...onlardan güzellikle ayrıl!"¹⁰⁸ dedi. 100. Evet, eğer gerektiren sebep İslâm'a uygun olursa, Allah için nefret etme ve sevmeme caiz olurmuş... 101. Kimsenin aybını, kusurunu gözetleme; görme. Bütün insanlara dostça davran. 102. (Hadis olarak şöyle) bir söz nakledildi: "Mümin kızar; fakat öfkesini çabucak giderir." 103. Münafık ise her zaman kin tutucu ve içinden pazarlıklı olur; yani öfke ve kinini asla unutmaz... 104. Alçakgönüllülük iyidir; sen (o güzel huyla) vasıflanmış ol. Alçak gönüllü olanı Cenab-ı Hak yükseltir. 105. Yüce Allah, *Kur'an*'da bütün "müminlere (merhamet) kanadını indir!"¹⁰⁹ buyurdu. 106. Tevazu (alçak gönüllülük), cennete girmeye vesile olan bir ameldir. Alçakgönüllü ol ki, değerlin, derecen daha yüksek olsun! 107. (Allah) seni bir damla meniden yarattı... Ey can (gibi değerli dost), yaş veya derece bakımından sana benzer olanlara kibirlenme! 108. En önce büyükenen, şeytan oldu; o (İlâhî) emre kendi kendine itaat etmedi. 109. Büyükenmek, sahibini alçaltır. Kibirlenen kimse çok hor, itibarsız ve pek alçak olur. 110. Kulun büyükenmesi yakışık

¹⁰³ Hz. Yahyâ'ya dair şu manadaki ayete işaret ediliyor: "Tarafımızdan ona kalp yumuşaklığı ve temizlik de (verdik). O, çok sakınan bir kimse idi." (*Kur'an*, Meryem Suresi, 19/13).

¹⁰⁴ Burada "...Onlarla en güzel şekilde mücadele et. (...)" (*Kur'an*, Nahl, 16/ 125) mealindeki ayete işaret edildiği söylenebilir.

¹⁰⁵ Burada hadis olarak rivayet edilen ve "Teenni Rahman'dan, acele ise şeytandandır." (*Tirmizî*, "Birr", 66) manasına gelen söz hatırlatılmaktadır.

¹⁰⁶ Âlemin altı gün(devir)de yaratıldığı *Kur'an*'ın bazı ayetlerinde bildirilir. Mesela, "Şüphesiz ki Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan..." (*Kur'an*, A'râf Suresi 7/ 54). Ayrıca şu ayetlerde: Yunus, 10/ 3, Hüd 11/7, Furkân 25/ 59, Secde 32/4, Kaf 50/ 38, Hadid 57/ 4.

¹⁰⁷ Burada şu manadaki ayete işaret edildiğini söylemek mümkündür: "O takva sahipleri ki (...) öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever." (*Kur'an*, Âl-i İmrân Suresi, 3/ 134).

¹⁰⁸ "...Vehcürhüm cemilâ" ibaresi, şu manadaki ayette geçer: "Onların (müşriklerin) söylediklerine katlan ve onlardan güzellikle ayrıl." (*Kur'an*, Müzemmil Suresi, 73/ 10).

¹⁰⁹ "Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir." (*Kur'an*, Şuarâ Suresi, 26/ 215).

almaz. Çünkü büyüklük, Allah'a mahsus pek yüce bir sıfattır. 111. Cömertlik ise iyi bir huydur; onunla vasıflanmış ol. Elaçıklığı, me'vâ (yurt, sığınacak yer) cennetlerine girmeye vesiledir. 112. Cömert kişi, hürleri daima kendisine kul-köle (gibi bende) eder.¹¹⁰ İyilik ve bağış, Allah'ın (yüce ve güzel vasıflarından bir) huyudur. 113. Allah, cömert kişiye sıkıntı vermez; ona hâl ve mana yahut meydana gelen netice bakımından genişlik verir. 114. Cömertlik, cennet ağacının bir dalıdır; sahiplerini cennetlere gönderir. 115. Cömertler, iki dünyada da aziz (izzet, itibar sahibi, değerli) olur. Cimrilik eden, pek hor, hakir ve çok aşağı olur. 116. (Çünkü o) cehennem ağacının dalını tuutu. (Şu hâlde) cimrinin yeri cehennem olmaz mı?!.¹¹¹ 117. Cimrinin malının kendisine de evlâdına da asla faydası olmaz. 118. Onun malı, mahşerde pek büyük bir yılan olur; engerek yılanı gibi boynuna sarılır. 119. Cimri üç çeşittir; onun üçü de alçaktır: Biri, malını asla hayra, iyiliğe vermez. 120. İkincisi, bir kimse malını başkasına verirse, ona kin güder. 121. Üçüncüsü, kendisine iyilik etsen, o kötü işli kimse seni asla övmez. 122. Sen ahlâkın iyisiyle vasıflanmış ol ki, iki dünyada da güzel hâl elde edesin. 123. Ey can (gibi değerli dost), senden (alâkayı kesip) ayrılana sen git; sana zulmeden affet. 124. Kötülük edene sen iyilik et. Mevlâ'nın günahları affetmesine vesile olan (ameller), bunlardır. 125. Yiğitlik ve yüreklilikle de sen vasıflanmış ol. Çünkü yiğitlik sıfatı, güzel bir huydur. 126. Allah, kuvvetli mümini sever.¹¹² Hele (İlâhî) emirleri yerine getirme ve yasaklardan sakınma konusunda pek güçlü olursa... 127. Yiğit ve yürekli olan, mürüvvet (insaniyet, mertlik ve cömertik) sahibidir. Yiğit olan, her yerde daha iyi ve üstün olur. 128. Bundan başka sen merhametle vasıflanmış ol. Çünkü cennetin ve güzelliğin vesilesi odur. 129. Eşine, çocuklarına ve insanlara karşı şefkatli ol, merhametli ol ki, Yüce Allah sana rahmet etsin... 130. Ey can (gibi değerli oğul ve dost), aynı zamanda, sen kardeşine zalim de olsa, mazlum da olsa yardım et.¹¹³ 131. Bu insanlar içinde vefa sahipleri yoktur. Gerçek ve içten bağlılığı olan dost, kimya misali (ismi

¹¹⁰ Bu mısradaki meşhur "İnsan ihsanın kölesidir" manasındaki Arapça cümle veya Hz. Ali'ye ait "Hürler iyilikle köle edilir." vecizesi gibi sözler ima edilmektedir.

¹¹¹ 114-116. beyitlerde şu manadaki hadis hatırlatılıyor: "Cömertlik cennette bir ağaçtır. Kim cömert olursa, o ağaçtan bir dal tutar; o dal kendisini cennete girdirene kadar bırakmaz. Cimrilik de cehennemde bir ağaçtır. Cimrilik eden kimse, ondan bir dal tutmuş; (bu dal) kendisini cehenneme sokuncaya kadar bırakmamıştır." (Bu hadis senedinin zayıf olduğu ifade edilmiştir).

¹¹² "Güçlü mümin, güçsüz müminden daha iyi ve Allah katında daha sevimlidir." (*Müslim*, "Kader" 34, *İbn Mâce*, "Mukaddime" 10, "Zühd" 14).

¹¹³ Hz. Peygamber buyurdu ki: "Zalim de olsa, mazlum da olsa, kardeşine yardım et!" "Mazlumsa yardım ederim, zalime nasıl yardım ederim?" denildiğinde, şöyle cevap verdi: "Onu zulümden alıkoyarsın; bu da ona yardımdır." (*Buhârî*, "Mezâlim", 4, *Tirmizî*, "Fiten" 68 (2256)).

var, cismi yoktur)¹¹⁴... 132. Kimsenin yaltaklanmasına inanma! Onun içi, dışından başkadır ha!.. 133. Onun senden meydana gelen bir işi olsa veya sende yüksek bir makam bulunursa, (bu takdirde kendisi sana saygı ve sevgi gösterir). 134. Eğer makamın olmazsa, seni tanımaz... Sakın onun (dostluk) iddiasını dinlemez!.. 135. Merhametli ol ki rahmete mazhar olasın... Sen sertlik ve kabalıkla mümini hiç zahmete uğratma! 136. Süyûtî, *Câmi'u's-sagîr*... adlı eserinde şu hadisi Hz. Enes'ten naklen haber vermiştir: 137. "Yâ Rabbi, bir kişi ümmetimin işlerinden bu işe vazifeli memur olsa, 138. ve ümmetime sert davranırsa, zahmet ver; onun işi zor olsun! 139. Eğer ümmetime yumuşak davranırsa, ona yumuşak muamele et; hâli temiz ve duru olsun." 140. Sakın dünyaya sevgi besleme; ona sevgi duymak, bütün hataların başıdır.¹¹⁵ 141. Bu dünya, gözü sürmeli, eli kınalı fitne koparıcı bir kocakarı gibidir. 142. Dış hâlini (görünen yüzünü) süslemiş; fakat doğrusu onun içi lânetlenmiştir. 143. Binlerce kimseyi aldattı; gerçekten kimseye bağlanmaz ve eş (yâr) olmaz...

İslâm ve İmanın Şartları, İmanın Dallarının Bildirilmesi Hakkında

144. İslâm ve imanın şartlarını bilmek, en kuvvetli farz olarak her bir mümine lâzımdır. 145. İslâm'ın şartları beştir. (Biri, günde) beş vakit namaz kılmaktır; sen onu vaktinden vaktine kılarırsın. 146. Bundan başka oruç ayında, yani Ramazan'da oruç tutmaktır. Sen onu yıldan yıla tutarsın. 147. Sonra eğer yoluna gücün yeterse, ömründe bir kere hacca gitmektir. 148. (Başka bir şart) nisaba sahip olanın (malı zekât vermeyi dinen gerektirecek miktara ulaşan kimsenin), ehline zekâtı vermesidir. 149. Hem kesin olarak, şüphesiz şahadet getirmek... ("Şahadet ederim ki, Allah'tan başka ilâh yok ve şahadet ederim ki Muhammed Onun resulüdür" manasındaki şahadet sözünü inanarak söylemektir). Bunlar tam olarak İslâm'ın şartlarıdır.

150. İmanın şartları da altı olmuştur. Ona "imanın sıfatları" da derler. 151. Allah'ın varlığına, birliğine, diğer sıfatlarına gerçekten inanmaktır. 152. (Başka bir şart, meleklere inanmaktır). Melekler yemez, içmez ve Allah'ın emrine karşı gelmez(daima Ona itaat ve ibadet eder)ler. Kesin olarak böyle inan. 153. (İmanın diğer biri şartı) Yüce Allah'ın indirdiği kitaplara da inanmaktır. 154. Sonra peygamberlere de inanmaktır. Onlar, zihin açıklığı (akıl, zekâ) ve

¹¹⁴ Kimya; bakır, demir gibi çeşitli madenleri altına döndürme ve bütün hastalıkları giderme gücüne sahip olduğu söylenen bir maddedir. Fevkalâde tesirli şeye de mecazi olarak "iksir" denir. Sünbülzâde Vehbî, *Tuhfe*'sinde "kimya" hakkında şöyle der: "Kîmyâ fazl ü hünerdir var ise dünyâda/ Olur erbâb-ı kemâl ehl-i gnâdan da azîz" (Kimya, eğer dünyâda varsa, fazilet ve hünerdir. Olgunluk, ilim ve irfan sahipleri, zenginlerden de değerli olur.)

¹¹⁵ Burada "Dünya sevgisi her günahın başıdır." manasına gelen ve hadis olduğu da rivayet edilen özlü söze işaret edilmektedir. (Bu rivayet hk. fazla bilgi için bk. İsmâil bin Muhammed el-Aclûnî: 1418/1997: I/ 412-13).

doğruluk(gibi güzel sıfatlar)la süslenmiştir. 155. Ayrıca Cenab-ı Hakk'ın bütün ölüleri diriltip mahşere çıkarması gününe, hayır ve şerrin hep Allah'tan olduğuna inanmaktır.

156. Bu şartlar, imanın kendisinin şartlarıdır. Onun olgunluğu için birçok parça vardır. 157. Evet, olgun iman, birtakım dallar ister ki, onların sayısı yetmişden fazladır. 158. Biri, Allah'ın zatı ve sıfatlarına iman ve Allah'tan başka varlıkların sonradan meydana geldiğine inanmaktır. 159. İkincisi peygamberlere, meleklerle, (Allah tarafından) indirilmiş kitaplara ve kadere gerçekten inanmaktır. 160. Ayrıca Kıyamet gününü doğrulamak, Allah'ı iç temizliğiyle sevmektir. 161. Bundan başka, Allah için sevmek, Allah için sevmemektir. Bilhassa Hz. Peygamber'e sevgi... 162. En Büyük Peygamber'(Hz. Muhammed'e saygıyı içinde inanç hâline getirmek; selâm ve hayır dua etmektir. 163. Aynı zamanda onun sünnetine uymak, amelde de içten ihlâs(samimiyet, kalp temizliği, doğruluk ve riyasızlık)tır. 164. Riyayı (özü-sözü bir olmamayı, ikiyüzlülüğü) ve nifakı terk etmek; günahlarından gerçek bir niyetle (halis ve bozulması imkânsız şekilde) tevbe etmektir. 165. Bundan başka, Allah'ın cezalandırmasından korkmak, ayrıca Onun rahmetini gerçekten ummaktır. 166. Aynı zamanda Rabb'in nimetlerine şükretmek, sonra verdiği sözü yerine getirmektir. 167. (Başa gelen) belâlara sabretmek, bütün kazaya (ezelde Cenab-ı Hak tarafından takdir edilen şeylerin meydana gelmesine) razı olmaktır. 168. (İmanın başka bir şartı da) hayâ etmektir; hayâ sahibi ol! Çünkü (bir hadiste) "Hayâ imandandır"¹¹⁶ dendi. 169. İşlerinde Allah'a tevekkül etmek, ey can (gibi değerli dost), bundan başka halka, (bütün yaratılmışlara) merhamet etmektir. 170. Yine müminlere karşı alçak gönüllü olmaktır. Mevlâ, (*Kur'an*'da) "...müminlere (merhamet) kanadını indir"meyi emretti.¹¹⁷ 171. Yine kibri ve kendini beğenmişliği terk etmek, kıskançlık ve kin tutmadan berî (korunmuş, kurtulmuş) olmaktır. 172. Hem de öfke ve kızgınlığı bırakmak, tevhid kelimesini ("Lâ ilâhe illâ'llâh Muhammedü'r-resûlu'llah" sözünü) söyleyici olmaktır. 173. *Kur'an*'ı her zaman güzel sesle ve usulüne göre okumak... Yarınki gün (mahşer gününde) şefaât edici, odur. 174. Aynı zamanda (her mükellef için farz olan temel İslâmî bilgiler başta olmak üzere dinî, dünyevî yönden gerekli ve faydalı) ilmi öğrenmektir. (Onu) öğretmek de bunun gibidir. 175. (İmanın başka bir dalı da) Cenab-ı Hakk'a dua etmek ve isimleriyle Onu anmaktır. 176. Abdest almayı ve gusletmeyi gerektiren hâllerden, pislikten temizlenmek, ayrıca kötü şeylerden de berî (korunmuş, kurtulmuş) olmak... 177. Sonra avret yerini örtmek; farz ve nafile namaza

¹¹⁶ *Buhârî*, "İman", 16, "Edeb", 77; *Müslim*, "İman", 57, 59.

¹¹⁷ "Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir." (*Kur'an*, Şuarâ Suresi, 26/ 215).

devam edici ol!¹¹⁸ 178. Kölenin boynundaki esaret kaydını gidermek, yani onu azad etmek;¹¹⁹ zekâtı ehline vermek... 179. Ayrıca cömertlik etmek ve yemek yedirmek, farz ve nafîle olarak oruç tutmak... 180. Sonra mescidde itikâf (bilhassa Ramazan'ın son on gününde kapanıp ibadetle vakit geçirmek), Kadir gecesini de ihya etmek (ibadetle geçirmek). 181. Bundan başka umre (hac zamanı dışında Kâbe'yi ve Mekke-i Mükerrerme'nin diğer mübarek yerlerini ziyaret etmek) ve hac etmek, Allah'ın Evini (Kâbe'yi) tavaf etmek. 182. (İmanın bir) başka şubesi de dine zarar veren yerden, din için hemen hicret etmek(göçmek)tir. 183. Hem Allah'ın ismine yemin etmek, hem de yemini asla başkasına etmemektir. 184. Yine adadığı şeyi ve bütün keffaretleri yerine getirmek. 185. Nikâhla iffetli olmak (kötülükten ve günahdan sakınmak) ve eşin haklarını yerine getirmek. 186. Aynı zamanda anne ve babaya itaat etmek, yine oğlunu, yavrusunu terbiye etmek. 187. Akrabayı ziyaret ve yakınlarla iyilik etmek; köle veya cariye'nin efendinin hakkı konusunda doğruluğudur. 188. Aynı zamanda köle ve cariyelere, ayrıca bütün insanlara yumuşak davranmak. 189. Sonra (Müslümanların meydana getirdiği büyük) topluluktan ayrılmamak; Müslüman emir sahibi(devlet reisi)ne "İşittik ve irademizle (size itaat ettik)" demek. 190. Doğru yoldan sapmak suretiyle âsîlik edenleri öldürmekle imha edip insanların arasını düzeltmek. 191. Aynı zamanda takva ve iyilik üzere yardımlaşmak, yine (İlâhî) emir ve yasağı açığa vurmak (İslâmca ve akılca beğenilen şeyleri emretmek, kötü şeyleri ise yasaklamak). 192. (İlâhî) sınırları korumak ve belirli suçlara karşı tatbik edilen şer'î cezaları yerine getirmek, ayrıca cihadla dini yükseltmek. 193. Yine borç ve ödünç vermek; vaadde bulunduğu sözünü yerine getirmektir. Aynı zamanda komşuyu incitmeyi, ona eziyeti bırakmaktır. 194. Bundan başka teamül güzelliği yapmak(güzel bir iş ve âdet meydana koymak)tır. 194. Fakire nafaka verip onu geçindirmek, ona yemek yedirmek. 195. Müminlere açığa vurarak selâm vermek, ayrıca aksıran kişiye "yerhamüke'llah" (Allah sana rahmet etsin!) diye açıkça dua etmek. 196. Yine insanlara zarar vermemek; incitici şeylerden yolu temizlemektir.

197. Bütün bunlar, olgun müminin (güzel) huylarıdır. Bu sıfatlarla vasıflanmış olanın dini daha kuvvetli olur. 198. Eğer (söz konusu sıfatlardan) bir teki sende eksik olsa, imanın tamlık ve mükemmelliğinde eksilme görülür. 199. Eğer (imanın sayılan bu dallarının) pek çoğunu terk edersen, (o ihmâller) can çekişme anında senin için zahmet, keder ve eseflenme (sebebi) olur...

¹¹⁸ Bu beyit, "Yine farz ve nafîle namazda daima avret yerini örtmek" şeklinde de nesre çevrilebilir.

¹¹⁹ Beled Suresi 13. ayette "fekku rakabe" kelimeleriyle köleyi azat etmek emir ve tavsiye ediliyor.

İslâm'ın Vaciplerinin Bildirilmesi

200. Aynı zamanda, Müslüman'ın "İslâm vacipleri yedidir" diye doğru şekilde bilmesi lâzımdır. 201. Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr* adlı kitabında onu nakletti; (bu vaciplerin) hepsini ezberle ve muhafaza et! 202. Biri vitir namazını kılmak, ikincisi umre, üçüncüsü bayramda kurbanlık hayvanları kesmek, 203. dördüncüsü (Ramazan bayramında) fitır için sadaka (fitre) vermek, anne ve babanın haklarını yerine getirmek, 204. Aynı zamanda kadının kocasına hizmet etmesi, akrabaya nafaka verip onları geçindirmek.

Temizliğe Dikkatle Çalışmaya İsteklendirme

205. Abdest ve guslü gerektiren hâllerden ve insan pisliğinden temizlenmek, gerçekten İslâm'ın ana şartı oldu.¹²⁰ 206. Çünkü temizlik namazın şartıdır. Namaz da kesinlikle İslâm'ın (Müslümanlığın) şartı oldu. 207. Eğer abdestinden önce bevledersen (idrar çıkarırsan), sana o hâlin gereklerini yazayım: 208. İçi rahat, gevşek bir toprak bulup otur; idrarını tamamen akıt. 209. Tamam olduğunda erkeklik organını tut, deliğini duvara veya taşa sığa ki, temizlenmiş olsun. 210. Veya sol taraf üstüne biraz yat; gırtlakını temizlemek üzere hırıltılı ses çıkar, öksür veya yürü. 211. Otur; arkanı bir yere yasla. İstibraı böyle yap (küçük abdestten sonra akıntıyı bu şekillerde temizle); pâk ol! 212. Bu yollarla temizlenmiş olmadan abdest almada acele etme. 213. Eğer idrar, dirhemden (3, 148 gramdan) eksik buluşsa, yine çıktığı yerin yıkanması, daha iyidir. 214. Dirhem kadar ilişiği olsa, ey değerli (oğul ve dostlar), o zaman yıkamak dinen gereklidir. 215. Âlemin Övüncü (olan Hz. Peygamber, bir) hadisinde "Kabir azabı hep idrardandır." buyurdu. 216. Çünkü kabirlerdeki bütün ölümler, önce namazından sorulur. 217. Abdest ve namaz makbul olmazsa, kabri (onları) sıkır; vah ki azaba tutulurlar... 218. Ayrıca, yılan ve akrepler sataşır; sinek ve kurt türlü türlü eziyet verir... 219. Eğer abdestinden önce -diyelim ki- ihtiyaç gidermen gerekirse, 220. Alçak ve boş yerde tamamen ihtiyaç giderirsen, 221. Bunun üzerine isitnce (pislikten temizlenme) işini tek sayı olarak yap.¹²¹ Mümkünse suyla temizlen. 222. Yani suyu sağ elle döküp pislikleri sol elinle yok et. 223. Fakat sol el parmaklarının içleriyle, şahadet parmağından başka (parmaklarla)... 224. Eğer pislikten bu şekilde temizlenirsen, şer'an sende taharet (temizlik) olur. 225. Bu şekilden başka biçimde temizlenmek zordur. Sakın ha avret yerini kirletme! 226. Gerçi taşla da (pislikten) temizlenmek (mümkün) olur. Fakat bu asırda daha iyi

¹²⁰ Burada şu manadaki hadis hatırlatılmaktadır: "Temizlik imanın yarısıdır. (...)" (*Müslim*, "Tahâre", 1; *Tirmizî*, "Deâvât", 86).

¹²¹ Şair, bu beytin ilk mısraında necasetten temizlenirken tek (sol) eli kullanmak, sağ elle ise su dökmek gerektiğini belirtiyor. Nitekim hemen ardından gelen beyitte bu sözünü açıklıyor.

değildir... 227. Yemeği çok yiyince, elbet çıkış yerinde pislik mevcut olur... 228. Taş ve ağaç onu temizlendirmez; (temizlenmek için) şer'an ve aklen suya ihtiyaç vardır. 229. Şaşılacak bir şey kaldı; yazayım da ezberle. Onun bu konuya ek olması daha uygundur: 230. Bir kimse, diyelim ki, bevlettikten (idrâr çıkardıktan) sonra eşile cinsî münasebette bulunmak isterse, 231. Onun önce (tenasül) aletini yıkaması gerekir. Aksi hâlde cinsî münasebetin haram olacağına fetva verilmiştir. 232. Eşile cinsî münasebette bulunduktan sonra yine (aynı işi yapmak) istese, böylece organını yıkaması kesin karar olarak lâzımdır. 233. Şâmî, *Dürr-i Muhtâr* adlı eserinde İbn Hacer'den naklen bu şekilde yazmıştır.

Küfür Sözlerinin Bildirilmesi Hakkında

234. Küfür (Allah'ı inkâr ve dinsizlik)den son derece sakın! Sen sözlü ve fiilî olarak (iman ve İslâm esaslarını) inkâr etme! 235. Küfür, sahiplerini cehennem ateşinde devamlı kalıcı olarak helâk ve imha eder. 236. Küfür, (o zamana kadar işlenmiş) bütün amelleri iptâl eder, bozar. Belâ çeşitlerinin en büyüğü küfürdür... 237. Eğer hayırlı işler (ibadet, güzel huy ve iyilikler) kırk yıl da olsa, küfürle (boşa) gider; geride hiçbir şey kalmaz... 238. Eğer (bir kimse inkârdan) sonra imanını yenilese, onun amelleri asla geri gelmez. 239. İmâm-ı Âzam katında tutulan yol böyledir. Fakat burada İmâm-ı Şâfiî'nin zıt bir görüşü vardır. 240. (İnkâr sözünü söyleyen kimse) "Ben (söylediğim sözün) küfür olduğunu bilmezdim..." dese, onun özrü, şeriatın hükmünce kabul edilmez. 241. Küfredenin nikâhı varsa, küfrü, ne yazık ki, bain talâka (zevceenin iddet müddeti, yani üç temizlenme devri sona ermeksizin kocasına dönmeye hakkı olmayan boşanmaya) sebep olur. 242. Sonra karısının izni ve mehr-i müsememâ (iki tarafın rızasıyla nikâh akdi sırasında belirlenen mehir) ile nikâhını yenilemezse, 243. Onun evlâdı, zina çocuklarıdır. Çünkü nikâhsızdan doğdu. 244. Küfür, Yüce Allah'ın zatı (kendisi) ve pek yüce sıfat(lar)ı için eksikliği, kusuru ima edici olan şey... 245. Veya peygamberlere (onların tebliğ ettiği ilâhî hükümlere) karşı gelmeyi belirtmek yahut farz edelim ki (İslâmî) ilim ve şeriatla alay etmektir. 246. Veya Yüce *Kur'an*'i hafife almak (küçük görmek) veya haşri (Allah'ın ölüleri diriltip mahşere çıkarmasını) inkârı ima etmek... 247. (Ahiretteki) sırat, havuz, mizan (terazi) ve hesabın da inkârı, bunun gibi (küfür) olur. 248. Yine Allah'ın Evi (Kâbe) ile alay etmek, aynı zamanda namaz kılınan yeri (cami veya mescidi) hafife almak ve inkâr (redd)etmek. 249. Ulu ve şerefli melekleri inkâr, yine onların hâllerini yermek ve (böylece) kötü fiil işlemek... 250. Allah'ın farz kıldığı bir emri küçük görmek ve inkâr etmek... Bunun hepsi gerçekten küfür oldu. 251. Bu yazdığım hep (küfür kelimelerinin) kısa ve az sözle anlatılmış olanıdır. Onları biraz etraflı

olarak, uzun uzadıya anlatayım... 252. Bir kimse, “*Kur’an*, Allah kelâmı (söz)ü değildir” veya –haşa!- “Bedevi Arapların uydurma sözüdür” dese... 253. Şaka yaparak “*Ve’n-nâzi’âti*, (söküp çıkaranlara...)”¹²² acaba nez’â (sökme, koparma) mıdır?” veya “Can çekişme geldi...” dese... 254. “*Kur’an*’da şekerin anılması vardır (şeker adı geçer). Çünkü onda ‘şekertüm’ kelimesi anıldı...”¹²³ (dese)... 255. Veya “*Kur’an* sözü Arapça değil, Arapça olmayan başka bir dildir.” Veya “Altın, bana ihlâs(kalp temizliği, doğruluk ve riyasızlık)tan daha çok yararır...” dese... 256. Veya eğer *Kur’an*’ı küçük görse, onu pisliklerin içine atsa... 257. Veya *Kur’an*’ı satın alma sırasında eğer “Bu mana, şu kadar paraya değmez!...” dese... 258. Alay ederek “*Ve’l-bâkıyâtü’s-sâlihâtü*”¹²⁴, bizim çömleğin dibinde kaldı...” dese, 259. Zalim, eğer *Kur’an*’ı ezgi gibi ney ve sazla okusa, bu da öyle (küfür sayılır). 260. Bir kişiye “Namazı cemaatle kıl!” deseler, o da “Tek olarak kılmak daha üstün... 261. Çünkü Allah namaz için ‘tenhâ’ buyurdu; bu kelime *Kur’an*’da geçer...”¹²⁵ (dese), 262. Bu sözleri söyleyen, hep kâfir olur. Nitekim fetva(ları derleyici kitap)lar bunu yazdılar. 263. (İslâm dinini) inkâr edenlerin giyeceğini tercih etme! Kâfirlerin âdetlerine “Bu daha iyi” deme! 264. Kâfirlerin zünnar¹²⁶ ve şapka gibi elbisesini zaruretsiz (çaresiz olmaksızın ve mecbur kalmaksızın) giyen kimse, kâfir olur. 265. Bir kimse, –haşa- “Şimdi Hristiyanlara saygı ve ağırlama çoktur. Keşke ben de Hristiyan olaydım!...” dese... 266. Bir kişi, birine “Namaz kıl” dese, o da cevabında “Ben asla kılmam!” dese, 267. O cahil, bu sözünüle kâfir olur. Çünkü namazı hafife almış, küçümsemiştir. 268. Birine “Namazı kıldın mı?” dense, o da “Ben o salgını (gelişigüzel alınan, keyfi vergiyi) yerine getirdim” dese, 269. Veya bir kişiye “Namazı kıl, safayı bul!” dense, o da karşılık olarak “Onu bırakmakta daha üstün zevk var...” dese, 270. “Namaz kılmak bana (iyi) gelmez. Kılısam, hakkımda zahmet, keder ve sıkıntı olur...” dese... 271. Veya “Farz olan (namaz, insanın) ömründe bir(kere)dir. Her gün kılmak için yer

¹²² “Söküp çıkaranlara...” (*Kur’an*, Nâziât Suresi, 79/ 1).

¹²³ “Şekertüm” kelimesi, şu manadaki ayette geçer: “...Eğer şükrederseniz elbette size (nimetimi) artıracam...” (*Kur’an*, İbrâhim Suresi, 14/7). Söz konusu “şekertüm” kelimesi, Arapça ve şükürle alâkalıdır; Farsça şeker manasında değildir.

¹²⁴ Bu ibare, şu manadaki *Kur’an* ayetinde geçer: “Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; **ölümsüz olan iyi işler** ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha layıktır.” (*Kur’an*, Kehf Suresi, 18/ 46).

¹²⁵ “...alıklar” manasındaki “tenhâ” kelimesi, bir ayetin şu manadaki ibaresinde geçer: “...Muhakkak ki namaz hayâsızlıktan ve kötülükten **alıklar**...” (*Kur’an*, Ankebüt Suresi, 29/ 45). Buradaki tenhâ’nın Farsça asıllı olan ve yalnız, tek, ıssız gibi manalara gelen “tenhâ” kelimesiyle alâkası yoktur.

¹²⁶ Hristiyan ve Mecusilerin kuşandıkları bir tür kuşak.

yoktur.”¹²⁷ dese... 272. Veya “Ben bu namazdan usandım. Onun için son yok...” dese... 273. Birine, “Sen namaz kıl!” deseler, “Benim eşim ve oğullarım yok... 274. Onu malı veya oğlu olan kılsın! Mevlâ bunları bana hiç vermedi...” dese... 275. Veya namazı bilerek abdestsiz kılsa yahut bilerek başka kibleye yönelerek kılsa... 276. Bir kişiye, “Sen namazı kıl!” denilse, o da buna karşılık, “Yüce Allah benim hakkımı eksiltti...” dese, 277. “Onun için hakkını eksik kılarım; birebir karşılık veriyorum...” (dese)... 278. Yahut namaz kılmayan eğer “Oruç ayı içinde (Ramazan’da) tam olarak kılayım. 279. O ayda kılmak daha güzel. Namazın birisi yetmiş yerine geçer...” dese...

(İslâmî) İlim Hakkındaki Küfür Sözlerinin Bildirilmesi

280. Eğer bir kimse, (İslâmî ilimleri bilen) bir âlime “uveylim” (âlimcik) dese veya diyelim ki onun ağzına sövse, 281. Sebepsiz yere âlime düşmanlık etse veya ilminden dolayı ona kin ve nefret ima etse, 282. Bir kimse, “İlim boştur, faydasızdır; altın ve gümüş para ondan daha iyidir...” dese, 283. Yahut toplantı yerinde bir adam oturtup “Sen bize vaaz ve fetva ver!..” deseler... 284. İşte ondan sonra minderlere kurulup (bu vaaz ve fetva gösterisine) hep birlikte gülseler... 285. Yine bunun benzeri: Birini toplanılacak yerde gûya mektep hocası gibi yapsalar (söyletseler)... 286. Bir kısmı ona öğrenci olup şaka olarak hep gülseler... 287. Bu anılanların hepsi kâfir olur. Çünkü (İslâmî) ilmi hafife almayı, küçümsemeyi açığa vurmuşlardır. 288. Yine bunun gibi, bir kimse, fetvayı hor görerek bıraksa veyahut “Asla şeriata gitmem!”¹²⁸ dese... 289. Veya bir şahıs, şaka yahut ciddi olarak “Sen ilim meclisine (İslâmî ilimlerin öğretildiği ve öğrenildiği yere) gitme; karın boş olur...” dese... 290. Veya eğer “Bir tabak tirit, benim için ilimden daha lezzetli ve tatlı olur...” dese... 291. Bir kimse, “Şer’an (şeriata uygun olarak, İslâm dini hükümlerine göre) boşama nedir ki?! Çocukların anası (karım) hâlâ evde...” dese... 292. Veya bir kadın, âlim kişiye “Lânet olsun!” yahut “Allah lânet etsin!” dese... 293. Bu sözleri söyleyen, aynı zamanda onlara gülenler hep kâfir olurlar.

Meleklerle Dair Küfür Sözlerinin Bildirilmesi Hakkında

294. Bir kimse, Cibrîl-i Emîn’(Cebrâil’e) “Mademki vahyi Ali’ye göndermedi, o hâlde yanıldı” dese... 295. Bir kimse, “Filânın yüzü, benim için Azrâil’in yüzünden daha korkunçtur!” dese... 296. “(Azrâil) filânın canını almadı ya, yanıldı... Filânca (canı alınmaya) daha uygundu...” (dese), 297. Bir kimse,

¹²⁷ Bu ikinci mısra, “Her gün kılmak yersizdir” veya (*Kur’an*’da namazın) her gün kılınacağını gösteren bir yer yoktur” manasında da anlaşılabilir.

¹²⁸ “Şeriata gitmek”, meydana gelen bir ihtilâfı İslâm esaslarına göre çözmesi için kadı veya hâkime müracaat etmek manasında kullanılmıştır.

“kirâmen kâtibîn”e (kişinin amellerini yazmakla vazifeli meleklerle) hakaret etse veya Münkereyne (kabirde ölüleri sorguya çekecek iki meleğe) kin ve nefretini ima etse... 298. Veya “Ulu meleklerin aslı yok... (Onlar) yemeden, içmeden nasıl hayatta olabilirler?!” (dese)... 299. Yine bir kimse, “Bazı melekler asi oldu; Allah’ın emrini isteyerek kabul etmedi.” dese, 300. Bu sözleri söyleyenler, Allah’a yakın kulları incittikleri için, kâfir olurlar. 301. Her (hangi) bir kimse, eğer peygamberlerin hâli konusunda da bir tür hafife alır ve küçük görürse, 302. Meselâ, “Ben kabağı sevmem; peygamber sevse de ben asla sevmem!” dese, 303. Yine örnek olarak sünnet etme ve bıyığı kırpma sünnetine “Kötü âdet olmuştur” dese, 304. Bundan başka, peygamberlerin sünnetlerini bütün olarak veya kısmen çirkin saysa, 305. Eğer Hz. Yusuf Peygamber’e zina yahut peygamberlere kötü ve uygunsuz fiil nisbet etse, 306. “Âdem buğday yemeseydi, biz bu fesada uğratılmalara atılmazdık...” dese, 307. “Filân kimse peygamber olsa, ona sıdk (doğruluk ve iç temizliği) ile iman etmezdim!” dese, 308. “Eğer peygamberlerin sözü gerçekse, o söze göre kurtulduk” dese, 309. Veya eğer “Resûl-i Ekrem (En büyük peygamber Hz. Muhammed) acaba cin türünden mi, yoksa insan cinsinden midir, bilmem” dese, 310. Veya “O en büyük sultan (Hz. Muhammed), acaba iki gruba (insan ve cinlere) peygamber olarak gönderildi mi, bilmem” dese, 311. Sahih hadisler hakkında alay ederek “Biz onu çok işittik, dinledik...” dese, 312. Bir en şaki (haydut, bedbaht) Resûl-i Ekrem (Hz. Muhammed) veya diğer peygamberlere – Allah korusun!- sövüp saysa, 313. O kâfirin tevbesi kabul edilmez. ... 314. Böylece, Hz. Ebû Bekir ve Ömer’e sövüp saymaların hükmü bunun benzeridir

Ölüm, Haşir ve Kıyametle Alâkalı Küfür Sözlerinin Bildirilmesi Hakkında

315. Bir kişi, oğlu öldüğünde, (o,) “Tanrı’ya benden daha iyi (derecede) lâzımdı...” dese, 316. (Bir kişi) borçlusuna, “Sen hakkımı ver; onu ceza gününe bırakma!” dese, 317. “O gün dirhem ve dinar (gümüş ve altın para) bulunmaz; hem de o gün alış-veriş olmaz” (dese), 318. Anılan borçlu, cevabında “Hakkını o gün çok alırsın...” dese, 319. Veya “Fazla ver, o günde al!” yahut “Sen hakkını kıyamet gününde iste!” dese, 320. Veya “O gün sen beni görmezsin” yahut “Hesabında gizli şeyler kalır” dese, 321. Veya “Sen bugün arpa ölçüğünü ver; kıyamette ben sana buğday vereyim!” dese, 322. Veya “Benim mahşerde asla işim yok”; “Ben kıyametten korkmam” dese, 323. Ya sırat metnini (sırat hakkındaki yazıyı) küçük görüp “Bana emredilse, onu geçmem!” dese, 324. (Bir kimse) yıkıntı hâlindeki bir köprüyü gördüğünde, “Sırat köprüsü bunun gibidir” dese, 325. “Yüce Allah bana, ‘Filân kişiyle cennetlere hep (birlikte) gir!’ diye emretse, 326. Veya “Eğer filân kişi cennete girerse, ben de asla girmem!” dese, 327. Veya “Cennet ehli, çok fakir olan kimselerdir. Cehennem ehli ise

hep bey ve paşa!.. 328. Ben çok fakir olan sofulara arkadaş olmam; Cehennemde olayım, (çevremdeki kişi veya şeyleri) seyredeyim” dese, 329. “Dünyada Allah bana mal versin, yarın (ahirette) cehennem verse de razı olurum” dese, 330. Eğer bir hastanın hastalığı uzun sürse, “Ey Allahım, usandım...” dese, 331. “Canımı istersen küfürle al; istersen imanla yok et!” (dese)...

Hac ve Oruçla Alâkalı Küfür Sözlerinin Bildirilmesi Hakkında

332. Birisi “Hac farz değildir” dese veya “Kâbe’yi tavaf etmenin manası yok” dese, 333. Safâ ve Merve tepesi arasında koşmak, o yeri mes’â (hızla yürünülen veya koşulan mekân) eylemek boştur, faydasızdır” dese, 334. Yahut Rûkn¹²⁹ ve Mültezem¹³⁰ hakkında hor görme veya Ravza’ya¹³¹ hakaret ima etse, 335. Oruç ayına (Ramazan’a) “sakil (ağır, sıkıcı) ay” dese veya “Allah (Ramazan ayında oruç tutmayı) bize farz etmeseydi...” dese, 336. “Açlıktan, susuzluktan ne çıkar? Bize de Hristiyanların perhizi (dinî bir vecibe) olsaydı...” dese, 337. “Oruç ayından kurtulduk. İşten hep (geri kalıp) üşengeç olmuştuk...” dese, 338. Yahut bir kimse teravihle¹³² alay edip “Onu ahmak insan topluluğu kılar” dese, 339. “Bu sözleri söyleyen hep bütün kâfir olur” denilmiştir.

Küfür Sözlerinin Bildirilmesi Hakkında Değişik Meseleler

340. Yine bir mümine kâfir diyen kimsenin küfrü konusunda çeşitli söz(görüş)ler var. 341. İbn Vehbân’ın şerhleri bunları nakletti; uzun uzadıya anlatımı için ona başvur. 342. Eğer vali, katli İslâm hükmünce caiz olmayan birisini öldürse, 343. Bu iş hakkında biri, “Vali güzel etti!” dese, o (söz) söyleyen, İslâm hükmünce kâfir olur. 344. Biri, maktûât¹³³ alana “Hayırlı olsun!” dese, onun küfrüne fetva ver. 345. “Filân iş, bu şekilde yapılsaydı, şeriattan taş düşmezdi...” dese, 346. Veyahut “Ben remil veya cifir ilimleriyle gaybı kesin hükümle bilirim.” dese, 347. Ve bir kimse onu doğrulasa, bunlar hep küfre girerler. 348. Yine kâhin (gaipten haber verdiğini iddia eden kimse, falcı) ve büyücü hakkındaki hüküm de böyledir. Fetva(ları derleyici kitap)ların

¹²⁹ Kâbe’nin Rûknü Haceri’l-esved, Rûknü Yemânî gibi her bir köşesi.

¹³⁰ Hacerü’l-esved’in bulunduğu köşe ile Kâbe’nin kapısı arasında kalan kısım.

¹³¹ Hz. Peygamber’in Medine’de bulunan ve “Ravza-i Mutahhara” (Temiz Bahçe) adı da verilen kabri. Medine’de Mescid-i Nebevî’de Hz. Peygamber’in kabriyle minberi arasındaki bölüme de “Ravza-i Mutahhara” denir. Çünkü Hz. Peygamber, “Evimle minberim arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir” (*Buhârî*, “Fazlû’s-salât”, 6) demiştir.

¹³² Ramazan gecelerinde yatsı namazında sonra kılınan yirmi rekâtlik namaz.

¹³³ Buradaki “maktûât” kelimesi, sözün siyak ve sibakından anlaşıldığına göre, alınması İslâmca men edilen bir şeyi ifade etmektedir.

pek çoğu onu yazar. 349. Veya bir kişi, “Gözümle keşf oldu; Allah’ın cemalini ben açıkça gördüm” dese, (bu iddiası doğru değildir). 350. Cenab-ı Hak dünya gözüyle nasıl görünür?! Hz. Mûsâ, (Allah’ı görme isteğine karşılık) “Beni göremezsin”¹³⁴ cevabını aldı. 351. Bir kimse, kusuru için sözde özür (beyan) edip “Kâfirdim, Müslüman oldum” dese, 352. “Haram olan, yanımda son derece sevgilidir; bana helâlden daha tatlı gelir” dese, 353. (Bir kimse) içki içerken “Bismillâh” dese, inat olarak şaraba “Çok temiz oldu” dese, 354. Müslüman’ın ağzına veya dine sövse yahut imana açıkça sövse, 355. Bir kimse, küçük günah işleyen kişiye “Nasuh olarak (bozulması imkânsız şekilde) tevbe et!” dese, 356. (Anılan kabahatli şahıs) ona “Ne yaptım ki tevbe edeyim?!” dese, bu sözlerle hep kâfir olur. 357. Bir kimse, “Ey zalim, mümine eziyet verme! (Eğer onu incitirsen,) sen Allah’ı incitmiş olursun” dese, 358. Cevabında “Ben güzel ediyorum” dese veya zulme “Bu gerçekten adalettir” dese, 359. Eğer bir kimse oğluna “Ey kâfir oğlu!” dese, bazı âlimler, bu sözünden dolayı onu tekfir eder (küfre girmiş sayar). 360. Birinin oğlu askere alınsa, (bunun üzerine, Hristiyanlar için askerlik mükellefiyeti olmayışına imrenen o şahıs) “Hristiyanlar(dan) olmak güzeldi!..” dese, 361. Veya hayvanına “Kâfirin malı!” dese, o en badbaht “Filandan daha kâfir oldum” dese, 362. “Filân kişi küfürle emretse, (inkârı gerektiren bir işin yapılmasını buyursa), ben onun emrine ‘Dinleyerek ve isteyerek’ (itaat ettim, ‘Baş üstüne!’) derim” dese, 363. Yalan söyleyen şahsa cevap olarak eğer “Senin bu yalanını Allah mübarek etsin!” dese, 364. Bu sözleri söyleyen hep kâfir, karısı da bâin boşamayla boş olur. Fetva böyledir. 365. Bu yazdığım bütün meseleler, doğru ve güvenilir olup onda şüphe yoktur. 366. *Zahîriyye*¹³⁵, *İtâbiyye*¹³⁶, *Hulâsa*¹³⁷, aynı zamanda *Hindiyye*¹³⁸, *Câmiu’l-fetâvâ*¹³⁹... 367. Bütün güvenilir kitaplar onu nakletti; asıl ve fer’ (dal, şube) olarak bildirdi. 368. Bedr er-Reşid, o hoca ve bilgili kişi, onun için hususi kitapçıklar yazdı.¹⁴⁰ 369. Dilinin küfürden

¹³⁴ Hz. Musa, “Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!” isteğine karşılık Cenab-ı Hak’tan “Sen **beni asla göremezsin!** (...)” cevabını almıştır. (*Kur’an*, A’râf Suresi, 7/ 143).

¹³⁵ Zahîruddîn Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed’in (ö. 619/1222)) *el-Fetâvâ’z-Zahîriyye* (Kâtip Çelebi 1943: 1226) adlı eseri kast.

¹³⁶ Ebi Nasr Ahmed bin Muhammed el-İtâbi’nin (ö. 586/1190) “*Fetâvâ’l-İtâbiyye*” adıyla tanınan *Câmi’u’l-fıkḥ* isimli eseri. (Kâtip Çelebi 1941: 567).

¹³⁷ Tâhir bin Ahmed bin Abdürreşid el-Buhârî’nin (ö. 542/1147) *Hulâsatü’l-fetâvâ* adlı eseri. (Kâtip Çelebi 1941: 718).

¹³⁸ Sultan Evrengzîb Âlemgîr’in emriyle 1664-1672 yılları arasında bir heyet tarafından hazırlanan *Fetâvâ’l-Hindiyye*.

¹³⁹ Nâsiruddîn Ebî’l-Kâsım Muhammed bin Yûsuf es-Semerkindî’nin (ö. 556/1161) eseri. (Kâtip Çelebi 1941: 565).

¹⁴⁰ Bedr er-Reşid adıyla tanınan Muhammed b. İsmâil’in (ö. 768/ 1366), inkâra götüren sözler hakkında *Risâle fi Elfâzi’l-küfr* adlı eseri vardır. İtibarlı kitaplardan faydalanılarak yazılmış bu

korunmasını istersen, sabah- akşam devamlı olarak oku... 370. Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'e haber verdiği rivayet olunan duasını... 371. O dua şudur: "Allâhümme innî eûzü bike..." Sen tam olarak oku.¹⁴¹ 372. Ey Allah'ım, dil, söz ve işimi, bütün hâlimi sen küfürden salim (korunmuş) et! 373. Yâ Rabbî, can çekişme hâlimde bana iman ve *Kur'an*'i hep arkadaş et!

Büyük ve Küçük Günahların Bildirilmesi Hakkında

374. Ey aziz (kardeş), büyük günahlardan çok sakın! (Çünkü onlar) imanın yerinden koparılmasına sebep olur. 375. Küçük günahlar, ibadetlerle affolur; fakat büyük günahlar böyle değildir. 376. Büyük günahların affı, eğer Cenab-ı Hak kabulünü isterse, tevbeyle olur. 377. Büyük günahlar, Yüce Allah'ın harimi(evin içi gibi başkasına kapalı ve başkasının saldırısından korunmuş olan yer)dir. Onu yırtmaktan berî (kurtulmuş, temiz) ol! 378. Hem büyük günahlar Hakk'ın korusu olmuştur. Onu izinsiz nefse otlak yapma!¹⁴² 379. Düşün ki, O Yüce Rab, sana sayısız nimet verdi... 380. Büyük günahları sana yasak etmişken, senin onu işlemen uygun mudur?!. 381. Bilmem, sendeki bu cesaret nedir?!. Onun harimini açıkça yırtıyorsun!.. 382. Eğer "Büyük günahları işlerken Yüce Allah beni bilmez ve görmez" dersen, 383. Bu sözle şüphesiz kâfir olursun... Çünkü Allah'a kat'iyen gizli şeyler olmaz (hiçbir şey gizli kalmaz). 384. (Büyük günahları işlemek) birbirine zulmetmektir. Sen onu mühimsemeden ve hafifseyerek işlersin... Kadı (Beyzâvî) Tefsiri onu yazdı. 385. "Büyük günah işleyen kimselere mahşer gününde şefaathet yok mu?" diye sorarsan, 386. Evet, onlar için şefaathet vardır; bunu hadis-i şerifler haber verdi...¹⁴³ 387. Fakat şu tarzda şefaathet vardır ki, ilim sahib(ler)i onu ima etmiştir. 388. Büyük günahları işleyenler, bütün isyanları (İlâhi emirlere itaatsizlikleri) ile mahşerde halka rezil-rüsva olurlar. 389. Allah'ın emirlerini yerine getirenler, hep cennetlere sevk olur; büyük günah işleyenler geri kalırlar. 390. Öyle olunca, (bir sınıf insan ahirette) rezil-rüsva olduktan sonra

eseri Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) şerh etmiş; Tarikatçı Emir Mustafa (ö. 1143/1730) şerhiyle birlikte Türkçeye çevirmiştir.

¹⁴¹ "Allah'ım bilerek sana şirk koştuktan sana sığınırım ve bilmeyerek yaptığım şeylerden dolayı da senden bağışlanma diliyorum. Çünkü sen herşeyi bilensin." (Kuzey 2016: 213).

¹⁴² Burada şu manadaki hadis hatılatılmaktadır: "Muhakkak ki, helâl apaçık belli, haram da apaçık bellidir. Bu ikisi arasında, (helal veya haram olduğu) şüpheli şeyler vardır. Şu halde kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini ve ırzını temize çıkarmış olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur. Tıpkı koruluğun çevresinde sürüsünü otlatan çoban gibi, koruluğa düşebilecek durumdadır. Haberiniz olsun, her hükümdarın bir korusu vardır; Allah'ın korusu da haram kıldığı şeylerdir. (...)" (*Buhârî*, "Büyü", 2; *Müslim*, "Müsâkat", 107; *Tirmizî*, "Büyü", 1).

¹⁴³ "Şefaathet, ümmetinden büyük günah işleyenler içindir..." mealinde bir hadis vardır. (*Tirmizî*, "Kıyamet" 11, (2437), *Ebû Dâvud*, "Sünnet", 23 (4739)).

Hız. Peygamber onlara şefaatt eder. 391. Yine bir sınıfı ateşe sevk olunup herkese suç ve ihmeline göre eziyet verilir. 392. Resûl-i Ekrem şefaatt eder; onlar pişman olarak cehennemden çıkarlar. 393. Şefaattle bile bir sınıfı çıkmaz; (Cenab-ı Hakk'ın) istediği kadar Cehennemde kalırlar. 394. Onlar cennetlere sonradan girer, menzil(konak veya ev)leri pek aşağıdan daha aşağı olur. 395. Sonra onlara şefaatt erişir; menzilleri yükseklikle daha iyi olur. 396. Büyük günahların en büyüğü, vallâhi küfür (inkâr) oldu. Ey Allah'ım, sen dilimi ondan koru! 397. Zina, içki içmek ve livata, biri de mümini bilerek öldürmektir. 398. (Gerçeğin) meydana çıkması, belli olması zamanında şahitliği gizlemek, ayrıca yalan yere şahitlik etmek. 399. Namuslu kadınlara kazf, yani iftira edip zina isnadında bulunmak. 400. Yine hayvan leşi ve domuz yemektir. Yetimlerin malları(nı yemek de) onun gibi(yasaklanmış bir fiil)dir. 401. Sonra hırsızlık, faiz, insanların mallarına zulmen ve gasb ederek sahip olmak, 402. Bundan başka yalan söylemek, dedikoduculuk ve gıybet etmek, (sahibini günaha, sonra cehennem ateşine) daldırıcı yemin (bilerek haksız yere yemin etmek) ile hadım (iğdiş) etmek. 403. Sonra kâfirlerle savaşırken askerinin harp zamanında korkusuzca kaçması, 404. Ey can (gibi değerli dost), büyü yapmak, eğer Müslüman iseler anne-babaya itaatsizlik etmek. 405. Harem'de¹⁴⁴ Hak yoldan sapmak (dinsizlik) ve (Allah'a) itaatsizlik, Hız. Peygamber üzerine kasten yalan söylemek. (Söylemediğini bilerek ona yalan isnad etmek, hadis uydurmak). 406. Allah'ın rahmetinden ümitsiz ve onun cezalandırmasından emin olmak, 407. Yine hısım, akraba ile alâkayı kesmek (büyük günahdır). Çünkü Cenab-ı Hak onun (iman ve akrabalık bağlarının) birleştirilmesini emretti.¹⁴⁵ 408. Bundan başka marufu (akılla anlaşılabilir ve İslâmca güzel olan amelleri) emretmemektir. Münkeri (akıl bulduğu ve İslâm dininin yasakladığı şeyi) yasak etme (mükellefiyetini ihmal de) bunun gibidir. 409. Farz orucu özürsüz bozmak. ... 410. Bundan başka, namazı vaktinden sonraya bırakmak veya -söz dinle- vaktinden öne geçirmek (vaktinden önce kılmak), 411. Erkekler ve kadınlar arasında peze...lik, deyyusluk etmek, aynı zamanda rüşvet almak (gibi büyük günahları da) say. 412. Valilere halkı koğulamak ve çekiştiricilik, yani hâkimleri halka karşı kıskırtmak. 413. Aynı zamanda *Kur'an*'ı önce ezberleyip sonra unutarak

¹⁴⁴ Mekke ve Medine ile bu şehirlerin çevresindeki belirli sınırlar içindeki yer. Şairin "harâm" kelimesini harem'in cem'i (çokluk şekli) olarak kullandığını tahmin ediyoruz. Bu tahminimiz, "...hac esnasında (...) günah işlemek ve kavga etmek yoktur" (*Kur'an*, Bakara Suresi, 2/ 197) mealindeki ayete uygun görünmektedir. Her ne kadar harem'in cem'i ahrâm ise de bir şeyin bir kimseye İlahî yasaklama ile memnu (yasaklanmış) olması manasına gelen ve helâlin zıddı olan haramın bu beyte uygun görünmediği fikrindeyiz.

¹⁴⁵ Burada Bakara Suresi 27. ayetinin şu manadaki ibaresi hatırlatılıyor: "...Allah'ın birleştirmesini emrettiği şeyi (iman ve akrabalık bağlarını) keserler..."

bıraktır. 414. Yine kocanın cinsî münasebetinden karısının özürsüz olarak kendisini men etmesi (alıkoyması) ve çekinmesi. 415. (İslâmî) ilim sahib(ler)ini haksız yere hor görmek, aşağı saymak ve *Kur'an* hafızlarına eziyet vermek. 416. Bundan başka, hayvanı, yani canlıyı ateşe atıp yakmaktır. 417. Sonra ashâb-ı kirâma (Hz. Peygamber'i görüp onun sohbetlerinde bulunan, arkadaşı ve yardımcısı olan müminlere) sövmek (büyük günahdır). Çünkü bu, Resûl-i Ekrem'e eziyet vermektir. 418. Yine farz olan haccı terk etmek, zekâtı nafaka etmemek ve vermemek. 419. Zihar, yani karısının sırtı için "Anamın sırtı gibi olsun!" demek. (Kocanın karısına, onu kendisine haram kılmak niyetiyle "Sen bana anamın sırtı gibisin" demesi). 420. Aynı zamanda oyun, kumar ve lüzumsuz harcama(israf)dır. Bundan başka yeryüzünde fesada (bozukluk, kötülük ve fitneye) çalışmak. 421. Kadıların (hâkimlerin) sapması, doğru yoldan çıkmasıdır. Günahlara yardım, ayartma ve kışkırtma 422. Küçük günah üzerinde ısrar etmek, insanlar dinlesin diye ezgiyle şarkı, türkü söylemek. 423. Kadınların -kimsenin bulunmadığı yerde, yalnız kendisi için olsa da- nağmeyle şarkı söylemesi. 424. Bundan başka insanlar içinde avreti (örtülmesi İslâmca gerekli vazife olan beden azasını) açmak. Sakın sen avret yerlerini hiç ortaya koyma (açma). 425. Yine (zekât ve ihtiyaç sahibine ödünç vermek gibi) İslâmca gerekli borçları (mükellefiyetleri) yerine getirmede cimrilik etmek. Sadaka olarak verme hususunda edilen iyiliği başa kakmak ve (fakiri, muhtacı) incitmek. 426. Fodulluk ederek, yani haddi ve vazifesi dışında beğenilmemiş iş ve sözlerde bulunarak Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir ve Ömer'den meziyetçe daha üstün olduğuna inanmak. 427. Yine kendi uzvunu telef (yok) etmek; bundan başka idrardan temizlenmiş olmamak. 428. Kaza ile kaderi yalanlamak da böyledir. Aynı zamanda bütün soyları kötülemek, ayıplamak. 429. Bundan başka yaratılmış olan için kurban kesmek. Onun eti de şeriat hükmünce haram olur. 430. Elbisesini kibirle sürükleyip aşağı salıvererek insanları sapıklığa çağırarak. 431. Sonra mümine -şaka niyetiyle olsa bile- silâhla işaret etmek. 432. Yine insanlarla çekişmek, münakaşa etmek, bundan başka, bir kimsenin kölesini hadım (iğdiş) etmek. 433. Aynı zamanda sana iyilik eden kişiye karşı nankörlük etmek. Gizlice (kusur) araştırmak ve insanların sözüne kulak verip (gizlice) dinleyicilik etmek (gibi kötü fiillerden) sakın ha! 434. Başka (bir günah da) tavla ve mangala¹⁴⁶ oynamak. Her oyun, (oynayan kimseyi) zikrinden (Allah'ı anma ve namaz gibi vazifelerinden alıkoyup) boş şeylerle meşgul eder. 435. Sonra bir mümine "kâfir" demektir. Esrar denilen Hint keneviri yaprağını yemek de ondan (günahlardan) sayılmış.

¹⁴⁶ Türkiye'de ve Türk dünyasında kale, kuyu, kuyu gayası, kuyucuk, mankala, mangala, melle kayası, güç oyunu, gırrık, tokuz korgool, dokuz kumalak vb. değişik adla bilinmekte ve hâlen oynanmaktadır.

436. (Birden çok kadınla evli erkek için) kadınlar arasında adaleti terk etmek. Yine elini sürmekle meniye indirmek (istimna). 437. Kadınlara hayız (âdet) hâlinde yaklaşmak (hayızlı oldukları günlerde onlarla cinsî münasebette bulunmak). Çünkü o zamanda cinsî münasebette bulunmak, eziyet vermektir.¹⁴⁷ 438. Yine (insandan) başka bir canlıyla çiftleşmek. Bazan (bu gayr-ı meşru fiilin faili hakkında) “Onu yakmak gerektir” dendi. 439. Sonra ilmiyle amel edici olmamaktır. Yine dünya malına (zekât, ödünç, sadaka, nafaka verme gibi ibadetleri ihmale sebep olacak ve helâllik-haramlığı umursamadan elde etmeye hırsla çalışacak kadar) dost (düşkün) olmak. 440. Yemeği yemek ve beğenmemek, bundan başka raks etmek, riya (olduğundan farklı görünmek, gösterişte bulunmak ve ikiyüzlülük etmek), pek gizli şirk (ibadet ve iyiliklerinde Allah rızası yerine insanların ilgi, sevgi ve saygısını kazanmayı hedeflemek), 441. Sonra kıtlık ve pahalılığa sevinmek, ey can (gibi sevgili dost), bıyıkları terlemeye başlamışken henüz yüzünde tüy, kıl bulunmayan delikanlıya şehvetle bakmak. 442. Yabancıların evinin içine bakmak, bilerek ve düşünerek olursa (günahtır).

443. Muhammed Ebû Saîd-i Hâdimî, o *Berika* adlı eserin yazarı, eşi-benzeri olmayan mahir ve tecrübeli âlim, 444. Yine İbn Nuceym, o üstün hoca, büyük günahları bu şekilde saydı. 445. Onlar bütün küçük günahları da aşağıda olduğu gibi bildirdiler. 446. Ey değerli (oğul ve kardeşler), harama bakmak, (namahremi) öpmek ve ona dokunmak, küçük günahlardandır. 447. Sonra şehvet için istimna (menisini çıkarmaya çalışmak), bundan başka, yaratılmış olana yersiz lânet etmek. 448. Yabancı kadınlarla yalnız kalmak, mümini çekinmeden hicvetmek (yermek) ve onunla alay etmektir. 449. Yine insanların evlerinden yüksek ev yapmak, bundan başka yalanında son derece ileri gitmek (veya birisini aşırı derecede övmek). 450. Aynı zamanda müminlerden (üç günden fazla) ayrılmak, onları terk etmektir. Çünkü İslâm’da (kişinin Müslüman kardeşinden ayrılığı, yani dargınlığı) “Eğer üç günü geçerse (helâl değildir)” dendi.¹⁴⁸ 451. Aynı zamanda ilimsiz, bilgi sahibi olmaksızın düşmanlığı çoğaltmak; yine ölü için bağırıp çağırarak yüksek sesle ağlamak. 452. Namazı kerahet vaktinde kılmak, namaz içinde kendi isteğiyle (iradi olarak) gülmek. 453. Sonra altın ve gümüşten yapılmış kapkacak kullanmak, (erkek) kişinin ipek giymesi. 454. Ey can (gibi değerli oğul), bundan başka,

¹⁴⁷ Bu beyitteki hüküm, şu manadaki ayete dayanmaktadır: “Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay hâlinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın...” (*Kur’an*, Bakara Suresi, 2/ 222).

¹⁴⁸ Burada şu manadaki hadis hatırlatılıyor: “Müslümana kardeşini üç geceden fazla terk etmesi helâl değildir. (...)” (*Buhârî*, “Edeb”, 62; *Müslim*, “Birr”, 25).

(oruç tutulması dinen) yasak edilmiş günlerde oruç tutmak, birbirine bağlı olarak iki gün iftar etmeden oruç tutmak. 455. Mescidlerin içine çocuğu ve deliye sokmak, ayrıca pislik atmak (yahut bu ibadet yerlerinde pisliği bırakmak). 456. Yine yalnızken avreti (örtülmesi İslâmca gerekli vazife olan beden azasını) –diyelim ki hamam içinde olsa bile- açmak. 457. Büyük aptes bozma ve bevletme (idrâr çıkarma) esnasında ve umumi olarak her nerede olsa kibleye yönelmek veya arkasını dönmek. 458. Sonra satranç oynamak ve zıhar yapan, yani karısına “Sen bana anamın sırtı gibisin” diyen kimsenin keffaret ödemediği eşiyile cinsî münasebette bulunması. 459. Ey aziz (değerli oğul ve kardeşler), ticaret malını piyasaya girmeden cahil satıcıdan kapmak ve memesinde süt biriktirilen hayvanları satmak... 460. Başkasının talip olduğu bir kız veya kadına (henüz o kişiye bir cevap verilmemişken) talip olmak. Yine pazarlık üzerine, ondan sonra tekrar pazarlık etmek. 461. Halkın gıdalarını ihtikâr etmek (yiyecekler veya hububatın ağır pahaya çıkmasını bekleyerek onları satmayıp saklamak) ve hâkimlerin zorla narh vermesi. 462. Cuma (namazı) ezanı vaktinde satış yapmak, ticaret malının kusurlarını gizlemek. 463. Yine satışında yavruyu (veya çocuk köleyi) anasından ayırıp ayrı koymak. 464. Bundan başka evinde köpek barındırmak... Koyun, keçi, inek, öküz gibi ehli hayvanlara çobanlık ve av içinse, zararı yoktur. 465. Evinde içkiyi tutmaktır. İçkinin (satıcı veya müşteri tarafından içilmemesi şartıyla) satılması ve satın alınması bunun gibidir. 466. Sonra bir lokma (yiyecek) çalmaktır. Bir zahmetten olmaksızın ayakta durarak bevletmek (küçük aptes bozmak). 467. Hadis-i şeriflere ücret şartı koşmak; sonra mescidde dünya dedikodusu etmek. 468. Cünüplükte mescidlerin içine girmek; o durumdayken ezan okumak da yersiz... 469. Namaz içinde yüzünü çevirip bakman, sağ ve sol elinle oynaman... 470. Ey can (gibi değerli oğul ve kardeşler), aynı zamanda namazı başkasına karşı kılmak, elini böğrüne koymak da (günah) oldu. 471. Cami ve mescidlerde ibadet olmayan işi nakletmek, hikâye etmek. 472. Oruçlunun – eğer şehvetten korkmazsa- eşiyile sarmaşması ve onu öpmesi. 473. Suyun içinde kendiliğinden ölmüş balığın yenmesi, zekâta beğenilmeyen malı vermek. 474. Kesilmiş, kurban edilmiş hayvanın üreme aleti, husye (taş...k), mesane (idrâr kesesi) ve guddesini (deri ile et arasında, daha çok boyun ve kasıkta çıkan şişi), bunların hepsini yemektir. 475. Yetişkin bir kız veya kadınlâ velisini ona razı etmemişken evlenmek. 476. “Şigar”¹⁴⁹, kadınları zevce edinmede “mehr-i müsemmâ” (kadın için iki tarafın rızasıyla ve nikâh akdi sırasında belirlenen mehir) olmadan değiştirmek. 477. Fetvalar, “Kocanın

¹⁴⁹ “Şigar”, Cahiliye devrinde iki tarafın diğerine mehir, yani nikâh bedeli vermeyip ancak ötekiyle hısımlık ve akrabasından birer kız veya kadını evlendirerek akdettiği nikâhtır. Hz. Peygamber bunu men’ etmiştir.

karısıyla cinsî münasebette bulunduğu temizlik veya hayız (âdet) günlerinde onu boşaması, bid'atdır" (İslâm'da Hz. Peygamber'den sonra meydana gelen, dine aykırı şeydir). 478. Hüküm verme (yargı) sırasında iki hasmı yüz yüz getirerek onlara eşit davranmayı terk etmek. (Hâkimin davacı ve davalıya yönelme ve yüz ifadesi bakımından aynı şekilde davranmayı bırakması). 479. (Bir kimsenin) malının pek çoğunda haram bulunursa, sakın ondan bahşiş ve iyilik kabul etme. 480. Yine zorla mülk edinilen yerin mahsullerini alıp yemek ve onun içinde yürümek. 481. Tilâvet secdesini sonraya bırakmak ve onu kimseye danışmadan, kendi başına terk etmektir. 482. Bir sûre veya ayet belirleyip namazda devamlı olarak onu okumaktır. 483. Cenaze, diyelim ki, mescid içinde olsa, namazı onun üstüne kılmak. 484. Zaruret olmadan (çaresiz kalmaksızın) iki ölüyü bir kabir içine gömmek. 485. Sonra, suret (resm)e karşı secde etmek veya (namaz kılan) suretle bir hizada olursa, (o da günahdır). 486. Dişini altın telle bağlamak, (erkek) çocuklara ipek(ten yapılmış elbise) giydirmek. 487. Yine henüz bıyıkları terlemeğe başladığı hâlde yüzünde tüy olmayan delikanlının ağzını öpmek, açıkça sarılmak, birbirinin boynuna sarılmak. 488. Küfür ehliyle, yani Allah'a ve dine inanmayan kimselerle görüştüğünde zaruretsiz selâmı açığa vurma (onlara açıktan selâm verme). 489. Fitneler ehline (belâ, fesat ve karışıklık çıkaran, azgın, sapık kimselere) silâh satmak, Hadım edilmiş olanın (satın alınıp) mülk (edinilmesi) ve bir işte kullanılması hep (günahdır). 490. Bundan başka kendisi için nağme ile şarkı, türkü söylemek ve ey can (gibi değerli oğul ve kardeşler) doymanın üstüne (karnı doyduktan sonra) yemek yemek. 491. Eşine, akıllı çocuğun yanında gizlemeden yaklaşmak (onunla cinsî münasebette bulunmak). 492. İslâmca kendisine saygı gösterilmesi uygun olmayan bir bey veya başkanı karşılamak. 493. Ezan okunduktan sonra evinde oturup kamet oluncaya kadar beklemek. 494. Âlim, salih (iyi, dindar, takva ve hayır sahibi) yahut baba olmayan başkasının elini öpmek. 495. (Âdetten) temizlenmeden önce cariyeye ile cinsî münasebette bulunmak ve hayzını gören kadına yaklaşmak (onunla cinsî münasebette bulunmak). Çünkü eziyet vermek, incitmektir. 496. Yine müminler hakkında kötü zandır. Sonra kendini beğenmişlik, kıskançlık ve kibir (de bu günahlar arasında) sayıldı. 497. Bundan başka oyun, eğlence, batıl söze dahil olmak ve onu dinlemek; sonra belâlar sırasında yüzüne tokat vurmak (dövünmek). 498. Yine dedikodu olurken susmak, Müslümana hazır bulunmadığı sırada (yokluğunda) yardım etmemek. 499. Kendisine istemeyerek uyan bir cemaate imamlık etmek. 500. Mescidde insanların boyunlarından atlayıp geçmek, yola pislikler atmak. 501. Yine cünüplükte ve hayızlıyken *Kur'an* okumak. 502. Manasız, faydasız, boş sözler söylemek ve bir kimseyi övme konusunda aşırı gitmek. 503. Yine güzel sözler, tabirler (bulup

kullanmak) için zahmetli iş görmek, bir kimsenin külfetli şekilde hâl ve tavırlarını güzel, süslü göstermesi. Bundan başka, haddi aşan, çirkin ve uygunsuz sözler söylemek. 504. Diliyle de insanlara sataşmak, yaratılmış olan şeylerin arazlarına sövmek de öyle (günahtır). 505. Yine aşırı derecede şaka yapmak ve bir kimsenin sırrını yaymak, ortaya dökmek. 506. Sana iyilik eden cömert insanın hakkında bir tür ehemmiyet vermeme ve hafifseme. 507. Kişinin verdiği sözü tutmamasıdır. Bir belâ ve zahmet olmaksızın cemaat(le namaz eda etmeyi) bırakmak. 508. Yine Allah'ın dini(yle alâkalı kızmaya sebep olan bir meselesi)nden başka bir konuda öfkelenmektir. Gücü- kuvveti yettiği hâlde zekât ve hac farızasını sonraya bırakmak. 509. Bundan başka, namus ve iffetini korumayıp gayreti (ad ve namusa eksiklik ve bozukluk verecek şeylerden kaçınmayı, namustan dolayı bir şeyden utanıp sakınmayı) çekinmeksizin terk etmek. 510. (Bir şeyler) satmak için veya eşya koyarak beklemeye yolu işgal etmek, 511. Dalkavukluk etmek veya yaltaklanmak, bundan başka “kâfir” diye Hristiyanlara sövmek. 512. Yine çocuklarının bir kısmını diğerlerinden üstün tutup onlara bahşiş ve ihsanlarda bulunmaktır. 513. Eğer (evlâdının) birinde ilim ve iyilik olsa, onu diğerlerinden üstün tutarsa, (anne-babanın bu konuda) hataları yoktur. 514. Ayrıca, “Filânın hakkı için...” diye dua etmek... Bu anılanların hepsi, küçük günahlardır. 515. Büyük ve küçük günahların tarifleri konusunda çok ihtilâflar oldu. 516. Bazıları, “Kulun haklarına ait olan şeyler, hep büyük günahlardır” dedi, 517. “Küçük günahlar ise Allah'ın haklarıyla alâkalıdır. Yaratan'ın affı çok geniş ve pek tamdır...” 518. Bazıları da “Hakkında, şeriat (kanun) koyan(Allah ve resulü Hz. Muhammed a.s.)dan manasında açıklık ve kat'ilik olan ayet yahut hadisin geldiği günahlar, büyük günahlardır” dedi, 519. Küçük günahlar, hakkında manası açık ve kat'î ayet yahut hadis bulunmayan, (bundan dolayı) şeksiz-şüphesiz hüküm veril(e)meyen günahlardır. 520. Daha doğru olan şudur: Büyük günahlarla küçük günahlar birbirine nisbetle tesbit edilir. 521. Küçük günahlar, (kıyaslama sonucu) büyük günahların altında oluşuyla alâkalıdır. Küçük günahlar da bunun benzeridir. 522. Küçük günahlar, eğer ısrar edilirse, büyük günah olur; asla küçük günah olarak kalmaz. 523. Ayrıca büyük günahlardan istiğfar olursa (onların affedilmesi için Allah'tan bağışlanma dilenirse), onlar affolur; geriye (söz konusu suçlardan) artıklar kalmaz. 524. Küçük günahların affedilmesi, büyük günahların terk edilmesine bağlıdır. *Kur'an* bunu haber verdi.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Burada şu manadaki ayet kast ediliyor: “Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız.” (*Kur'an*, Nisâ Suresi, 4/ 31).

525. Allahım, sen affedersin; (büyük, küçük günahlarımızın) hepsini affet! Sana karşı kusur etmeyen kul kimdir? 526. Sayfalarım küçük ve büyük günahlarla doldu... Sen (amel defterimin sayfalarını veya beni) onlardan temizle! 527. Yüzüm kara; günah ve kabahatlerim çoğaldı... Kötülüklerim sayılmaz (sayılamayacak kadar çoktur). 528. Mahşerde defterler dağıtıldığında, cevap vermeye asla gücüm, kuvvetim olmaz. 529. Sen bana azab içinde azab etme! Azap olursa bari rezil etme! 530. Allah'ım, rahmetin her şeye (yetecek kadar) geniş, hatalar ona nisbetle pek azdır. 531. Yüce Rabbim, rahmetine sığınmışım... Ey günahları, kusurları örten, bağışlayan Allah'ım, kusurumu gizle! 532. Ben senin büyüklük, cömertlik ve affına güvendim... Rabbim, beni bu zannımda ümitsizliğe düşürme!¹⁵¹ 533. Beni her zaman rezillikten koru ey Allah'ım, cehennemden emin et!..

Faizin Bildirilmesi Hakkında

534. Ticaretle uğraşan kimselerin, ilmihâlini (o iş hakkındaki İslâmî hükümleri, emir ve yasakları, haram yahut helâlleri) öğrenmeleri en kuvvetli farzdır. 535. O tacirin ticaret meselelerini bilip öğrenmesi lâzım ve daha iyidir. 536. Eğer bilmez(ler)se, helâllik ve haramlığı bilmez; hep faize düşerler. 537. Faizden son derecede kork, sakın! Dünya ve ahiret(hayatını, saadetini) yıkan, faizdir. 538. Ayet-i kerimeler, faiz yiyenin uğrayacağı çeşitli azapları bildirmiştir. 539. Onlar, kabirlerinde hep şeytan dokunmuş (cin çarpmış) gibi saralı olurlar. 540. Bu, Kıyamet günü onların alâmetidir.¹⁵² (Böylece) insanlar arasında rezil-rüsva olurlar. 541. "Faiz yiyen, sanki Allah ve Resulüyle harbeden kimse gibi olur." 542. Süyûtî, *Câmi'u's-sagir*'inde bu hadisi, Yüce Allah'ın Resulünden (naklen) haber verdi. 543. Faiz alan, veren, ona şahit olan, onun tahvilini yazan, hep lânetlenmiştir. 544. Bundan başka, her tacirin şu yirmi yedi şeyden korunmuş, temizlenmiş olması lâzımdır: 545. Birisi, ticaretlere hırslı olmak... Onun bu aşırı istek ve açgözlülüğü, takva nurunu giderir, yok eder. 546. Yine (tacir), asla aldığı, sattığı malı övmemeli. 547. Biri, değer ve itibarını artırmak için satma ve satın almada Allah'ın adıyla and içmektir. 548. Biri de şu: Dükkânda oturan kimse, satış meselelerini bilen biri olmalıdır. 549. Eğer bilmezse, o gafil olur. Çünkü pazar, kötülük ve gafletin yeri olmuştur. 550. (Söz konusu şartlardan) biri, sattığı şeyin kusuru varsa, onu göstermeli, gizlememelidir. 551. Biri, sattığı şeye hile karıştırmamak, ona asla hayinlik etmemektir. 552. Meselâ, pahası çok, değerli mala, aşağı bedelli

¹⁵¹ Bu beyitte, "Beni kulumun beni düşündüğü gibiyim..." (*Buhâri*, "Tevhid", 15, 35; *Müslim*, "Tevbe" 1, Zikr 2) mealindeki kudsi hadisin ima edildiğini söylemek mümkündür.

¹⁵² Bu mısralarda, şu manadaki ayete işaret edilmektedir: "Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar..." (*Kur'an*, Bakara Suresi, 2/ 275).

malı karıştırıp satmak... 553. Biri, sattığını gayet pahalı satıp müşteriyi aldatmamaktır. 554. Az kâra kanaat etmektir. Çünkü mürüvetsizliğin (insaniyetsiz, namert ve cimri oluşun) sonu bedbaht olup düşkün hâle gelmektir. 555. Birisi, satıcının, müşterinin aldığı şeyde onu asla aldatmamasıdır. 556. Birisi “necş”ten¹⁵³ sakınmaktır. Çünkü bu mana, hadiste yasaklandı. 557. “Necş”, Zeyd, Amr’a malını sattığında, Bekir’in Amr’i satın almaya teşvik etmesidir. 558. Yani müşteriyi (şaşırtıp) aldatmaktır. Bu ise hiledir... Hâlbuki hile yapıp aldatan kimse hakkında “...bizden değildir” hadisi geldi...¹⁵⁴ 559-560 Biri, bir şeyi pazarlık yapmışken, (o malın) değerini tamamen kesmişken, başka bir kimsenin daha gelip önceki pazarlık üstüne ve onu bozmak üzere pazarlık yapmasıdır. 561. Biri, satış toplantısı içinde veya sonra satışların feshini (iptalini) icra etmektir. 562. Biri, aldığı şeyin değerini tehir edip (sonraya bırakıp) onu ödememektir. 563. Biri, fakir şahsı sıkıştırıp borcunu ödeme konusunda ona mühlet (vakit, müsaade) vermemektir. 564. Biri, satıcı veya alıcı kimsenin tutar için sahte para vermemesidir. 565. Biri de borcu çoğaltmamaktır. Diyelim ki, eğer ona muhtaç olursa, 566. borcu ödemek niyetiyle almalıdır ki Yüce Allah onu öde(meye imkân versin, yardım et)sin. 567. Birisi, riyadan (olduğundan farklı görünmek, gösteriş ve ikiyüzlülükten) sakınmaktır. Onu, yakın geçmişte (bundan biraz önce) sana anmıştık... 568. Biri de çalan, hırsızlık eden ve hâli pek haydutça (görünen) kimseden, bir şey satın almamaktır. 569. Birisi, dışarıdan gelen mal, şehre girmeden önce onu açgözlülük ve aşırı istekle... 570. Karşılıklı almaktır. Çünkü bunda bütün insanlara zarar var. 571. Biri, bir şey alırken kabı için tahminen bir-iki kıyye indirmektir. 572. Biri, bir kimse ekmekçiye, sonra ekmek almak üzere biraz para verse, 573. “Buna yüz okka¹⁵⁵ ekmek aldım; fakat lâzım olduğça ver!” dese, 574. Diyelim ki iki tarafın rızası bulunsa da bozuk olduğundan dolayı bu satışın hayrı yoktur. 575. Biri, değeri üzerinde uzlaşmadan önce bakkaldan bir hayli eşya alsa, 576. (o şeyler) mühletsiz birçok müddet (alan şahsın yanında) kalsa, onu hesaba sonra saymaktır. 577. Halkın gıdasını ihtikâr(toptan satın alıp ve kapalı bir yerde tutup fiyatının artmasından sonra ağır paha ile satmak)dır. Onu yıldan yıla kapalı bir yerde alıkoymak... 578. Çok pahalıya satmak için... Onun hakkında şer’an lânet oldu. 579. Biri, çocuklarla satış ve satın alıştır. Ey can (gibi sevgili oğul ve kardeşler), çünkü onlar satıma ehil değildir. 580. Biri, şehirli yiyeceğe, içeceğe muhtaçken, onu şehirliye cimrilik yüzünden satmayıp 581. Taşralıya pahalı satmak, böylece bütün şehirlielerin mahrum kalmasıdır. 582. Birisi, üzerindeki

¹⁵³ “Necş” hk. bilgi için bk. Hüseyin Remzî, *Lugat-ı Remzî*, c. 2, s. 824.

¹⁵⁴ “Bizi aldatan bizden değildir.” (*Müslim*, “İman”, 164; *Ebû Dâvud*, “Büyü”, 50).

¹⁵⁵ Kıyye veya okka, yaklaşık olarak 1300 gramlık ağırlık ölçüsü.

ölçülmüş ve tartılmış şeyi -diyelim ki- Zeyd'e satmasıdır. 583. Eğer peşin değilse, onun hükmü böyledir. Fakat peşin parayla satarsa, zarar yoktur. 584. Birisi ölçeği, sayılı ve terazisi olan şeyleri alıp da tekrar olarak 585. Ölçmez, saymaz ve tartmazlarsa, onda tasarruf on(lar)a helâl olmaz. 586. Biri, ey değerli (oğul ve dostlar), menkul (taşınır) olanı eliyle tutmadan önce alıp satmaktır. 587. Bu, gelir getiren mülkün dışında caiz değildir. (İslâm hukuku sahasında mütehassıs) bazı(İlim adam)ları, "Mülk olursa, caizdir" dedi. 588. Faiz üç çeşittir: Birisi ödünçte, birisi borçlarda, biri de rehin edilmiş şeyde... 589. Ey can (gibi değerli oğul), eğer Zeyd, Amr'a borç para verse, onun için Amr'ın faydasını görse... 590. Onun malını pek ucuz bir bedelle kiralasa veya kullansa... 591. Veya borçlusundan hediyeler alırsa yahut diyelim ki onu bir işinde kullansa... 592. "Faydayı çekip getiren her borç (faizdir)" manasındaki hadis¹⁵⁶, bu söylenenleri içine alır; onlardan sakın! 593. İkincisi, rehinde olan faizdir. Onu da kısaca yazdırayım: 594. Birisi, borçlunun malını rehin alıp ondan faydalansa, meselâ, 595. Rehinli olan bağdan elde edilen gelirleri alsın... Veya (o rehinli mülk) tarla olursa, onu ektirse... 596. Veya rehinli köleye, cariyeye hizmet ettirse yahut razı etmeden onu kullansa... 597. Bu anılanlardan korkup sakınmak lâzım... (Sayılan fiiller) haram olur. Çünkü hepsi faizdir. 598. Borçlardaki faize gelince, (onu bir örnekle anlatayım:) Zeyd, Amr'a biraz para verse, (o para) -diyelim ki- bir sene kalsa, 599. Her bir yüze -faraza- on iki faiz verse, bu, şer'î devirsiz faizdir. 600. Eğer devrederse, caiz olur. Fakat takva sahipleri (bunu) kabul etmez. 601. Yahut Amr'a bir hayli parayı borç verse, bir yıla şer'î devir icra etse, 602. Vadesinden bir iki ay geçerse, ey can (gibi sevgili oğul) o geçmiş ay için kâr (faiz) alsın, 603. Ve ondan sonra faizden devretse, geçmiş devri asla caiz değildir. 604. Mutlak faiz için de iki kısım vardır; onu da yazdırayım: 605. Birisi, iki taraftaki bedeller miktar veya cins olarak birleşik olsa, 606. Onun cinsinden fazlası faizdir. Eğer satış ve satın alış peşin parayla olduysa, 607. Veya bedelden biri nakit olmamışken, satışı fazlasız yapsalar, 608. Miktar ve cins birleştiğinden faizdir. Usul de bunu ona sebep kıldı. 609. Ey aziz (okuyucu), "kadir"(miktar) kelimesiyle kast edilen, ölçek ve tartı, o "cins" kelimesiyle kast edilen ise malın cinsidir. 610. Mesela, Zeyd, altı dirhem (yaklaşık 19 gram) gümüş kabını altı dirhem gümüş paraya satsa, 611. Onun fazlası, nakitse faizdir. Çünkü (bu muamelede) anılan sebep bulundu. 612. Yine mutlak veresiye, eğer asla fazla bulunmazsa da faizdir. 613. Veya Zeyd, iki kile buğdayını verip iki kile bir ölçek buğday alsın, 614. Miktarla cins bunda toplu olarak bulundu. İster peşin para ile,

¹⁵⁶ Burada "Faydayı çekip getiren her borç faizdir" manasına gelen ve hadis olarak rivayet edilen كَلَّ قَرْضٌ جَزَّ نَفْعًا فَهُوَ رِبَا (İsmâil bin Muhammed el-Aclûni 1418/ 1997: II/164) sözünün baş tarafı iktibas edilmiştir.

isterse veresiye olsun, fazlası faizdir. 615. Veya bir batman yağı bir batman yağa (karşılık alıp vermek gerekir). Bu örnekler gibi fazlası faizdir. 616. Eğer fazlası, cinsinden değilse ve o fazla peşin para ile olsa, haram olmaz. 617. Onun veresiyesi de faizdir. Fetvalar bunu böyle bildirdi. 618. Eğer cins ve miktar birbirine uygun olmazsa, onun hükmü şer'an böyle değildir. 619. Onu peşin verse, haram olmaz; veresiyesi ise faizdir. Fetva böyle... 620. İkisinde hep zıtlık olsa, ister peşin para ile, ister veresiye olsun, helâl olur. 621. Onun bir vasfında uymama olsa, peşini helâldir, veresiyesi (helâl) değildir. 622. Meselâ, Zeyd iki batman yağını, diyelim ki, bir kile buğdayla satsa... 623. Onun peşin ve veresiyesi helâl olur. Çünkü miktarla cins, birbirine uygun olarak bulunmadı. 624. Veya bir kile buğdayı, peşin olarak iki kile arpaya verse, 625. Fakat cinsten uymama olduğu için onun peşini caiz oldu. (Bunu) muhakkak zikrettik. 626. Fakat onun veresiyesi caiz değildir. Ey arkadaş, sen bununla amel et! 627. Bundan başka, Zeyd, Amr'a telli canfes (ipekli kumaş) veya bir telli kumaş ve gümüş sırma satsa, 628. Eğer para peşinse helâl olur; veresiye olsa kesinlikle haram olur. 629. Faiz için daha çok meseleler var. Çünkü onun dalları (teferruatı) çeşitlidir. 630. Değirmenciye kile buğday versen, (değirmenci) un yapıp ondan ücret alsın, 631. Eğer o kileden ücret alırsa, onun hepsi sana haram olur. 632. Eğer yaptığı ekmekten çıkarıp ekmekçiye ücret versen, (o da) bunun gibidir. 633. (Yine) böylece tulum için yağ alırken hak sahibine bir- iki okka düşse, 634. Onun aldığı yağı haram olur. Benzerlerini hep buna kıyas et. 635. Yine "Zeyd'in Amr'da meselâ beş kile buğday alacak hakkı olsa, 636. Onu Amr'a sattığı zamanda parasını mecliste (toplanılan yerde) öderse, 637. Helâl olur. Fakat eğer o mecliste vermese, şer'an haramdır" dendi. 638. Çünkü borcu borca satmak caiz değildir. Fetva kitapları/ tomarları onu böyle yazar. 639. Yine Zeyd, mülkünde hâlen mevcut olmayan malı Amr'a satsa, 640. Bu da caiz değil, ancak selemde caizdir. Onun hakkında açık olarak nas (manasında sarıhlik ve kat'ilik bulunan *Kur'an* ayeti veya hadis) geldi. 641. Yine Zeyd, Amr'ı bakkala ısmarlayıp altı okka ayva istese, 642. Ya yağ, bal, badem, bir kile tuz yahut şeker veya bir okka helva (istese), 643. Eğer Zeyd onu tekrar tartarsa, helâl olur, aksi hâlde asla olmaz. 644. Ancak Zeyd'in vekili önünde Amr tartsa, onda mahzur yoktur.

645. Allah'a hamd ve şükür olsun ki, İlâhî ihsanda bulundu da ben bu güzel hediyeyi meydana getirdim. 646. İnanç ve amellere dair birçok mesele, güzel ve hoş bir şekilde yazıldı. 647. Farzlar, vacipler, müstehaplar hep yerli yerince yazdırıldı. 648. Tabipler, cehalet hastalığının ilâcını hele hiç böyle düzenlememişti... 649. İsteğim, (hatırda) tutulmasının kolay olması, dostların çocuklarının onu ezberlemesidir. 650. Burada inançlarını düzeltsinler. Çünkü bütün insanlara çok lââyık ve uygun olan ilim, odur. 651. Yüce Allah'ın

rızası(nı elde etmek) ve cennet bahçeleri(ne girmek), bu ilim ve inanca bağlıdır. 652. Ümit ve isteğim, yalvarıp yakarışımın kabul olmasıdır. Mevlâ, (bu çalışmamın semeresini) rızasına uygun kılsın.

653. (Manzume) tamamlandığında ben yıl tarihini aşağı- yukarı (ebcedle hesap etmeye çalışıp) inceden inceye araştırırken, 654. Hatifin sesi, iki taraftan gelip dedi ki tarih şudur: بودر منظومه زيبا (“Budur manzûme zîbâ”) 1273+دو +(4+6=10)= 1283

Bu beğenilen manzumenin yazılması, talebenin en hakiri ve kâtiplerin en zayıfı, yani Hâfız Muhammed Nâcî el-Harpûtî diye tanınan hattatın oğlu Hâfız Mustafa Râcî'nin (Allah onların önceki ve gelecek günahlarını affetsin) eliyle tamamlandı. Basılışı, “Müzellef Efendizâde” diye bilinen Rızâ Efendi'nin (Allah onu muradına erdirdisin) matbaasında, izzet ve şeref sahibi (Hz. Peygamber'in, Allah ona ve onun ailesine esenlik versin!) hicretinin 1283. yılı aylarından Cümâd el-ülâ'nın son gününde oldu. [Milâdî 9 Ekim 1866].

KAYNAKÇA

Ahmed Rifat, *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, I-VII, İstanbul 1299-1300 (1882-83).

Ahmed Vefik Paşa, *Lehce-i Osmânî*, Dersaâdet, Mahmud Bey Matbaası, 1306.

AYYILDIZ, Erol (1999). “Harputi'nin Kaside-i Bürde Şerhinin Dilbilgisi ve Belâgat Açısından İncelenmesi”, *Dünü ve Bugünüyle Harput, (Sempozyum: 24-27 Eylül 1998 - Elazığ) I*, haz. Fikret Karaman, Elazığ.

Bağdatlı İsmail Paşa (1951). *Hediyetü'l-ârifin esmâ'ü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, nşr. Muallim Kilisli Rifat Bilge- İbnülemin Mahmud Kemal İnal, İstanbul, C. 1.

Bursalı Mehmed Tâhir (1333/1915). *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, C. 1.

BİLGEGİL, M. Kaya (1979). *Ziyâ Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Birinci Cild, İkinci Baskı, Ankara.

ÇAKIR, Mustafa Sefa (2020). “Osmanlı'nın Son Dönem Âlimlerinden Ömer Naimî Efendi ve *Manzûme-i Na'îmiyye* Adlı Nasihatnamesi”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C. 7, Sayı 18, Temmuz, s. 265-291.

ÇALKA, Mehmet Sait (2007). *Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend Mesnevisi* (İnceleme-Metin- Sözlük) Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi. Manisa.

DALGIN, Nihat, Yunus Macit (1992). *Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler*, Samsun.

DİKMEN, Melek, Kâmile Çetin (2015). “Oğla Hitaben Yazılmış Bir Nasihatname: Harputlu Ömer Naim ve Manzume-i Naîmiyyesi”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput’a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Elazığ 14-16 Mayıs 2015, s. 423-437.

Dinî Kavramlar Sözlüğü, haz. İsmail Karagöz, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.

GEMİ, Ahmet (2016). “Abülhamid Hamdî Harpûti Efendi ve Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput’a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Elazığ 14-16 Mayıs 2015, s.33- 38.

Harput Uleması, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. nr. 1423.

Hocazâde Ahmed Hilmi (1912). “Tezkâr-ı Ebrâr”, *Ceride-i Sûfiyye*, 18 Şevvâl 1330, nr. 24-7, s. 5-7.

İŞİK, Mustafa (2015). “Harput-Kayseri Hattında Ömer Naimî Efendi”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput’a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Elazığ 14-16 Mayıs 2015, s. 117-124.

İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1999-2013). *Son Asır Türk Şâirleri*, I-V, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara.

İsmâil bin Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, I-II, Beyrut, 1418/1997.

KAPLAN, Mahmut (2008). *Hayriyye-i Nâbi*, haz. AKM Yayını, Ankara.

KAPLAN, Mehmet, İnci Enginün, Birol Emil (1993). *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, Marmara Üniversitesi yayını, İstanbul.

KARATAŞ, Ahmet (2019). “Harputlu Efendigil Âilesinin Yakalandıkları Katarakt Hastalığıyla İlgili Manzumeleri”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)*, Cilt 6, Sayı 12, Eylül, s. 65-101.

KILAVUZ, Ahmet Saim (1995). “Elfâz-ı Küfür”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, C. 11, s. 26-27.

KUZEY, Muharrem (2016). “Osmanlı’da Elfâz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 14, Sayı 27, s. 203-231.

Münif (1279/ 1862). “Ehemiyyet-i Terbiye-i Sıbyân”, *Mecmua-i Fünûn*, İstanbul, Sayı 5, s.176-185.

SUNGUROĞLU, İshak (1959). *Harput Yollarında*, C. 2, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yay.

Şemseddin Sâmi (1889-1898). *Kâmûsü’l-a’lâm* I-VI, İstanbul Mihran Matbaası.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2001). *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

YAPICI, Süleyman (2015). *Harput Âlim- Müellif ve Mutasavvıfları*, Elazığ Belediyesi, Elazığ 2015.

“Ziyâ Paşa’nın Evân-ı Tufûliyyeti Hakkında Bir Makâle”, *Mecmûa-i Ebû’z-Ziyâ*, 15 Rebîu’l-evvel 1298 (14 Şubat 1881), nr. 13, s. 404-409; 1 Rebîu’l-âhir 1298 (2 Mart 1881), nr. 14, s. 417-424; 15 Rebîu’l-âhir 1298 (16 Mart 1881), nr. 15, s. 455-459; Gurre-i Cümâde’l-evvel 1298 (31 Mart 1881).

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020

ss. 487-516

Makalenin Geliş

Tarihi

26/06/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

13/08/2020

Yayın Tarihi

30/08/2020

FUZÜLÎ'NİN SU KASİDESİ İLE ABDÜLAZİZ MECDÎ'NİN SU KASİDESİNİN KARŞILAŞTIRMASI

Nilgün AÇIK¹

ÖZET

Değerli eserler veren şairlerin, edebiyat tarihi içerisindeki yerinin belirlenmesi için eserlerinin incelenmesi ve eserler arasında karşılaştırmalar yapılmasının gerekliliği malumdur. Bu noktadan hareketle Fuzûlî gibi bir abide şahsiyetin ünlü "Su Kasidesi"ne Mecdî'nin yazdığı nazirenin incelenmesi ve karşılaştırılması amaçlanmıştır. Alan yazında bu tür karşılaştırma çalışmalarının yapılmasının öneminden yola çıkılarak kasideler incelenmiş, karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir. Bu inceleme, karşılaştırma ve değerlendirmeler sonucunda Tanzimat Fermanı'nın ilanı sonrası dönemde yaşamış Mecdî'nin nazire kasidesinin yenileşmenin başladığı dönemde yazılmasına rağmen klâsik şiir çizgisinde olduğu görülmüştür. Bu özelliği ile dikkat çeken nazire kaside, beyitler halinde, kaynak şiir Fuzûlî'nin "Su Kasidesi" ile karşılaştırılmış, paralel söylemler farklı beyitlerde yer alıyor ise bunlara da değinilmiştir. Karşılaştırma neticesinde meşhur "Su Kasidesi"ne yazılan Mecdî'nin naziresinin anlatım örgüsü, söyleyiş güzelliği bakımından dikkate değer olduğu, nazire özelliklerini taşıdığı, asıl şiir ile pek çok ortak söylemi taşıması yanında orijinal söylemlerinin de olduğu görülmüştür.

Klâsik şiir geleneğinden uzaklaşan bir dönemde klâsik gelenek çerçevesinde pek çok eser veren Mecdî'nin nazire kasidesinin Fuzûlî'nin meşhur "Su Kasidesi" ile karşılaştırılması ile bu değerli klâsik eserlerin ilham verici olarak nasıl başka şairlere

¹ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, nilgunacik@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4293-4330

kaynaklık ettiği ortaya konulmuştur. Önemli klâsik eserlerimizden “Su Kasidesi”nin diğer eserler ile yeniden ele alınıp değerlendirilmesi alan yazına katkı sağlayacaktır. Bu tür karşılaştırma çalışmalarının yapılmasının klâsik eserlerimizi gündemde tutma ve farklı bakış açıları kazandırma noktasında faydalı olacağı, başka çalışmalara kapı aralayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Su Kasidesi, karşılaştırma, nazîre, Fuzûlî, Mecdî

COMPARISON OF FUZÛLÎ’S AND ABDULAZİZ MECDÎ’S “SU” EULOGY

ABSTRACT

It is known that the poets who produced valuable works should be examined in order to determine their place in the history of literature and to make comparisons between them. From this point of view, it is aimed to examine and compare the written by Mecdî to the famous “Su Eulogy” of a monument such as Fuzûlî. Based on the importance of performing such comparison studies in the literature, the costs are examined, compared and evaluated. As a result of this examination, comparisons and evaluations, it was seen that, after the proclamation of the Tanzimat Edict, Mecdî, who lived in the period after the declaration of the Tanzimat Edict, was on the line of classical poetry. Noteworthy with this feature, Similar Eulogy was compared with the source of poetry Fuzûlî’s “Su Eulogy” in couplets, and if parallel discourses are in different couplets, these are also mentioned. As a result of the comparison, it has been seen that the text of Mecdî, written in the famous “Su Eulogy”, is remarkable in terms of narrative style, beauty of speech, it has the characteristics of Similar Eulogy, and it has many common discourses as well as original discourses.

It was revealed how the valuable poetry of these valuable classical works inspired other poets by comparing the Similar Eulogy of Mecdî, who gave many works within the framework of classical tradition, in a period that has diverged from the classical poetry tradition. The reconsideration and evaluation of the “Su Eulogy”, one of our important classical works, with other works will contribute to the literature. It is thought that doing such comparison studies will be useful in keeping our classical works on the agenda and providing different perspectives, and will open doors to other studies.

Keywords: Su Eulogy, comparison, similar poem, Fuzûlî, Mecdî

GİRİŞ

Osmanlı toplumunda kültürel ortam, oldukça hareketli ve verimli idi. Toplumun hemen hemen bütünü şiirle olduğu kadar diğer güzel sanat ve zanaat dalları ile de ilgiliydi. Pozitif bilimler önemli olduğu kadar maneviyatı zenginleştirme konusu da çok önemli idi. Mevlâna'nın Divân-ı Kebir'inden yenileşmenin başladığı Tanzimat'ın ilanına kadar pek çok divân sahibi şair yetişmiştir. Divânların içerisinde kasideler, mesneviler, tarihler, musammatlar, gazeller, kıtalar olmak üzere binlerce şiir yer almaktadır. Halk şairlerinin cönklerinde de pek çok şiir yer aldığı düşünülürse şiire ilginin boyutları daha iyi anlaşılacaktır.

Şiire ilginin bu derece büyük olması klâsik şiir geleneği dediğimiz geleneğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Divân edebiyatı XVI ve XVII. asırlarda en parlak dönemlerini yaşamış, XVIII. yüzyılda da önemli isimler yetiştirmiştir. XIX. asırda Tanzimat Fermanı ile birlikte başlayan Batılılaşma hareketleri sebebiyle divân şiiri geleneği çerçevesinde yazan şairlerin sayısında bir hayli azalma olmuştur. Böyle bir dönemde dünyaya gelen Abdülaziz Mecdî Tolun (d.1865-öl.1941), muallimlik, mebusluk, meclis katipliği, müsteşarlık gibi vazifelerde bulunmuş, tarihî olaylara şahitlik etmiş bir devlet adamı ve şairdir.

“Fuzalânın ezkiyâsından edib, nükte-şinâs, latâife, mahâsin ve bedâyie mâil, melihü'l-vecih” (İnal, 2000: 1280) bir insan olarak tanınan Mecdî'nin, “âşikâne ve mutasavvifâne olan manzumelerindeki bu tarzı şiirin muvaffakiyetli örneklerinden” kabul edilmiştir. “Âlim, zekî, şâir, üstün dirâyet ve ferâset sahibi, gördüğünü tesir altında bırakan” bir kişiliğe sahip olan müellif, melâmî-meşrep kişiliğiyle dikkatleri çekmiştir (İz, 2013: 205). Klâsik şiire vakıf olan, edebiyat muallimliği yapan Mecdî'nin şiirleri, “güzel ve emsâline fâik” (İnal, 2000: 1280) olarak değerlendirilmiştir.

Yazdığı şiirlerin bir kısmı, çeşitli mecmua ve gazetelerde de neşredilen Mecdî, divân şiirine ait nazım şekillerini kullanmış, tüm şiirlerini aruzla yazmıştır. Ninni yazarken dahi aruz veznini tercih etmiştir. Mecdî, öğretmenlik yaptığı yıllarını anlattığı mısralarda, bu meslek kadar zor bir işin olmadığını belirtmiş; ancak talim sayesinde cihanın aydınlanacağına dikkat çekmiştir (Karataş, 2015: 14). Şair şiirlerinde, sosyal konuları işlemiş, bu sayede duygu ve düşüncelerini, çözüm önerilerini okuyucularına aktarmıştır. Tasavvufa bağlanması sonrası yazdığı şiirlerde ise dünyevî konulardan çok uhrevî ve tasavvufî konuları dile getirmiştir (Karataş, 2015: 9).

Farklı yüzyıllarda aynı gelenek çizgisinde eser veren iki şair Fuzûlî ve Mecdî'nin eserlerinin adları ve Divanlarının içeriği şu şekildedir:

Fuzûlî'nin eserleri: Türkçe Divân, Farsça Divân, Arapça Divân, Beng ü Bâde, Dâstân-ı Leylî vü Mecnûn, Risâle-i Muammeyât, Kırk Hadis, Su Kasidesi, Hz. Ali Divânı, Şikâyetnâme, Hadikatü's-Sü'edâ, Mektûbât, Enis'ül-Kalb, Heft Câm (Sâkinâme), Risale-i Muammeyât, Sıhhât u Marâz, Rind ü Zâhid, Risâle-i Muammâ, Matla'u'l-itikâd (Karahân, 1995).

Mecdî'nin eserleri: Divân, Kavâid-i Fârisiyye, Risâle-i Edebiyye, İnsân-ı Kâmil, Din-i Muhammedî, Bedâyi', Esrâr-nâme, Hakikat-i İnsâniye Tercümesi, Salât-ı Feyziye Tercümesi, Vahdet-i Vücûd Tercümesi, Istilâhât-ı Sûfiye Tercümesi, Merâtib-i Vücûd Tercümesi, Tecelliyât-ı İlâhiye Tercümesi, Kitâbü'l-Ma'rife Tercümesi, İnsân-ı Kâmil Tercümesi (Karataş, 2015: 98).

Fuzûlî'nin Türkçe Divân'ında: 42 kaside, 302 gazel, 1 müstezad, 3 murabba, 3 muhammes, 2 tahmis, 2 müseddes, 2 terci-i bend, 42 kıt'a, 72 rubai bulunmaktadır (Gölpınarlı, 1961).

Abdülaziz Mevdî'nin Divân'ında: 20 kaside, 107 gazel, 1 müstezad, 14 murabba, 10 muhammes, 4 tahmis, 6 müseddes, 3 terci-i bend, 14 kıt'a, 1 terkib-i bend, 1 müsebbâ', 3 şarkı bulunmaktadır (Karataş, 2015). Buradan her iki şairin hemen her nazım şekli ile eser verebildiği görülmektedir.

Çalışmanın konusu olan Su Kasidelerinin karşılaştırmasına geçmeden önce Fuzûlî'nin gelenek içerisinde ve sonrasında hatta bugün bile “su” redifi denilince akla ilk gelen isim olmasını zikretmek gerekir. Fuzûlî'nin Su Kasidesi üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlardan (Çalışkan, 1992), (Akar, 1994), (Pala, 2008), (Güneş, 2014) gibi belli başlı şerh çalışmaları vardır. Ancak Fuzûlî'nin “Su Kasidesi”nin nazîreleri ile ilgili bir karşılaştırma çalışmasına rastlamadık.

Klasik şiir geleneği içerisinde Fuzûlî gibi bir abide şahsiyetin XVI. yüzyılda yazdığı na't kasidesi olan, meşhur Su Kasidesi'nin, geçmişte ve bugün yeri ve önemi tartışılmaz. Gelenekte önemli yeri olan Fuzûlî'nin Su Kasidesine, XIX. asrın son, XX. asrın ilk yarısında yaşamış, Abdülaziz Mevdî, nazire bir Su Kasidesi yazmıştır.

Nazîrelerin kaynak/model şiir ile karşılaştırılmaları, alan yazında nazîreler üzerine önemli bir farkındalık getirebilecektir. Nazîre Arap edebiyatında, muâraza kelimesiyle karşılanmış; ihtizâ, muhâkât ve modern zamanlarda taklid, nazîr, mesil kelimeleri ile de oldukça yaygınlık kazanmıştır. Muâraza “bir işi birinin yaptığı gibi yapmak, taklit etmek”, ihtizâ “ayakkabının tekini öbürünün ölçülerine göre yapmak, birinin yaptığı işe benzer şekilde iş yapmak” gibi manalara gelir (Durmuş, 2006: 455). Edebiyatta başta gazel

olmak üzere bir şiire, aynı vezin ve kafiyede, benzer üslup ve anlamda yazılmış şiirlere nazîre denir (Köksal, 2006: 458).

Model şiirler ile aynı vezin, kafiye, üslup ve muhtevada yazılmış nazîre şiirler arasında bir mukayese zemini vardır. Nazîrelerde kaynak/model şiire özenme ve öykünme esastır. Nazîreler beğeni ve hayranlık yanında hırs veya kıskançlık yüzünden üstünlük iddiasına da dayanabilir (Köksal, 2006: 458). Nazîre yazmak taklit değil mükemmeli arama yarışıdır (Açık, 1998: 2). Gibb bu konuda; nazîre yazmanın meslektaşını kendi sahasında yenmek arzusundan doğduğunu söyler (Gibb, 1999: 90). Bir yarışma havası yaratan bu durum hem nazîre şairi hem de tanzir edilen şair açısından önem taşır. Böylelikle tanzir edilen şairin ustalığının ortaya çıkması yanında nazîre yazanın da model şiire nazîre yazmadaki ustalığı görülmüş olur. Bu da şiir sanatındaki ilerleme açısından olumlu bir rekabet ortamı doğurur (Açık, 1998: 3). Mecdî ve Fuzûlî’nin farklı yüzyıllarda yaşamış olmaları nedeniyle, Mecdî’nin, Fuzûlî’nin “Su Kasidesi”ne nazîresini, özenme ve öykünme duygularıyla yazdığını tahmin etmekteyiz.

İki eseri duygu, düşünce, konu ya da biçim bakımından inceleme; ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etme; bu farklılığın nedenleri üzerine yorumlar yapma çalışmaları karşılaştırma çalışmaları olarak değerlendirilir. Karşılaştırmalı edebiyat, çalışmaları dünyada ve ülkeler arasında edebiyat-kültür ilişkilerinin kurulmasını sağlar. Klâsik gelenek çerçevesindeki karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına İsmailoğlu’nun (2002: 141-156) klâsik Türk edebiyatı ile İran edebiyatı’nın karşılaştırması, Bayram’ın (2004: 69-93) Bâkî ve Taşlıcalı Yahyâ’nın birer gazelinin karşılaştırması, Açık’ın (2010: 80-97) Fuzûlî, Necâtî Beg ve Cinânî’nin birer gazelinin karşılaştırması örnek verilebilir. Bu örneklerden hareketle Mecdî’nin, Fuzûlî’nin “Su Kasidesi”ne nazîresini beyit beyit karşılaştırma yöntemi ile ele alıp söyleyiş paralellikleri karşılaştırılmış, farklı söylemler varsa bunlara işaret edilmiş, söylem paralellikleri farklı beyitlere kaymış ise bunu da ilgili yerde belirterek şiirleri işleme, yorumlama ve karşılaştırma yoluna gidilmiştir.

1. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Saçma ey göz eşkten gönümdeki odlare su Kim bu denlü dutuşan odlara kılmaz çâre su	Eşk-i çeşmimden akıttım sîne-i dildâre su Gül açar revnağ saçar akdıkça her gül-zâre su

Ey göz, gönlümdeki ateşlere gözyaşından su serpme. Zira bu denli tutuşmuş ateşlere su, derman olmaz.	Gözyaşından sevgilinin gönlüne su akıttım. Su, her gül bahçesine aktıkça gül açar, (açılan güller etrafa) safa, taravet, parlaklık saçar.
--	---

Görüleceği üzere Fuzûlî “Gönlümdeki ateşlere, gözyaşından su saçma.” derken Mecdî, “Gözümün yaşından sevgilinin gönlüne su akıttım.” der. Fuzûlî’de daha karamsar bir bakış açısı varken, Mecdî’de daha iyimser bir bakış açısı hakimdir. Fuzûlî “Gözyaşı suyu, harlı ateşi söndürmez.” düşüncesindeyken Mecdî, göz yaşı suyu ile gül bahçesinde gül açtığını; bunun da etrafa temizlik ve parlaklık verdiğini söyler. Fuzûlî’nin Peygamber sevgisi ile gönlünde ateşler yanmaktadır ve bu yanan ateşi, göz yaşı suyu söndürmeyecektir. Mecdî de sevgiliye duyulan sevgi ile ağlarken göz yaşından Peygamber’in gönlüne su akıttığını söyler ve bu suyun, gül bahçesinde güller açılmasına vesile olduğunu, bunların kokusunun etrafa temizlik, rahatlık, ferahlık sağtığını söyler. Fuzûlî’de gülzar, gül bahçesi 5.beyitte zikredilmektedir. Fuzûlî 5.beyitte, gül bahçesini sele versin bahçıvan çünkü bu bahçeyi ne kadar sularsa sulasın sevgili (Peygamber) gibi bir gül açılmaz, der.

2.Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Âb-gündür günbed-i devvâr rengi bilmezem Yâ muhîr olmuş gözümde günbed-i devvâra su	Cânını cânân için ifnâ eden ‘âşık gibi Atlayıp şelâleden olmakta pâre pâre su
Dönen gök kubbenin rengi, su renginde midir ya da gözümde akan yaşlar mı dönen kubbeyi kaplamıştır, bilemiyorum.	Canı sevgili için yok eden, tüketen âşık gibi, su şelâleden atlayıp parça parça olmakta.

Fuzûlî’de âşık, Peygamber sevgisi ile o kadar çok ağlamıştır ki bu gözyaşları, gökyüzünü kaplamış ve adeta kendi rengini, gökyüzüne vermiştir.

Mecdî ise “Canı sevgili için yok eden, tüketen âşık gibi su, şelâleden atlayıp parça parça olmakta.” diyor. Mecdî suyu, sevgili yani Peygamber için canını feda eden âşığa benzetiyor. Nasıl şelâleden düşen su parça parça olursa, âşıklar da Peygamber sevgisi ile yanar yakılır, parça parça olurlar. Buradaki pare pare ikilemesini Mecdî, Fuzûlî’nin kasidesinin, 23 ve 24.beyitlerindeki gibi su, parça parça olur, anlamında kullanır. Mecdî’de şelâleden atlayıp parça parça olan su, Fuzûlî’de parça parça olsa bile sevgilinin dergahından ayrılmaz.

Mecdî, Fuzulî'nin bu beyitte kullandığı *günbed-i devvâr* tamlamasını “Su, dönen gök kubbeyi yani gökyüzünü inceleyerek gökyüzüne doğru yukarıya çıkar” manası ile kasidesinin 10.beytinde kullanmıştır.

3.Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Zevk-i tıgundan acerb yoh olsa gönlüm çâk çâk Kim mürûr ilen bırağur rahneler divâra su	Hâne-ber-düş-ı felâket bir esir-i gam mıdır Durmayıp gitmektedir her deşte her kuhsâre su
Senin kılıcının zevkinden gönlüm parça parça olsa buna şaşılır mı ki su, akıp geçerken duvarda oyuklar meydana getirir.	Su, felaketten evini terk edip yollara düşmüş, bir gam esiridir ve her çöle her dağlık yere durmayıp akıp gitmektedir.

Fuzûlî, nasıl su akarken duvarda oyuklar meydana getirirse sevgilinin kılıca benzeyen bakışlarının keskinliği de gönlümü, parça parça eder, der. Kılıcın keskinliği ile sevgilinin bakışı arasında ilişki kurulmuş, sevgilinin bakışı kılıca benzetilmiştir. Kılıç yapılırken demire, çok su verilirse kılıç iyi olurmuş. Sevgilinin keskin kılıca benzeyen bakışı tıpkı bir yerden geçerken oyuklar bırakan su gibi aşığın bağrını yaralar ancak bu yaralama âşık için zevk vericidir. Fuzûlî burada ve 8.beyitte tığ, kılıç kelimesini sevgilinin keskin bakışları olarak kullanırken, Mecdî 16.beyitte tığ-i cevher-dâr olarak mücevherli kılıç tamlamasını gerçek anlamında kullanır.

Mecdî, “Su, felaketten evini terk edip yollara düşmüş, bir gam esiridir ve her çöle her dağlık yere durmayıp akıp gitmektedir” der. Bu söyleyiş Fuzûlî’de 11.beyitte bulunduğu yerin bahçesine su her an durmayıp gelir, o galiba nazla sallanan serviye âşık olmuştur, şeklinde geçer.

Felaketten evini terk edip yollara düşmüş serserisi âşık, Peygamber sevgisi ile sevgiliye (Peygamber’e) âşıktır. Bu hali ile âşık, gam esiri olmuştur. Su nasıl ki her çöle her dağlık yere durmayıp akıp giderse âşık da tıpkı su gibi aşkı ile gam esiri haline gelmiştir. Mecdî’de ‘hâne-ber-düş-i felâket’ tamlamasında, Sebki Hindî tarzında bir tamlama yapısı görülmektedir.

Fuzûlî’de bu beyitte gönül, parça parça olmuşken Mecdî’de 2.beyitte su, şaleden atlayıp parça parça olmuştur. Fuzûlî’de 9.beyitte sahra/çöl kelimesi “Bu çölde bir defa da benim için su ara” şeklinde geçmektedir.

4.Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Vehm ilen söyler dil-i mecrûh peykânın sözün İhtiyat ilen içer her kimde olsa yâre su	Hâk-i pâk-i 'anberini şevk ile teslim için Ben gibi sūr'atle püyân semt-i küy-ı yâre su
Her kimde yara bulunsa o kişi, suyu ihtiyatla içer. Yaralı gönül de senin kirpiklerinin sözünü vehimle söyler.	Anberin temiz toprağını, şevkle sevgilinin bulunduğu yere teslim etmek için su, benim gibi, sūr'atle koşmaktadır.

Fuzûlî nasıl ki her kimde yara bulunsa o kişi, suyu ihtiyatla içer. Yaralı gönül de tpkî böyle senin kirpiklerinin sözünü vehimle söyler, der. Burada sevgilinin kirpikleri, ok gibi keskin delicidir. Peykân, okun ucunda bulunan, sivri çelik parçadır. Okun ucundaki delici sivri çeliğin yapısında su bulunur tıpkı aşığı yaralayan sevgilinin oka benzeyen kirpikleri gibi. Oka benzetilen sevgilinin kirpikleri, sivri olması sebebi ile yaralayıcıdır ve göz yaşını barındırması bakımından tıpkı çelik gibidir. Nasıl ki, yaralı bir kişiye su vermek tehlikeli ise âşık da yaralıdır ve bu sebeple sevgilinin kirpiklerinin sözünü korkarak söylemektedir.

Mecdî, anberin temiz toprağını, şevkle sevgilinin bulunduğu yere teslim etmek için su, benim gibi, sūr'atle koşmaktadır, der. Suyun normal akışını şair, anberin temiz toprağını sevgilinin bulunduğu yere taşımak amacı ile akması şeklinde güzel bir sebebe bağlar.

5.Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Suya versün bâğban gülzârı zahmet çekmesün Bir gül açılmaz yüzün teg verse min gülzâre su	Berg-i gülde jâleye düşmüş ziyâ-yı âfitâb Rîze rîze lem'a-zendir âteş-i ruhsâre su
Bin gül bahçesine bahçivan, su verse, senin yüzün gibi güzel bir gül açılmaz. Bu nedenle bahçivan, gül bahçesini sele versin, boşuna zahmet çekmesin.	Güneşin ışığı, gül yaprağındaki çiy tanesine düşmüş. Su yanağının ateşine, parça parça parlaklık vermektedir.

Fuzûlî, bin gül bahçesine bahçivan, su verse, senin yüzün gibi güzel bir gül açılmaz. Bu nedenle bahçivan, gül bahçesini sele versin, boşuna zahmet çekmesin, der. Sevgilinin yüzü çok güzeldir, bahçivan sulasa bile gül bahçesinde sevgili gibi güzel gül yetişmez. Kaside na't kaside olduğundan burada sevgili Hz. Muhammed'dir ve onun gibi bir kişi yoktur.

Mecdî, Nasıl güneşin ışığı, gül yaprağındaki çiy tanesine düşmüşse, su da yanağının ateşine, parça parça parlaklık vermek için düşmüştür, der. Gül, Peygamber'dir. Güneşin ışığı gül yaprağındaki çiğ tanesine düşer, su da sevgilinin (Peygamber'in) yanağının kırmızılığına parça parça parlaklık verir. Her iki şair farklı unsurlarla bağdaştırarak, Peygamber'in gül yüzlü olması üzerinde durmuştur. Mecdi'deki, âteş-i ruhsâr tamlaması, Fuzûlî'de 22.beyitte gül-i ruhsâr olarak geçmektedir.

6.Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Ohşatabilmez gubârını muharrir hattuna Hâme tek bahmahdan inse gözlerine <i>kara su</i>	Eyler ihya her içen dil-mürdeyi bir kaçresi Hangi menba'dan gelir hum-hâne-i hammâre su
Kalem gibi muharrir hattına bakmaktan gözlerine <i>kara su</i> inse de yine de gubarını, senin yüzündeki ayva tüyelerine benzetemez.	Bir damlası duygusuz, kalbi ölmüş her içeni ihya eder. Meyhanecinin meyhanesine su hangi kaynaktan gelir acaba?

Fuzûlî, gubârî yazı'sını muharrir, senin yüzündeki ayva tüyelerine benzetemez, der. Hame yani kalemin gözlerine *kara su* inmesi, mürekkebin siyahlığındandır. Gubârî yazı, müstakil bir yazı cinsi değildir. Her çeşit hattın çok ince yazılan biçimidir (Alparıslan, 1996: 167). Şair, gubârî yazısını yazan muharrir ne kadar uğraşırca uğraşsın, kalem gibi gözlerine *kara su* inse dahi, yine de gubârî yazısını sevgilinin yanağındaki tüylere benzetemeyecektir, der.

Ƙara su, âb-i siyah: Karasu hastalığı, mürekkep anlamlarına gelir (Samancı, 2019: 338). Göz içi basıncının damar ve sinirlerde meydana getirdiği belirtiler topluluğuna glokom, bu hastalığa halk arasında karasu denir (Bayat, 1992: 52). Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri denilen tüyler, sarı ve çok incedir. Muharrir, ne kadar ince yazarsa yazsın, bu yazısı sevgilinin ayva tüyleri kadar ince ve görünmez olmayacaktır. Kalemin ucu siyahtır bu sebeple ne kadar ince olursa olsun muharririn yazısı sevgilinin ayva tüyleri gibi olamayacaktır.

Mecdî'de *kara su* 17. beyitte geçmektedir. Mecdi *kara suyu*, “Ya Rab hiçbir göze *kara su* inmesin (kör olmasın) anlamı ile kullanmaktadır. Mecdi, suyun bir damlası duygusuz, kalbi ölmüş her içeni ihya eder, der. Ayrıca meyhanecinin meyhanesine su hangi kaynaktan gelir acaba diyerek meyhanecinin meyhanesine suyun hangi kaynaktan geldiğini sorgular, bu suyun kalbi ölmüş her içeni; ihya ettiğini, dirilttiğini, canlandırdığını söyler.

7.Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Arızun yâdıyla nem-nâk olsa müjgânim n'ola Zayi' olmaz gül temennâsiyle vermek hâre su	Sanki bir rûhu'l-mehâsinden bahâr-ı fitrata Reng reng olmuş da gizlenmiş ruh-ı ezhâre su
Yanağını hatırlamakla kirpiklerim ıslansa ne ola, buna şaşılır mı? Gül elde etmek temennisiyle dikene verilen su zayi olmaz.	Yaradılışın baharına sanki bir iyilikler çehresinden (geçip) su, renk renk olmuş da adeta çiçeklerin üzerine (ruhuna) gizlenmiş.

Fuzûlî, “Yanağını hatırlamakla kirpiklerim ıslansa ne ola, buna şaşılır mı? Gül elde etmek temennisiyle dikene verilen su zayi olmaz” der. Gül yetiştirmek için dikene verilen su nasıl boşuna gitmezse sevgilinin güle benzeyen yanağını hatırlama temennisi ile kirpiklerimin ıslanması doğaldır, diyor. Fuzûlî'nin bu söyleyişine paralel bir söyleyiş Mecdî'nin 12.beytinde görülmektedir. Mecdî kasidesinin 12.beytinde “Bir güzel gül için insan bin dikene su verir” der. Gerçekten de öyledir, gül fidanına su verilirken dikenine de su verilmiş olunur. Aslında amaç diken yetiştirmek değil, gül elde etmektir.

Mecdî, su yaradılışın baharına sanki bir iyilikler çehresinden geçip renk renk olmuş da adeta çiçeklerin üzerine adeta ruhuna gizlenmiş, diyor. Su baharın fitratına iyilikler çehresiden süzülüp geçerek adeta çiçeklerin ruhuna, özüne gizlenmiştir zaten çiçekler dahil hiçbir şey susuz yaşayamaz. Su içinde görülmez, içenle bütünleşir yani ruhuna, özüne işler. Mecdî burada bu gerçeği sanatlı bir söyleyişle anlatmıştır.

8.Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Gam günü etme dil-i bimârdan tigin dirîğ Hayrdur vermek karanu gecede bîmare su	Mürde ezvâk-ı cihânı her sene ihyâ eder Zinde bir reng-i nezâret bahş edip eşcâre su
Gam gününde kılıcını, hasta gönülden esirgeme ki karanlık gecede hastaya su vermek hayırlıdır.	Sonbaharda ölmüş ağaçlar, dünya zevklerini her sene (baharda) yeniden canlandırır. Su, ağaçlara diri bir tazelik rengi bağışlar.

Âşık, hasta gönlünün sevgilinin kılıç gibi keskin bakışından ayrı olmamasını ister. Karanlık gecede hastaya su vermek nasıl hayır işi ise hasta gönle degecek sevgilinin keskin bakışı da hasta aşığa su gibidir. Kaside, Peygamber

sevgisi ile yazıldığı için buradan “Beni bakışınla ümmetin arasına al” anlamı da çıkartılabilir.

Mecdî, ölü (yani sonbaharda ölmüş ağaçlar), dünya zevklerini her sene (baharda) yeniden canlandırır. Su, ağaçlara diri bir tazelik bağışlar, diyor. Şair suyun tazelik, dirilik, can verici özelliğine dikkat çekmiştir.

9.Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
İste peykânın gönül hecrinde şevkum sâkin it Susuzam bir kez bu sahrada menüm-çün ara su	Îbâbiliyyet feyziniñ kıdsiyyetin i'lâm için Ebr-i nîsândan inip dönmüş dür-i şeh-vâre su
Gönül, ayrılığında sevgilinin yan bakış okları isteğimi bastır, bu çölde bir kez de benim için su ara çünkü susuzum.	Su yetenek verimliliğinin azizliğini bildirmek için nisan yağmurlarından inip tek parça halinde kıymetli inciye dönüşmüş.

Nasıl ki susuz insan şiddetle suyu arzularsa, âşık da sevgilinin yan bakış oklarını arzular. Çölde su bulmak nasıl zor ise sevgilinin yan bakış oklarına kavuşmak da böyle zordur. Âşık bu oklara ulaşma arzusundadır ve bu arzusunu, gönlün bastırmasını ister. Âşık, aşk sahrasında susuz olarak kendisini tasvir eder, bir kez de sevgilinin kendisi için su aramasını ister.

Mecdî, “Yetenek verimliliğinin azizliğini bildirmek için su, nisan yağmurlarından inip tek parça halinde kıymetli inciye dönüşmüş” der. Burada yetenek azizi olan Peygamber'dir. Peygamber'in yetenek azizi olduğunu bildirmek için su, nisan yağmurları ile iner ve kıymetli bir inciye dönüşür. İnci, nisan yağmurlarının istirdiyenin içine düşen damlasından oluşur. Nisan yağmurlarının inciye oluşturması gibi Peygamber de değerli bir inci olarak bilinir. Mecdî'nin bu beyitteki dür-i şehvâr tamlamasını ve mazmununu, Fuzûlî 17.beyitte dürr-i ıstifâ' olarak ve 30.beyitte lû'lü-i şehvâr olarak kullanmıştır.

10.Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Men lebün müştâkıyam zühhâd Kevser talibi Nitekim meste mey içmek hoş gelür huşyâra	Sanki 'âşık'dır semâda âfitâbın nûruna İncelip eyler teşâ'ud günbed-i devvâre su

su	
Ben dudağına susamışım, zahidler ise kevser suyunun talibidirler. Nitekim kendinden geçmiş olana şarap içmek, akli başında olana da su içmek hoş gelir.	Sema, sanki güneşin nuruna âşıktır. Su gökyüzünün rengini inceleyip gökyüzüne doğru yukarı çıkar.

Leb dudak ile birlik, teklik, vahdet kastediliyor; mey ile ilahi aşk anlatılıyor. Kendinden geçmiş rind tipi olan âşık, dudak ve şarabı arzuladığını söylerken aslında vahdeti ve ilahi aşkı istiyor yani fenafillaha ulaşmak arzusunda. Zahidlerin ibadetlerini, cennetteki kevser adlı suya kavuşmak için yani çıkar için yaptıklarını belirten Fuzûlî bu durumu hicvediyor. Rindler, sadece ilahi aşkla fenafillaha, yokluğa ulaşmak arzusunda dırlar, başka bir beklentileri yoktur.

Mecdî, Peygamber'i güneşe benzetir. Sema, güneş olan Peygamber'e âşıktır. Su da gökyüzünün rengini inceleyip güneşi görmek için semaya doğru yukarıya çıkar. Su zaten buharlaşarak gökyüzüne çıkar, bu doğal döngüyü güzel bir sebebe bağlar şair. Mecdî'deki günbed-i devvâr tamlaması, Fuzûlî'de 2.beyitte geçmektedir.

11. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Ravza-i küyuna her dem durmayıp eyler güzâr Âşık olmuş galibâ ol serv-i hoş-reftâre su	Vechine bakdıkça yârin gözyaşı eyler hücum Şemse karşı gelse elbette dolar ebsâre su
Bulunduğun yerin bahçesine her an durmayıp gelir, o galiba nazla sallanan serviye âşık olmuştur.	Güneşe karşı durulunca nasıl gözlere su dolarsa sevgilinin yüzüne baktıkça da gözyaşı, göze hücum eder.

Fuzûlî, su, bulunduğun yerin bahçesine her an durmayıp gelir, o galiba nazla sallanan serviye âşık olmuştur, der. Doğada servi ağaçları genelde akarsu kenarlarında bulunur. Bu realite beyitte suyun, selvi ağaçlarının ayağını öpmesi şeklinde güzel bir sebebe bağlanmıştır. Ravza, cennettir. Âşık için sevgilinin bulunduğu yer yani Peygamber'in bulunduğu yer cennettir. Beyitte su teşhis edilerek insan kimliği kazandırılmış, Peygamber'e âşık olduğundan akmakta gibi yine doğal döngü, güzel bir sebebe bağlanmıştır.

Mecdî "Güneşe karşı durulunca nasıl gözlere su dolarsa sevgilinin yüzüne baktıkça da gözyaşı göze hücum eder", der. Güneşe karşı duran bakan her göz sulanır. Mecdî burada, sevgilinin yüzünü güneşe teşbih etmiştir. Nasıl ki

güneşe bakarken gözlere yaşlar dolarsa sevgilinin yüzüne bakınca da güneş gibi parlamasından dolayı ve muhabbetten âşıkların gözlerine yaşlar dolar.

12. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Su yolın ol küyundan toprak olup dutsam gerek Çün rakibümdür dahı ol kûya koyman vara su	Yâr içün her derd-i ağıyâre tahammül eylerim Bir gül-i zîbâ içün insân verir biñ hâre su
Sevgilinin bulunduğu yerde toprak olup suyu tutmam gerekir çünkü o da benim rakibimdir bu yüzden sevgilinin bulunduğu yere gitmesine izin veremem.	Nasıl bir güzel gül için insan bin dikene su verirse, ben de sevgili için ağyarın her derdine tahammül ederim.

Fuzûlî, sevgilinin bulunduğu yerde toprak olup suyu tutmam gerekir çünkü o da benim rakibimdir bu yüzden sevgilinin bulunduğu yere gitmesine izin veremem, der. Âşık, suyu tutmak, emmek yolu ile onun, sevgiliye ulaşmasını engellemek istemektedir. Fuzûlî'de rakip sudur, Mecdî'de sevgili ile araya giren ağyardır yani rakipler, istenmeyen kişilerdir.

“Nasıl bir güzel gül için insan bin dikene su verirse, ben de sevgili için ağyarın her derdine tahammül ederim.” Sevgiliyi güle, gülün dikenlerini dertlerine benzeten Mecdî, gül yetiştirirken bin dikene de su vermek zorunda kalıyorsa sevgili için başkalarının dertlerine de sabrederim der. Yani sevgili güldür, gülün dikenleri başkaları ve onların yarattığı dertlerdir. Sevgili ile âşık arasında gayrılar hep vardır, bunlara tahammül etmek aşkın cilvelerindedir. Mecdî'nin bu beytine benzer beyit Fuzûlî'nin kasidesinin 7.beytinde yer almaktadır.

13. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Dest-bûsi ârzusuyla ger ölsem dostlar Kûze eylen toprağım sunun anınla yâre su	Ağniyâmız i'tiyâd etmiş o rütbe hisseti Çeşmesinden kıatre vermez muhtaızır bî-çâre su
Dostlarım! Şayet sevgilinin elini öpme isteği ile vefat edersem toprağım ile bir testi yapın ve sevgiliye ondan su, verin.	Zenginler, o cimrilik rütbesini huy edinmiş, can çekişen çaresizlere çeşmesinden bir damla su vermezler.

“Dostlarım! Şayet sevgilinin elini öpme isteği ile vefat edersem toprağım ile bir testi yapın ve sevgiliye ondan su, verin” der. Âşık burada, sevgilinin yani Hz. Muhammed’in elini öpmek arzusundadır. Yine bir önceki beytin devamı niteliğinde olan bu beyitte âşık, toprak olup ölürse toprağından testi yapılmasını ve bu testinin su ile doldurularak sevgiliye verilmesini istiyor. Sevgili bu testiye eline aldığı anda âşık, sevgilinin elini öpmüş olacaktır. Suyu içince de dudağını öpmüş böylece hayatta gerçekleştiremediği bu arzusuna ölümden sonra kavuşmuş olacaktır. Sevgilisinin karşısında âşık; tevazu hâlinde, toprak gibi alçak gönüllüdür, tam teslimiyet hâlinindedir, bu adeta ölünün kendisini toprağına bırakışını andırır (Dağlar, 2017: 42).

Mecdî burada, “Zenginler, o cimrilik rütbesini huy edinmiş, can çekişen çaresizlere çeşmesinden bir damla su vermezler” diyerek Fuzûlî’den farklı olarak hicve yönelmiştir. Mezdî, cimrilik rütbesinde görür zenginleri ve bu kişilerin can çekişen çaresizlere bir damla bile su vermeyeceği üzerinde durur. Şairin eleştirdiği zenginler, çaresiz aşığı bir damla su vermeyen cimrilik rütbesindeki insanlardır. Klâsik şiir geleneği çerçevesinde cimrilik rütbesindeki kişi sevgili olarak kabul edilebilir. Sevgili, âşıklarına bir damla su bile vermeyecek derecede zalimlik gösterebilir.

14. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Serv serkeşlük kılur kumrî niyâzından meger Dâmenin duta ayagina düşe yalvara su	Âb-ı lütf u merhamet ihsân eder mi rûzgâr Kerbela’da vermemişken zâde-i Kerrâr’e su
Servi asilik ediyor meger kumrunun yalvarmasındanmış bu. Su ise servinin eteğini tutar, ayagina düşüp yalvarır.	Zaman, Kerbela’da bile Hz. Ali’nin oğluna su vermemişken şimdi merhamet ve lütuf suyu ihsan eder mi?

Divan şiirinde gül ile bülbül mazmunu gibi servi ile kumru mazmunu da sıkça kullanılır. Kumru yani âşık, sürekli asilik eden serviye yani sevgiliye yalvarır. Su, serviye akıp gider, eteğine sarılır, ayığına düşüp yalvarırsa belki aşığı karşı asilik etmez, bu huyundan vaz geçer denilmiştir. Selvi, vahdeti; kumru dervişi simgeler.

Mecdî, zaman, Kerbela’da bile Hz. Ali’nin oğluna su vermemişken şimdi merhamet ve lütuf suyu ihsan eder mi?” Yani etmez demek istemekte, zamanın acımasızlığına işaret etmekte, hiciv üslubuna kaymıştır. Kerrâr, Hz. Ali’nin lakabıdır. Kerbela’da Hz. Ali’nin oğlu İmam Hüseyin’in susuzluktan

şehit olmasına gönderme yapan beyitte nasıl ki acımasız devir bu olaya göz yumdu ise şimdi de zaman, aşğa merhamet ve lütuf suyu vermez, der.

15. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
İçmek ister bülbülün kanın meger bir reng ile Gül budagının mizâcına gire kurtara su	Her perişân iş olur gâyetde elbet muntazam Tîre reng olmazsa girmez reng-i revnağ-bâre su
Gül, bülbülün kanını bir hile ile içmek ister. Su, gül dalının bünyesine girerek bülbülü kurtarsın.	Karanlık olmasa su parlaklık veren renge dönüşemez, nihayette her perişân iş de elbet düzelir.

“Gül, bülbülün kanını bir hile ile içmek ister. Su, gül dalının bünyesine girerek bülbülü kurtarsın.” Klâsik şiirde, bülbül, güle âşıktır. Aşkından sürekli feryat etmektedir ancak gül goncası, bülbülü ötüşlerine aldırılmaz, açılmaz. Feryatlardan yorulan bülbül bitkin düşer ve bayılır. Bu sırada gülün dalındaki dikenler bülbüle batar. Böylece bülbülün kanı güle sirayet eder. Bülbül aşkı uğruna canından olmuştur. Reng kelimesi renk anlamı yanında hile anlamına da gelir. Burada kırmızı rengi almak için gonca, bülbüle hile yapar.

Mecdî, karanlık olmasa su parlaklık veren renge dönüşemez, nihayette her perişân iş de elbet düzelir, diyerek burada Fuzûlî'den farklı olarak hikemi üsluba yönelmiştir. Halk arasında deniz, su, sabah temiz olur görüşü yaygındır. Bu görüşe göre su, gece karanlıkta temizlenir, parlak rengine kavuşur. Gerçekten de su, gel-git hadisesi ile temizlenir. Nasıl ki karanlıktan çıkan su nasıl parlaklığa kavuşursa sonunda perişanlığa düşen her iş de düzelir, sağalır yani her karanlığın arkasından güneş doğar, ferahlığa erilir.

16. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Tıynet-i pâkini rüşen kılmış ehl-i âleme İktidâ kılmış târik-i Ahmed-i Muhtâr'e su	Germ u serd-i rûzgârı gör de merd-i kâmil ol Âb ile âteş verir her tîğ-i cevher-dâre su
Dünya ehline temiz yaratılışını parlak kılmış, su seçilmiş Ahmed'in yoluna uymuş.	Zamanın sıcaklığını ve soğuşunu gör de kâmil insan ol, su her menevişli kılıca su ve ateş verir.

Fuzûlî su seçilmiş Ahmed'in yoluna uymuş, dünya ehline temiz yaratılışını parlak kılmış. Seçilmiş Ahmed ile kastedilen son peygamber Hz. Muhammed'dir. Su onun yoluna uymuştur bu yüzden temiz yaratılışlıdır. Bu na't kaside zaten Peygamber'e övgü amaçlı yazılmıştır. Beyitte Hz. Muhammed yoluna giren kişilerle su arasında ilgi kurulmuştur. Su, berraklığın, temizliğin ve temiz yaratılışın göstergesidir. Şair beyitte, suyun temiz olma realitesini Hz. Muhammed'in yoluna girme şeklinde güzel bir sebebe bağlamıştır. Temizlik ve saflık Peygamber'in özelliğidir. Ahmed-i Muhtar tamlaması, su benimle birlikte Peygamber'e âşıktır şeklinde 22.beyitte geçmektedir.

Mecdî burada Fuzûlî'den farklı olarak hikemi üsluba yönelmiştir. Mecdî, "Zamanın sıcaklığını ve soğukunu gör de kâmil insan ol, su her menevişli kılıca su ve ateş verir" der. Menevişli kılıç, renk dalgalanmalı biçiminde görülen parlaklığa sahip kılıçtır, değerlidir. Her değerli kılıç su ve ateşle dövülür. Sen de değer kazanmak istiyorsan zamanın soğuk ve sıcaklığını görmelisin yani çile çekmelisin, der Mecdî burada.

Tiğ yani kılıç, halis demirden hatta çifte su verilmiş çelikten yapılıdır. Su ne kadar fazla verilirse kılıç o kadar iyi olurmuş. Bu nedenle kılıca "âbdâr" da denmiştir. Yüksek fırınlarda üretilen demire, birtakım işlemlerle gereken karbonun katılmasıyla çelik elde edilir. Beyitte su her menevişli kılıca değerli olması için ateş ve su veriyor ise ey insan oğlu sen de dönen şu tozlu sert rüzgarları gör de, ibret al, kâmil yani olgun insan ol, der.

17. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Seyyid-i nev'-i beşer deryâ-ı dürr-i ıstıfâ' Kim sepüpdür mucizâtı âteş-i eşrâra su	Zevk-i rü'yetten tecellî-yâb olsun her basar İnmesin hiçbir göze 'âlemde yâ Rab <i>ğara su</i>
İnsan türünün seyyidi, seçilmişlik inci denizi ki onun mucizeleri şerlerin ateşlerine su serpmiştir.	Her görme, görmenin/idrakin zevkinden tecellî bulsun. Ya Rab dünyada hiçbir göze, kara su inmesin.

Fuzûlî, insan türünün seyyidi, seçilmişlik inci denizi ki onun mucizeleri şerlerin ateşlerine su serpmiştir, diyor. Peygamber, seçkin incilerin bulunduğu bir denize benzetilmiştir. İnci, nisan yağmurları yağarken istirdiyenin içine yağmur damlasının kaçmasıyla oluşur. Peygamber Hz. Muhammed de nisan ayında doğmuştur, bu yüzden dürr-i yetim, dürr-i yektâ, dürr-i yekâne olarak anılır. Beyitte, Peygamber'in dünyaya gelişi sırasında oluşan

mucizelerden bahis vardır. Bu mucizelerden biri örneğin, Hz. Muhammed doğduğunda ateşe tapan Mecûsilerin bin yıldır yanmakta olan ateşi sönmüştür. Böylece su yani Hz. Muhammed, ateşi, küfrü söndürmüştür.

Mecdî her görme (kalp gözü/idrak) görmenin/idrakin zevkinden tecelli bulsun/yansısın. Ya Rab dünyada hiçbir göze kara su inmesin, der. Mecdî, kalp gözü ile görmenin önemine değinir, hiçbir göze kara su inip gözler kapanmasın diye temennide bulunur. Kalp gözü açık olan insanın maddi alemden başka, manevi alemleri idrak edebildiği bilinir. Kara su inen göz ise gaflet gözü ile bakan, hiçbir şeyin idrakinde olmayandır.

Fuzûlî'de kara su, 6. beyitte, muharririn yazmaktan dolayı tıpkı kalem gibi gözlerine kara su inse buna şaşılmaz, şeklinde geçer.

18. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Kılmağ için tâze gülzâr-ı nübüvvet revnakın Mu'cizinden eylemiş izhâr seng-i hâre su	Kesret ü vahdet nedir ta'lim eder her 'âkil Nâzil olsa katre katre kuzûm-i efkâre su
Peygamberlik gül bahçesi parlaklığını taze kılmak için mucizesinden, sert taşa su göstermiş.	Su fikirlerin denizine damla damla inse her akıllı kişi, çokluk ve teklik nedir talim eder/ öğrenir, öğretir.

Fuzûlî, "Peygamberlik gül bahçesi parlaklığını taze kılmak için mucizesinden, sert taşa su göstermiş." Beyitte, Hz. Muhammed'in taştan su çıkarma mucizesine gönderme yapılmıştır. Fuzûlî burada 'Peygamberlik Makamı'nı, gül bahçesine teşbih etmiş. Hz. Muhammed'in kara, sert bir taşa vurarak su çıkartması hadisesi bilinen mucizelerdendir. Bu mucize beyitte, gül bahçesinin parlaklığını (Peygamberlik Makamını) yeniden tazelemek amaçlı yapılmıştır deniliyor. Nebilik, Peygamberlik anlamındaki nübüvvet kelimesini Fuzûlî, gülzar-ı nübüvvet tamlaması içinde kullanır. Mecdî'de bu kelime, 22.beyitte "Nebi, Peygamber aşkıyla ırmaklar çağlar" şeklinde geçer.

Mecdî, Fuzûlî'den farklı olarak hikemî üsluba yönelir ve su, fikirlerin denizine damla damla inse her akıllı kişi, çokluk ve teklik nedir talim eder/ öğrenir- öğretir, der. Su öyle bulunmaz bir nimettir ki fikirlerin denizine damla damla inse her akıllı kişi bundan ibret alır, feyizlenir ve çokluk-teklik kavramlarını idrak eder ve bunu öğretir.

19. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Mu'cizi bir bahr-ı bi pâyân imiş 'âlem kim Yetmiş andan min min âteşhâne-i küffâra su	Sâhil-i tekvîne doğru mevce-hîz-i cûş olan Bahr-i kudretten akar enhâr ile ebhâre su
Mucizesi sonsuz bir denizmiş alemde ki ondan bin bin (binlerce) kafirlerin ateş evine su yetmiştir.	Yaratmanın sahiline doğru coşup dalga kaldıran su, nehir ve denizlere kudret denizinden akar.

Mucizesi sonsuz bir denizmiş alemde ki ondan, binlerce kafirin ateş evine, su yetmiştir yani gitmiştir. Peygamberin mucizeleri, sonsuz bir denize benzetilmiştir. Son Peygamber Muhammed'in doğumuyla Mecusilerin sönmeyen ateşinin, sönmesi mucizesine gönderme yapılıyor. Ateş, inkârcıları, küfre düşenleri, su ise imanı, duruluğu ve temizliği sembolize eder. Şeytan ve cehennemi simgeleyen ateş, rahmet simgesi su ile yani Peygamber'in doğumu ile sönmüştür.

Mecdî, "Yaratmanın sahiline doğru coşup dalga kaldıran su, nehir ve denizlere kudret denizinden akar" der. Mecdî, mevce-hîz-i cûş tamlaması ile Sebk-i Hindî üslubuna yönelmiştir. Burada kudret denizi, Hz. Muhammed'i seçilmiş insan yapan güç, Allah'tır. Yaratmanın sahiline doğru coşup suyu dalga halinde kaldırır, nehir ve denizlere kudret denizinden akar gelir. Her şeye muktedir olan kudret sahibi Allah, Hz. Muhammed'e de mucizeler göstermesi için bu kudretten ihsan eder.

20. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Hayret ilen barmagın dişler kim itse istima' Barmagından virdigün şiddet günü ensâra su	Feyz-i Haş âb ile reyyân eylemişdir kalbimi Cevher ile girmemişken 'âlem-i izhâre su
Şiddet günü, parmağından ensara su verdiğini kim işitse hayret ile parmağını ısırır.	Su, cevher ile dünyayı göstermemişken, Hakk'ın feyzi ile kalbimi suya doyurmuştur.

"Şiddet günü, parmağından ensara su verdiğini kim işitse hayret ile parmağını ısırır." Hz. Muhammed, Hudeybiye'de iken aşırı sıcaklar olur. Sahabenin beraberinde getirdiği su tahmin edilenden erken tükenir. Peygamberimizin bunun üzerine elinin beş parmağından beş oluk halinde su akıttığı rivayet

olunur. Hayret uyandıracak böyle bir mucizeyi kim görse hem mecazen hem de gerçek anlamda şaşkınlıktan parmağını ısırır.

Mecdî su, cevheri dünyayı göstermemişken, Hakk'ın feyzi ile kalbimi suya doyumuştur, der. Su, ilmin remzidir. Zira su, Hz. Peygamber'dir. Aleme rahmet olması, buradan kaynaklanır. Suyun aleme sunduğu ilâhî bilgi, yaralara merhem olmuştur. Mevdî, suyun bu cevheri ile kalbi doyurmasına dikkat çeker. Suyun arkasından bakılan bir şey, çok net gözükmez. Ancak suyun bereketi, feyzi, bolluğu, su olmayınca hayatın olmayacağı gerçeği malumdur.

21. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Dostu ger zehr-i mâr içse olur âb-1 hayât Hasmı su içse döner elbette zehr-i mâre su	'Aks-i eşyâ münceledir safhasından her zamân Sanki mir'at-1 zuhûr olmuş bütün âsâre su
Dostu eğer yılan zehri içse ona bu, âb-1 hayat olur. Hasmı su içse, bu elbette yılan zehrine döner.	Her zaman düz yüzünden eşyanın aksi görünür/meydana çıkar. Su sanki bütün eserlere görüntü aynası olmuştur.

Peygamberin dostu eğer yılan zehri içse bu ona, âb-1 hayat yani ölümsüzlük suyu olur. Peygamberin düşmanı su içse, bu elbette yılan zehrine döner. Divan şiirinde “âb-1 cavidan, âb-1 zindegâni, çeşme-i hayvân, âb-1 bekâ” olarak da bilinen âb-1 hayat, ölümsüzlük suyu, içeni ölümsüz kılan bir sudur. Rivayete göre Hızır, İlyas ve İskender bu suyu aramaya koyulurlar. Hızır ve İlyas bir yöne İskender başka yöne gider. Sonunda Hızır ve İlyas, Zulumat /Karanlıklar Ülkesinde âb-1 hayatı bulur. Beyitte bu kıssaya gönderme yapılmıştır. Başka bir gönderme ise şudur: Hicret zamanı Hz. Muhammed ile Hz. Ebu Bekir mağarada iken Hz. Muhammed, Hz. Ebu Bekir'in dizinde uyur. Bu sırada Hz. Ebubekir delikten çıkmak üzere olan bir yılan görür. Hz. Ebu Bekir Peygamber uyanmasın diye kalkamaz, yılan çıkmasın diye deliği ayağıyla örter ancak yılan Hz. Ebu Bekir'in ayağını ısırır. Hz. Muhammed uyanır, yılan zehrini etkisiz hale getirir. Beyit bu mucizeye telmih yaparak, Peygamber'in dostu her kim ise o zehir içse, o zehir ona ölümsüzlük suyu olur, der. Ancak her kim Peygamber'in düşmanı ise ve su içse, o su onun için yılan zehrine dönüşür, der.

Mecdî, her zaman düz yüzünden eşyanın aksi görünür/meydana çıkar. Su sanki bütün eserlere görüntü aynası olmuştur, der. Ayna düz bir yüzeyden

ibarettir ve her nereye tutulsa görüntü orada yansır. Mecdî, aynı ayna gibi su da dünyadaki bütün eserlere görüntü aynası olmuştur, diyerek suyun berraklığına ve varlıkları yansıtma özelliğine işaret ediyor.

22. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Eylemiş her katreden min bahr-ı rahmet mevc- hiz El sunup urgaç vuzû için gül-i ruhsâra su	Ağladıkça ben nebi 'aşkıyla çağlar cüylar Sanki 'âşıktır benimle Ahmed'e Muhtâr'e su
El sunup gül yanaklarına abdest almak için suyu vurduğunda, her damladan bin rahmet denizi dalgalanırmış.	Su, sanki benimle birlikte Peygambere âşıktır. Ben ağladıkça ırmaklar, Peygamber aşkıyla çağlar.

Peygamber, elleri ile gül yanaklarına abdest almak için suyu vurduğunda, her damladan bin rahmet denizi dalgalanırmış. Abdest, arınma, maddi, manevi temizliktir. Beyitte Peygamberin yüzüne değen abdest suyunun her bir damlasının binlerce rahmet denizini dalgalandırdığı söylenmektedir. Peygamber öyle yücedir ki onun yüzüne değen su damlaları adeta rahmet denizinden dalgalanıp gelir. Gül-i ruhsar tamlaması Mecdî'de 5.beyitte ateş-i ruhsar olarak geçmektedir.

Mecdî su, sanki benimle birlikte Peygambere âşıktır. Ben ağladıkça ırmaklar Peygamber aşkıyla çağlar, der. Burada su, âşıkla birlikte Peygamber'e âşıktır. Âşık ağladıkça haline ırmaklar da ağlar ve Peygamber aşkıyla çağlarlar. Buradaki Ahmet-i Muhtar tamlaması Fuzûlî'de 16.beyitte geçmektedir.

23. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Hâk-i pâyine yetem der ömrlerdir muttasıl Başını taştan taşa urup gezer âvâre su	Bahr-i zahhâr-ı ilâhîdir Muhammed Muştâfâ Feyz-i 'ilminden akar her gülşen-i esrâre su
Su, hiç durmadan ayağının bastığı toprağa kavuşayım diye başını taştan taşa vurup avare dolaşır.	Su, her sırlı gül bahçesine, ilim feyzinden akar. Muhammed Mustafa, İlahi bir coşkun denizdir.

“Su hiç durmadan ayağının bastığı toprağa kavuşayım diye başını taştan taşa vurup, avare dolaşır.” Şair burada da önceki beyitlerde olduğu gibi suyun sevgiliye yani Hz. Muhammed'e doğru aktığını söylemektedir. Su, Hz. Peygamber'in sevgisi ile deli divane olmuş, ona kavuşmak için kafasını taştan taşa vurup onu aramaktadır. Sevgiliye ulaşmak, onun ayağının toprağına kavuşmak için su, sürekli perişan halde gezerek Hz. Muhammed'e doğru yol almaktadır. Suyun doğada gerçekte taştan taşa değerek akması hadisesini şair, Peygamber'e olan aşkı ile ona kavuşamadığı için kendini durmaksızın taşlara vurması şeklinde güzel bir sebebe bağlayarak anlatır.

Mecdî su, her sırlı gül bahçesine, ilim feyzinden akar. Muhammed Mustafa İlahi bir coşkun denizdir, der. Beyitte sırlar alemi, bir gül bahçesi olarak tanımlanmış ve Mecdî; bu bahçeye suyun, ilim feyzinden aktığını söyler. Beyte göre Peygamber, içinden büyük inciler çıkan İlahi coşkun bir denizdir.

24. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Zerre zerre hâk-i dergâhına ister sala nûr Dönmez ol dergâhdan ger olsa pâre pâre su	Bâğ-bân-ı terbiyet olmuş şer'at bâğına Ondan akmıştır o şirin safha-i gül-zâre su
Zerre zerre dergâhının toprağına nur salmak ister, su şayet parça parça olsa bile o dergâhtan dönmez.	Su, o şirin gül bahçesi tarafına ondan akmıştır. Hak yolunun bahçesini yetiştiren bahçıvan olmuştur.

Su, zerre zerre dergâhının toprağına nur salmak ister. Bu dergâh, sevgilinin dergahıdır. Su, parça parça olsa bile o dergâhtan dönmez. Bu beyti Sadık Yazar şöyle açıklamaktadır: Su (ırmak/nehir), Hz. Peygamber'in dergâhına giden yoldaki her bir zerre toprağına (kum tanesine) zerre zerre nur salmak (yolu aydınlatma ve ışıklarla donatmak) isteğiyle (bitmez tükenmez akışına devam etmektedir). Parça parça olsa da asla (Hz. Peygamber'in) dergâhına giden bu yolda ilerlemekten vazgeçmeyecektir (Yazar, 2019: 11). Su, sevgilinin bulunduğu dergâhın kapısına nur salmak istemektedir, bu amaç uğruna parça parça olsa bile bu yoldan geri dönmez.

Mecdî su, o şirin gül bahçesi tarafına ondan akmıştır. Hak yolunun bahçesini yetiştiren bahçıvan olmuştur, der. Su, Hz. Muhammed'in Hak yolunun gül bahçesini yetiştiren bahçıvanı olduğundan dolayı o tarafa doğru akmıştır. Su, hayatın devamlılığını sağlar, gül bahçesi için hayat bahşedicidir. Su saflığı, temizliği, feyzi ile Hz. Muhammed'in Hak yolunun bahçesi için gereklidir. Bu gereklilikten dolayı, su oraya doğru akmaktadır.

25. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Zikr-i na'tun virdini derman bilür ehl-i hatâ Eyle kim def-i humâr için içer meyhâra su	Cûd u lütfundan hurûşân her zamân âb-1 hayât Hüsn-i hulkından verir hem yâre hem agyâre su
Hata ehli, na'tin zikrini derman bilir. Baş ağrısının giderilmesi için ayyaşâ su ver ki içsin.	Cömertlik ve lütfundan her zaman coşan ab-1 hayat olan su, tabiatının güzelliğinden hem sevgiliye hem başkalarına su verir.

İçki içildiğinde bir süre sonra baş ağrısı yapar. Baş ağrısının giderilmesi için ayyaşâ su verilir. Su içmek bu baş ağrısını hafifletir. Nasıl ayyaşâ içkiden kaynaklanan baş ağrısını hafifletmek için su verilirse, hata sahibine derman için Peygamber sevgisi ile yazılan na't kafidir. Hata sahibi, na'tin zikrini derman bilir.

Mecdî beyitte cömertlik ve lütfundan her zaman coşan ab-1 hayat olan su, tabiatının güzelliğinden hem sevgiliye hem başkalarına su verir, der. Peygamberin cömertlik ve lütfunun bolluğundan coşup taşan ab-1 hayat, yaratılışının güzelliğinden kaynaklı hem sevgiliye yani Hz. Peygamber'e hem de başkalarına su yani hayat verir.

26. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Yâ Habîba'llah yâ Hayre'l-beşer müştakunam Eyle kim leb-teşneler yanup diler hemvâra su	Olmasaydı cüy-bâr-1 feyz-i 'irfân-perveri Hangi menba'dan gelirdi çeşme-i ebrâre su
Ey Hz. Muhammed, insanlığın hayırlısı! Dudağı susuz kalanların daima su dilemesi gibi ben de senin isteklinim.	Su iyilik çeşmesine, irfan düşkününün bolluğunun akarsuyu olmasaydı (başka) hangi kaynaktan gelirdi.

“Ey Hz. Muhammed, insanlığın hayırlısı! Dudağı susuz kalanların daima su dilemesi gibi ben de senin isteklinim.” Burada insanlığın hayırlısı ile işaret edilen Hz. Muhammed'tir. Âşık, burada Peygamber sevgisine olan susamışlığından bahsetmektedir.

Mecdî su; iyilik çeşmesine, irfan düşkününün bolluğunun akarsuyu olmasaydı (başka) hangi kaynaktan gelirdi, der. Su, irfan düşkününün

bolluğunun akarsuyundan iyilik çeşmesine gelir. Su anlama, bilme, kültür düşkününün bolluğunun akarsuyundan ancak iyilik çeşmesine gelebilir bunu sağlayacak başkaca kaynak yoktur.

27. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Sensen ol bahr-ı keramet kim şeb-i Mirâç'da Şebnem-i feyzün yetürmiş sâbit ü seyyâra su	Her velî olmuş aña bir çeşme-sâr-ı ma'rifet Hep odur her dem veren her 'âşık-ı gam-hâre su
Sensin o keramet denizi ki, Miraç gecesinde bereketin şebnemi, yıldız ve gezenlere su yetermiştir.	Her veli ona, marifet saçan bir çeşme olmuş. O kederli âşığa her an su veren hep odur.

“Sensin o keramet denizi ki, Miraç gecesinde bereketin şebnemi duran ve gezenlere su yetirmiştir.” Burada duran, sabit ile yıldızlar, gezen ile gezegenler kastedilmektedir. Beyte göre Peygamber Miraç gecesinde çiy tanesi olup keramet denizinden, yıldız ve gezegenlere su yetiştirmiştir. Miraç mucizesinde Peygamber gök katlarına çıkmıştır. Miraç gecesini gökyüzündeki bütün yaratılmışlar, Hz. Muhammed ile buluşmuşlardır. Bu buluşmada Hz. Muhammed, gökyüzündeki bütün cisimlerin susuzluğunu (kendisine susamışlığını) gidermiştir.

Mecdî her veli ona, marifet saçan bir çeşme olmuş. O kederli âşığa her an su veren de hep odur, der. Her veli Peygamber'e marifet saçan bir çeşme olmuştur. O kederli âşığa (Peygamber ve Hak âşığın) ise her an kendi feyzinin bolluğu ile su veren de hep yine Hz. Muhammed'dir.

28. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Çeşme-i hurşidden her dem zülâl-i feyz iner Hâcet olsa merkadün tecdid iden mi'mare su	Sel-sebîl-i feyz-i 'irfânından almışdır anîñ Lâzım oldukça binâ-yı 'aşk için mi'mâre su
Türbeni tamir eden mimara su ihtiyaç olsa her an güneş çeşmesinden bolluk suyu gelir.	İmar eden su, aşk binası için lazım oldukça, onun irfan feyzinin çeşmesinden almıştır.

Türbeni tamir eden mimara, su ihtiyaç olsa her an güneş çeşmesinden bolluk suyu gelir. Peygambere na't kaside olduğundan türbe onun türbesidir. Bu türbenin tamirinde mimara su ihtiyaç olursa bu su güneş çeşmesinden gelecektir. Reelde güneş sayesinde buharlaşma meydana gelir, buharlaşma, yoğunlaşma, yağmur döngüsünü oluşturur. Şair burada reeldeki bir durumu mübalâğalı bir anlatımla, Hz. Muhammed'in kabrini tamir için su lazım olsa, güneş bile su yağdırır, yani güneş çeşmesi olur. Işık kaynağı olup dünyaya feyiz ve bereket yağdırması sebebiyle güneş, çeşme diye adlandırılmıştır (Şentürk, 1999: 79).

İmar eden su, aşk binası için lazım oldukça, onun irfan feyzinin çeşmesinden almıştır, der Mecdî. Her şeyi imar eden su aşk binası için su lazım olunca, suyu Peygamberin irfan feyzinin çeşmesinden temin eder. Her şeyi imar eden, bayındır hale getiren su, aşk binası için su lazım olunca Peygamberin irfan feyzinin çeşmesine başvurur çünkü Peygamber'in irfan çeşmesi feyiz, bolluk kaynağıdır. Fuzûlî'deki mimar, kişi iken Mecdî'de mimar sudur. Su imar eden olarak kişileştirilmiştir. Su aşk binasını yaparken lazım oldukça Peygamber'in feyzinin çeşmesinden alır.

29. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Bim-i dûzah nâr-ı gam salmış dil-i sûzânuma Var ümidüm ebr-i ihsânun sepe ol nâre su	Yâ Muhammed ağladım yıllarca nârım sönmedi Âb-ı lütfundan söner bir kıatre düşse nâre su
Yanan gönlüme cehennem korkusu gam ateşini salmış. İyilik bulutunun o ateşe su serpeceğine dair ümitliyim.	Ya Muhammed yıllarca ağladım, ateşim sönmedi. Lütuf suyundan ateşe bir damla su düşse ateş söner.

Şair her kul gibi günahlarından dolayı cehennem ateşini hatırlayıp Peygamber'in ümmetine şefaati düşünmektedir. Hava güneşli iken Peygamber'in başı üzerinde bir bulutun ona gölgelik olduğu rivayet edilir. Bulutlar, hava sıcak olduğu anlarda gölgesi ile yağmur yağınca da bereketi ile yarar sağlar. Ateş yakar, su ise hayat vericidir. Ateşle cezalandırmak Allah'a hastır ancak bu ateşi ihsan ile söndürmek Peygamber'e ait bir özelliktir. Yani cehennem ateşinden korunmak için Peygamber'in ihsanı, şefaati gerekir. Aşık da bu şefaati, ihsanı ümit etmektedir.

Mecdî, ya Muhammed yıllarca ağladım, ateşim sönmedi. Lütuf suyundan ateşe bir damla su düşse ateş söner, der. Fuzûlî ile benzer bir söylem görülmektedir. Mevdî, yıllarca ağladığını, ateşinin sönmediğini söylemekte, Peygamber'in lütuf suyundan bir damla istemektedir. Peygamber'in bir damla suyu aşkın içindeki ateşini söndürmeye kafidir.

30. Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Yümn-i na'tünden güher olmuş Fuzûlî sözleri Ebr-i nisândan dönen tek lülü-i şehvâra su	Cebrail-âsâ derinde albi der-bân eyledim Sen verirsin ben gibi bir teşne hîdmet-kâre su
Su nisan bulutundan dönen iri inci gibi, Fuzûlî'nin sözleri de na'tinin kuvvetinden inciye dönüşmüş.	Cebrail gibi kapıda kalbi kapıcı ettim. Ben gibi bir susamış hizmetkara sen su verirsin.

“Su nisan bulutundan dönen iri inci gibi, Fuzûlî'nin sözleri de na'tinin kuvvetinden inciye dönüşmüş.” Şair nisan yağmurlarının istirdiyenin içine düşmesi ile oluşan iri bir inci tanesi gibi olan su misali kendi sözlerinin Peygamber'in övgüsünün kuvvetinden inciye dönüştüğünü söylemektedir. Buradaki lü'lü şehvar, kıymetli inci tamlaması Mevdî'de 9.beyitte, dür-i şehvâr olarak aynı anlamda paralel söyleyiş içerisinde kullanılmıştır.

Mecdî, Cebrail gibi kapıda kalbi kapıcı ettim. Ben gibi bir susamış hizmetkara sen su verirsin, der. Cebrail, Tanrı'dan vahiy getiren melektir. Cebrail nasıl Tanrı'dan vahiy getirme görevinde ise kalbim de senin kapının bekleme görevindedir, diyor. Beyitte Cebrail gibi sevgilinin kapısında kalbi kapıcı eden bir âşık vardır. Âşık, sevgiliye yani Peygamber'e, ben gibi susamış bir hizmetkardan suyu esirgemezsiz herhalde, demektedir.

31.Beyitler

Fuzûlî	Mecdî
Hâb-ı gafletten olan bidâr olanda rûz-ı haşr Eşk-i hasretten tökende dîde-i bidâra su 32. Beyit Umduğum oldur ki rûz-ı haşr mahrûm olmayam	Ben su mażmûnuyla medh ettikce Fahr-i 'Âlem'i Ravza-i albimdedir Mevdî benim fevvere su —

Çeşm-i vaslın vere men teşne-i didâre su	
Gaflet uykusundan uyanık olan kıyamet günü olduğunda hasret gözyaşından uyanmış göze, su döktüğünde, umduğum odur ki, mahşer günü kavuşma gözün, ben yüzün susamışına su versin, bundan mahrum olmayayım.	Ben su mazmunuyla dünyayı methettikçe su fişkirtan fiskiye, kalbimin bahçesindedir.

“Gaflet uykusundan uyanık olan kıyamet günü olduğunda hasret gözyaşından uyanmış göze su döktüğünde, umduğum odur ki, mahşer günü kavuşma gözün ben yüzün susamışına su versin, bundan mahrum olmayayım.” Burada 31.beytin anlamı, 32.beyit ile tamamlanmaktadır. Âşık, Hz. Muhammed’i sevmiş olmaktan dolayı mahşer günü, elinin boş kalmaması temennisinde bulunuyor.

Fuzûlî’de teşne kelimesi teşne-i didar tamlaması içerisinde yer almaktadır, Fuzûlî burada “Ben yüzün susamışına senin kavuşma gözün su versin” derken Mecdî’de 30.beyitte, teşne hizmetkar olarak “Ben gibi bir susamış hizmetkara sen su verirsin” der. Ayrıca teşne kelimesi yine Fuzûlî’de 25.beyitte dudağı susuzluktan çatlamış olanlar anlamında leb-teşneler olarak geçmektedir.

Mecdî ben, su mazmunuyla dünyayı methettikçe su fişkirtan fiskiye, kalbimin bahçesindedir, der. Mecdî, “Su Kasidesi”nde su mazmunu ile dünyayı methettiğini söyler. Bu methetme durumunda aşığın, su fişkirtan su fiskiyesi kalbinin gül bahçesindedir, oradan feyizli su fişkirtmaktadır.

SONUÇ

XVI. asırda Fuzûlî gibi büyük bir şair çıkaran klâsik Türk şiiri geleneği, daha sonraki yüzyıllarda da Mecdî gibi pek çok önemli edebî şahsiyet yetiştirmiştir. Eser verme konusunda velûd bu edebi şahsiyetlerin belirli yönlerden incelenmesi ve karşılaştırılması çalışmaları şüphesiz faydalı olacaktır. Mecdî’nin “Su Kasidesi”, Fuzûlî’ye nazîre olduğundan Fuzûlî’nin “Su Kasidesi” ile aynı vezinde, aynı redif ve kafiyede, aynı konu çerçevesinde yazılmıştır. Kasidelerin vezni fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün’dür. Kasidelerin redifi “su”dur. Her iki kasidede de “-âre” zengin kafiyedir. İki kasidenin konusu da Peygamber’e duyulan sevgidir.

Mecdî’nin dil ve üslup özelliklerini şiir örneklerinden hareketle; 1-sade olması, 2-akıcı, ahenkli olması, 3-etkileyici olması, 4-hakikate dayanması, 5-ilmi, ilhami, irfani, akli olması, 6-yeni fikirler üretmesi, 7-çoşkulu olması, 8- ifade güzelliğine sahip olması şeklinde maddeleyen Karataş’ın çalışması (2015: 65-

70) ve yukarıda Fuzûlî'ye nazîre kasidesini incelediğimiz ve karşılaştırdığımız bu çalışma ışığında, Mecdî'nin klâsik şiir geleneğini XX. yüzyılda sürdüren bir şair olduğu sonucuna varılmıştır. Mecdî, XX. asırda aruzla şiir yazan Mehmet Âkif, Yahya Kemal gibi ender şahsiyetlerdendir.

Aşağıdaki tabloda; Mecdî'nin nazîre kasidesinde redifin önünde kafiye yer aldığı ve anlamın odaklaştığı kelimelerden devvâre, gülzâre, çâre, hâre, yâre, pâre, Ahmed-i Muhtâre, nâre, ruhsâre kelimelerini Fuzûlî ile ortak kullandığı görülmektedir.

Su Redifinin Önündeki Kafiye Yer Aldığı Ve Anlamın Odaklaştığı Kelimeler		
Beyitler	Fuzûlî'de	Mecdî'de
1.Beyit	odlâre / çâre	dildâre/ gülzâre
2.Beyit	Devvâre	Pâre
3.Beyit	Divâre	Kuhsâre
4.Beyit	Yâre	Yâre
5.Beyit	Gülezâre	Ruhsâre
6.Beyit	Kâre	Hammâre
7.Beyit	Hâre	Ezhâre
8.Beyit	Bimâre	Eşçâre
9.Beyit	Âre	şeh-vâre
10.Beyit	Huşyâre	Devvâre
11.Beyit	Reftâre	Ebrâre
12.Beyit	Vâre	Hâre
13.Beyit	Yâre	bî-çâre
14.Beyit	Yalvâre	Kerrâr'e
15.Beyit	Kurtâre	revnâk-bâre
16.Beyit	Ahmed-i Muhtâre	cevher-dâre

17.Beyit	Eşrâre	Kâre
18.Beyit	Hâre	Efkâre
19.Beyit	Küffâre	Ebhâre
20.Beyit	Ensâre	İzhâre
21.Beyit	Mâre	Asâre
22.Beyit	Ruhsâre	Ahmed-i Muhtâre
23.Beyit	Avâre	Esrâre
24.Beyit	Pâre	Gülrâre
25.Beyit	Meyhâre	Agyâre
26.Beyit	hem-vâre	Ebrâre
27.Beyit	Seyyâre	gam-hâre
28.Beyit	mi'mâre	mi'mâre
29.Beyit	Nâre	Nâre
30.Beyit	Şehvâre	Hizmetkâre
31.Beyit	Bidâre	Fevvâre
32.Beyit	Didâre	—

Na't olan kasidelerde, Peygamberin doğrudan adının geçtiği veya sıfatlarının geçtiği beyitler yukarıda görüldüğü üzere şunlardır: Fuzûlî'de 16.beyitte Ahmed-i Muhtar ve 26.beyitte Hayre'l-beşer; Mecdî'de 22.beyitte Ahmed-i Muhtar, 23.beyitte Muhammed Mustafa, 29.beyitte Muhammed. Peygamberin mucizelerinden bahsedilen beyitler; Fuzûlî'de 17., 18., 19. 20., 27.beyitlerdir. Mecdî'de ise miraç mucizesine 10.beyitte gönderme yapılmıştır.

Ensâr, eşrâr, ezhâr, eşçâr, ebrâr, esrâr, efkâr, ebhâr gibi Arapça ef'âl vezninden kelimelerin ve devvâr, seyyâr, hammâr, kerrâr, fevvâr, küffâr gibi Arapça fa"âl ve fu"âl veznindeki kelimelerin her iki şair tarafından bolca kullanıldığı tespit edilmiştir.

İncelenen su redifli Peygamber sevgisinin işlendiği na't kasideler, klâsik şiir içerisinde önemli edebi belgelerdir. Mecdî'nin kasidesinin ses, söyleyiş özelliği ve anlam örgüsü bakımından dikkate değer bir nazîre olduğu tespit edilmiştir. Zira kasidede sadece paralel söyleyişler değil farklı kelimeler ve kavramlarla örülmüş, özgün bir anlatım vardır. Mecdî'nin bazı beyitlerde "Hikemi" üslûbu

ve “Sebk-i Hindî” üslûbunu kullandığı görülmektedir. Bazı beyitlerde de hiciv yolunu tercih ettiği tespit edilmiştir.

Nazîrelerin kaynak/model şiirin şairine özenmesi veya en az kaynak/model şiirin şairi kadar iyi şiir yazacağını söylemesi ya da ondan daha iyi şiir yazacağını iddia etmesi üzere yazılan nazîre şiirlerin, bu tip karşılaştırma çalışmaları ile incelenmesinin alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Fuzûlî'nin kasidesine nazîre olan Mecdî'nin kasidesi gibi edebiyat tarihimizde hala dikkatleri çekmeyen, henüz hakkında yeterli çalışmalar yapılmayan pek çok eser olduğu düşünülmektedir. Mecdî gibi henüz tam anlamı ile incelenmemiş şairlerin eserlerini, çeşitli yönlerden inceleyen çalışmalara ağırlık verilmeli, bu yönde alan yazına katkı sağlanmalı, farkındalık yaratılmalıdır.

KAYNAKÇA

AÇIK, Nilgün (1998). *Gayrı Redifli Gazeller (İnceleme-Açıklama-Karşılaştırma)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla; Muğla Üniversitesi.

AÇIK, Nilgün (2010). “Türkçe Eğitiminde Fonetik-Semantik İlişkili Şiir Öğretimi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, S.: 34, ss. 80-97.

AKAR, Metin (1994). *Su Kasidesi Şerhi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ALPARSLAN, Ali (1996). “Gubârî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, ss.167.

BAYAT, Ali Haydar (1992). “Anadolu Tıbbî Folklorunda Göz Hastalıkları”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildiriler Kitabı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, C.: IV, ss. 52.

BAYRAM Yavuz (2004). “Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Bir Uygulama”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, S.: 16, ss.69-93.

ÇALIŞKAN, Âdem (1992). *Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Şerhi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

DAĞLAR, Abdülkadir (2017). “Şair Aşığın Toprakla Hâlleşmesi”, *Türk Dili*, S.: 792, ss.42.

DURMUŞ, İsmail (2006). “Nazîre”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, ss.455.

- GIBB, Elias John Wilkinson (1943). *Osmanlı Şiir Tarihi*, çev: Ali Çavuşoğlu, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1961). *Fuzûlî Divanı*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- GÜNEŞ, Mustafa (2014). *Su Kasidesi Şerhi*, İstanbul: Hoşgörü Yayınları.
- İNAL, İbnülemin Mahmud (2000). *Son Asır Türk Şairleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İZ, Mahir (2013). *Yılların İzi*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- KARAHAN, Abdulkadir (1995). *Fuzûlî, Muhiti Hayatı ve Şahsiyeti*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KARAIŞMAİLOĞLU, Adnan (2002). “Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Açısından Klâsik Türk Edebiyatı ile İran Edebiyatı”, *Bilig*, S.: 23, ss.141-156.
- KARATAŞ, İbrahim (2015). *Balikesirli Abdülaziz Mecdî ve Divanı, (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara; Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı.
- KÖKSAL, Fatih (2006). Nazîre maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, ss.458.
- PALA, İskender (2008). *Su Kasidesi*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- SAMANCI, Metin (2019). *Fuzûlî'nin Anlam Dünyası, Anahtar Kelimeler ve Kavramlar Dünyası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul; Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1999). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- YAZAR, Sadık (2019). “Anlamın Peşinde: Su Kasidesi'nin 24. Beytindeki 'Yaygın Yanlış' Üzerine”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, S.:11, ss.1-24.

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020

ss. 517-538

Makalenin Geliş

Tarihi

12/06/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

02/08/2020

Yayın Tarihi

30/08/2020

ŞABAN KÂMÎ'NİN DİVANINDA ÂYET İKTİBASLARI VE TELMİH ÖRNEKLERİ

Muhammet Felat AKTAN¹

ÖZET

Klasik edebiyatın oluşumunda ve şekillenmesinde dinî içerikli unsurların önemli bir yeri vardır. Yaratıcı tarafından belirlenmiş evrensel hükümleri içeren İslam dini, divan edebiyatının muhtevasını oluşturan öğelerin başında gelmektedir. Dinî unsurlar içerisinde yer alan âyetler birçok divan şairi tarafından tam veya nakıs bir şekilde edebî sanat adı altında kullanılmıştır. Şairler, Kur'ân-ı Kerim'den iktibas ve telmih yoluyla istifade etmiş, hem lafzî hem de anlamsal bağlamda beyitlerde bu ıstılahaya yer vermiştir.

On dokuzuncu yüzyılda teceddüt olarak anlamlandırdığımız bir dönemde yaşayan Şaban Kâmî Efendi, divan sahibi olmanın yanında birçok alanda eserler vermiştir. Bu çalışmamızda şair, hafız, hattat, müderris ve fakih kimliğiyle ön plana çıkan Şaban Kâmî Efendi'nin şiirlerinde Kur'ân-ı Kerim'den ne şekilde yararlandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın giriş bölümünde iktibas ve iktibas çeşitleri tanıtılmış ve ardından Şaban Kâmî hakkında bilgi verilmiştir. Akabinde âyetler, şiirde kullanım şekillerine göre tam ve nâkıs iktibas olmak üzere ele alınmıştır. Daha sonra âyetler; sûre isimlerinin

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D., muhammedf.aktan@dicle.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6052-969X

verilmesi ile oluşan iktibas, lafzî iktibas, mânen iktibas ve telmih yoluyla iktibas şeklinde dört başlıkta incelenmiştir. Yaptığımız incelemeler sonucu Şaban Kâmi'nin daha çok telmih ve nakıs lafzî iktibastan yararlandığı görülmüştür. Âyetlerin ait olduğu sûreler ve âyet numaraları beyitlerin sonunda verilmiş, sonrasında iktibasların Divan'da kullanımını örneklendirilmiştir. Necm sûresinin 9. âyetinin nakıs lafzî iktibas olarak şair tarafından en çok başvurulan âyet olduğu tespit edilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla toplamda 37 sûreden 58 âyetin Divan'da iktibas ve telmih olarak yer aldığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Kâmi, İktibas, Âyet, Nakıs, Telmih

VERSE IN THE DISTRICT OF ŞABAN KAMİ COLLECTIONS AND QUOTATION EXAMPLES

ABSTRACT

Religious elements have an important place in the formation and shaping of classical literature. Islamic religion, which includes universal provisions determined by the creator, is one of the primary elements of divan literature. Verses in religious elements were used by many poets under the name of literary art in full or embroidery. The poets benefited from the Quran through quotation and concession and included this revelation in both the literal and the semantic context.

Mr. Şaban Kami, who lived in a period that we understood as a sense of experience in the nineteenth century, has produced works in many areas besides having a sofa. In this study, we tried to reveal how the Qur'an Mr. Kami used the Qur'an in his poems.

In the introduction part of our study, brief information about the definition, types and poet is given. Subsequently, the verses were handled in terms of completeness and quotation, and then the verses were examined under four subtitles by giving the names of surahs, verbal, mean and praise. As a result of our investigations, it has been observed that Şaban Kami benefited mostly from the indemnity and embroidery. The verses and numbers of the verses are given at the end of the couplets, and the usage of quotations on the couch after the verses is examined. It was determined that the 9th verse of the verse of the Necm was the most used by the poet and he used it as a quotation. As far as we can determine, it was seen that 58 verses out of 37 were included in the divan as quotation and concession.

Keywords: Kami, quote, verse, embroidery, Quotation

GİRİŞ

Divan şiirine kaynaklık etmesi bakımından Kur'ân-ı Kerim'in önemi yadsınamaz bir gerçektir. Yüzyıllar boyunca divan şairleri lafzen, mânâya veya telmih yoluyla âyetlerden istifade etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'den istifade eden divan şairlerinden biri de Şaban Kâmî Efendi'dir.

Hafız bir şair olan Şaban Kâmî, hem sûre isimlerini bizzat kullanarak hem de Kur'ân-ı Kerim'den doğrudan lafzî ve mânâya dayalı iktibaslar yaparak şiirlerinde âyetlerden yararlanmıştı. Şairin Divanı'nda yer verdiği âyet iktibaslarına geçmeden önce şairin edebî kimliği hakkında kısaca bilgi verelim.

H. 1220/M. 1805 tarihinde Diyarbakır'da doğan ve yetişen Şaban Kâmî; şair, hafız, hattat, müderris ve fakih kimliğiyle ön plana çıkan çok yönlü bir âlimdir. *İlk eğitimini devrin tanınmış ilim adamlarından alan Kâmî, tahsil eğitiminden sonra İstanbul'a yerleşir. Akabinde sırasıyla Mısır ve Kerkük'te kalır, ardından Diyarbakır'a döner ve H. 1301(1884) yılında bu şehirde vefat eder* (Bektaş, 2011: 755-756).

Diyarbakır'da yetişen birçok fikir ve sanat erbabının ilk feyizlerini Şaban Kâmî'den aldığı ileri sürülür (Beysanoğlu, 1957: 358). Şairin *Divan*'ın dışında *Redd-i Protestan, Risâletü'l-Asâkiri'l-Mansuriyye, Risâle-i Halli'l-Müşkilât, Usûl-ı Tehânî bi Tuvfikî'r-Rabbânî, Risâle-i Tehniyye ve Risâle-i Tıbbiye, Kasîde-i Kamisiyye, Mevlid-i Nebi ve Medhiye-i Hasan ve Hüseyin* adlı eserleri mevcuttur. Manzum olan eserlerinin büyük çoğunluğunda âyet iktibaslarına yer verdiği görülür. Üzerinde inceleme yapılan *Divan*'ı onun en hacimli yapıtlarındandır.

Şaban Kâmî'nin Divân'ı, mesnevî tarzında yazılmış 49 beyitlik münâcâtla başlar. Onu 133 beyit tutarında kaside şeklinde bir mirâciye takip eder. Daha sonra biri 9, biri 7, üçü 6, ikisi de 5 beyit tutarında yedi adet naat sıralanmıştır. Nâbî'nin meşhur bir şiirini tahminin ardından sırasıyla Hazret-i Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali (iki adet), Hasan-Hüseyin, Abdülkadir Geylânî ve İmâm-ı Azam için medhiyeler kaleme alınmıştır. Devrin padişahlarından II. Mahmud (52 beyit) ve Abdülaziz için (12 ve 32 beyit) olmak üzere üç kaside ve yine Abdülaziz için iki ayrı gazel bulunmaktadır (Mermutlu, 2011: 83). Divân'da mesnevî nazım şekli ile yazılmış bir münacat; 20 kaside, 181 gazel, 12 musammat, 1 murabba, 7 lugaz ve 7 müfred yer almaktadır (Arslan, 2018: 11).

1. İktibas İstilahî Tanımı, Çeşitleri

İktibâs “edebiyatta; mânâyı kuvvetlendirmek, söze güzellik kazandırmak maksadıyla bir şâir veya nâsirin, eserine âyet, hadis ya da bunlardan parçalar almasıdır. Söz içindeki âyet veya hadisin tamamı bir mâna ifade edecek şekilde alınırsa buna *tam iktibas* denir. Mânanın bozulmaması ve tamamen anlaşılması şartıyla artırma, eksilme veya kelimelerin yerlerinin değiştirilmesiyle yapılan iktibas ise nâkıs *iktibastır* (Külekçi, 1999:172). Asıl gayesi sözü güzelleştirme ve anlamı pekiştirme (Saraç, 2006: 274) olan iktibas, ıstilahî mânada edebî bir metinde âyetin veya hadisin tamamının veya bir kısmının alıntılanma hadisesidir. Bedii bir terim olan bu sözcükte, anlamı kuvvetlendirme, lafzı tezhip kompozisyonunda sunma söz konusudur.

Divan edebiyatında özellikle dinî muhtevalı şiirlerde şairler, fikir ve görüşlerini kuvvetlendirmek için klâsik Türk edebiyatının kaynaklarından olan Kur’ân-ı Kerim’den faydalanır, âyetlerden iktibaslar yaparlar (Yeniterzi, 1993: 91). Divan edebiyatının estetik yapısı sayılan belâgat ve edebî sanatların temeli Kur’ân-ı Kerim olup dinî olmayan konularda dahi onun izleri görülür (Mermer, 2009:30). Şairler, insanlara çeşitli şekillerde yol gösteren Kur’ân-ı Kerim âyetlerini, mâna veya söz yoluyla iktibas ederek, şiirlerinde kullanırlar. Çünkü bu âyetler, dinin sağlam ve sarsılmaz kuralları olarak, şairin kendisinin ve içinde yaşadığı hayatın düzenini oluşturur (Erkul, 2017: 97).

Klasik edebiyatta iktibasların kullanımı ve türleri ile ilgili iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Esasen birbirine çok da zıt olmayan bu iki görüşte ufak nüanslar vardır. Bir kısım araştırmacı iktibasları kategorize ederken; âyetlerin aynen alınıp alınmaması, âyetlerin asıl anlamlarının kastedilip-kastedilmemesi, biçim yönünden incelenmesi şeklinde tasnif etmiştir (Keleş, 2016: 28-33; Uzun, 2000: 52-54; Güngör, 2011: 238-246; Ekici, 2018: 627-64; Kuzubaş, 2003:101).

Diğer yaklaşım ise iktibaslardan dört şekilde yararlanılmasından bahsetmektedir. İki yöntem arasındaki tek belirgin fark ikinci ekolde süre isimlerinin şairler tarafından kullanımının ayrı bir iktibas maddesi olarak değerlendirilmesidir. Birinci yöntemi uygulayanlar süre isimlerini lafzî iktibasın alt dalı olarak gösterirken, ikinci yöntemi seçenler süre isimlerini ayrı bir madde olarak değerlendirmiştir. Çalışmalarında bu yaklaşımı kullananlar âyetler ile ilgili alıntıları şu şekilde sınıflandırmışlardır:

1. Kur’ân-ı Kerim âyetlerinin orijinal lâfızlarıyla iktibas edilmesi 2. Âyetlerin meâlen iktibas edilmesi 3. Divan’da süre isimlerinin geçmesi 4. Âyetlere telmihte bulunulması (Çelik, 2001: 132; Erkul, 2017: 97; Mermer, 2009: 30; Nalçacıgil Çopur, 2016: 907-910).

Üzerinde inceleme yapılan bu çalışmada ikinci yöntemden yararlanılmış, Şaban Kâmi Divanı'nda âyet iktibaslarının kullanımı bu tasniften yola çıkılarak tetkik edilmiştir.

2. Şaban Kâmi Divanında Âyet İktibaslarının Kullanımı

Şaban Kâmi'nin Divanı'nda kullandığı âyet iktibaslarına geçmeden önce çalışma ile ilgili şu bilgileri paylaşmak istiyoruz:

Çalışmaya konu olan beyitler, Mustafa Uğurlu Arslan'ın *Diyarbakirli Kâmi ve Divanı* adlı eserinden alınmıştır. Âyetlerin meal ve tefsirleri için kaynak çalışma Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlarının *Kur'an Yolu Tefsiri* adlı kitabından yararlanılmıştır.

Hem telmih hem de lafzî iktibas içeren birçok âyet bir arada bulunmuştur. Bir beyitte hem lafza hem de telmihe dayalı iktibaslar mevcuttur. Bundan dolayı ismi zikredilen beyitlerin sadece bir bölümde ele alındığı görülür. Necm sûresi 9. âyeti toplam beş yerde geçmektedir. Biz de beyitlerde birden fazla alıntılanan âyetlere sadece birer örnek verdik. İktibas edilen âyetler bir özet şeklinde tablo 1 de verilmiştir. Tablo 2 de ise iktibasların orantısal dağılımları grafik olarak sunulmuştur.

Sûre İsmi	Lafzî İktibas	Mâna Yönünden İktibas	Divan'da Sûre İsimlerinin Kullanımı	Telmihe Dayalı	Toplam
Âl-i İmrân		1			1
Ankebût				1	1
A'râf		1		1	2
Bakara	1		1	3	5
Duhâ	1			1	2
Enfâl	1				1
Enbiyâ	1			2	3
Fetih	3			1	4
Hûd	1				1
Hicr	1				1
İbrâhîm	1				1

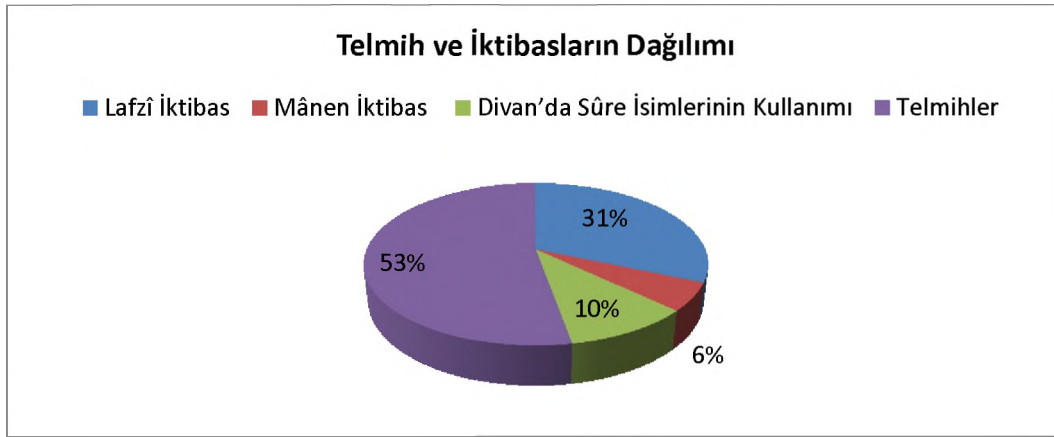
İnsân	1				1
İsrâ	1	1		3	5
Kalem		1	1		2
Kamer	1			2	3
Kadr				1	1
Kevser	1				1
Lokman			1		1
Kehf				1	1
Leyl	1				1
Necm	7		1		8
Neml				8	8
Nisâ			1	1	2
Nûh			1	4	5
Rahmân			1		1
Saff	1				1
Şems					1
Şûrâ	1	1	1	1	4
Tâhâ	1		1		2
Tevbe	2			2	4
Tekvîr	1				1
Yâsîn					1
Yûnus	1			1	1
Yûsuf				13	13
Zâriyât		1			1
Zuhruf	1				1
Zümer	2				2

Divan'da toplam 37 sûreye² atıf yapılmıştır. En sık atıf yapılan sûreler yukarıdaki tablodan da görüleceği gibi Yûsuf sûresi ve Necm sûresidir. Necm

² Bk. Lafzî İktibas yapılan beyitler: (K 1/36), (K 1/1), (K 11/2), (K 2/27), (K 1/30), (K 2/7), (K 1/112), (K 2/2), (K 2/5), (K 8/3) (K 8/5), (K 9/2) (K 9/3), (K 10/4) (Tb 1/1), (K 11/6), K 12/3), (G 17/5), (G 87/4) Mânen İktibaslar: (Th.1/1), (K.6/4) (M.19), (Th 2/4), (M 1/14), Sûre İsimlerinin Kullanıldığı Beyitler : (K 1/30) (K 2/4), (K 2/3), (G 46/5), (G 3/2), (G 99/4), (G 22/3), (G 45/1), (K 1/30), (G 45/1) Telmihler: (K 1/3), (K 1/14), (K 1/17), (K 1/36), (K 1/88), (K 18/2), (K 18/14), (K 19/4), (G 2/1), (G 4/2), (G 6/1), (G 7/4), (G 24/1), (G 29/1), (G 35/3), (G 42/3), (G 44/1), (G 44/6), (G 46/3), (G 52/3), (G 56/9), (G 60/6), (G 68/3), G 85/5), G 87/1), (G 97/3), (G 113/3), (G 115/2), (G 119/2), (G 122/5), (G 129/5), (G 135/2), (G 135/3), (G 139/5), (G 142/6), (G 143/4), (G 148/5), (G 152/3), (G 160/3), (G 161/2), (G 163/3), (G 163/5), (G 166/1), (G 168/1) (MU 1/1) Th 4/1)

sûresinin 9. âyeti (kavseyn-i ev edna) en çok iktibas edilen âyettir. Divan'da 5 kez yer verilen bu âyeti, 3 kez iktibas edilen Fetih sûresinin 1. âyeti (innâ fetahnâ) ile 2 kez iktibas edilen Tevbe sûresinin 40. âyeti (lâ-tahzen innellahe meanâ) takip etmiştir. Divan'da bazı âyetlerin birden fazla yerde kullanıldığı görülmüştür. Aynı âyetin hem lafzî mânada hem de sûre isimlerinin geçtiği beyitlerde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şair Şaban Kâmî Divanı'nda; Âl-i İmrân sûresi/56, Ankebût sûresi/14, Bakara sûresi/102-137, İsrâ sûresi/1, Fetih sûresi/1, Hicr sûresi/95-96, Şûrâ sûresi/1-2-12, Necm sûresi/8-9-10-13-14-15-17, Tâhâ sûresi/1, Yâsîn sûresi/1, Lokmân sûresi/1, Rahmân sûresi/1, Kamer sûresi/50, Duhâ sûresi/2, Enbiyâ sûresi/107, Kevser sûresi/1, Tevbe sûresi/40-60, Leyl sûresi/1, Şems sûresi 1, Enfâl sûresi 64, Yûnus sûresi 1-62, İnsân sûresi/1, Kadir sûresi/2, Saff sûresi/4, Nûn sûresi/1, Tekvir sûresi/19, Yûsuf sûresi/1-22-23-24-31-32-33, A'râf sûresi/8-9-28-143, Hûd sûresi/1, İbrahim sûresi/1, Neml sûresi/22-23-24, Zâriyât sûresi/58, Zuhruf/32, Zümer/9-53 âyetlerinden iktibas ve telmih sanatı yoluyla istifade etmiştir.

Tablo 2 de görüldüğü gibi âyet alıntılarının büyük çoğunluğu telmih ve lafzî iktibaslardan oluşmuştur. 47 beyitte Telmih sanatı, 28 beyitte lafzî iktibastan yararlanılmıştır. Şair, lafzî iktibas akabinde sûre isimlerinin bizzat beyitte geçtiği iktibasları kullanmış ve nihâyetinde bu iktibasları mâna yoluyla yapılan iktibaslar takip etmiştir. Şaban Kâmî'nin şiirlerinde en az mâna yoluyla yapılan iktibaslara yer verdiği tespit edilmiştir.

2.1. Lafzî İktibaslar

Sözün yapısına, söyleyişine sözle ilgili bütün objeleri içine alan bir terim olan lafız, klasik edebiyatta bir iktibas türü olarak karşımıza çıkar. Genel itibariyle lafzî iktibasları kendi içinde bütünlük açısından “nakıs” ve “tam” olmak üzere iki kısma ayırabiliriz. Tam iktibasta âyetlerin bütünü örnek alınırken nakıs iktibasta bir bölümü ya da en az bir sözcüğün alıntılanması söz konusudur.

2.1.1. Nakıs Lafzî İktibas

Nakıs lafzî iktibas, alıntılanmak istenilen âyet veya hadisin sadece bir bölümünün beyitte geçmesidir. Bütünlük açısından değerlendirdiğimizde Şaban Kâmî Divanı'nın büyük çoğunluğu nakıs iktibastan mütevellittir.

Ümîd-i afvına olmuş yakînüm
Zihî lâ-taknatû hable'l-metînüm (K 1/36)

Beyitte geçen “lâ-taknatû” nakıs lafzî iktibas olup Zümer sûresi 53. âyetten alınmıştır. Âyetin tam mânası Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyinize karşılık gelen “lâ-taknatû min rahmatillah”tır. Beyitte “lâ-taknatû” (ümidi kesmeyiniz) ifadesi zahiri anlamda sağlam ip, batını anlamda İslam dinine karşılık gelen hable'l-metîn tamlamasıyla birlikte kullanılmıştır.

Hoşâ ve'l-leyli şevk-efzâ ki Sübhânellezî esrâ
Berât-ı kadr-i tuğrâ vü nişânı müşğ-sâ imlâ (K 1/1)

Yukarıdaki beyitte İslam dini ile ilgili terimler bir arada verilmiştir. Ve'l-leyli, Sübhanellezî esrâ, Berat ve Kadir gecesi beytin öğelerini oluşturmuştur. “Ve'l-leyli” Leyl sûresi 1. âyetinde, “geceye and olsun” mealinde kullanılmıştır. Sübhanellezî esrâ, İsra sûresi 1. âyetinde, “eksiklikten münezzehtir (Allah)” iktibası nakıs bir şekilde beyitte verilmiştir. Âyetin tam meali “Kulunu bir gecede Mescid-i Haram'dan alıp, çevresini bereketli kıldığı mescide (Mescid-i Aksa) götüren Allah, eksikliklerden uzaktır. Bu, ona bir kısım âyetlerimizi göstermek içindir. O (Allah) dinler ve görür.” şeklindedir.

Fedâ-yı fi-sebîlillâh idüp emvâlini oldı
Mübeşşir sırr-ı lâ-havfun 'aleyhimle melek-sîmâ (K 11/2)

Hz. Osman (r.a) için yazılmış olan bu kasidede şair, ikinci mısradaki “lâ-havfun 'aleyhim” (onlara korku yoktur) âyetten nakıs alıntı yaparak lafzî iktibasa başvurur. Yunus sûresi 62. âyette “Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeceklerdir de” ifadesi beyan edilir.

Beytin ikinci mısraında ise Yunus sûresinden yapılan iktibas ile Allah dostlarının asla üzülmeyeceği müjdesi Hz. Osman'a verilmiştir.

Hutût-ı rüyeti *innâ fetahnâ* lutf-ı Rabbânî
Livâ-yı nusreti *innâ kefeynâke* vü bâreknâ (K 2/27)

Bu beyitte *Fetih ve Hicr* sûrelerine iktibas yapılmıştır. Fetih sûresi birinci âyeti ile (Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik) Hicr sûresi 95. âyetinden (Şüphesiz biz, Allah ile beraber başka ilah edinen alaycılara karşı sana yeteriz) iktibas yoluyla yararlanılmıştır. Birinci mısradaki "Hutût-ı rü'yeti" tasavvufi bağlamda Fetih sûresi ile birlikte ele alınmıştır.

Kad-i bâlâsı bir serv leb-i cûyü *müddessirdür*
Mukavves şekl-i ebrûsı yazar *kavseyni ev ednâ* (K 1/30)

Bâlâ-yı kâdi serv leb-i cûyü *müdesir*
Mihrâb-ı dü ebrûları *kavseyni ev ednâ* (K 2/7)

Klasik Türk edebiyatı metinlerinde sıkça geçen "kâb-ı kavseyn" (iki yay kadar), "ev ednâ" (veya daha yakın) anlamlarına gelmektedir (Ekici, 2018: 634). Tasavvufta geçen "kâb-ı kavseyn" vücutta bulunan sıfatların Hak ile birleşmesidir. Bunun üzerinde "ev ednâ" makamı vardır ki Allah'ın zatıyla bir olma anlamına gelir (Baltacı 2011: 95). "Kavseyni ev ednâ" Necm sûresi dokuzuncu âyette geçmektedir. Şair Şaban Kâmî, münacatından sonra nazmettiği miraciyyede geçen bu beyitte dîvân şiirinde oldukça fazla iktibas edilen Necm sûresinin dokuzuncu âyetine yer vermiştir. Hz. Peygamber'in miraca yükseltilirken Allâh ile görüşmesine atfen yapılan bu âyetin, kaynaklarda nüzul sebebi olarak muhtelif bilgiler olsa da dîvân şiirinde miraç hadisesi ile anılmıştır. Hz. Peygamber'in miraçta Allâh'a yakın olmasına telmih olarak şiirlerde kullanılmıştır. Her iki beytin ikinci mısraında âyet ile uyumlu olarak kaşın kavisli bir yay olarak tasvir edilmesiyle tenasüp sanatı uygulanmıştır.

Hoşâ ol âyet-i *lemhu'l-basarda* ma'nî-i ahfâ
İder imdi şeh-i esrâr-ı mi'râcı zihî îmâ (K 1/112)

Kamer sûresi, 50. âyetinde "Emrimiz ancak bir tek emirdir. Göz kırpması gibidir" ifadesi beyan edilir.

Bu beyit miraciyye bölümünde geçmektedir. Miraç hadisesinin Allâh katında çok kolay olduğunun kanıtı olarak Kamer sûresinde geçen “lemhu’l-basar” âyeti delil olarak sunulmuştur. Allâh Teâlâ’nın ol demesiyle olan her şey ancak tek emir ile olmaktadır. Bu oluş da çok kısa bir süre hatta bir göz kırpması kadar bir sürede gerçekleşir. Ancak müşrikler buna inanmamış, yalanlamışlardır. Şair Kâmî ise müşriklerin bu tutumunu Allâh’ın emrinin her şeyden üstün olduğunu Kamer sûresinden bu âyeti iktibas ederek reddediyor. Beyitte *ahfâ*, *esrâr* ve *îmâ* kelimeleri ile tenasüp sanatı yapılmıştır.

Sultân-ı rusûl şem‘-i şeb-ârâ-yı nüh eflâk
Şehbâz-ı denâ tâ‘ir-i evc-i *fe-tedellâ* (K 2/2)

Necm sûresi âyet 8: Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu.

Şaban Kâmî’nin yazmış olduğu na‘t bölümünde geçen bu beyitte şair, Necm sûresinde geçen âyetten nakıs iktibas yapmıştır. Hz. Peygamber’in miraçta Allâh Teâlâ’ya oldukça yakın olmasına telmih yapılarak, Hz. Peygamber methedilmiştir. Resullerin şahı olan Hz. Peygamber, dokuz feleği süsleyen rehber olarak çıkılacak en yüce makama çıkmıştır. Bu makam da miraçta Allah c.c. ile en yakın olma mertebesidir.

‘Anber-şiken-i turraya *ve’l-leyli* kasemdür
Ve’ş-şemsi dahı ruhlarına nüh-felek-ârâ (K 2/5)

Ve’l-leyl Leyl sûresi ilk âyetinden *veş’-şems* ise Şems sûresi ilk âyetinden alınmıştır. Divan şiirinde *veş’-şems* ile *ve’l-leyl* beyitlerde genellikle bir arada bulunur. Bu iki iktibas hem tenasüp hem de tezat sanatlarından yararlanılarak ortaya çıkar. Beyit nat-ı şeriften alındığı için sevgiliden kasıt Hz. Peygamber’dir. Onun saçları “ve’l-leyl’e, (gece) yüzü ise “ve’ş-şems’e (gündüz) benzetilmiştir.

Aşağıdaki iki beyit Şaban Kâmî Divanı’nın Nat-ı Şerif bölümünden alınmıştır. İki beyitte de Hz. Peygamber’e övgü söz konusudur. Birinci beyitteki “erselnâke” Enbiya Sûresi, 107. âyetinde “Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” geçmektedir. İkinci beyitteki “a’taynâke” Kevser Sûresi 1. âyetinde “Şüphesiz biz sana Kevser’i verdik” geçmektedir. Birinci beyitte Hz. Peygamber’in âlemlere rahmet olarak gönderilmesinden ve şefaet etme yetkisinden bahsedilmiştir. İkinci beyitte ise kendini günahkâr olarak gören şair, Hz. Muhammed’e sığınır, onun maneviyatından istimdâd ister.

Cihân ser-tâ-kadem muhtâc-ı lutfundur dü-'âlemde
Çü sensin şâh-ı lâhût-ı şefâ'at mâh-ı *erselnâk* (K 8/3)

Günâhum hadden efzûndur penâh u melce'üm sensin
Ebî ümmî fidâk ey mazhar-ı eltâf-ı *a'taynâk* (K 8/5)

Mazhar-ı feyz-i hıtâbî-i Hudâ *lâ-tahzen*
Künye-i pâki Ebübekr-i hilâfet-pirâ (K 9/2)

Sâniyesneyn-i hafâ izhumâ fi'l-gâri refik
Âyet-i nass-ı şerif ile mu'anven-ârâ (K 9/3)

Tevbe Sûresi, 40. âyette “lâ-tahzen innellahe meanâ” (Üzülme Allah bizimle beraberdir) buyrulmaktadır. Hz. Muhammed, Ebubekir (r.a) ile Medine'ye hicret ederken Mekkeli müşrikler öldürmek için onları takip eder. Hz. Peygamber Sevr dağındaki bir mağaraya gizlenerek müşrikleri şaşırır. Mağarada Hz. Ebubekir'in endişelendiğini gören İslam peygamberi “lâ-tahzen innellahe meanâ” lafzını kullanarak onu cesaretlendirir. Nitekim beyitte de bu iktibas bağlamında kullanım söz konusudur. Akabindeki beyitte geçen iktibas yine Tevbe Sûresi 40. âyetten alıntıdır. *Sâniyesneyn-i izhumâ fi'l-gâri (Hani onlar mağarada bulunuyorlardı)* Hz. Muhammed'in, Ebubekir (r.a) ile mağarada bir süreliğine bekleme hadisesine telmih yapılmıştır.

Hasbukellâh ve meni't-tebe'ake sırr-ı celîl
Vasf-ı dîbâce-i hüsnünde mekârim-zîver (K 10/4)

Enfâl Sûresi, 64. âyetinde “(Ey Peygamber!) Sana ve sana tabi olan mü'minlere Allah yeter.” beyan edilir.

Şair beyitte ilahî sır olarak bu âyeti nakıs iktibas şeklinde kullanır. Özelde Hz. Peygamber'e genel de ise ümmete bir mesaj vardır. Bu âyetle cesaret, tevekkül ve teslimiyet vasıfları kazandırılmak istenmiştir. İkinci mısradaki ise güzelliğin başlangıç mahiyeti iyilik ve cömertliğin ziyneti niteliğinde olmuştur.

Rızık için çekme gamı *nahnu kasemnâyı* gözet
Kula ilâna ne hâcet der-i Mevlâ'yı gözet (Tb 1/1)

Zuhruf sûresi, 32. âyetinde “Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık” beyanı yer alır. *Nahnu kasemnâ* (biz taksim ettik) maddi nimetlerin Allah c.c tarafından

bölüştürüldüğünü, rızık konusunda insanların kaygıya kapılmamasına vurgu yapılmıştır. Şair de bu beyitte rızkın Mevla'dan geldiği, rızık için insanlara minnet eylememeye dikkat çekmektedir. Bir şey isterken sadece O'ndan talep etme gerekliliği, yaratılan varlıkların fani ve çaresiz olduğu dolayısıyla insanlarla sıkıntı ve derdini paylaşmanın boş olduğunu şair bu beyitte dile getirir.

Se-yekfikehumullâh'ın olunca sırrına mahrem
Makâm-ı vâsıl-ı meşhûd olup şâh-ı safâ-bahşâ (K 11/6)

Hem lafzî hem de telmihe dayalı bir iktibas söz konusudur. *Se-yekfikehumullâh* (Onlara karşı Allah sana yeter.) Bakara sûresi, 137. âyetinde geçmektedir. Bu iktibas genel olarak Hz. Osman ile bütünleştirilmiştir. Nitekim beyitte kastedilen onun şahadetidir. Hz. Osman şehit edildiği vakit o sırada Kur'ân-ı Kerîm okuyordu. Şehadete erdiği sırada Bakara sûresini cehr ediyordu. *Hatta kanunun damlaları Bakara 137. âyete sıçramıştı.*³

Zîver-i dibâcesi *hel yestevûn*
Hâce-i ilm-i ledûn bâ-müctebâ (K 12/3)

Zümer sûresi, 9. âyette “De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” (*hel yestevûn*) ibaresi geçmektedir. Yukarıdaki beyit Hz. Ali için yazılan kasideden alınmıştır. Toplum tarafından kıymete binmiş ilim olan gaybî ilimler rivayetlere göre Hz. Ali'ye kadar dayanır. Beyitte de Hz. Ali'nin bu gaybî ilmin hocası olduğu zikredilir.

Saf çekince düşmen-i bed-hâha mansûru'l-livâ
Âyet-i bünyân-ı mersûsı okurlar ezberi (G 17/5)

(Saff sûresi, âyet 4: Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.)

Sultan Mahmud Han için yazılmış kasidede padişah bir ordunun başında gazaya çıkarken tasvir edilmiştir. Kötülük isteyen yani dünyayı fesada uğratmak isteyen düşmanlara karşı ordu komutanı olan padişah “mansûru'l-livâ” sancağını çıkarır ve Saff sûresinden “bünyân-ı mersûs” âyeti İslâm ordusunda hep birlikte okunur. İnanları gaza meydanında yek-vücûd yapan bu âyetin okunması ile ordunun dirâyetinin artması beklenir. Şair bu beyitle,

³ Bk. İbn-i Kesîr, *Tefsîr*, I, 450; İbn-i Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 402.

kasidesini sunduğu Sultan Mahmud Han'ın şecaatini gözler önüne sermeye çalışmıştır. “Saf çek” ile âyetin geçtiği Saf sûresi arasında bir tenasüp oluşturulmuştur. Ayrıca beyitte genel olarak bir savaş tasviri oluşturulmaya çalışılmış ve bunu sağlamak adına da “düşmen”, “masûru'l-livâ”, “âyet-i bünyân-ı mersûs” arasında tenasüp oluşturulmuştur.

2.1.2. Tam Lafzî İktibas

Tam lafzî iktibas, alıntılanmak istenilen âyet veya hadisin tamamının beyitte geçmesidir. Tam iktibasta âyet veya hadisin bütününün metinde yer alması söz konusudur.

Ser-i tâc-ı mefâhir sûre-i hâ mîm ‘ayn sîn kâf
Müzemmil şâhid-i hilat ‘alemdür sûre-i Tâhâ (K 1/30)

Yukarıdaki beyitte Şûrâ sûresinin huruf-ı mukatta olan ilk âyetlerine yer verilmiştir. “Hâ mîm” Şûrâ sûresi 1. âyeti; “ayn sîn kâf” ise aynı sûrenin 2. âyetinde geçmektedir. Âyetlerin bütünü alındığı için beyitte tam lafzî iktibas mevcuttur.

Beyitte Şûrâ sûresi şairin nazarında övülecek ve baş tacı yapılacak sûrelerden biri olarak görülmektedir. Şair ikinci mısırda Tâhâ sûresini, evrenin yaratılışının tanığı olarak müşahede eder.

2.2. Mânaya Dayalı İktibaslar

Mânen iktibas bir âyet veya hadis metninin değil de anlamının kısmen veya tamamen alınarak şiirde kullanılmasıdır (Güngör, 2011: 245). İktibasa dâhil edilmek istenilen cümle veya sözcüklerin anlamlarının alıntılanması olarak tanımlanan bu grupta mâna ön plandadır.

Terâzûya sığışmaz zenb u isyânım kıyâmetde
Huzûrunda o denlü pür-hacilem yâ Resûlallâh (K.6/4)

A'râf sûresi 8. ve 9. âyetlerinde geçen “O gün amellerin tartılması da haktır. Kimlerin sevabı ağır basarsa işte onlar kurtuluşa erenlerdir ama kimlerin sevabı da hafif gelirse kendilerini ziyana sokanlardır.” beyanı şiirde mânen iktibas kullanılmıştır. Şaban Kâmî, kıyamet gününde isyan ve günahlarının teraziye sığmayacağını ifade ederek mezkûr âyetleri iktibas etmiştir.

Sakin terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ'dur bu
Nazargâh-ı İlâhidür makâm-ı Mustafâ'dur bu (Th.1/1)

Şâir Kâmî, Nâbî'nin na'ına yazdığı tahmis'te geçen bu beyitte, A'râf sûresi 28. âyeti mânen iktibas yapmıştır. “Şüphesiz Allâh hayâsızlığı emretmez.” meâlindeki âyeti “sakin terk-i edebden” ibâresi ile beyitte anlamlandırmıştır. Şaire göre edep, Yaratıcı nazarında oldukça ehemmiyete sahiptir ve onun sevgisini kazanmadır. İkinci mısırada edep ve hayâ Hz. Peygamber ile özdeşleştirilmiştir. Kalem sûresi 4. âyetinde Hz. Muhammed için “Şüphesiz sen çok büyük bir ahlak üzeresin” beyanı yer almaktadır. Beyitte, yüce bir ahlak üzerine yaratılan Peygamber'in huzuruna çıkarken edebini terk edilmemesine dikkat çekilmiştir.

O şeb davet olundu nimet-i esrâr-ı Mevlâ'ya
Önünce anberîn-sârâ ki yakdı micmer-i cevzâ (M.19)

Divan'ın Mesnevi bölümünden alınan bu beyitte Kâmî, Mi'râc gecesi Hz. Peygamber'in Mekke-i Mükerrreme'den Mescid-i Aksâ'ya götürülmesini işlemiştir. Şaban Kâmî, mezkûr beyitte İsrâ Sûresi'nin ilk âyetinden mâna yoluyla istifade etmiştir. “Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hz. Peygamber'in bir gecede Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülme hadisesinin anlatıldığı bu âyeti Şaban Kâmî, Hakk'ın bir sırrı ve bir gecede davetçi olarak Hz. Muhammed'e has kıldığını belirtmiştir.

Dil-şikeste âşıkın her kimse ki âhun alur
Şüphesiz itdüklerün bir bir dü-âlemde bulur (Th 2/4)

Âl-i İmrân sûresi 56. âyetinde küfre sapan zalim kişilerin iki dünyada da azap göreceğinden bahsedilmektedir. Beyitte de sevgili, âşığın kalbini kırarak ona zulm etmiştir. İkinci mısırada sevgilinin hem bu dünyada hem de ahirette yaptığı her şeyin hesabının önüne geleceği belirtilir.

İlâhî sensin ol Hallâk u Rezzâk
Kamu hükmünledür taksîm-i erzâk (M 1/14)

Şûrâ sûresi 12. ve Zâriyât sûresi 58. âyetine mâna olarak iktibas yapılmıştır. Şûrâ 12. âyetinde “Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Rızkı dilediğine genişletir (dilediğine) daraltır.” ifadesi yer alır. Zâriyât sûresi 58. âyetinde ise “şüphesiz rızkı veren, kuvvet sahibi olan yalnızca Allah'tır” beyanı buyrulur.

Beyitte hem Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarından olan “Rezzâk” ismi verilmiş hem de ikinci mısradaki rızkın taksiminin onun lütfuyla yapıldığına değinilmiştir.

2.3. Divan'da Sûre İsimlerinin Geçmesi

Hafız bir şair olan Şaban Kâmî, hem sûre isimlerini bizzat kullanarak hem de Kur'ân-ı Kerîm'den doğrudan lafzî iktibaslar yaparak şiirlerinde âyetlerden yararlanmıştı. Divanı'nda; Fetih sûresi, Lokmân sûresi, Rahmân sûresi, Tâhâ sûresi, Yâsîn sûresi, Necm sûresi, Nûn sûresi, Şems sûresi ve Şûrâ sûresinin isimleri zikredilmiştir.

Tâhâ ve Yâsîn sûrelerinde genel itibariyle Hz. Peygamber'e itibar, övgü ve medih vardır. Her iki sûre hurûf-ı mukattaa ile başlar.

Birçok müfessir hurûf-ı mukattaa'nın mânası ve işaret ettiği obje ile ilgili çeşitli tevelliller ileri sürmüştür. Bu görüşler sonucunda tefsir ile uğraşan âlimler arasında mezkûr harflerden dolayı ihtilaf ortaya çıkmıştır. *Mukattaa harflerinin Kur'ân'ın icâzından kaynaklanması, tasavvufî anlamda değerlendirilmesi, Kur'ân'ın anahtarı olması, Ebced yöntemiyle şifreler vermesi, Kur'an'a dikkat çekmek üzere zikredilmesi gibi sebepler müfessirler tarafından ortaya atılmıştır* (Duman ve Altundağ, 1998: 401-408).

Ta ve Ha harfleri, edebi metinlerde Hz. Peygamber'in isimlerinden birisi olarak ele alınmıştır (Güngör, 2011: 245). Birinci beyitte şair Tâhâ sûresinin ismini, evrenin yaratılışının tanığı olarak zikrederken; ikinci beyitte Yâsîn sûresinin Hz. Muhammed'in tuğrasında yazıldığını ileri sürer. Ayrıca “innâ fetahnâ” Fetih sûresinin birinci âyeti olup içerik olarak Hz. Peygamber'e Mekke'nin fethini müjdeliler.

Ser-i tâc-ı mefâhir sûre-i hâ mîm 'ayn sîn kâf
Müzemmil şâhid-i hil'at 'alemdür Sûre-i Tâhâ (K 1/30)

Tuğrâ-i zafer sûre-i Yâsîn yazılmış
Sancâğ-ı livâ nusretidür innâ fetahnâ (K 2/4)

Aşağıdaki beyitte ise şâir, Necm ve Tâhâ sûresini Mirâç gecesinin gerçekleştiğini gösteren kanıtlar olarak açıklar. Necm sûresi 13-18. âyetlerinde Mirâç hadisesiyle ilgili bilgiler yer alır. Hz. Peygamber'in göğe yükselerek Allah'ın huzuruna kabul edilme hadisesi bu sûrede tavih edilir.

Mirâc-ı şebûn vâsîfina bir nûsha-i kâtı
Sûre-i Ve'n-Necm ile sûre-i Tâhâ (K 2/3)

Aşağıdaki beyitlerde Lokmân sûresi, Nûn (Kalem) sûresi ve Şems sûresinin isimleri tasavvufî bağlam içerisinde anılmaktadır. Şairin de isminin geçtiği mahlas beytinde tasavvufî önder, Lokmân sûresinden de istifade ederek aşka lütfedenlere devalar sunmaktadır. İkinci beyitte sûre-i Nûn kaşa benzetilmiş, Nûn sûresi, kaş, nur-ı mübîn ve cemal kelimeleri arasındaki bağlantıdan dolayı tenasüb sanatı oluşmuştur. Tasavvufta insanın yüzü ilahî tecellinin bir yansıması olarak değerlendirilir. Beyitte şair sevgilinin yüzünü “nûn” harfine teşbih etmiş, kaşlarını ise onun üzerinde yazılmış besmele olarak tasavvur etmiştir. Böylece ilahî âyetler sevgilinin yüzünde bir güzellik unsuru olarak vuku’ bulmuştur. Son beyitte ise sevgilinin siyah saçları geceye; onun güzelliği ise güneşe benzetilmiştir. Şair bu iki unsuru Kur’ân-ı Kerim’den iktibas ettiği kelimelerle (leyl ve şems) ifade etmiştir. Ve'l-leyl ile ve'-ş-şems terimleri aynı zamanda tezat sanatına örnek teşkil eder.

Dâ'î 'aşka lutf ile eyler devâ' ol Kâmiyâ
Gâh şifâ âyetlerin gâh sûre-i Lokmân yazar (G 46/5)

Sûre-i Nûn üstüne kaşun yazılmış besmele
Âyet-i nûr-ı mübîn itmiş cemâl olmuş sana (G 3/2)

Perçemün ve'l-leyl hüsnün sûre-i ve'-ş-şems okur
Matla-ı feyz-i sabâhat sîne-i çâkûn senün (G 99/4)

Kâmî, aşağıdaki beyitte marifet mektebinde sesi güzel birinin Rahmân Sûresi'ni okuduğunu ifade etmektedir. Tatlı bir sesi olan bu kişinin Rahmân sûresini güzel okuduğu şair tarafından vurgulanır.

Mekteb-i 'irfânda gördüm bir güzel Kur'ân okur
Hoş-edâ şirin-sadâ sûre-i Rahmân okur (G 45/1)

3. Âyetlere Telmihte Bulunulması

Mânaya dayalı iktibaslar ile aralarında yoğun benzerlik bulunan telmih, *terim olarak temsil yolu ile ifade içinde bilinen bir olaya, hikâyeye, inanışlara, âyet ve hadislere işaret etme sanatı olarak tanımlanmaktadır* (Küleççi, 2003: 170). Telmihin meali iktibastan ayrılan en önemli özelliği beyit içerisinde olayı

hatırlatan işaretin olmasıdır. Telmihte terim veya kavramın en az bir sözcük olarak beyitte geçmesi gerekir. Mânen iktibasta ise doğrudan ziyade dolaylı bir çağrışım söz konusudur.

Herhangi bir ibarenin iktibas kabul edilmesi için alıntının en az bir terkip olması gerekmektedir (Nalçacıgil Çopur, 2019: 170). Aksine tamlama olmadığı takdirde örnek teşkil edilecek sözcük telmih kapsamına girer.

Tûr-ı 'aşkunda tecellî nûr-ı rehberdür bana
Mûsi-i 'aşkem velî vuslat müyesserdür bana (G 2/1)

Beyit A'râf sûresi 143. âyete işaret etmektedir. (*Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabb'i onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabb'i, "Sen beni asla göremezsın. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin" buyurdu. Rabb, o dağa tecelli edince onu paramparça etti*) âyeti telmih aracılığıyla alıntılanmıştır.

Tecellî Kur'ân'da hem sözlük hem terim anlamında kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de gündüzün ortaya çıkması (el-Leyl 92/2) ve Hz. Mûsâ'nın Rabb'i görmek isteyince Rabb'in dağa zuhur etmesi (el-A'râf 7/143) tecellî ile ifade edilmiştir (Ceyhan, 2011: 243). Divan şiirinde Hz. Mûsâ, Tur dağı ile birlikte zikredilmektedir. Tur, Hz. Musa'nın Allah c.c. ile kelam ettiği ve Yaratıcı'nın nurunun tecelli ettiği dağın adıdır. Yüklenilen bu vasıftan dolayı sıradan değil de kutsal bir yer olarak anılır. Sevgilinin bulunduğu yer de âşıklar için çok kutsaldır. Şair, şahsını aşkın Mûsâ'sı, Tur dağı ise aşkın tecellilerinin yansıdığı dağ olarak tasavvur etmektedir.

Ne şeb kim gıpta-hârıdur leyâlî vü hezâr eyyâm
Berât u Leyle-i Kadrin idipdür kadrini i'lâ (K 1/14)

Kadr sûresi ilk âyetinde "Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik" (Kadr /1) meali yer alır. Beyitte ise bu geceye atıf yapılarak telmihte bulunulmuştur. Mezkûr beyitte Kadir gecesinin önemine değinilmiş, o geceye birçok gün ve gecenin imrendiği dile getirilmiştir.

Yûsuf'un vasfın bilüp hüsnün görenler didiler
Sun'-ı kudretle bulunmuş sanki bir elma iki (G 163/3)

Yûsuf sûresi 31. âyetinde (Kadın, bunların dedikodularını işitince haber gönderip onları çağırdı. Ziyafet düzenleyip onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı. Her birine birer de bıçak verdi ve Yûsuf'a, "Çık karşılarna" dedi. Kadınlar Yûsuf'u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler.

“Haşa! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir ”dediler) Yûsuf ile Züleyha kıssası geçmektedir.

Mısır kadınları, Züleyha'nın Hazreti Yûsuf'a olan ilgisini ayıplar ve etrafta mezkûr vakayı çekiştirirler. Bunun üzerine Züleyha onları saraya davet edip her birinin eline bıçak ve elma verir. Akabinde Hz. Yûsuf içeri girince onun güzelliği karşısında elindeki bıçakla elma yerine ellerini keserler. Beyitte de bu olaya atıf yapılmıştır. O kadınlar, Yûsuf'un cemalini, bir sanat eserine benzetmiştir.

Süleymân'um uçurma Hüdhüd-i gönlüm rikâbından
Gelen vefd-i muhabbet Belkıs-ı mülk-i Sebâdandır (G 56/9)

Neml 22. âyetinde, “Çok geçmeden Hüdhüd gelip Süleyman'a: Senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sana Sebe'den doğru bir haber getirdim” beyanı geçer. Kur'ân-ı Kerim'de kıssa şu şekilde geçer: Hz. Süleyman “Hüdhüd”ün getirdiği bilgiler üzerine, Sebe şehrinin melikesi Belkıs'a Hüdhüd vasıtasıyla bir mektup gönderir ve onları hak dine davet eder ve nihâyetinde tevhid dinini Belkıs'a kabul ettirir. Yukarıdaki beyitte tenasüp ve telmih sanatlarından yararlanılarak Süleyman, Hüdhüd ve Belkıs gibi karakterler birlikte anılmıştır. Kâmi, gönlünü Hüdhüd'e benzetmiş; kendisiyle Hz. Süleyman, sevgili ile Belkıs arasında bağ kurmuştur.

Makâm-ı vâsıl-ı tayr-i hümâ oldı şerâfetle
O sidre müntehâdur menzil-i Cibrîl'e âmennâ (K 1/88)

Divan'ın “Nat” bölümünden alınan beyitte telmih sanatı söz konusudur. Tekvir sûresi 19. ve Necm sûresi 14. âyeti beyitte alıntılanmıştır.

Sidre, Hz. Peygamber'in Allah'ın huzuruna varmadan önce cennetü'l-me'vâda Cebrâil'i yanında bıraktığı mübarek bir ağaçtır. (Uzun, 2009: 152). Bu anlamda şiirde de Cebrâil (a.s.)'in menzili olarak ifade edilmiştir. İkinci mısırda şâir sidretü'l-müntehâ ifadesini vezin gereği tahfif yaparak sidre müntehâ olarak kullanmıştır. Şâire göre bu makam, Hümâ kuşunun vuslata erme makamıdır. Efsanevî bir kuş olan Hümâ'nın vuslata ermesi, hakikatte Hz. Peygamber'in mirâc günü Allah Teâlâ ile buluşmasına telmihtir.

Gark-ı eşk-i hasretem cânâ hayâtı neylerem
İstemek beyhüdedür tûfân-ı gamda 'ömr-i Nûh (G 35/3)

Ankebût sûresinin 14. âyetinde “Andolsun, biz, Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı”

beyanı yer alır. Âyette Nuh'un ömrünün uzunluğu zikredilmiştir. Ankebût sûresi 14. âyetinin yanında Tufân-ı gam tamlamasıyla Enbiyâ sûresi 76. âyetine de telmih yapılmıştır. Beyitte Nuh Peygamber'in ömrünün uzunluğuna değinilmektedir. Sevgilinin hasreti şaire o kadar ıstırap vermiş ki şair bu bekleme süresinin uzunluğuna dikkat çekmektedir. İçinde bulunduğu fecaatte, Nuh'un ömrünü temenni etmek şairin acısını daha çok arttıracaktır.

Zemînün fahri 'arş üzre sebep bu ravza hâkidür

Ki *cennât-ı 'adn* dirler Resûlün kabr-i pâkidür (Th 4/1)

Adn cenneti İslam terminolojisinde sıkça kullanılan bir tamlama olup cennetin en güzel yerlerinden biri anlamına gelmektedir. Adn cenneti Kur'ân-ı Kerîm'de on bir âyette geçmektedir. İbnü'l-Arabî'ye göre adn, cennetin en yüksek mevkilerinden ibarettir ve çeşitli dereceleri vardır. En yüksekinde Hz. Peygamber'e ait olan vesile makamı vardır. Müfessirlerin büyük çoğunluğu, Adn'ın, Kur'ân ve Sünnet'te özel isim olarak kullanılmasını ve adn cennetlerinin belli zümrelere ayrılmış olduğunun ifade edilmesini dikkate alarak, cennetin en yüksek mevkiini teşkil eder (Yavuz, 1998: 390). Beyitte de Adn, Hz. Peygamber ile birlikte zikredilmiş, telmih yoluyla iktibas yapılmıştır.

Sâhir-i çeşm-i füsûn-sâzına beste Hârût

Düşdü çâh-ı zülfüne dâm-ı hatından Mârût (G 29/1)

Yukarıdaki beyitte geçen Hârût ve Mârût kıssası Bakara sûresi 102. âyetinden alınmıştır. Âyette, "Onlar, Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine uydular. Gerçek şu ki Süleyman kâfir olmadı, fakat şeytanlar kâfir oldular; çünkü insanlara sihri, Bâbil'de iki meleğe, Hârût'la Mârût'a indirileni öğretiyorlardı. Hâlbuki bu iki melek, -Biz ancak imtihan vasıtasıyız; sakın küfre sapma!- demedikçe hiç kimseye bilgi vermezlerdi. Fakat onlar bu iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa Allah'ın izni olmadıkça onunla hiç kimseye zarar veremezlerdi. Yine de kendilerine fayda sağlayanı değil zarar vereni öğreniyorlardı. And olsun onlar, bunu (sihir) satın alan kimsenin ahiretten nasibi olmadığını çok iyi biliyorlardı. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür, bir bilselerdi" beyanı geçmektedir. Sihir öğretme ve öğrenmenin sakıncalarının vurgulandığı bu âyette müminlere bir uyarı söz konusudur. Şair, telmih sanatından yararlanarak bu kıssaya hatırlatma yapmıştır.

Hârut-Mârut şairlere değişik ilhamlar vermiş, bu hadiseden mülhem değişik ve orijinal tablolar oluşturulmuştur. Hârut- Mârut ikilisinin sihir öğreticisi olmaları

ve öğrettikleri sihrin son derece tesirli olması, sevgili-âşık ilişkisinde, önemli yansımalar bulmuş; şairlere göre sevgilinin tematiğinde, sevgilinin gözleri ve gamzesi sihir talim etmekte Hârut ve Mârut'un çok çok üstündedir. Sevgilinin gözleri ve gamzesi sihir talim edici olunca, çene çukuru da (Çâh-ı zenehdân) Hârut Mârut'un asılı olduğu kuyu olmuştur. Bu kuyuda âşık asılıdır. Yine sevgilinin saçları da bu kuyuya âşığı asan bağlar olarak tavsif edilir (Tökel, 2000: 359). Nitekim beyitte de bu bağlamda kullanım söz konusudur. Ayrıca sahîr, fûsun-sâz kelimeleri ile tenâsüp sanatından yararlanılmıştır.

Divan şiirinde Hz. Yûsuf genellikle Züleyhâ ile birlikte zikredilmektedir. Birçok divanda bu iki isim çeşitli teşbih ve telmihlerle bir arada anılmaktadır. Şaban Kâmî ise Divanı'nda Hz. Yûsuf ile ilgili muhtevayı; onun güzelliği, Züleyhâ ile bütünleştirilmesi, Kenan ve Mısır gibi objeler ile birlikte yer verir. Ayrıca genel olarak Hz. Yûsuf'un kıssasının anlatıldığı Yûsuf sûresi şairin Divanı'nda telmih yoluyla en çok alıntılanan sûre olmuştur.

Aşağıdaki beyitte Şaban Kâmî, kendisini akıl ve şuur bakımından ismet duygusuna sahip Hz. Yûsuf'a benzetmekte ancak onun gibi kendisinin de sevgiliden kurtulamadığını dile getirmektedir.

Yûsuf-ı 'akl u şu'ürum 'ismet-ârâdur velî
Olmadı dâmen-keş-i dest-i Züleyhâ'dan halâs (G 87/4)

SONUÇ

İfadeye güzellik katmak ve anlamı güçlendirmek amacıyla edebî bir sanat olarak başvurulan iktibas, birçok divan şairi tarafından kullanılmıştır. Edebi sanat içerisinde değerlendirdiğimiz bu iktibaslar arasında şairler tarafından en çok başvurulanı âyet iktibasları olmuştur.

Hem telmih hem de lafzî iktibasları içeren birçok âyet Kâmî'nin Divanı'nda bir arada bulunmuştur. Şair, en çok lafzî iktibasa yer vermiş, lafzî iktibasların da büyük çoğunluğu nakıs iktibaslardan oluşmuştur. Şaban Kâmî telmihe dayalı alıntılarda en çok Yûsuf sûresinden yararlanmışır. Mânaya dayalı alıntılar şairin en az başvurduğu iktibas çeşididir. Şairin kasidelerinde lafzî iktibaslar ağırlıkta iken gazellerinde telmih sanatı ön plana çıkar.

Şaban Kâmî'nin Divanı'na sûre perspektifinden bakıldığında Necm sûresinin en çok iktibas edilen sûre olduğu görülür. İncelenen Divan'da toplamda 37 sûreden 58 âyet lafzen, mânen sûre ve telmih yoluyla iktibas edilmiştir. Divan'da bazı âyetlerin birden fazla yerde kullanıldığı görülmüştür. Aynı âyetin

hem lafzî mânada hem de sûre isimlerinin geçtiği beyitlerde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şair Şaban Kâmî Divanı'nda; Âl-i İmrân sûresi/56, Ankebût sûresi/14, Bakara sûresi/102-137, İsrâ sûresi/1, Fetih sûresi/1, Hicr sûresi/95-96, Şûrâ sûresi/1-2-12, Necm sûresi/8-9-10-13-14-15-17, Tâhâ sûresi/1, Yâsîn sûresi/1, Lokmân sûresi/1, Rahmân sûresi/1, Kamer sûresi/50, Duhâ sûresi/2, Enbiyâ sûresi/107, Kevser sûresi/1, Tevbe sûresi/40-60, Leyl sûresi/1, Şems sûresi 1, Enfâl sûresi 64, Yûnus sûresi 1-62, İnsân sûresi/1, Kadir sûresi/2, Saff sûresi/4, Nûn sûresi/1, Tekvir sûresi/19, Yûsuf sûresi/1-22- 23-24- 31- 32- 33, A'râf sûresi/8-9-28-143, Hûd sûresi/1, İbrahim sûresi/1, Neml sûresi/22-23-24, Zâriyât sûresi/58, Zuhruf/32, Zümer/9-53 âyetlerinden iktibas ve telmih sanatı yoluyla istifade etmiştir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Mustafa Uğurlu (2018). *Diyarbakırlı Şaban Kamî Efendi ve Divanı*, İstanbul: DBY Yayınları.
- BEKTAŞ, Ekrem (2011). "Diyarbakırlı Kâmî ve Mevlid'i", *Turkish Studies*, Volume 6/1: p.p 755-835.
- BEYSANOĞLU, Şevket (1957). *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları Cilt 2*. Diyarbakır: DTD Neşriyatı.
- CEYHAN, Semih (2011). *Tecelli, DİA, C.40 s.s. 243-245*.
- ÇELİK, Nilüfer (2001). "Fuzuli'nin Türkçe Divanında Geçen Âyetler ve Yorumları", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, s.s. 132-148.
- DUMAN, Zeki; ALTUNDAĞ, Mustafa (1998). "Hurûf-ı Mukataa", *İslam Ansiklopedisi*, C.18, s.401-408.
- EKİCİ, Hasan (2018). "Hasan Hilmî Edirnevî Divanı ve Divanı'nda Âyet İktibasları", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 35, s.s. 621-644.
- ERKUL, Rasih (2017). "Birri Mehmed Dede Divanı'nda Âyetlerden İktibâslar", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 3, s.s. 97-104.
- GÜNGÖR, Zülfikar (2011). "Gülzâr-ı Ma'nevî'de Âyet İktibasları Üzerine Değerlendirmeler", *İbrahim Tennuri Sempozyumu Kayseri*, s.s. 238-247.

- KELEŞ, Reyhan (2016). *Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- KARAMAN, Hayrettin; ÇAĞIRICI Mustafa; DÖNMEZ İbrahim; GÜMÜŞ, Sadrettin (2003). Kur'ân Yolu Tefsiri DİA, C.1, s.s. 166-174.
- KOCABAŞ, Savaş (2015). İbn Kesir Tefsiri Tercümesi C.1, İstanbul: Polen Yayınları.
- KUZUBAŞ, Muhammet (2003). "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur'ân", *Diyanet İlmî Dergi, Yaz*, s.s. 101-116.
- KÜLEKÇİ, Numan (1999). *Edebî Sanatlar*, II. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MERMER, Ahmet (2009). *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları,
- MERMUTLU, Sait (2011). "Muhammed Şaban Kâmî-i Âmidî'nin Eserleri", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 6, s.s. 75-89.
- NALÇACIGİL ÇOPUR, Emel (2016). *16. Yüzyıl Mesnevilerinde Âyet ve Hadis İktibasları*, Doktora Tezi Selçuk Üniversitesi, Konya.
- NALÇACIGİL ÇOPUR, Emel (2019). "İktibas Sanatı ve Mazmûn", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, 5/10, s.s. 165-179.
- TÖKEL, Dursun Ali (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları
- SARAÇ, M.Yekta (2006). *İktibas Klâsik Edebiyat Bilgisi- Belâgat*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.
- UZUN, Mustafa İsmet (2000). "İktibas" DİA, C.22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- UZUN, Mustafa İsmet (2009). "Sidretü'l-Müntehâ" DİA, C.37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- YAVUZ, Yûsuf Şevki (1998). "Adn" DİA, C.1 s.s 390-39.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi (2014). *Kuran-ı Kerim ve Meali*, Konya: Haktan Yayınevi.
- YENİTERZİ, Emine (1993). *Divan Şiirinde Na't*. Ankara: TDV Yayınları.
- YILMAZ, Mehmet (1992). *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, İstanbul: Enderun Yayınevi.

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020

ss. 539-559

Makalenin Geliş

Tarihi

30/07/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

19/08/2020

Yayın Tarihi

30/08/2020

DİVAN ŞİİRİNİN KORUYUCU SAVAŞ ALETLERİ: KALKAN- MİĞFER-ZIRH

Emel NALÇACIĞIL ÇOPUR¹

ÖZET

Klasik Türk şiiri ilmi olmasının yanında okuyucusuna sosyal hayatın tüm kesitlerinden de bilgi veren manzumelerden müteşekkildir. Sosyal hayattan dem vuran manzumelerden biri de savaş başlığı altında şüphesiz savaş aletleridir. Savaş aletleri, muhtevastaki malzeme, yapısal özellikleri, kullanımları doğrultusunda klasik Türk edebiyatında çok çeşitli teşbih ve diğer edebî sanatları ihtiva eden manzumelerin oluşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla savaş aletlerinin incelenmesi; klasik Türk edebiyatının hayal dünyasının ve derin mana gücünün bilinmesi açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple makalede Osmanlı Devleti'nde kullanılan klasik Türk edebiyatı divanlarında zikredilen vücudu ve başı koruyan üç savaş aleti; kalkan, miğfer ve zırh ele alınmıştır. Makale farklı yüzyıllara ait yirmi divan taramasından oluşmaktadır. Çalışma neticesinde diğer savaş aletlerinde olduğu gibi kalkan, miğfer ve zırhın da kaside nazım şeklinde yazılmış şiirlerde şairin memduhunu övme vesile olduğu; gazelerde ise sevgiliye ait güzellik unsurlarına teşbih edildiği gözlemlenmiştir. Yapılan çalışma ile bu üç savaş aleti divan şiirinin hayal dünyasında âşğın sinesinde sevgilinin yüzü ve gözü gibi değişik benzetmelerle müşebbeh unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda makale divan tertibinde olduğu gibi öncelikle kasidelerde kalkan, miğfer ve zırh aracılığıyla methedilen devlet büyüklerinin zikredildiği manzumelerin incelenmesinin ardından gazel nazım şeklinde kaleme alınan

¹Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi ABD., emel_copur@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0003-3395-1286

metinlerde sevgilinin güzelliğine teşbih edilen bu üç koruyucu savaş aletinin ele alınıp yorumlanmasından oluşmaktadır. Makale ile alan çalışmalarına katkı sağlanacağı ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, divan şiiri, kalkan, miğfer, zırh.

PROTECTIVE BATTLE EQUIPMENT IN OTTOMAN POETRY: SHIELD-HELMET-ARMOR

ABSTRACT

In addition to being scholarly of classical Turkish poetry, it is composed of poetry that informs its reader about all domains of social life. One of the poetries informing about social life is undoubtedly related to weapons under the heading of battle. In line with its content, structural features, and uses, weapons ensured the generation of verses in classical Turkish literature, which included a wide range of similes and other literary arts. Therefore, the examination of weapons is deemed to be very important in terms of knowing the imagination and deep meaning lying under classical Turkish literature. For this reason, three battle equipment were discussed in the article: shield, helmet, and armor. These were used to protect the body and head, be used during the Ottoman Empire, and be touched in Ottoman poetry (divan) in the classical Turkish literature. The study was conducted scanning twenty divans from different centuries. As a result of the study, it was found out that, as in other weapons, shield, helmet, and armor were used by the poet to praise specific commendable persons, and it was smiled to the beauty elements of the lover in odes. The equipment appears as complementary elements with different metaphors, such as bosom, face, eye, and eyelash of the lover, in divans. The article primarily consists of examining the qasida where statemen, who were praised by the shields, helmets, and armors, were uttered and discussing and interpretation of the three equipment, which were smiled to the beauty of the lover, in the texts written in the form of the ode. The article is expected to contribute to field studies.

Keywords: Classical Turkish literature, Ottoman poetry, shield, helmet, armor.

GİRİŞ

Altı asır boyunca cihân hâkimiyeti kuran Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu Klasik Türk Edebiyatı ilmî menşeli manzumelerden oluşur. Bunun yanında dünya edebiyatlarında olduğu gibi klasik Türk şiiri de bünyesinde sosyal hayatın tüm unsurlarını barındıran oldukça geniş konu yelpazesine sahiptir. Klasik Türk edebiyatında sosyal hayatın unsurlarının hayal dünyası ile kurgulandığı önemli konulardan biri de şüphesiz savaş alt başlığında savaş aletleridir. Nitekim gerek köklü bir mazi üzerine inşa edilmiş olmasından

gerek Osmanlı Devleti'nin gazâlara vermiş olduğu önemden dolayı klasik Türk edebiyatında savaş aletleri oldukça önemlidir.

Klasik Türk Edebiyatında çeşitli teşbihlerle ifade edilen savaş aletleri önemli olmasına rağmen bu konuda belli bir divan üzerinden (Sarıkaya, 2017: 121-146) ve birkaç alete dair yapılan (Nalçacıgil Çopur, 2020: 58-81) araştırmalar dışında çalışma yapılmamıştır.

Sosyal hayatın unsurlarını da ihtiva eden klasik Türk edebiyatı divan şiiri üzerine yapılan araştırmalara göre Osmanlı Devleti'nde kullanılan savaş aletlerinin sayısı oldukça fazladır (Levend, 1984: 355). Bu sebeple Osmanlı savaşlarında kullanılan silahlar üzerine gerçekleştirilen son araştırmada ok, yay gibi savaş aletleri atıcı; mızrak, harbe delici; balta, hançer, kılıç kesici silahlardan olup kalkan, miğfer ve zırh ise savunma silahları grubundan kabul edilerek bir tasnif yapılmıştır (Eralp, 1993: 50-77).

Kelimelerin temel manalarının ötesinde mecazî kullanımlarının tercih edildiği (Akün, 1994: 9/420) klasik Türk edebiyatı remizli ifadelerden müteşekkildir. Remizli anlatımlar ise benzer özellikteki nesne veya varlıkların bir arada bulunmasına sebep olduğu için teşbih sanatının yapılmasını sağlar. Bu doğrultuda pek çok nesne veya varlıklarda olduğu gibi savaş aletleri de klasik Türk şiirinde genellikle teşbih sanatı ile ifade edilir.

Dünya edebiyatları içinde en uzun soluklu olan klasik Türk edebiyatında aşk ve aşkın tamamlayıcısı sevgili müstesna konumdadır. Özellikle divan şairleri sevgilinin güzelliğini anlatmak amacıyla çeşitli nesne veya varlıklardan faydalanmışlardır. Sevgilinin güzelliği karşısında faydalandıkları nesne veya varlıkları metinlerde müşebbehün bih unsuru olarak kullanmışlardır. Böylece şiirlerde anlatılan hayattan kesitler sunan manzumeler gibi görünürken aslında asıl anlatılmak istenen sevgilinin güzelliği ve güzelliğine dair hususlardır. Sevgiliye dair orijinal teşbih ile karşımıza çıkan savaş aletlerinden bazıları da yukarıda mezkûr sınıflandırma neticesinde gruplandırılan savunma silahlarından kalkan, miğfer ve zırh'tır. Bu savaş aletlerinden "kalkan", dairevî şeklinden dolayı sevgilinin yüzüne, gözüne teşbih edilmesinin yanında eski telakkide dokuz kat feleğe ve âşığın sinesine de benzetilen olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelenen diğer savunma silahlarından miğfer ve zırh ise sevgilinin cefası karşısında âşığın sinesini siper etmesine teşbih edilmiştir.

Klasik Türk Edebiyatı bünyesinde kaleme alınan divan şiirinin daha fazla anlaşılması adına divanlarda zikredilen koruyucu savaş aletlerinden kalkan, miğfer ve zırh'ın ele alındığı bu çalışma yirmi divan incelenmesinden oluşmaktadır. Bu eserler yüzyıllara göre Hoca Dehhânî (ö. 1301), Yunus Emre (ö. 1320), Necatî Bey (ö. 1509), Bahârî (ö. 1551), Fuzûlî (ö.1556), Zâ'îfî (ö.1557), Muhibbî (ö.1566), Ubeydî (ö.1573), Yahyâ Bey (ö.1582), Kalkandelenli

Mu'îdî (ö.1585), Şemseddîn-i Sivâsî (ö.1597), Filibeli Vecdî (ö.1599), Bâkî (ö.1600), Nefî (ö. 1635), Emetullâh Sıdkî Hanım (ö.1703), Nedîm (ö.1730), Şeyh Galîb (ö. 1799), Sünbülzâde Vehbî (ö.1809), Cesârî (ö. 1829) ve Osman Şems Efendi (ö.1893) divanlarıdır.

Makale kalkan, miğfer ve zırh olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. İncelenen savunma aletleri alfabetik sırayla ele alınmış olup divan tertibindeki gibi kasidelerin ardından gazel nazım şeklinde yazılmış şiirler kaynak gösterilerek yorumlanmıştır. Yazıda faydalanan ayet ve mealleri Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları'na aittir.

Kalkan

Türkler için oldukça eski bir savunma aleti olan kalkanın ilk örneğine MÖ. V-I. yüzyıllara ait Pazırık kurganlarında rastlanmıştır. Bu kurganlardan ağaç çubuklarının yan yana getirilip çit şeklinde iplerle bağlanması neticesinde kalkan yapıldığını öğreniyoruz. Osmanlı Devleti'nde de hafif ve sağlam olmasından dolayı incir, söğüt dalları kalkan yapımında kullanılmıştır. Kalkan bükülerek dayanıklı sicimlerle bağlanan dalların göbek kısımlarına bağlayıcı vazifesi de bulunan demir ve bakır yuvarlak bir levhanın raptedilmesiyle oluşur. İçleri deri veya çuhayla kaplanan kalkanlar oldukça hafif olup bunların örülmesinde kullanılan sicimler sağlamlığı artırırken ortasındaki metal de savaşçıyı gelebilecek darbelerden koruma işlevi görmüştür. Türk kalkanları çelik, demir, bakır, hayvan derisi, hasır, kamış ve ağaç kabuğu gibi maddelerden yapılmıştır. Türkler XVIII. yüzyılın sonuna kadar hafif olması sebebiyle çelik kalkanları tercih etmişlerdir. (Çoruhlu, 2001: 24/261).

Askerin kılıç, ok, gürz, mızrak, kargı saldırılarına karşı kendisini korumak için sol koluna taktığı kalkan yuvarlak şekliyle klasik Türk şiirinde savaş anlatan manzumelerde de diğer savaşa ait unsurların yanında çeşitli teşbihlerle karşımıza çıkmaktadır. Savaşa ait unsurların biri de eski telakkide yıldız ilmi içinde önemli yeri olan Mirrih/Mars gezegenidir. Yunan mitolojisinde de savaş tanrısı olarak bilinen Mirrih/Merih, son derece ateşli ve kurudur. Gökteki yedi yıldızın sultanı olan Güneş'in başkomutanı görevinde olduğu algısından hareketle Mirrih şiirlerde elinde kılıç ve hançerle tasvir edilir (Pala, 2004: 323).

Kanunî Sultan Süleyman önderliğinde Zigetvar seferine katılan Yahya Bey, bu sefere katılan mücahitleri ellerinde parlak kılıçları, kollarında dünyaya benzeyen kalkanları ile gökyüzündeki Mars yıldızına benzetir. Tığ, kalkan ile tenâsüb; beytin birinci mısraında geçen mücâhid, Mirrih ibareleriyle de leff ü neşr sanatını gerçekleştirir:

Mücâhidler felekde kevkeb-i Mirrihün emsâli

Elinde tığ-i rahşânı kolunda çarhi kalkanı (Çavuşoğlu, 1983: 70)

Savaşlarda kullanılan kalkanların milletlerin kültürüne özgü süslenmesi bir gelenektir. Osmanlı Devleti'nde savaşlarda kullanılan kalkanların etek kısımlarının renkli ipek ipliklerle süslenmesi bunu göstermektedir (Çoruhlu, 2001: 24/261). 1601 yılında Avusturya ile barış teşebbüsleri yaparken sefer hazırlığında da bulunan İbrahim Paşa (ö. 1601), Osmanlı Devleti'nin akıllı, tedbirli veziri aynı zamanda başarılı bir kumandanıdır (Aykut, 1993, 8/441). Lâle Devrinde İbrahim Paşa'nın tüm faaliyetleri herkes tarafından takdir edilmiştir. Ancak bunları en iyi ifade eden dönemin şairi Nedîm olmuştur (Macit, 2017: 3). Aşağıdaki şiirinde Nedîm, İbrahim Paşa'nın atındaki sancak ile kalkanın tozunun onun saç ve yüzündeki tüylere örnek olduğunu anlatır. Dolayısıyla Paşa'nın yüzünü kalkana, saçını kalkanın eteğindeki ipek ipliklere, yüzündeki tüyleri ise kalkanın üzerindeki tozlara benzetir:

Esbindeki kutâs ile kalkan gubârının

Ancak olur nümüne vü musdâkı zülf ü hat (Macit, 2017: 232)

Klasik Türk şiirinde diğer bir savaş aleti olan ok ve okun uç kısmı peykân şekil olarak sevgilinin kirpiklerine benzetilir. Çünkü göz bakma eylemini sağlarken kirpikler bakışları belirginleştirir. Kirpiklerle bakış alanındaki kişiye karşı göz kapağının onay anlamında aşağıya doğru hareketi, kirisinden çekilip hedefe saplanan ok gibidir. Nitekim kirpik görme işlevinin gerçekleştiği gözün etkisini artırarak ok gibi yaralar ve acı verir. Mu'îdî, sevgilinin kirpiklerini düşünmekten kendini alamadığını söyler. Dolayısıyla sevgilinin bakışlarına mazhar olduğunu, onun hedefe isabetli atışına imada bulunarak kendisine bakmasının doğruluğuna işaret eder. O kirpiklerden dolayı yüz parçaya bölünmüş yüreğinin dayanıklılığına vurgu yapar. Sanki bu durumdan çekinmemesi gerektiğine de dikkatleri çeker. Zira o yüreğin çelik kalkan olduğunu bildirir. Aynı zamanda bizlere XVI. yüzyılda Türk kalkanlarının çelikten mamul edildiğini anlatır:

Ol kadar peykânlaruñ var cism-i efkârında kim

Şine-i şad-pâre bir pülâd-kaşkândur başa (Tanrıbuyurdu, 2018: 50)

Envanter kayıtlarından öğrendiğimiz bilgilere göre Türkler kalkan yapımında maden ve ahşabın dışında koruyucu özelliği ve sağlamlığından dolayı deri kullanmıştır. Genellikle fil, timsah ve manda derisi kalkan yapımında tercih edilen malzemelerdir. Ancak Anadolu'da manda derisi dışında kalkan yapımı olmayıp fil, timsah ve diğer derilerden üretilen kalkanların Afrika, Mısır ve Hindistan yoluyla seferler sonucu gelmiş olduğu düşünülmektedir (Sarıoğlu-Özdemir, 2012: 959). Mu'îdî aşağıdaki beyitte Hindistan'dan gelen kalkanlara dikkat çeker ve kalkanı göze benzetir. Aynı zamanda şair sevdiğinin göz rengini okuyucusuna bildirir. Onun gözbebeklerini döndürdüğünü görenlerin iki Hintlinin kalkan oynamakta mahir olduklarını söyledikleri haberini verir:

Her taraf merdümelerin oynatsa çeşmün dir gören

San'at olmuş ol iki hindüya kalkan oynamak (Tanrıbuyurdu, 2018: 208)

Klasik Türk şiirinde savaş çağrışımı yaptıran unsurlarla zikredilen diğer bir isim ise Rüstem'dir. Şehnâme'de övgüyle zikredilen Cemşid soyundan gelen Rüstem, İran'ın ünlü kahramanıdır. Metinlerde kahramanlık, yenilmezlik ve kuvvet sembolü olarak özellikle kasidelerde cesareti anlatılmak istenen devlet büyüklerinin savaş başarıları Rüstem ile anılır (Pala, 2004: 382). Ayrıca savaşta bir savunma aleti olan kalkan mecazen arkasına sığınılan siper anlamına gelir (Çoruhlu, 2001: 24/260) ve klasik Türk şiirinde kalkan kelimesine nispeten daha sıklıkla geçer.

Kaside üstadı Nefî, bizzat kendisinin yönettiği iki büyük sefere çıkan Sultan IV. Murad'a (ö. 1640) yazdığı kasidesinde padişahın okunun hızının Rüstem'de dahi olmadığını söyler. Padişahın okunun seyrinin siper gibi yedi göğü delip geçtiğini anlatır:

Olaydı sürat-i seyri hadeng-i Rüstem'de

Deler geçerdi siper gibi heft ecrâmı (Akkuş, 2018: 90)

Tarihi kaynaklardan öğrendiğimize göre Sultan Ahmed'in (ö. 1617) sert tabiatlı, hasımlarına karşı sert davrandığını öğreniyoruz (İlgürel, 1989: 2/33). Nefî Sultan Ahmed için yazdığı "eyler" redifli kasidesinde Sultan'ın ciğeri delip geçen kaza oklarından oluşan düşmanca davranış sergilediği kişinin yaralayıcı sözlerle karşılık kendisini siper ettiğini, koruduğunu haber verir:

Yâ ol kişi ki tir-i cigerdüz-ı kazâya

Hasmâne çekip tig-i zebânın siper eyler (Akkuş, 2018: 55)

Tasavvufî görüş, XIII. yüzyılda Anadolu'da başta Yunus Emre'nin şiirleriyle hayat bulmuştur (Öngören, 123-124). Zamanla "her nefeste Allah Teâlâ ile olma" halini koruyan ve kendilerinde ârız olan bir takım olaylar karşısında veçhe gelen sûfiler halk tarafından kınanmıştır. Oysa onlar mâsiva ile ilgiyi kesip takva üzerine yaşayan kimseler olmaları sebebiyle dış güçlerin hilelerine karşı Allah'ın korumaya aldıkları kimselerdir (Âl-i İmrân, 3/120). Bu sebeple kendini Allah'a adanmış sûfiler, klasik Türk edebiyatında tıpkı elinde kalkan taşıyan savaşçı gibi korunaklıdır. Sûfilerin muhabbetullâha olan şevkleri karşısında inleyişlerine emaneti sahiplenmekten çekinen dağlar (Ahzâb, 33/72) katlanamamışlardır. Bu görüşlerden hareketle eski yazıda âh ibaresi Allah lafzının ilk ve son seslerinden oluşur, klasik Türk edebiyatında da çeşitli teşbih unsurudur. Nitekim âh nidasındaki he sesi yuvarlak oluşuyla kalkana benzetilmiştir diyebiliriz. Bunun yanında tasavvufî görüşü samimi duygularıyla dile getiren Yunus Emre, halk tarafından kınanan sûfilerin zikirlerine, Yaraticının ululuğu karşısında emaneti almak istemeyen ancak Allah'a secde eden dağlar ve taşların (Nahl, 16/49) dahi dayanmadığını

anlatarak insanları İslâm'a davet eder. Çünkü erenlerin Allah tarafından kalkanla korunaklı olduğunu ima eden Yunus, kalkanı, Allah'ın rızası doğrultusunda hedef noktası olarak görür. Doğru hedefe isabet etmek için o kalkana ok atılması gerektiğini, Allah'a iştiyakle bağlanılmasını vurgular. Aynı zamanda bizlere yaşadığı dönemde kalkanın demirden yapıldığını da bildirir:

Erenlerün âhına tag -taş katlanamadı

Kalkanı demir ise okları atmak gerek (Tatçı, 2017: 113)

Divan şiirinde "tâlih, baht" anlamlarına gelen felek eski telakkide genellikle talihten şikâyet edilen her gezegene ait gök tabakasıdır. Batlamyos sistemine göre kâinatın merkezi olan dünyayı dokuz kat felek çevreler. Dünya göğü orijin olmak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Sekizinci felek sabit yıldızlar, burçlar göğüdüdür. Dokuzuncu kat cisimden arınmış, tüm felekleri saran felek-i a'zam denilen en büyük felektir. Onun büyük olması bu kattan sonra ezelde Allah tarafından bilinen olayları barındıran Kitab/Levh-i mahfuz; gayb âleminin (En'âm, 6/59) bulunmasıdır. Doğudan batıya doğru dönen felek-i a'zam, batıdan doğu istikâmetinde dönen diğer felekleri de kendi yönünde döndürmeye zorlar. Sekiz feleğin bu zorlu dönüşü insanların talihleri, mutlulukları üzerinde bazen terslikler oluşturur. Eski algıda feleğe şikâyetle bulunulmasının sebebi budur. Bunun yanında müstesna konumda olan sevgili, âşık için gayb âlemine en yakın felek-i a'zamdandır da üstte ve değerlidir (Pala, 2004: 149-150). Ayrıca klasik Türk şiirinde eski yazıda âh kelimesinde bulunan elif ok gibi düşünülürken (Erdoğan Taş, 2018: 59) güzel he sesini ise yayın kirişine benzetebiliriz. Dolayısıyla son derece özel olan sevgiliye ulaşamayan âşığın âhları dokuz kat feleğe çıkacak kadar etkilidir. Zira sevgili hasretiyle tutuşan âşık bu duruma o kadar çok üzülür ki feleğe isabet ettirmek için ok atmaktan artık beli dahi ye gibi eğrilir. Muhibbî, dokuz kalkanını geçirmesi için dokuzuncu kat feleğe seslenir. Çünkü âh oklarını fazlasıyla atmış, boyu eğilmiştir. Feleğe bu durumdan habersiz olmamasını söyler:

Gâfil olma iy felek geçür tokuz kalkanını

Çünkü ben âh oklarına çaddümi yâ eyledüm (Yavuz, vd. 2014: 276)

Klasik Türk şiirinde kalkan, sestesi olan balık cinsi ile de ilgi kurularak savaştan askerlere benzetilir. Ubeydî, denizde zırhlı balıkların kiminin kalkan kiminin kılıçla silahlanıp ilerlediklerini bildirir:

Yaraklanup kimi kalkan kimi kılıçla yürür

Zırhlı 'askerümüzdür denizde mâhiler (Arslan, 2013: 326)

Klasik Türk şiirinin hayal dünyasında sevgilinin kaşları yaya, o yay kaşlarla âşığa bakarken gülümsediğinde gönülleri delen bakışı oka benzetilir. Bu sebeple sevgilinin bakışı dahi âşığın mutlu olmasını sağlar. Ancak âşık bu

bakışların sadece kendisine has olmasını ister. Nitekim sevgili için vücudunu bir poligon tahtası gibi siper etmeye hazırdır.

Muhibbî, sevgilinin yay kaşından doğrulan süzgün bakış için gönlünü siper ettiğini söyler. Fakat yârin münafıklık eden, başkalarına da nazarını kıskanarak o bakışlardan dolayı yüreğinin parça parça olduğunu haber verir:

İy kaşı ya eylemişem sinemi siper

Gamz oklarıyla gerçi yürek pâre pâredür (Yavuz, vd. 2014: 107)

Sevgilinin bakışları Osman Şems Efendi'nin gözünde de oka benzetilmiştir. Dünyanın yani herkesin sevgili bakışlı yâre kendisi gibi gönül verdiğini söyler. Ancak okun ucundaki sivri, demir peykâna siper vermediklerini bildirir. Tenâsüb sanatıyla herkesin aşka boyun eğdiğini anlatır:

Dil verirler niğeh-i yâre cihân Şems gibi

Veli peykânına ammâ ki siper virmezler (Yıldırım, 2013: 333)

Zaîfi de sevgiliden ayrı kalmaktan kaynaklanan âh kelimesindeki elif sesini keskin hançere benzetir. Şahların şahı sevgiliye kavuşmanın siperi/koruyuculuğu olmazsa bu ayrılıkta âhının hançerinin kendisini öldüreceğini bildirir:

Fürkatde beni öldüriser hançer-i hicr âh

Def itmez ise ger siper-i vasl-ı şehen-şâh (Akarsu, 2011: 291)

Divan şiirinin hayal dünyasında âşık, sevgili için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır bir kahramandır. Yeter ki sevgili âşığı önemseydiğini gösteren oklarını sadece ona atsın. Bu durumda âşığın sinesi, sevgilinin gönderdiği oklara karşı siperdir.

Sıdkî Hanım, sevgiliden gönül yapan kılıcının okunun kendisinden uzaklaştırmamasını ister. Kendisinin sinesi gibi yüce siperin olmadığını istifham sanatını gerçekleştirerek ifade eder:

Dirig itme hadeng-i tiğ-i dil-düzunu cânâ

Okun çok sine-i Sıdkî gibi a'lâ siper var mı (Çolak, 2010: 314)

Canına sevgilinin eziyet okları isabet eden Necati Bey, sevgiliye kendisini sinesi siper, kılıcı adeta belâ yağdıran bir kişi olarak tanıtır. Tenâsüb sanatını uygulayan Necati Bey, sevgiliye adeta meydan okumaktadır:

Ben sinemi siper kılıcı bir belâ-keşem

Sen urduğunca cânuma tîr-i belâlarun (Tarlan, 1997: 327)

Kaza, olacağı ezelde Allah tarafından bilinen tüm işlerin vuku bulmasıdır. Gaybın anahtarlarına sahip (En'âm, 6/59) Yüce Allah kullarını yaratan olarak tüm işlerinde hikmet sahibidir (Bakara, 2/209). Cenab-ı Hakk'ın hikmet sahibi olması klasik Türk şiirinde hedefine tam isabet eden ok gibi düşünülür. Aşkta rezil duruma düşen Şemseddîn-i Sivâsî, adeta sevgiliden bu hususta

merhamet dilenir. Ondan kaza oklarına karşı siperi var ise söylemesini ister. Böylece ezelde sevgili ile kaderinin yazılmış olduğunu ima eder: 0

Gel 'aşk ile rüsvâ olanı itme melâmet

Ger tîr-i kazâya siperün var ise söyle (Süer, 2017: 247)

Necati Bey de deliliği bırakması için gönlüne seslenir. Ardından tedbirli olmanın Allah'ın rızasına teslim olmaktan geçtiğini söyler. Teslimiyet duygusuyla uslu olan kişinin kaza oklarına karşı siper ihtiyacı olmadığını anlatır:

Deliliği ko gönül kim rızâdürür tedbir

Kaza hadengine uslu olan siper dilemez (Tarlân, 1997: 278)

Klasik Türk edebiyatı şairleri Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerifler ve tasavvuf görüşüyle beslenen ilmi menşeli metinler aracılığıyla zaman zaman okuyucusuna öğütler verir. Kur'an'da en güzel söz şeklinde tanımlanan kelime-i tevhid; Allah'ın birliği otuz üç ayette zikredilerek onu tasdik edenlere mükâfatının verileceği bildirilmektedir (Leyl, 92/5-7). Bunun yanında şeytanın apaçık bir düşman olduğu ve onun izinden yürünmemesi beyan edilir (Bakara, 2/168, 208; En'am, 6/142; A'raf, 7/22; Yâ-sin, 33/60; Zuhuruf, 43/62).

XVI. yüzyıl mutasavvıf şairi Şemseddin-i Sivâsî şeytanın oklarına siper tutmak isteyen tarikat taliplerine seslenerek tevhid halkasına ulaşanların şeytandan ve onun tehlikelerinden zırh gibi korunacaklarını dile getirir:

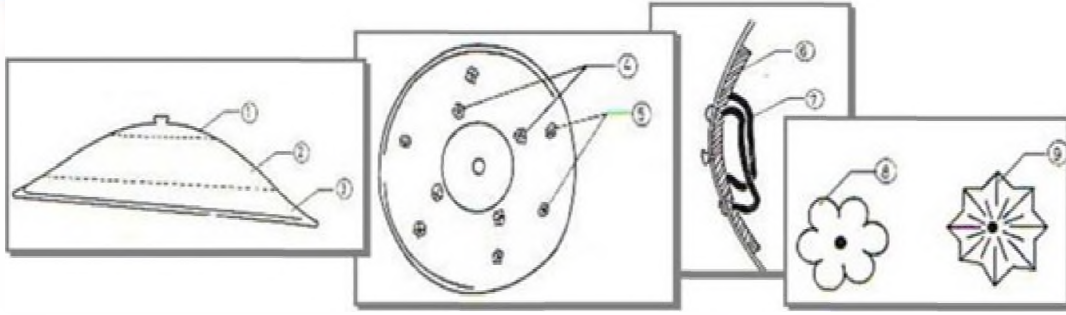
Taliba tutmak dilersen tîr-i şeytâna siper

Halka-i tevhide peyvend ol yûri cevşen gibi (Süer, 2017: 265)

Envanter kayıtlarına göre Osmanlı kalkanlarının üzerinde on tane kabara denilen iri başlı çivi bulunmaktadır. Bu kabaların dördü kalkanın göbeklik çevresinde altı adedi de gövde kısmındadır. Minik daire şeklindeki bu kabalar kalkanın iç kısmındaki kolun geçtiği askıyı tutturmak ve göbeklikte bulunan kolun metale değerek zarar görmesini engellemek amaçlıdır (Eralp, 1993: 150). !Siper üzerinde bulunan bu kabalar şekinden hareketle divan şiirinde gözyaşına benzetilir. Osman Şems Efendi, kaza oklarına seslenir, oç ile yenilmediğini söyler. Yaralarına gözyaşı kabarcıklarının siper olduğunu bildirir. Aynı zamanda gözü temizleme etkisi bulunan gözyaşının kalkan olduğunu da ima eder:

Hûn ile şikest olmadın ey tîr-i kazâ kim

Zahmına habâb-ı nem-i didem siperimdir (Yıldırım, 2013: 284)

Şekil 1. Kalkan ve bölümleri: 1. Göbeklik bölümü, 2. Gövde bölümü, 3. Etek Bölümü, 4. Göbek rozetleri, 5. Etek rozetleri, 6. Pamuklu kumaştan kol yastığı, 7. Kola takılacak bant ve kaytan, 8. Çiçek formlu rozet, 9. Yıldız formlu rozet

Bahârî ise sevgiliyi oka benzeyen yeni haberler karşısında uyararak ondan sinisini zırh gibi yapmasını ister. Bu durumda sevgiliden yüzünü siper gibi kapatıp boyunu yay şeklinde eğmemesi gerektiğini bildirir:

Yüzünü dürme siper gibi idüp kaddün kemân

Karşu dut sinen havâdis okına cevşen [gibi] (Pomakoğlu, 2013: 104)

Miğfer

Gafr kökünden gelen miğfer; örtmek, gizlemek ve korumak” manalarına gelmektedir. Çok eski dönemlerden itibaren Arap dünyasında kullanılan bir savaş aleti olan miğfer; savaşlarda savaşçının baş, alın, ense ve burnunu kılıç, mızrak, ok gibi delici savaş silahlarından korunması amacıyla kullanılmış başlıktır. Kullanım amacına binâen miğfer zırhın tamamlayıcı parçası durumundadır. Zırhta olduğu gibi miğfer de demir gibi dayanıklı metallere ve kalın deri parçasından yapılan alettir. Yapılan araştırmalar neticesinde miğfer ile zırhın hangisinin kullanımına daha önceden başlanıldığı tespit edilememesine rağmen Ortadoğu’da başlayıp Endülüs’te bile kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle XVI. asırda sadece Osmanlı Devleti’nde kullanılan miğferlerin bakırdan yapılması Anadolu’da bulunan zengin bakır yataklarıyla ilişkilidir. Bir Osmanlı miğferi konik şeklinde gövde üzerine tepelik, burun siperi, alın siperi, kulaklık, sorguç yuvası ve ense siperi olmak üzere altı bölümden oluşur. Miğfer içi, baş ile metal arasında izolatör vazifesi görmesi amacıyla 1-1.5 cm. kalınlığında pamuklu veya kadife kumaşla kaplanmasının yanında gövdenin etek kısmına yedi metre uzunluğunda türban sarıldıktan sonra yapımı tamamlanır. Osmanlı döneminde kullanılan miğferler üzerine küfi ve ta’lik hatlarla Allah, Muhammed ve bazı ayetlerin yazılması da Türk’ün sanat zevkini göstermesi adına oldukça önemlidir (Çoruhlu, 2005: 30/21).

İslâm dinine samimiyetle inanan Türk milleti için savaş silahlarının üzerine ayetler yazılması aynı zamanda Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber'e müşrikleri yenmesi için Cebrail (as) aracılığıyla bazı ayetlerin okumasının emredilmesinden kaynaklanmaktadır (Feyizli, 2008: 190). Klasik Türk şiirinde bu ayetler iktibas yoluyla bizlere hatırlatılır.

Nefî, cenge çıktığı zaman düşman saflarını yarıp ülkeler fetheden Sultan Osman için yazdığı kasidesinde onun kılıç ve miğferinin üzerinde *fetih verdik/innâ fetehnâ*; Fetih suresinin ilk ayetinin yazılı olduğunu iktibasla anlatır. Hz. Cebrail'in Peygamberimize ilhamına da tedâide bulunur:

Safder-i kişvergüşâ ki cenge çıkdıkça olur

Cebraîl innâ fetehnâ hân-ı tîg u miğferi (Akkuş, 2018: 68)

1706 yılında sadârete getirilen Çorlulu Ali Paşa (ö. 1711), Osmanlı Devleti'nde tersane ve donanmaya önem vererek gemilerin sayısını artırmış bir devlet adamıdır (Aktepe, 1993: 8/371). Nedîm, aşağıdaki kasidesinde Ali Paşa'nın miğferleri kanla ağzına kadar doldurup büyük kadehte kürek çeken yardımcılara verdiğini anlatır. Bu durumda baş koruyucusu olan miğfer, kadehe; düşman askerlerinin dökülen kanları şaraba teşbih edilir. Aynı zamanda Osmanlı donanmasının o dönemde başarıları da dile getirilir:

Miğferlerin leb-â-leb edüp hûn-ı germ ile

Deryâ-keşân-ı nusrete rıtıl-ı girân verir (Macit, 2017: 33)

Nedîm, 1731'de vezir-i âzamlık görevine getirilen İbrahim Paşa'ya yazdığı manzumesinde kış mevsimini tasvir eder. Rüzgârın şiddetini kılıcın esmesi ile ilişkilendirir. Bu durumda buzdan demir miğfer giyen fidanı istifhâmla bildirirken miğferin demirden yapıldığına dikkatleri çeker:

Kılıç gibi esiyor sarsar-ı zemistânî

Nihâl giyse n'ola yahdan âherin miğfer (Macit, 2017: 61)

XVI. yüzyıldan önce kullanılan miğferlerin üzerine sıcak veya soğuğa karşı izolatör görevi görmesi için sarık veya külâh giyilerek miğferin koruyuculuğu da artırılmıştır. Savaşlarda koruyucu özelliğinin yanında Osmanlı dönemi miğferleri "Zerrin Külâh" olarak nitelendirilen özel bir ajur tekniğiyle oyulmuş plakaların kadife veya pamuklu kumaş üzerine aplikasyonu ile de yapılmıştır. Bu tür miğferler silindir şeklinde olup genellikle tarikat şeyhleri ve dervişlerin cenklerde askerinin şevkini artırmak amacıyla giydikleri bir nevi taçtır (Eralp, 1993: 154-157).

İslâm tarihinde fetihlerinden dolayı zikredilen İskender (Kaya, 2000: 22/556), klasik Türk edebiyatında da savaş hakkında kaleme alınan kasidelerde fazlasıyla memduha teşbih edilen kişidir.

XIX. yüzyılda Bender'de bulunan Cesârî, askerlikle de ilgisi olan bir kişiyi mürşidi olarak kabul etmiştir (Akkuş, 2010: 155). İskender'e teşbih ederek bu

kişiyi övdüğü aşağıdaki kasidesinde onun başının üzerindeki taç ve miğferi olgunluğunun alâmeti olarak görür, aynı zamanda Osmanlı geleneğinde şeyhlerin askerlere savaş öncesinde manevî desteğine imada bulunur:

Eyâ şâ'irlere şâh-ı Skender

Kemâlündür ser üzre tâc [u] miğfer (Akkuş, 2010: 1442)

Osmanlı Devleti'nde kullanılan miğferler, konik formlu bir gövdeden oluştuğu için klasik şiirin hayal dünyasında şeklinden dolayı dünyanın kubbesine, gökyüzüne; âh ibaresindeki elif sesi ise kılıca benzetilir. Bâkî, tenâsüb sanatını gerçekleştirerek dünyanın kubbesinin çelik miğfer, ahının kıvılcımının ise elmas kılıç olduğunu dile getirir:

Günbed-i çarh u şu'le-i âhum

Tîg-i elmâs u miğfer-i pûlâd (Küçük, 2017: 88)

Klasik Türk şiirinde herkes tarafından sevilen müstesna konumdaki sevgili, âşık ve âşığın karşısında râkib karakteri vardır. Sevgiliyi kimse ile paylaşamayan âşık, râkipten rahatsızdır. Bu durumda âşık, râkibin özelliklerine kanmaması için sevgiliyi sürekli uyarır, gerçek sevenin kendisi olduğunu her fırsatta yeniler.

Bâkî, aşağıdaki şiirinde sevgiliyi uyarırken aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'de küfür ehline verilen dünyalık mallara göz dikilmemesini emreden (Hicr, 15/88) ayeti de çağrışım yapacak şekilde sevgiliden dünyanın başını çeken kişinin çelik miğferine bakmamasını ister. Kelime oyunuyla gönlünden âh çektiğinin ateş yağdıran kılıç olduğunu tenâsüble anlatır:

Bakma çarh-ı ser-keşün ol miğfer-i pûlâdına

Dilden âhum çekdüğü şemşir-i âteş-bârı gör (Küçük, 2017: 105)

Klasik Türk Edebiyatı şairleri, nesne veya varlıklar arasında sadece bir yönden değil birçok yönden ilişki kurarak teşbih sanatını gerçekleştirirler. Aşağıdaki beyitte miğferin siyahlığı ile ah nidası karşısında çıkan dumanın siyah rengi ve dumanın başa doğru yukarı yükselmesi, başı korumak amacıyla giyilen miğferin de üstte olması açısından benzerlik kurulmuştur. Bu durumda Mu'îdî de sevgiliye kendisini düşmanlarla savaşmak için ahının dumanının başına çelikten miğfer giydirdiği kişi olarak tanıtır:

Ol Mu'îdiyem ki cânâ düşmen ile ceng için

Dûd-ı âhum giydürür pûlâd-miğfer başuma (Tanrıbuyurdu, 2018:

352)

Filibeli Vecdî, beg redifli gazelinde sayıca fazla düşmanın kılıcının korkusu ile zırh giyinip başına miğfer ve içine cevşen giydiğini tenâsüb sanatını gerçekleştirerek anlatır:

Havf-ı tîgun ile zırh-pûş oluben hayl-i 'adû

Başına miğfer ü egnine giyer cevşen beg (Kavruk-Selçuk, 2017: 110)

Zırh

Zırh savaşlarda vücudu olası tehlikelerden korumak amacıyla giyilen önemli savunma aletlerinden biridir. İlk zırh örneklerine MÖ.2050'de Bronz çağında rastlanmaktadır. Ebu'l-Gazi'nin 1660 yılında yazdığı Oğuz Kagan Destanı'nda savaşa başlamadan önce insanların ak tutkal sonra kara tutkal dolu havuzlara girdikleri bildirilmektedir. Önce ak tutkal dolu havuza giren insanların kollarına tutkallar yapıştıktan sonra buradan çıkanlar beyaz kumda yuvarlanmışlar akabinde kara tutkal dolu havuza girerek vücutlarını korumuşlardır. Destanda verilen bu bilgilerden hareketle mutlak surette zırhın önemine ve Türklerin savaşlarda vücudun korunması için farklı bir teknikle zırh yaptıklarını anlıyoruz (Gömeç, 2015: 67). Diğer savaş aletlerinde olduğu gibi teknik gelişmelerle zırhın da gelişimi değişmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de İsrailoğulları'nın savaşta korunması için zırh yapma sanatının öğretildiği (Enbiyâ, 21/80), Hz. Davud'a lütufta bulunularak demirin yumuşatıldığı, örgüsü ölçülü, geniş zırhlar yapmasının emredildiği (Sebe', 34/10-11) bildirilmektedir. Bu ayet mealleri doğrultusunda ilk zırh yapıp giyen kişi Hz. Davud'dur. Örme, pullu ve plaka olmak üzere üç çeşit zırh tasarımı bulunmaktadır. Bunlardan örme zırh, vücudu mızrak ve ok atışlarına karşı yeterince koruyamamıştır. Bu sebeple Mısır ve İran'da XII. yüzyıldan itibaren metal plakalarla desteklenmiş, cevşen bunun yanında dört aynalı denilen zırh türleri yapılmıştır. Ayrıca örme zırh altına giyilen keten gömleklerle vücudun korunması sağlanmıştır. Savaşlarda korunma amacıyla giyilen zırh plakalar, Türk-İslâm sanatı hakkında bizlere bilgi vermektedir. Özellikle XVI. yüzyılda zırh plaka üzerine altın, gümüş tel kakma ve sıvama tekniğiyle süslenmiş bitki motifleri, Fetih ve Saf surelerinden ayetlerin yazılması bunu göstermektedir. (Usta, 2013: 44/391-392). Osmanlı Devleti'nde zırhların ayetlerle süslenmesi, aynı zamanda Türk milletinin Hz. Peygamber'in sünneti üzerine hareket ettiğinin de delilidir. Nitekim 312 kişiden oluşan İslâm ordusunu bozguna uğratmak için gelen 950 kişilik teçhizatlı bir orduya sahip müşriklerle yapılan Bedir Savaşı'nda Hz. Peygamber'in gözyaşlarıyla Allah'a dua ettiği, Cebrail'in ulaştırdığı dua neticesinde gölgelikten gülererek çıktığı bildirilmektedir (Feyizli, 2008: 190). Hz. Peygamber'i mutlu eden İslâmî literatürde cevşen duası olarak da bilinen bu dua Türk milletinin savaş hazırlığını ve zırh süsleme estetiğinin temelini oluşturmuştur denilebilir (Toprak, 1993: 7/462).

Aşk şairi Fuzûlî, hançer redifli manzumesinde Hz. Peygamber'e duyduğu derin sevgiyi ifade etmiştir. Ok ve kılıç darbelerinin Hz. Peygamber'in ayetlerden oluşan cevşenine zarar veremeyeceğini anlatır. Böylece Fuzûlî, yukarıda mezkûr olaya işaret ederken Türk zırhlarının ayetlerle bezeli oluşuna da imada bulunur:

Gazâlarda du'â-yı cevşenine çâre kalmazdı

Özin her niçe kılsa tecrübe tır imtihân hançer (Kılınç, 2017: 623)

Klasik Türk edebiyatı kasidelerinde devlet adamlarının başarıları, kahramanlıklarıyla bilinen ünlü kişiler üzerinden anlatılır. Eski şiirimizde telmih sanatı uygulanarak yiğitliğinden dolayı en çok zikredilen kişilerden biri de Tehmeten veya Tehemten ismiyle de bilinen Rüstem'dir. MÖ. IV. asırda yaşadığı düşünülen Tehmeten, klasik Türk şiirinde kahramanlık ve yenilmezlik sembolüdür (Pala, 2004: 445, 382).

Vezir-i âzam Kuyucu Murad Paşa (ö.1611), 1599 yılında Haçova Meydan Savaşı sonunda yapılan barış görüşmelerinde Osmanlı heyetinde yer almasının yanında Macaristan serdarlığı görevindeyken Budin ve Belgrad kalelerinin muhafazasına da çalışmış heybetli görünümüyle bilinen devlet adamıdır (İşbilir, 2002: 26/507). Nefî, azametli görünümüyle parıldayan Paşa için kaleme aldığı olur redifli kasidesinde onun eşsiz özelliğine vurgu yapar. Paşa'yı İran'ın ünlü kahramanları Rüstem ve Kahraman'ın zırhlarını mahveden olarak anlatır:

Ol safder-i yegâne ki tâb-ı mehâbeti

Cevşen-i güdâz-ı Tehmeten ü Kahramân olur(Akkuş, 2018: 110)

1623-1640 yılları arasında saltanat süren Sultan IV. Murad (ö.1640), ordunun başında bizzat sefere çıkan, cesaretli ve heybetli kişiliği ile tanınmıştır (Ziya Yılmaz, 2006: 31/182) Nefî, IV. Murad'ın ansızın düşmana sürdüğü zaman silah ve zırha bakmadığını, aldırış etmediğini böylece yokluk çölünde düşmana asla yer kalmadığını anlatır:

Sürdükçe hasma yektene bakmaz silâh u cevşene

Yer kalmaz aslâ düşmana illâ beyâbân-ı adem (Akkuş, 2018: 72)

Divan şiirinde zırh anlamında Arapça kökenli dir' kelimesi de nadiren kullanılmıştır. Klasik Türk edebiyatında savaşlarda gösterdiği başarılarından dolayı sıklıkla zikredilen kişilerden biri de İskender'dir. Milattan önce 356'da doğan, kumandan İskender ile Kur'ân-ı Kerim'de kendisine kudret verilip güneşin battığı ve doğduğu nihâi noktalara gitmesine imkân verilen Zülkarneyn (Kehf, 18/83-95) yaşadıkları coğrafya ve yenilmezlikleri sebebiyle birbirine karıştırılmıştır. İslâmî edebiyatta İskender-i Kebîr, İskender-i Ekber olarak anılan Zülkarneyn'in kimliği İskender-i Rûmî, İskender-i Yunânî isminde bilinen Makedonyalı İskender'de toplanmıştır. Ayrıca yukarıda mezkûr ayetler neticesinde öğrendiğimiz kendisine ilim bahşedilen Zülkarneyn ile İskender-i Yunânî, adil ve bilgili oluşları açısından da birbirlerini tamamlamaktadırlar (Ünver, 2000: 22/557). Divanlarda telmih sanatıyla ele alınan İskender, bu vasıflarından dolayı özellikle kasidelerde memdûhu övmeye vesile olmuş, şairlerin ise şiir yazmada hünerleri onun âlim sıfatı üzerinden ifade edilmiştir.

Nasuh Paşa (ö.1614), 1603-1617 yıllarında saltanat süren Sultan I. Ahmed'in veziri ve damadıdır (İşbilir, 2006: 32/427). Tarihi kaynaklar bu dönemin ünlü şairi, kaside üstadı Nefî'nin I. Ahmed'in saltanatının ilk yıllarında İstanbul'a geldiğini ve sadrazam tarafından padişaha tanıtıldığını bildirirler. Övme, övünme ve hiciv sanatını başarıyla uygulayan (Akkuş, 2006: 32/524) Nefî Divanı'nda Nasuh Paşa'nın kendisine yazdığı mektuba cevap verdiği manzumesinde Yunanlı bilgin İskender'in şiirinin nüshasını bulsaydı onun zırhının yakasını yırtacağını, çok üzüleceğini anlatır:

Ederdi vıfk-i giribân-ı dir'-ı İskender

Bulaydı nüsha-i şiirim hakîm-i Yünânî (Akkuş, 2018: 121)

1774'te saltanatı başlayan I. Abdülhamid (ö. 1789), beş yıl boyunca topçu ocağı askerlerinin tâlimine ve ordunun ıslâhat hareketlerine ağırlık vermiş bir padişaktır (Aktepe, 1988: 1/216).

Sünbülzâde Vehbî, I. Abdülhamid Han için kaleme aldığı hünkârım redifli manzumesinde ulu padişahın cevşenini metheder. Padişahın can alan mızrağının sivri ucunun, yiğitlerin mızrağını demir zırh yaptığını, koruduğunu tenâsüb sanatıyla anlatır:

Sinân-ı cân-sitânu nîzedârân-ı dilrânı

Eder fülâd-ı cevşenden güzêr şevketlû hünkârım (Yenikale, 2017: 89)

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Davut'a demirin yumuşatılıp tüm vücudu örtecek zırhlar yapılmasının bildirildiği ayet (Sebe', 34/10-11) doğrultusunda Osmanlı Devleti'nde demir veya çelikten mamûl vücudu koruyan elbiseler yapıldığını tarih kitaplarından öğreniyoruz (Eralp, 1993: 158). XIX. yüzyılda ıslahat hareketleriyle Osmanlı ordusunu düzenleyen padişah III. Selim (ö. 1808) savaş teknikleri ve silah konusunda oldukça bilgili padişaktır (Beydilli, 2009: 36/425). Sünbül-zâde Vehbî, III. Selim'in tunç vücudunun bir hamlede aslanı yere atan İranlı Kahraman gibi savaşçıları takatsiz bırakacağını onun cevşeninin çelikten olma şartına dayandırır. Böylece Osmanlı zırhlarının çelikten üretildiğini de ima eder:

Pülâd olursa cevşeni pür-zahm eder Rüyîn-ten'i

Yek-hamle-yi şîr-efgeni tâkat-güdâz-ı Kahramân (Yenikale, 2017: 135)

Osmanlı Devleti'nde kullanılan örme zırhlar dikdörtgen formunda gövdeyi kaplayan gömleklerdir. Dörderli beşerli üst üste dizilen çelik halkaların pirinç kanca ve köprülerle birbirine özel bir sistemle bağlanması suretiyle meydana gelen örme tekniğine dayanır. Kılıç ve mızrak darbelerine karşı dayanıksız olması sebebiyle vücudu koruyan örme zırhların yanında Osmanlı Devleti'nde başın da korunması için askerin miğfer giyerek kendisini tam korumaya aldığını öğreniyoruz (Eralp, 1993: 159). Klasik Türk şiirinde zırhın oluşumunu sağlayan halkalar, göze de benzetilerek teşhis sanatı yapılmasını sağlamıştır.

Hod kelimesi ile ihâm-ı tenâsüb sanatını gerçekleştiren Nedîm, aşağıdaki beytinde mızrak darbelerine dayanmanın güçlüğünü vurgular. Teşhis sanatıyla cevşenin gözünü açıp kendi başının bağlandığını görmesini ister. Bu durumda zırhın örme tekniğine dikkatleri çekerken şair, başı bağlı deyimiyle sevgili ile bağından söz eder. Beyitte geçen hod kelimesini miğfer anlamında düşündüğümüzde ise cevşenden gözünü açıp miğferin başa bağlandığını görmesi istenir. Böylece miğfer cevşen ikilisi râkip gibi düşünülerek cevşenin miğfere göre daha az koruyucu olduğu anlatılır:

Darbe-i nize vü küpâline takât güçdür

Hod başı kaydını görsün gözün açsın cevşen (Macit, 2017: 28)

Klasik Türk şiiri, kuyumcu titizliğinde seçilmiş kelimelerin lâtif manalarından oluşan metaforlardır. Şiir bu yönünü Kur'ân'dan alarak asırlarca unutulmaz beyitler kaleme alınmıştır. Nitekim Kitâb'da Allah'ın yardımıyla Bedir savaşında düşman ordusuna karşı üstün gelme gücünün verildiğinin (Enfâl, 8/17) beyan edilmesi bunu göstermektedir. Bahârî'ye ait beyitte yine teşhis sanatı uygulanır. Allah'ın yardımıyla düşman karşısında balıkları hançer gibi kullanan denizin zırh giyerek kendini koruduğu anlatılır. Denizin sonsuz oluşuna kinâye Türk ordusunda askerinin çokluğu anlatılırken Bahârî'nin XVI. yüzyıl şairi olması sebebiyle bu dönemde Osmanlı donanmasının gücüne de dikkat çekilmesi istenmektedir:

Hançer idindi mâhı deryâ zırh geyüp

Hakkâ ki ceng-i düşmene gösterdi iştigâl (Pomakoğlu, 2013: 182)

Yuvarlak çelik halkalarla bağlanarak oluşturulan zırh, divan şiirinde dalgalı şekli ve örgü sistemiyle oluşmasından dolayı saça benzetilir (Erdoğan Taş, 2018: 114) ve manzumelerde zirih şeklinde de geçer. İncelediğimiz divanlar içinde sadece Hoca Dehhânî Divanı'nda tespit ettiğimiz zirih ile halka halka saçlarından dolayı sevgilinin yüzüne nazar okları yağdığını böylece güzel saçlı yârin dikkatleri üzerine topladığı anlatılır:

Saçı ki halka halka olupdur zirih gibi

Andan-durur ki yüzüne tir-i nazar yağar (Ersoy, Ay, 2017: 108)

Osmanlı savaşçı zırhı üç kısımdan oluşmuştur. Bunlar:

Gövdeyi kaplayan zırh gömlek, kolu korumak için kolçak, gömlekten diz kapağına kadar uzanan ve kaval kemiğini de kaplayan dizçektir (Eralp, 1993: 158). Klasik Türk şairlerinin kurgularında özellikle gömlek zırh, aşk karşısında kuvvetsizdir, hemen yırtılır. Nitekim divan şiirinde aşk, genellikle vuslata ulaşamayan âşğın serzenişlerinin ifade edilmesidir. Âşık feleğe kadar uzanan bu serzenişleri neticesinde üzüntüsünden çelik zırhının yakasını dahi parça parça yapar. Bunun yanında klasik Türk şiirinde sevgilinin boyu diğer savaş silahı kılıca da benzetilir. Ayrıca yârin güzelliği eski yazıya dayalı harflerle de vasıflandırılır. Eski yazıda âh kelimesini oluşturan elif ile

sevgilinin boyu, güzel he ile de onun gözleri ima edilir (Erdoğan Taş, 2018: 366, 59). Aşağıdaki şiirinde çelik zırhlı elbisesinin yakasını parçaladığını söyleyen Bâkî, keskin kılıcının ateş yağdıran âhının dürüst, yerinde olduğunu anlatır. Böylece Bâkî, sevgilinin kılıca benzeyen boyunu ve gözlerini görenlerin çelik zırhlarını yırttıklarını anlatır:

Cevşen-i pûlâd-ı çarhu çâk çâk itdüm dahu

Âh-ı âteş bârûmun şemşir-i bürrânı dürüst (Küçük, 2017: 82)

Türklerde zırh üzerine giyilenin kıyafete kaftan denilmiştir (Usta, 2013: 44/391-392). Şeyh Galîb, Divanı'nda kılıcı, eli ve gönlü kanlı bir Türkmen beyini hayal eder. Uzaktan görünce âşıklara belaların kızaracağı bu beyin güneş gibi süslemeli al kaputu ve onun üzerine giydiği al kaftanının da güzel olduğunu anlatırken kaftanın sarı yıldızlı olduğuna dikkatleri çeker:

Kılıcı kanlı eli kanlı dili kanlı güzel

Dest-i âşûba aşîret begi Türkmanlı güzel

Görücek dürdan uşşâka belâlar kızarır

Semseli al kaput âteşi kaftânlı güzel (Okçu, 2016: 330)

Kaynaklardan Hz. Peygamber'in savaşlarının çoğunda zırh giymeyi tercih ettiğini özellikle Uhud Savaşı'nda üst üste iki tane zırh giydiğini öğreniyoruz (Usta, 2013: 44/391). Hz. Peygamber'in sünnetini ilke edinen Osmanlı Devleti'nde savaşçının örgü zırhın içine ayrıca 2-3 mm. çapında ince halkalardan örülmüş, kaftan altına giydikleri bir iç gömlek daha bulunmaktadır (Eralp, 1993: 159). Cesârî, halkadan örme zırh içine örme tekniğinde cevşen giyinen güzel kıyafetli, âsi, parıldayan sevgilinin şöhretli ve güzel olduğundan dem vurur:

Cebe cevşen giyinür dayı kıyâfet ser-keş

Kerr ü fer gösterür ol şöhret [i] çok şanlı güzel (Akkuş, 2010: 850)

Kadim dönemlerden itibaren vücudun korunması amacıyla giyilen zırh, aşağıda âşık Fuzûlî'nin manzumesinde ezelde Allah'ın takdir ettiği işlere karşı koruyucu özelliğini kaybetmiştir. Yazının diğer bölümlerinde sevgilinin gamze oklarına razı olan, vücudunu onlara siper etmeye hazır diğer şairlerden farklı düşünen Fuzûlî, sevgilinin gamze oklarına vücudunun siper olmadığını, cevşenin kaza oklarından korumayacağını anlatırken okuyucusuna tevekkül duygusunu vurgular:

Câna cismüm ol hadeng-i gamzeden olmaz penâh

Hiç cevşen kimseni tîr-i kazâdan saklamaz (Kılınç, 2017: 871)

Kullanımı oldukça eskiye dayanan savaşçının vücudunu tehlikelerden koruyan zırh, Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıldan itibaren hayvanlara da giydirilen savaş kıyafet olmuştur. Osmanlı ordusunda kullanılan hayvan zırhlarına çokal adı verilmiştir (Eralp, 1993: 158).

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in hadisleri ve İslâm ışığında oluşan tasavvuf görüşüyle beslenen klasik Türk edebiyatında zırhlı hayvanlar; insana cazip gelen her türlü dünyalık arzular (Âl-i İmrân, 3/14) ve insanı azdıracığına ant içen şeytan (Hicr, 15/40) ile ilişkilendirilmiştir. Özellikle mutasavvif şairler, İslâm'ın emrettiği erdemli yoldan ayrılmamaları, şeytanın izinden gitmemeleri (Bakara, 2/168) ve dünyalık metalara önem vermeden, bir hırka bir lokma derviş felsefesi ile kanaatkâr olup kalbi her türlü dünya menfaatlerinden arındırıp ahiret hazırlığı yapmaları için okuyucularını uyarırlar. Çünkü tasavvufî görüşün amacı dünyaya çıplak gelen insanın kalben temizlenip her an Allah ile hem hâl olmasıdır.

Hak âşığı Yunus Emre nidâ sanatıyla bizlere çıplak olarak, kalbin her türlü isteklerinden arınmış bir şekilde tasavvuf yoluna girilmesini önerir. Bu durumda yüz zırhlı ibaresi ile dünyalık istekler ve şeytanın tuzaklarını ima eder. Bu bilinçteki kimselere yüz zırhlı dahi gelse hiç kimsenin zarar veremeyeceğini anlatır:

*Var imdi miskin Yûnus 'uryân olup gir yola
Yüz çokallu gelürse yalnızcağı soyamaz* (Tatçı, 2017: 83)

SONUÇ

Divan şiirinin koruyucu savaş aletleri kalkan, miğfer ve zırh başlıklı bu çalışma yirmi divan araştırmasından oluşup kırk bir beytin yorumlanmasından ibarettir. Çalışma sonucu ulaşılan bulgular şu şekildedir: Kasidelerde İbrahim Paşa, IV. Murad, Sultan Ahmed kalkan bölümünde zikredilen devlet büyükleridir. Kalkan şekil olarak dünyaya benzetilmiştir. Kalkanın üzerindeki kabaralar gözyaşına teşbih edilerek gözyaşının kalkan gibi koruyuculuğu da ima edilmiştir. Divan şairlerinin kelime oyunlarında kalkanın bazen kalkan balığı gibi de düşünüldüğü gözlemlenmiştir. Beş manzumede âşığın sevgiliden gelen nazar oklarına karşı vücudunu siper ettiği zikredilirken kaza oklarına karşı siperin koruyucu olmadığı bildirilir. Bunun yanında mutasavvif şairler tevekkül duygusuna sahip olduğunda siper ihtiyacı duyulmayacağını anlatırlar. Ayrıca şeytana siper tutmak için tevhide sarılmak gerektiğini vurgularlar. Kalkan divanlarda geneli teşbih sanatı ile zikredilmesinin yanında tenâsüb sanatı uygulanarak da ele alınmıştır.

Miğfer bölümünde ise düşman miğferini kanla dolduran Çorlulu Ali Paşa'nın methedildiği manzumede miğfer kadehe, İbrahim Paşa demirden miğferi ile fidana teşbih edilmiştir. Sultan Osman'ın miğferinin üzerinde *innâ fetahnâ* ayeti kısmî, lafzî iktibas sanatı gerçekleştirilerek anlatılırken aynı zamanda Türk milletinin savaş aletlerinde sanat ve estetik anlayışına da göndermede bulunulmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde savaş öncesi askere şevk vermek amacıyla mürşitlerin miğferlerinin olgunluk alâmeti olduğu anlatılarak

dönemin sosyal unsuru da telmih sanatıyla verilmiştir. Konik şekli nedeniyle dolayı miğferin dünyanın kubbesine teşbih edildiği de gözlemlenmiştir. Sevgiliyi râkiplerinden uyarmak isteyen âşık, onların çelik miğferlerine aldanılmaması gerektiğini anlatır. Böylece Osmanlı miğferlerinin çelikten mamul edildiği bilgisine de ulaşılmıştır.

Vücudu koruyan zırhın zikredildiği manzumelerde zırh yerine cevşen, Arapça dır' kelimelerinin de kullanıldığı tespit edilmiştir. Kasidelerde Tehmeten isminin yanında Rüstem olarak da bilinen tarihî kişi üzerinden zırhı parçalayacak kadar savaş başarısı gösteren Kuyucu Murad Paşa, İskender ve Zülkarneyn'in savaşta gösterdikleri başarı gibi yine zırhları yırtarcasına savaşan Nasuh Paşa, zırhın koruyucu özelliğini yok eden Sultan IV. Murad, mızrağının ucundan demir zırh yapılan Sultan I. Abdülhamid ve cevşeni çelikten yapılan Sultan III. Selim övgüye mazhar olmuşlardır. Ayet yazılı cevşene ok, kılıç darbelerinin zarar vermediği anlatılırken cevşenin kaza oklarından koruyucu olmadığı ifade edilmiştir. Örgü tekniğiyle yapılan cevşenin göze benzetilerek teşhis sanatı ile anlatıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca cevşenin sevgilinin saçına teşbih edildiği de gözlemlenmiştir. Metal rengi ve pulları üst üste oluşu ile balığın zırha benzetildiği sonucuna da ulaşılmıştır. Divan şiirinin hayal dünyasında zırh içine cevşen giyen güzel sevgilinin boyunu ve gözlerini görenlerin çelikten zırhları yırtacakları bilgisi de tespit edilmiştir. Yunus Emre'nin şiiri ile çokal adı verilen hayvan zırhının dünyalık metalara ve şeytanın tuzaklarına benzetildiği tespit edilmiştir. Böylece Yunus Emre'nin döneminde savaşlarda hayvanların da çokalla korundukları sonucuna varılmıştır.

Yirmi divan araştırması sonucunda Nefî'nin kasidelerinin medhiye bölümlerinde kalkan, miğfer ve zırhı zikrederek devlet büyüklerini metheden tek şair olduğu gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak kalkan, miğfer ve zırh divan şairinin hayal dünyasında genelde teşbih, teşbihin ötesinde telmih, tenâsüb, teşhis ve iktibas sanatı ile anlatılan savaş aletleridir. Bu aletler divan şiirinin hayal dünyasını ve derin mana gücünü göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AKARSU, Kamil (2011). *Rumelili Za'îfî Divânı*. Ankara: Berikan Yayınevi.
AKKUŞ, Metin (2018). *Nefî*, <http://kulturbakanligi-online.org.tr> (E.T. 04.06.2020).
AKKUŞ, Metin (2006). "Nefî", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, s.s. 523-525.

- AKKUŞ, Yasemin (2010). *Benderli Cesâri'nin Divânı ve Divânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi: İstanbul.
- ARSLAN, Ömer (2013). *Ubeydî Divânı (İnceleme ve Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.
- AKTEPE, M. Münir (1988). "I. Abdülhamid", İslâm Ansiklopedisi, C. I, s.s.213-216.
- AKTEPE, M. Münir (1993). "Çorlulu Ali Paşa", İslâm Ansiklopedisi, C. 8, s.s. 370-371.
- AKÜN, Ömer Faruk (1994). "Divan Edebiyatı", İslâm Ansiklopedisi, C. 9, s.s.389-427.
- BEYDİLLİ, Kemal (2009). "III. Selim" , İslâm Ansiklopedisi, C. 36, s.s. 420-425.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1983). *Yahyâ Bey Divânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Yay.
- ÇOLAK, Murat (2010). *Emetullâh Hanım Divânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- ÇORUHLU, Tülin (2001). "Kalkan", İslâm Ansiklopedisi, C. 24, s.s. 260-261.
- ÇORUHLU, Tülin (2005). "Miğfer", İslâm Ansiklopedisi, C. 30, s.s. 21-23.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI (2006). *Kur'ân-ı Kerim Meali*, Ankara: TDV Yay.
- ERALP, T. Nejat (1993). *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, Ankara: AKM Yay.
- ERDOĞAN-TAŞ, Mehtap (2018). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- ERSOY Ersen; AY Ümran (2017). *Hoca Dehhânî Divanı*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- FEYİZLİ, Hasan Tahsin (2008). *Feyzü'l-Furkân Açıklamalı Kur'ân-ı Kerim Meali*, İstanbul: Server İletişim.
- GÖMEÇ, Sadettin Yağmur (2015). *Türk Destanlarına Giriş*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- İLGÜREL, Mücteba (1989). "Ahmed I", İslâm Ansiklopedisi, C. 2, s.s. 30-33.
- İŞBİLİR, Ömer (2002). "Kuyucu Murad Paşa", İslâm Ansiklopedisi, C. 26, s.s.507-508.
- İŞBİLİR, Ömer (2006). "Nasuh Paşa", İslâm Ansiklopedisi, C. 32, s.s. 426-428.
- KAVRUK, Hasan, SELÇUK Bahir (2017) *Filibeli Vecdî* <http://kulturbakanligi-online.org.tr>(E.T. 04.06.2020).
- KAYA, Mahmut (2000). "İskender", İslâm Ansiklopedisi, C. 22, s.s. 555-557.
- KILINÇ, Abdülhakim (2017). *Fuzûlî'nin Türkçe Divanı Edisyon Kritik ve Konularına Göre Fuzûlî Divanı*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.
- KÜÇÜK, Sabahattin (2017). *Bâkî*, <http://kulturbakanligi-online.org.tr>(E.T. 04.06.2020).

- LEVEND, Ağâh Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- MACİT, Muhsin (2017). *Nedim*, <http://kulturbakanligi-online.org.tr> (E.T. 04.06.2020).
- NALÇACIGİL ÇOPUR, Emel, (2020). “Divan Şiirinde Savaş Aletleri: Hançer-Kılıç-Ok”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, s.s. 58-81.
- NEZİHİ, Aykut (1993). “İbrahim Paşa”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, s.s. 440-441.
- OKÇU, Naci (2016). *Şeyh Gâlib*, <http://kulturbakanligi-online.org.tr> (E.T. 04.06.2020).
- ÖNGÖREN, Reşat (2011). “*Tasavvuf*”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, s.s. 119-126.
- PALA, İskender (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yay.
- POMAKOĞLU, Ayşegül (2013). *Bahâri Divânı*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- SARIKAYA, Erdem (2017). Bağdatlı Rûhî Divanı’nda Osmanlı Savaş Kültürüne Ait Kavramlar. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 4 (7), 121-146.
- SARIOĞLU Halide; ÖZDEMİR Melda (2012). “Savunma Silahlarından Deri Kalkanlar Harbiye Askeri Müzesi Koleksiyonu”, *Sanat Dergisi*, C: 0, Sayı: 22, s.s. 85-97.
- SÜER, Fatih Ramazan (2017). *Şemseddîn-i Sivâsî Divânı* İstanbul: H Yay.
- TANRIBUYURDU, Gülçin (2018). *Kalkandelenli Mu’idi*, <http://kulturbakanligi-online.org.tr> (E.T. 04.06.2020).
- TARLAN, A. Nihat (1997). *Necati Beg Divanı*, İstanbul: MEB Yay.
- TATCI, Mustafa (2017). *Yunus Emre*, <http://kulturbakanligi-online.org.tr> (E.T. 04.06.2020).
- USTA, Aydın (2013). “*Zırh*”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, s.s. 391-394.
- ÜNVER, İsmail (2000). “*İskender*”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, s.s. 557-559.
- YAVUZ, Orhan vd. (2014). *Muhibbî Divânı*. Konya: Palet Yay.
- YENİKALE, A. (2017). *Sünbülzâde Vehbî*, <http://kulturbakanligi-online.org.tr> (E.T. 04.06.2020).
- YILDIRIM, Yusuf (2013). *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Divânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- YILMAZER, Ziya (2006). “*Murad IV*”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, s.s.177-183.

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020

ss. 560-570

Makalenin Geliş

Tarihi

27/04/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

16/08/2020

Yayın Tarihi

30/08/2020

HAZRET-İ SÜLEYMAN VE BÜLBÜL KISSASI

Müzahir KILIÇ¹

ÖZET

Dinler tarihinin önemli konularından biri de peygamber kıssalarıdır. Hz. Âdem'den Hz Muhammed (s.a.v)'e kadar gelip geçmiş binlerce peygamberden özellikle Kur'an-ı Kerimde adı zikredilen 25 peygamberin hayat hikâyelerinin bir kısmı yine ayetlerle anlatılmaktadır. Kendisine indirilen Kur'an-ı Kerim daha çok Hz. Muhammed'e hitaben seslenirken Hz Yusuf, Hz. Süleyman gibi bazı peygamberlerin hayatlarına ve zamanlarında gelişen olaylara da yer verilmiştir. Olaylar aynı zamanda peygamberlerin mucizeleri, menkıbevi hayatı ve ashabına örnek bir hayat biçimi olarak karşımıza çıkar. Peygamberler, diğer insanlar gibi sosyal hayatlarını devam ettirirken bir yandan da nebilik ve resulük görevlerini yerine getirmişlerdir. Her peygamberin bir mesleği vardır. Bazıları devlet yönetimini de üstlenmişlerdir. Hz. Süleyman da aynı zamanda hükümdardır. Ama onun en önemli özelliklerinden biri kuşlarla ve diğer hayvanlarla olan diyalogu, yani onlarla anlaşması ve dillerini bilmesi. Hikâye bir Bülbül risalesidir. Bülbül, diğer kuşlar ve Hz. Süleyman arasında geçen bir olaydan bahsetmektedir. Olay Bülbülün dişisi ile birlikte izinsiz olarak başka bir yere gitmesi ve diğer kuşların fitnelemesiyle birlikte mahkeme edilmeleridir. Bütün kuşlar dinlenir ve özellikleri anlatılır. Sonunda Bülbül ve dişisi yargılanır ve berat olurlar. Toplum

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkçe Eğitimi ABD, muzahir@msn.com, ORCID ID: 0000-0003-3167-2099

Bu çalışma yayımlanmamış bildiri metninden oluşturulmuştur. Bk. "Peygamber Kıssaları Bağlamında Hazret-i Süleyman ve Bülbül Kıssası" Sözlü Bildiri, II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleni, 21.06.2019

içinde insanların birbirlerine karşı davranışları, her birinin karakterini yansıtmaları bakımından önemli bir hikâyedir. Hikâyede kuşların yargılanması insanlar arasındaki sosyal adalet için mükemmel bir mesajdır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Süleyman, Bülbül, kuşlar, kıssa, kuşların karakteri.

HAZRAT SULAYMAN AND NIGHTINGALE STORY

ABSTRACT

One of the most important topics in the history of religions is the prophet shorthand. From Hz. Adem to Hz. Muhammed (SAV) some of the life stories of the 25 prophets mentioned in the Qur'an, especially from thousands of prophets who have come and gone. The Qur'an, which has been revealed to him, while addressing Muhammad, Hz Joseph, Some prophets, such as Suleiman, have also included events that have developed in their lives and times. At the same time, these events are antagonistic to the miracles of the prophets, a model of life as a model for their religious life and companionship. Prophets, like other people, have continued their social life while fulfilling their duties of nobility and despair. Every prophet has a profession. The few have undertaken state administration. Hz. Suleiman was also the ruler. But one of its most important features is dialogue with birds and other animals, that is to say, deal with them and know their language. This story is a nightingale resale. Nightingale, other birds and speaks of a passing accolade between Suleiman. This incident is when the nightingale with the female nightingale goes to another place without permission, and the other birds are courted together with the strife. All birds are rested and their features are described. Eventually the nightingale and female become berat. People's behavior towards each other in the community is an important story in terms of reflecting the character of each. Trial of birds in the story is an excellent message for social justice among people.

Keywords: Hz. Suleiman, Birds, Nightingale, Parable, character of *birds*.

GİRİŞ

Tasavvuf ilmi, kâinatın yaratılışı ile ilgili anasır-ı erba'adan (toprak, su, hava, ateş) sonra mevâlid-i selâse (cemâdat, nebâtât ve hayvânât)'nin yaratıldığını kabul eder. Yani Hz. Âdem yaratıldığında onun asli ihtiyaçları yaratılmıştı. Asli ihtiyaçlardan yani anasır-ı erbaadan biri de hayvanatdır.

Bülbül ile Hz. Süleyman peygamber arasına geçen hikâye, toplumdaki birçok insanı temsil etmesi bakımından iyi bir pend-nâme, nasihat-nâme, toplum ahlâkî değerlerin önemine çok güzel bir örnektir. Kuşların başını çeken gazzazlıkla şöhret bulmuş Kuzgun; diğer kuşları etkileyerek ve yanına çekerek Bülbülü, Süleyman peygamberin gözünden düşürüp cezalandırmak

için her türlü hileye başvurmakta ve gerçek anlaşılana kadar bunda başarılı olmaktadır.

Bu hikâyedeki önemli bir gerçek de Süleyman peygamberin, sadece Kuzgunun sözüyle hareket etmemesi, kuşlar meclisini toplayarak onların her birini ayrı ayrı dinlemesidir. Bülbülün mahkemesinde kuşların her biri tanık durumundadır. Kuşların ifadesi alınırken o da kendi savunmasını yapmakta ve onların iftiralalarını çürütmektedir. Son olarak Leylek ifadesini verir ve onun tarafsız ifadesi Bülbülü cezalandırılmaktan kurtarır. Bu hikâyede; doğru söyleyenin dokuz köyden kovulması ve onuncu köyde itibar görmesi atasözüne atıf vardır. Bülbül hakkında ifade veren hüthüt, baykuş, şahin, kuzgun, simürg, tuti, tāvūs yalan beyanda bulunmuşlardır. Her birini dinleyen Hz. Süleyman Leyleğin ifadesini esas almış ve mahkemeyi Bülbülün affedilesiyle lehine sonuçlandırmıştır.

Peygamberler tebliğ görevlerinde Allah (CC.) vahiylerini ümmetine sunarken diğer yandan bu tür kıssalarla da doğru yola davet etmişlerdir.

Kur'an'da adı zikredilen peygamberlerden biri de Hz. Süleyman'dır. *“Davud peygamberin oğlu olan Süleyman peygamber, on iki yaşındayken babasının yerine tahta geçmiştir. Hem padişah hem peygamberdir. Geçimini devlet hazinesinden değil, ördüğü zembiller sayesinde kazanmış, Kudüs'teki yarım kalmış olan Mescid-i Aksa'yı inşaa başlamıştır. ... Allah tarafından kendisine birçok mucizeler verilmiştir. Kuşlarla, hayvanlarla, konuşur onların dilini anlanmış. Cinlere ve rüzgâra emretme yetkisine sahipmiş Hz. Süleyman'ın Hüthüt adlı bir kuşu varmış. Bu kuş çok uzaklardaki şeyleri görebilir, uçsuz bucaksız çöllerde suyun yerini havadan tespit edebilirmiş.”* (Pala, 1989:447-449). Kuşların dilini bildiği ve onlarla olan maceralarının anlatıldığı, Saba Melikesi Belkıs ile olan hikâyesi İslam tarihinde en çok yer verilen konular arasındadır. Bu durum Kur'an-ı Kerimde birçok yerde şu şekilde açıklanmıştır.

“Doğrusu Biz, akşam sabah onunla beraber tesbih eden dağları, kuşları da toplu halde onun buyruğu altına vermiştik.”(K. Kerim, Sad/18). “O, sadece hayvanların dilini değil, Kur'an'ın ifadesine uygun olarak onların mantığını biliyordu. Meselâ yalnız kuşların sesleri ve hareketleriyle ifade ettikleri hislerini anlamakla kalmıyor, o hisleri yöneten mantığı, perde arkası durumları da kavriyordu” (<https://www.kuranvemeali.com/neml-suresi/16-aveti-tefsiri>)

Kuşlar; tasavvuf edebiyatının önemli kahramanlarıdır. Bülbüliyye'de adı geçen kuşlar iyilik ve kötülük bakımından iki ayrı karakteri temsil etmektedirler (bk. Yazar, 2001). Mantıku't-Tayr (F. Attar, 2005), Si-mürg, Deh-mürg (Aksoy, 1998) kuşlar üzerine yazılan en önemli eserlerdir.

XIII. yüzyılda yazıldığını sandığımız ve Mevlana adına kayıtlı olan bu Bülbül-nâme'den sonra, Anadolu sahasında Hikâye-i Bülbül-nâme ile Bülbül-nâme

adlı bir mesnevi vücuda getirilmiştir. Bunlardan ilkinin, Hikâye-i Bülbül-nâme'nin yazarı belli değildir. İkincisi ise Rifâî adlı bir şaire aittir.

Mevlânâ'nın ismi şimdiye kadar duyulmamış olan Bülbül-nâme adlı mesnevisinin tamamı Gül ve Bülbül temasına odaklanmamıştır. Sonundaki "Temmet sene 66 zilhicce 24" kaydından yazılış tarihinin H.666 Mevlânâ'nın ölüm tarihinin H.672-673/M.1273 olduğunu hatırlarsak, Bülbül-nâme 55 beyitlik hacmine rağmen zengin bir olay örgüsünü ihtiva etmektedir.

Hikâyenin bu yüzyıllar ürünü olduğu yolundaki kanaatimizde, bir arada bulunduğu Ebu 'Alî Sinâ ve Hâtem-i Tâî gibi hikâyeler ile Dede Korkut Hikâyelerinin 15. yüzyılda yazıya geçirilmiş olmalarının etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Hikâye-i Bülbül-nâme ile yakın devirde yazıldığını sandığımız diğer bir eser Rifâî'nin Bülbül-nâme'sidir. Paris Milli Kütüphanesi, Farsça Yazmalar Bölümü'nde, 7 (A.F.2147) numaradaki bir mecmua içerisinde bulunan Rifâî'nin Bülbül-nâme'si, Hüseyin Ayan tarafından bulunarak 1981 yılında ilim âlemine tanıtılmıştır (bk. Zavotçu, 2016).

Bülbüliyye'de Yer Alan Kuşlar ve özellikleri: (temsil ettikleri kavramlar)

Eserde kuşlar iyiliği ve kötülüğü temsil etme durumlarına göre yer almaktadır. Bir kısmı Bülbül'e fitne ehli kuşlar tarafından haksızlık yapıldığını düşünürken, diğer kısmı ise bunun iftira olduğunu ileri sürmektedir. Bülbül, Tüti, Kûf, Kerkes, Hüdhüd ve Çavuşlar fitne ve fesatla uğraşmayan, hakkın ve haklının yanında yer alan kuşlar olarak görülmektedir.

Bülbül: Kuşların en narinidir. İftiraya uğramıştır. Korkudan Hz Süleyman'ın yanına gidemez. Ancak suçsuzluğu ispatlanınca af olur. Edebiyatta gül ile birlikte aşkın remzi olmuştur. Gülün Bülbüle olan aşkı birçok aşk hikâyesine konu olmuştur.

Tüti: (Papağan) Süleyman peygambere hocalık yapmıştır. Konuşma gibi bir meziyete sahiptir. Diğer kuşlar onu pek çekemezler

Baykuş; Uğursuzluğu temsil eder, viran yerleri mesken tutar, tecridi inzivaya çekilmeyi temsil eder.

Hüthüt: Hz. Süleyman'ın elçilerindendir. Diğer kuşlarla bağlantıyı o kurar. Vakarlı ve saygın bir kuştur. Bülbülün haksız olduğu kanaatindedir.

Kuzgun: Haset ve düşmanlık fikirleriyle dolu, aşk, zevk ve sefadan anlamayan, karın tokluğuna yaşam mücadelesi veren, irfan meclisine hiç uğramayan, kötü sesli, anlayışsız, ahmak ve azgın bir hayvandır. Fitne ehlerinden sayılmaktadır.

KaraKarga: Uğursuz ve sevimsiz kuştur. Onun da işi gücü hayırsız haber vermektir.

Tavus: Kendi güzelliğinden dolayı şımarık ve Bülbüle haset eden kuşlardandır. Bu sebepten şeytana uyup cennet kapısından kovulmuştur.

Şahin: Hunhar, kan dökücü ve zalim bir kuştur.

Leylek: Leylek doğru konuştuğu için Hz. Süleyman'ın takdirini kazanmıştır, aferin almıştır.

Keklik: Haset eden kuşlardandır, leylekle adı aynı yerde geçer.

Kuşlarla ilgili ayrıntılı bilgi için; bk. (Yazar:2001, Demirel: 2016).

HIKÂYE:

HAZÂ RİSÂLE-İ BÜLBÜL HAZRET-İ SÜLEYMAN DİVÂNINDA TAKRİR-İ BEYÂN

(Hz. Süleyman'ın huzurunda Bülbül olayının açıklanmasını anlatan risaledir.)

Yazma nüsha ile ilgili kayıt:

Başlık: Hazâ Risâle-i Bülbül Hazreti Süleymân Divanında Takrîr-i Beyân

Arşiv No: 06 Hk 5027/3.

İstinsah Tarihi: 1244/1827.

Müstensih: Ankaravî Kasabzâde Ahmed B. Ahmed.

Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane, Adnan ÖtükenKtp.

Özelliği: 225x162 (157x102), 15 satır, harekeli nesih, filigranlı krem renkli kâğıt, sırtı ve sertâbı kısmen dökülmüş, Hikâye 92a-97b yk. arası.

Metin

{182} Râviyân-ı ahbâr kavlince şöyle beyan iderler ki: Bir gün Hz. Süleymân (AS) divân kurup beylerden ve pehlivanlardan divânına cem' olup oturmuşlar idi. O hinde iki Bülbül, kuşlar arasında dururken Trabzon şehrinde bağ ü bostanı ve gül ü gülistânı görüp cûşa gelip erkeği dışisine eyitti: Acaba varıp bir lahza şu gülistân arasında dinlensek ve gül gibi cemalin temâşâ eylesek ammâ bizim gittiğimizi kimse duyup varıp Süleymân'a gammâzlık eyleyip dimeseydi. Bülbül dışisi erkeğine eyitti: Kuşlar içinde gammâzlık çoktur. Hz. Süleymân'a varıp bizim gittiğimizi dirler. Destürsuz gidecek Hz. Süleymân gazâb eder. Gel var destür al, andan gidelüm, diyüp dışi Bülbül erkek Bülbüle nasihat eyledi, kabûl etmedi. Hemân erkek Bülbül uçup gitti. Erkek Bülbül gidicek dışi Bülbül sabredemeyüp ardına düşüp gitti. Erkek ve dışi Bülbül vardılar. Hub nefesler ile gökçek âvâzlar ile makâm-ı aşkta okuşurlar, dinleyen âşıkları nâlân ü giryân ettiler. Çün iki Bülbül gülistân içinde feryâd ü figândan

bezm-i gussamız Süleymân'a geldi. Meğer bülbüller uçup gidicek onların yerleri gedik kaldı. Hz. Süleymân'a ol gedikten gün dokandı ıssı kâr eyledi. Hz. Süleymân

{183} gazap eyleyüp kuşlar sultânı simürge eyitti: Kuşlar hakkında kangı kuşlardır kim destürsüz yerinden gide teftiş eyleye bana bildir, dedi. Simürg dahi kuşlardan su'âl eyledi. Kuzgun kim kuşların gammâzıdır, câzısıdır. İleri gelüp Simürge haber verdi. Simürg de Süleymân'a bildirdi. Eyitti: iki bülbül çiftiyle gülistâna gittiler idi. Hz. Süleymân hükmeyleyüp dedi kim: Varsunlar getürsünler haklaruñdan geleyim, dedi. Buyurdu, simürg, kuzguna emreyledi. Var bülbülleri bulup, getür dedi. Kuzgun dahi yeründen kalkup gitti. Varup gülistânları köşe-be-köşe aramağa başladı. Gezerken gördü kim, erkek bülbül dişi ile bir servi ağacının altında gülün budağında biri, bir budağında biri konup goncaya karşı ağız açup türlü beyt ile şüridelikler idüp ma'suka cemâluña hayrân olup dost şevkine gözlerinden yaş yerine kan döküp otururlar. Gül dahi bu hâliyle bülbülün kendüye feryâdın görüp gonca gül dahi tebessüm eyleyüp ol bülbülü gördi kim hayrân olmuş ol güle bir ayağ durubgir yâsemin baş kodı. Hizmetinde yâsemin bağlayup divâna geldiler içtimâ, raksa girmiş bülbül eyler hoş semâ. Üstâd kavlince kuzgun bu vechile sermest ü hayrân olduğun göricek ileri varup dedi kim: Yâ bülbül âsisin! Hz. Süleymân dergâhına

{184} okur, gel gidelüm. Bülbül ise aşk şarabından ser-gerdân idi. Kuzgun ile varup gidemedi. Gurrâbi görüp, sözünü işidüp fark itmedi. Dedi kim beni benden fâriğ ol sani (seni) Süleymân ister dedi. Kat'en özi ma'küle geçmedi. Andan Gurrâb dönüp Hz. Süleymân geldi. Bülbülün kıssasın arz eyledi. Hz. Süleymân dedi kim; Bülbülün gözü gül göricek dergâh-ı Süleymân'ı unuttur. Siz fariğ oluñ Bülbülün hizmetini ben bağışladım dedi. Gülistânın devri geçince zira ki Bülbül güle aşıkdur. Bir yıldan bir yıla dek gül hasreti çeker, birkaç gün gülün cemalini müşâhede ede. Hz. Süleymân böyle diyicek Kuzgun bedeli ne kadar kuşlar var ise Süleymân sözünü dinleyüp, hased edüp Bülbülün âzâd olduğun için bir yere cem olup dedi kim; Bülbül böyle küstâhlık ide, destürsüz dergâhından gide Süleymân'a muti' olmaya, dinlemeye velhâsıl biz bu kahırdan ölürüz. Gülün cemalin müşâhedesin kıla. Biz bunda gelüp çiftimiz ile kalavuz, Bülbüller zevk ile muhabbetde olalar, biz kahırdan ölürüz, duyamazuz. Bu derdi çekemezüz dediler. Pes bu kuşlar böyle diyicek cümle kuşlar bir yere cem' olup Bülbül hakkında; Kuzgun ol kara yüzlü mağbün ittidigim eğer benim sözümü tutarsanız Süleymân'a bülbüller

{185} çifti ile helâk ve yerlerin hâk ettireyim. Tâ ki onu görüp gayri bülbüllere nasihat olsun. Destürsüz gülistânı terk eyleyüp Süleymân hizmetinde olalar. Yoksa bu derd ile helâk oluruz dedi. Kuzgun böyle deyicek bâki kuşlar sultân-ı Simürg'a dediler ki; Ey bizim sultânımız, siz ne dersiz? Simürg-i anka eyitti:

Siz ne tedbîr edersiniz ben dahi size muâvenet iderem, dedi. Kuzgun başkaldırıp eyitti. Kim ben bülbül için Süleymân'a birkaç dürlü söz naklilerem. Siz dahi kuzgun gerçek dermisiz? Şehâdet idermisiz, dedi. Sultân, Simürg ve sâir kuşlar hoş deyüp Kuzgunla kavlı bir idüp bunun üzerine birkaç gün geçti. Bir gün Kuzgun fırsat bulup Hz. Süleymân'ın katına geldi. Dedi kim, ya Sultân! Ol âzâd ettiğin Bülbüllerin birkaç nâ-makûl sözleri var. Gâyet bî-huzûr oldum. Eğer buyurursanız arz ideyim, dedi. Süleymân eyitti. Söyle, işideyim, dedi. Kuzgun firâg olup, ol kara yüzün hâke sürüp eyitti kim: Ol âzâd ettiğin Bülbüller eyittiler kim ol zenbil örici Süleymân'a minnetimiz var. Gülistâna ne anuñ minneti ile varuruz veya ol ikiyüzlü Simürğun kulumıyam kim hergün ana varup tapu kılam. Ben gülün her bir yaprağını yüz anuñ gibi Süleymân'a ve bin anuñ gibi Simürğa vermez, deyü laf eyledi. Billahi'l-azîm, vallahi'l-kerîm bi'l-cümle kuşlar

{186} sultânımın hizmetinde ideler. Bülbüller gül seyrin temâşâ idüp huzûrda ve safâda ola ve girü ve kat'an minnet-var olmaya. Kuşlar dahi bu sözü getürmeyüp hâk-i pâyine arz iderler. Tâ kim bülbülün hakkından gelesüz deyüp bülbüle bühtân eyledi. Ne gammâzlık eyledi. Süleymân Hazretlerine bu sözler hayli güç geldi. Dönüp kuzguna eyitti: Ya kuzgun, yüzün gibi sözü azgun olmaya, sözünde kâzib olmayasuz. Benüm zannum şöyledür kim, bülbül bir aşık-ı şurîde, gözi miskindür. Andan bunun gibi sözler ve kelîmât gelmezdi. Kuzgun eyitti: Ya Süleymân bülbül bu sözleri söylediğine şahidim vardır. Eğer icazet verürseniz varup getüreyin, dedi. Hz. Süleymân var getür dedi. Varup kuşları getürdi. Şehâdet eylediler kim yâ Sultân, kuzgun dediği cevapları bülbül söylediği deyüp Süleymân'ı inandırdılar. Hemân Hz.Süleymân şahine emreyledi var gülistanda minkârına alup getürmeli, ammâ sakın minkârın içinde helâk olmasınlar. Benim onlara birer su'âlim var, dedi. Hz Süleymân böyle hükmedecek kuzgun, şahinle gülistâna vardılar, Bülbülü buldular. Gördüler güle karşı şivân ile terâtüm ider. Gonca dahi bülbülün âvâzın işidüp tebessüm eyler. Andan kuzgun eyitti; Ey şurîde küstah! Hizmet-i Süleymân'ı terk ettin. Üzerine cellâd geldi. Henüz sen dahi nevâ-sâzlık idüp oturursun,

{187} dedi. Öyle deyicek bülbül başını kaldırıp karşısında şahini görüp aklın cem' edüp yüzünü Hz. Hak dergâhına tutup niyaz edüp eyitti; Kim hâke yüz urasın. Bülbül hemân dedi ol dem; Ya ilâhe'l-âlemîn Cennet-i Firdevs Âdem hakkıyçün, arş-ı fers-i levh-i mahfuz hakkıyçün, yerde zâid geçen Circis² için, gökte ol hülle biçen İdris için. Yâi İlâhî kıl inâyet ben kula. Şâhi Süleymân Hz.

²Circis; (Circis): Hz. İsa'dan sonra gelen nebilerden biri. Yaşadığı zaman kesin olarak bilinmemekle beraber Hz. İsa'nın havarilerinden sonra Hristiyanlığı yaymaya çalışan azizlerden biri olduğu sanılmaktadır.(TDEA: C.2,78)

şefâ'at kıla. Destânın diñler isen bülbülün, ver salâvat Ahmed'e, hoş tut dilün. Bülbül bu veçhile münâcat edicek, Şahin şefkatle erişüp bülbülü minkarına³ alıp gitti Bülbülleri getirip çünkü bülbül nazarı Süleymân'a geldi. Kuzguna hasm olup berâber durdu. Ve huzûr-ı Süleymân'da birbirine yani husûmet eylediler. Hz. Süleymân'a hitap edip Simürge eyitti: Ey Süleymân-ı mürgân, sen bülbül hakkında ne dersin, dedi. Simürg dahi ağız açıp eyitti kim, ya nebiyullah benim bildiğim budur ki, kuzgunun cevabı gerçektir. Bülbül âkil değildir. Eğer akıllı olsa bir yıldan bir yıla değin gül budağında görmeğe kendüyi iştiyâke çeker, dedi. Veyahut sabâha değin durup güle karşı göz yaşlar(1) döküp nevâ-i uşşâkîñ bu deñlü sözleri söyler (mi) dedi. Böyle diyicek Bülbül Simürgeñ bu cevâbını işidüp ey iki başlı ve ey ikiyüzlü ve ey iki dilli ve ey kazâyı kaderi inkâr edici şöyle bil ki ben Allahü Teâlâ'ya mütî'

{188} ve emrine râzıyım. Sencileyin münkir değilim. Sen gül zevkin ne bilirsin. Ehl-i kibirsin. Ehl-i kibriñ ve ehl-i münkirin şهادeti makbül değildir. İkiyüzlünün sözi olmaz kabül, bilmezsin. Sen bunu bilür, Resul böyle deyip, çünkü Bülbül tarh ider. Mürge-ı ankâyı aradan tarh eder. Söylemeğe mecali kalmayup andan sonra Süleymân hüdhüd'e eyitti: bülbül hakkında sen ne dersin? Dedi. Hüdhüd eyitti: Ya nebiyullah! Serrest-i aşıkdur. Aşk şarâbıñ içüp durur, gerçi kim sizin hakkınız(da) ol sözi Bülbül söyledi. Velâkin mest idi, söylediğini bilmez idi. Bülbülün küstahlığına mağrûr tutasın, dedi. Bülbül dahi hüdhüdün bu sözlerini güş idüp dedi kim: Ey suret-uğurusı, sen ol zâhide benzersin ki, taşrasını hırka ile tâc ile düzmüşsün. Ol kimse ki, hırka-ı tâcı kendinden ola. Anunşehâdeticâizdeğildir. Benüm üzerime, olmaz diyüp söyledi. Bir mürâi zâhide benzer özün, kim benüm hakkumda yalandur sözün. Hırka ile tâc ile gören insan sûret-uğrusı sanursun, hemân gerçi düzdin sofiyâ ne sureti sîret-gehi âsnâr halvetine gerçek başlar keser, asla hüdhüdün söylemeğe mecâli kalmadı. Hz. Süleymân baykuşa, sen ne dersin bülbül hakkında, dedi. Baykuş söze geldi. Dedi kim; bülbül mest idi, mest olıcak hayâ gider.

{189} İşi lâf-ı güzâf imdi Bülbül dahi mestdür, anuñ gibi nâ-ma'küle kelimât ettiğinden haberi yoktur. Kendüyi bilmez mikdârından aşuri söyler, çünkü Bülbül, baykuşun sözünü diñledi. Cevap virdiği bir kuşsuñ. Seni halk-ı âlem özün feshettiğın zaman taşlarla kovarlar, merdûdsuñ. Meşhûr meseldür: Hak Te'âla celle celâlühü sevse cemi' yaratmışı sever. Ma'lûm oldu ki seni Hak sevmez, halk dahi sevmez. Baykuş, kuşlar içinde bir kuştur, başı vîrâneler ile hoştur. Kim ki işitir âvâzini söger, nâ-mübârek deyüben kovar, sûreti gibidir bunun sözi. Gece uçar, gündüz görmez gözi. Cânı mı var gündüz taşra çıka? Öldürürler başına kaka kaka. Burada Bülbül baykuşu cerh eyledi. Sözünü red

³ Yırtıcı kuşların gagası.

idüben tarh eyledi. Bu kerre Hazret-i Süleyman doğan'a bakub eytdi kim: Bülbül hakkında sen ne dersin, dedi. Doğan eytdi kim; Ya Sultan, bu sözünü sultanımın hakkında söyledi, vâki'dür ammâ bülbül mecnündür, ma'lûmuñuzdur ki dîvâna iklim-i mesd dimişler, bülbülün günâhın affeyle, dedi. Bülbül doğanın sözünü dinleyüp dedi kim: Yâ doğan seniñ ne sözün vardır, zâlim ve cebbârsın. Mazlûm kuşçağızların "melekü'l-mevt"isiñ ve hevâ-yı nefse uyup, hevâ gözlersin, zâlimin mazlumun üzerine şehâdeti geçmez. {190} Dedi ve bu şi'ri âgâz idüp okumağa başladı.

Bülbül bezer kim kakhâr özün
 Bülbül-i mazlumuñ cebbarı özün
 Kuşlara cellâdsın sen yok gümân
 Dâimâ işin gücün zulümdür hemân
 Zâlim olan zulmü ibâdet eyleye
 Geçmiye sözi şehâdet eyleye
 Sensin ol kuşların kanı döken
 Nice minkâr urub bağrın söken
 Nice müslimdir ki kan eyleye
 Hem gele mazluma bühtân eyleye
 Bülbül ol dem bu kelâmı söyledi
 Böyle diyüp bâz-ı dirhem eyledi. ⁴

Hz. Süleyman Tuti'niñ yüzüne bakub YâTuti bülbül hakkında sen ne dersin dedi. Tuti eytdi: Yâ Süleymân bülbül mecnun olmuşdur, söylediğini bilmez, ma'nâsı nedir anlamaz. Vücuduñ aklı kâmil olmaya. Her ne söylerse âkil anda kalmaya, dedi. Tuti bu veçhile söz söyleyicek, Bülbül dahi dönüp iytdi ki Ya Tuti! Sensin kendini bilmeyen, sözünü bilmediğin için kafesde mahbûs olursun. Dilüne her ne gelürse söylersin. Gerçek kim şeker yimek ile kelimâta kadir olursun. Ammâ kelimâtında letâfet yoktur. Yidüğün şekeri değmezsin, dedi. Bülbül tütî'ye: Ey hisse boş kim değildir, için-dışın hoş, bakuben mürâta görürsün. Özün olduğün sözde izyâdın seniñ kendini habs eyledi, dilin seniñ doğru

{191} söyleyen benden çıkar söz evcinden tutiler dinden çıkar. Sözin için hapsederler özini, Doğru niçün söylemezsin sözünü. Dedi, bülbül tütî'ye: Sen ey fuzuli şâhide-i kâzib, kaçan olur kabul böyle. Diyüp tütî(yi) bâkide kodu, bu kez Hz. Süleymân eyitti: Yâ tâvûs, bülbülün hakkında sen dersin? Tavus-ı rânâ eyitti; Bülbülün sözleri söylediği vâkidir. Lâkin âşık ma'sûka o demde laf urmak, yâ Süleymân nesnesin mağrûr tutarlar. Biri oldur ki, dehri ola. İkinci oldur ki, er-avrat yanında lâf urur dedi. Rehnâ böyle diyicek, Bülbül dahi

⁴ Metinde nesir düzeninde olup tarafımdan şiir düzenine dönüştürüldü

gelüp dedi ki: Ey fâhişe avratlar gibi kendi özüñ bezeyici, ey nefs-i hevâsına uyup özin görücü, ey Hak Teâlâ'nın emrin tutmayup şeytana mahrem olucı. Dergâhtan merdûd olup makâm-ı a'lâdan makâm-ı ednâya sürülücü, yalan söylediğin ecliden ayağın rengin değişmişsin. Henüz dahi uslanmayup hapsolup kovulduğun, cennetten kovulduğun *delinin akıllı üzerine şehâdeti câiz değildir*, dedi. Asla bir şey demeğe mecâli kalmadı, dedi Bülbül Tāvus'a: ol dem hemin bezenen avrat gibi kendi öziñ tutmadın. Hakkıñ sözün ey bedgümân, uydun İblis'in sözine, ol zamân. Kâni' ol dem hâcib idin cennete, bunca niçin geldin?

{192} Andan hizmete ravzada cevelan ururken kendözin, şöyle nādân oluben gördük özüñ, çün şehâdet eyleyen hod-bîn ola. Lâcerem hod-bîn olan berken ola böyle Tavus eyledi. Cereh ara yerden anı dahi etti tarh. Tavus-ı ra'na Bülbülün kelamın işidüp nedâmet kıldı, söylediği söze peşimân oldu. Andan Hz. Süleymân Leyleğe dedi: Ya Keklik! Bülbül hakkında sen nedersin, dedi. Keklik eyitti; Ya Süleymân ben dahi nifakda kuşlar ile bile idüm. Amma ömrümde yalan söylemedüm ve söylemeği dahi bilmem. Yaramazlık ve kasditmedüm. Ne bülbülün bu sözden haberi vardur ve ne bülbül bu sözi söyledi. Kuşlar ittifak edüp iftira eylediler. Yoksa bülbülün zâhirinde ve bâtinında yaramazlık yok, görmedim. Bu ittifakın cümlesin kuzgun eyledi. Ya Süleymân muttali ol, Bülbüle şâhlik oldur kim kula vâkıf olsun. Böyle deyüp çün leylek hemin anı Süleymân dinler isen sen. Süleymân'dan haber ver. Salavat Ahmed'e ey mu'teber. Kaçan kim Süleymân leylekten bu kelâmı işitti, âferin okudu. Leylek bu kelâmı söylediği için Hz. Süleymân leyleğe kuşları müjdeleyüp bülbül için kuzgunu koğup bâki kuşlar dahi derhem eyledi, dergâhdan sürdi.

{193} Bülbül-i âşüfte âferünler eyleyüp âzâd etti. Dükeli dillerde mahbûb ve mergûb olasin, deyü du'â eyledi. Bülbül anuñ için bülbül-i mergûb ve mükerrem oldu. Ana kuşlar hased ederler, fi'l-cümle merdûd oldular.

Teimmetü'r-risâletü't-tuyûrât
Sene 1244 fi Cemaziyülevvel 25

SONUÇ

Bu çalışma, Risâlet-i Tuyurat adıyla bilinen bir yazma eserin transkripti ve konu ile alakalı bilgiden ibarettir. Dünya Edebiyat tarihinden; Ezop masalları, Kelile ve Dimne ve La Fontaine'nin fablları gibi birçok eserin konuları toplum hayatı üzerine kurulmuş; hayvanlar arasında geçen olaylar sosyal hayatta insanlar için ders verici bir örnek olmuştur. Bazen de yukarıda anlatılan Süleyman Peygamber ve Bülbül kıssasında olduğu gibi kuşların hikayesi sosyal hayata damga vuran önemli bir ritüel olarak karşımıza çıkar. Süleyman

peygamberin kuşdilini bildiği kuşlarla ve diğer hayvanlarla anlaştığı peygamber kıssalarında anlatılmaktadır. “Ayrıca mesnevilerde Hz. Süleyman’la alakalı kıssaların anlatıldığı divanlarda onunla ve etrafındaki kişi ve olaylarla ilgili pek çok beytin bulunduğu görülür.” (Harman, 2010: 62). Hayvanların üstlendiği karakter ve sergilediği davranışlar aslında toplumdaki bireyleri temsil ederler.

KAYNAKÇA

- ÇELİK, Ömer, (2013). *Hakk’ın Daveti Kuran-ı Kerim Meali ve Tefsiri*: Erkam Yayınları İstanbul.<https://www.kuranvemeali.com/neml-suresi/16-aveti-tefsiri>
- DEMİREL, İsmail (2016). *Bülbül-name Hikâyesi*, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları.
- DERVİŞ, Şemseddin (1998). *Kuşların Münazarası*, (Çev: Hasan Aksoy), İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Feridüddin Attar(2016). *Mantıku't-tayr* (Kuşların Diliyle),(Çev:Mustafa Çiçekler),İstanbul, Kaknüs Yayınları.
- HARMAN, Ömer Faruk (2010). "Süleyman", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 38, s. 56-60.
- Mehmed Salahi, *Kamus-i Osmanî*, /2019). Haz. Ali Birinci, Mahmûd Bey Matbaası, Hicrî 1313, 1322, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları
- PALA, İskender (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.2, Sh.78, Dergâh Yayınları
- YAZAR, İlyas (2001). *Ömer Fuâdi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye’sinin Metni*, İstanbul: Hamle Yayınları
- ZAVOTÇU, Gencay (2016). "Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül", <http://www.altayli.net/turk-edebiyatinda-gul-ve-bulbul.html>

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020

ss. 571-606

Makalenin Geliş

Tarihi

27/07/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

25/08/2020

Yayın Tarihi

30/08/2020

ALİ BAHAR EFENDİ'NİN SULTAN III. SELİM'E SUNDUĞU BAHÂRİYYE KASİDELERİ- I

İsmail YILDIRIM*

ÖZET

Genellikle kasidelerin teşbib bölümü veya mesnevilerin arasında yer alan bahâriyye manzumeleri Klâsik Türk Edebiyatı'nın rağbet gören türlerinden biri olmuştur. Bu mevsimde değişime ve canlılığa uğrayan tabiat, Osmanlı şairlerini derin bir sevinç ve coşkuya sevk etmiş akabinde baharı ve bu mevsimin doğal güzelliklerini konu edinen manzumeler yazmışlardır. Bu şiirlerde tabiat son derece canlı ve parlak bir şekilde tasvir edilmiş, yer yer mübâlağa sanatı vasıtasıyla baharla ilgili unsurlara dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Klâsik Türk Edebiyatı dairesi içerisinde bu duyguları terennüm eden, ekseriyetle devrin padişahına sunulan birçok bahar şiiri yazılmıştır. Örneğin Erzurumlu Nefî'nin (ö. 1635) Sultan IV. Murad için kaleme aldığı "esdi nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem" mısrayla başlayan kasidesi bahar tasvirlerinin yer aldığı güzide manzumelerin başında gelmektedir.

Kaynakların işaret ettiğine göre Ali Bahar Efendi (ö. 1813) Acem asıllı olup sonradan İstanbul'a gelmiş ve müderrislik görevinde bulunmuştur. Üsküdar kadılığı da yapan şairin Farsça ve Türkçe şiirler kaleme aldığı ifade edilmektedir. Ali Bahar Efendi bahsi geçen geleneğin tesirinde kalarak devrin hükümdarı Sultan III. Selim'e (ö. 1808) dokuz adet bahâriyye kasidesi

* Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Develi İslâmî İlimler Fakültesi, Türk-İslâm Edebiyatı ABD, ismailyildirim@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5426-224X

sunmuştur. Bu kasidelerin beşi Türkçe, dördü ise Farsça-Türkçe karışık kaleme alınmıştır. Sultan III. Selim'in tahta çıkışına (1789) binaen telif edilen bu kasideler, bahâriyye türünde olup tamamı bahar tasvirleri ve III. Selim'in methinden ibarettir. Bu yazıda kısaca bahâriyye türünün genel hususiyetleri ifade edildikten sonra Ali Bahar Efendi'nin şahsiyetiyle beraber daha önce yayımlanmayan beş adet bahâriyye konulu kasidesi tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Edebiyatı, Kaside, Bahâriyye, Ali Bahar Efendi, III. Selim.

SPRING POEM EULOGY OF ALI BAHAR EFENDI PRESENTED TO SELIM III.

ABSTRACT

The spring poems, which are usually presented in the introduction section of eulogies and in between mathnawis, constitute a popular genre of the Classical Turkish Literature. Transforming and revitalizing nature in spring season has enchanted Ottoman poets, leading them to write poems about spring and the natural beauties of this season. Nature is depicted in a very vivid and bright manner, and the endeavour is to draw attention to the aspects of spring through the art of exaggeration in these poems. Numerous spring poem were written in the Classical Turkish Literature field that chanted these feelings and were mostly presented to the Padishah of the time. For example, Erzurumlu Neffî's (d. 1635) eulogy beginning with the line, "esdi nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem/the spring wing is here and the roses are flourished" was written for Murad IV, and this work is one of the most distinguished poetries with the spring depiction.

The sources indicate that Ali Bahar Efendi (d. 1813) was of Persian origin and later came to Istanbul and worked as a mudarris. It is stated that the poet, who also served as the judge of Üsküdar, wrote poems in both Persian and Turkish. Ali Bahar Efendi presented nine spring poem eulogies to Padishah Selim III (d. 1808) under the influence of aforementioned tradition. Five of these eulogies were composed in Turkish, and four were written with a Persian-Turkish mixture. These spring poems were all written after the accession of Padishah Selim III (1789) and all depicts spring and praises Sultan Selim III. In this article, the general characteristics of spring poem style will be introduced, along with Ali Bahar Efendi's personality and five of his eulogies will be published in this article for the first time.

Keywords: Classical Turkish Literature, Eulogy, Spring Poem, Ali Bahar Efendi, Selim III.

GİRİŞ

Bahâriyye kelimesi sözlükte “baharla ilgili, bahara ait olan, bahar tasvirlerinin yer aldığı manzume” anlamına gelmektedir. Bu manzumelerde baharın güzelliği, bahar betimlemeleri ve çiçekler muhtelif benzetmelerle ve soyut bir şekilde anlatılır. Dîvân şairine göre tabiat, marifet ve hüner göstermeye vesile olmaktır. Şair, doğayı gerçek manzarası ve kendi nazarıyla görmekten çok daha önce ifade edilmiş kalıp ve üslûplarla yeniden anlatmaya çalışır. Dolayısıyla şair için yapılacak iş, tabiatı bilhassa bahar ayını tasvir vesilesiyle yeni bir zemin hazırlamak ve bu hususta üstünlük göstermektir (Yetiş, 1991: 473). Bahar, tabiatın yeniden canlandığı, ağaç ve bitkilerin yeşerip çiçek açtığı, akarsuların coşkuyla akmaya başladığı dolayısıyla insanların bu canlılık ve yeniden doğuştan etkilenerek tazelendiği, kışın kasvetli havalardan kurtulup feraha kavuştukları bir mevsimdir. Bu mevsimde eğlence meclisleri kurulur. Şairler ise manzumelerinde baharın güzelliklerini coşkulu bir şekilde dile getirip, bahara ait unsurları özenle beyitlere yerleştirirler (Akkuş, 2006: 26).

Bahâriyyeler, daha çok kaside nazım şekliyle yazılan şiirlerin teşbib kısmında yer alır. Şair, bu kısımda kendisini övmek ve kasidesine zemin hazırlamak gayesiyle bahar tasvirine yer verir. Bahsi geçen olumlu özelliklerinden dolayı bahar ayından bahsetmeyi uygun bulan şair, baharın güzelliklerinin ise methettiği kişi sayesinde geldiğini ifade eder. Anlatılan tasvirlerin okuyucunun muhayyilesinde olumlu çağrışımlar yapması, şairin övdüğü kişiye (memdûh) pozitif yönde bakmasına katkı sağlamıştır. Bu durumun farkında olan şairler, kasidesinin teşbib bölümüne baharı ve bahara ait izlenimleri çokça konu etmişlerdir. Kasidenin son kısmını teşkil eden dua bölümünde ise memdûhunun ömrünün ve devrinin daima bahar mevsimi gibi olmasını temennî ederek bahar ayını yine maksatlarına uygun olarak kullanmışlardır (Öz, 2017: 218). Klâsik edebiyatımızın değerli belgeleri olan *Dîvânlarda* yer alan “bahâriyyât” başlıklı müstakil bahâriyyelerde, sık sık tabiatın yeniden canlanışında yaratıcının dileme ve yeniden canlandırma sıfatları tezahür eder. Bulut, su, yağmur, rûzgâr; sünbül, menekşe, gül, lâle; sâkî, sevgili; anber, misk; câm, şarap vs. kelimeler bahâriyye türünün sözcük dağarcığını ve çağrışım dünyasını oluştururlar. Bu türün ilk ve basit örnekleri, herhangi bir vesile ile

kaleme alınmış manzumeler içinde bahar konusuna yer veren beyitlerdir (Canım, 2012: 20-21).

Şairler, kasidelerinde yeniden canlanması simgeleyen baharı ve bahara ait unsurları diğer mevsimlere göre daha fazla işlemişlerdir (Aydemir, 2002: 146). Onlar, sonbahara karşı olumsuz bir tavır içerisindedirler. Zira bu mevsim, yaşlılık ve bitkinliği andırmaktadır (Batislam, 2003: 171). Kış mevsimi, soğuk olması nedeniyle şitâiyyelerde tükenmişliğin sembolü olarak görülmüştür (Akkuş, 2006: 243). Kış mevsimi yaşlılık ve ölümü andırmakta, insanda iç sıkıntısı, buhran ve üzüntü meydana getirmektedir (Yekbaş 2009: 149). Yaz sıcaklığını konu edinen temmüziyyelerde de yine olumsuz bir bakış açısı hâkimdir. Şairler, yaz sıcaklığının doğayı kuruttuğunu bunun yanı sıra sıcakların insanı boğmasından şikâyet ederler (Öz, 2017: 218). Bahâriyyeler, farklı nazım şekilleriyle edebiyat tarihimiz içerisindeki yerini almış fakat *Şehrengiz*, *Sâki-nâme*, *Kıyâfet-nâme*, *Seyâhat-nâme* gibi kendine has ustalar yetiştirmiş edebî türlere nazaran zayıf kalmıştır, denilebilir (Canım, 2012: 21).

Bahâriyyelerin kaside, gazel, murabba' nazım şekilleriyle yazılmış meşhur örnekleri vardır. Örneğin, Nefî'nin (ö. 1635) IV. Murad için kaleme aldığı:

“Esdî nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem
Açsın bizim de gönlümüz sâkî meded sun Câm-ı Cem”

ve Riyâzî'nin (ö. 1644):

“Zamân-ı ıyş ü şâdidür dem-i ikbâl-i devrândur
Felek evzâ'-ı nâ-hemvârına şimdi peşimândur”

beyitleriyle başlayan kasideleri, Türk edebiyatında bahâriyye türünün en güzel örnekleri arasında kabul edilmiştir (Aydemir, 2001: 316).

Ali Bahar Efendi'nin Biyografisi

Şairin hayatı ve şahsiyetine dair bilinenler sınırlıdır. Bunun yanı sıra kaynaklarda yer alan bilgiler de birbirinin tekrarı konumundadır. Buna göre şairin asıl adı Ali'dir. Acem asıllı olup Revan'da doğmuştur. Receb 1205'te (Mart 1791) İstanbul'a gelerek Şeyhülislâm Yahya Tevfik

Efendi'nin yardımlarıyla müderris olmuştur (Akbayar, 1996: 351; Tatcı ve Kurnaz, 2001: 108). Şairin ismi *Bâğçe-i Safâ-endûz*'da "İrânî Ali Efendi" şeklinde geçmekte, mahlası "Bahâ" olarak verilmektedir (Oğraş, 2018: 71) fakat bu bilgi yanlıştır. Zira şair manzumelerinde "Bahâr" mahlasını kullanmaktadır. Üsküdar kadılığından mazulken 1228'de (1813) vefat etmiştir (Erdem, 2014: 53). Şairin vefat tarihi ile ilgili kaynakların hepsi 1813 senesinde müttefiktir, sadece *Sicill-i Osmânî* müellifi şairin ölüm tarihini 1220 (1805) vermektedir (Akbayar, 1996: 351). Şairin Sâib isminde bir oğlu vardır.

Ali Bahar Efendi'nin Farsça ve Türkçe şiirlerinin yanı sıra özellikle matematik, hendese ve kimya ilmine özel bir ilgisinin olduğu bilinmektedir (Erdem, 2014: 53). Kimyagerlikte usta olan şair, Mühendishâne-i Bahr-i Hümâyûn'da devrin riyâziyecilerinden Seyyid Osman, Gelenbevî İsmail, Palabıyık Mehmed ve Mehmed Salih efendiler ile beraber hocalık vazifesinde bulunmuştur (Beydilli, 2006: 514). Ali Bahar Efendi'nin bu göreve tayini Müftüzâde'nin azlinden sonra 1797 yılında gerçekleşmiş olmalıdır (Kurtoğlu, 1941: 36). Ali Bahar Efendi'nin Türkçe olarak kaleme aldığı ve Sultan II. Mahmud'a sunduğu *Tuhfetü'l-Hussâb* adlı eseri bir mukaddime ile dokuz bölümden meydana gelmektedir. Bu eser, yazarın matematikteki becerisini göstermekte olup, bütünüyle cebir konuludur. Bu eserin bir de *Risâle fi'l-Hisâb* isimli yine Sultan II. Mahmud'a takdim edilmiş Arapça nüshası bulunmaktadır (Karaca, 2012: 90).

Kasidelerin Şekline Dair Bilgiler

Kasidelerin Yer Aldığı Belgeler ve Tavsifleri

Gerek Osmanlı Devleti'nden günümüze ulaşan ve sadece Osmanlı Arşivi'nde miktarı 150 milyonu bulan belge ve defterlerden, gerek belgelerin tanzim ediliş tarzı ve büyük bir hassasiyetle korunmuş olmalarından, gerekse bürokrasinin her kademesindeki yazışmalardan anlaşılmaktadır ki Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren resmî belgeleri muhafazaya bugünkü tabirle arşivcilğe büyük önem vermiştir (Sarınay vd. 2010: XXVII). Bu belge ve defterlerde Dîvân-ı Hümâyûn, Maliye ve Bâb-ı Defteri'nin haricinde hem Osmanlı Dönemi hem Tanzimat sonrası teşekkül eden astroloji, biyografi, coğrafya, edebiyat, ilâhiyat, tıp vs.konularda pek çok vesika mevcuttur (Sarınay,

2010: 296). Ali Bahar Efendi'nin kasideleri de söz konusu arşiv belgelerinde mukayyet olup, Sultan III. Selim'in şahsına ve saltanatına yönelik methiyeleri muhtevîdir.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde (DABOA), TSMA fon kodlu, 843/65-74 numaralı defterde mukayyet belgenin gömlek ve sıra numaraları sırasıyla 360 ve 20'dir. Beş kaside¹ de söz konusu bu belgenin altında müstakil belgeler olarak kayıtlara geçirilmiş olup katalog bilgileri şu şekildedir:

	Fon Kodu	Defter Nr.	Gömlek Nr.	Sıra Nr.
Kaside I²	TSMA.E-2	0360	360	20
Kaside II	TSMA.E-3	0360	360	20
Kaside III	TSMA.E-5	0360	360	20
Kaside IV	TSMA.E-7	0360	360	20
Kaside V	TSMA.E-9	0360	360	20

Kasidelerin müellif hattı mı yoksa başka bir müstensih tarafından mı kopya edildiği konusu şu an için muallâktır. Ancak Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde kayıtlı bu kasidelerin belge tarihleri Zilhicce 1255 (Mart 1840) olarak kaydedilmiştir. Bu tarih, belgelerin telif edildiği seneyi işaret etmektedir. Ancak Ali Bahar Efendi'nin 1813'te vefat ettiği düşünülürse kasidelerin Ali Bahar Efendi dışında biri tarafından istinsah edildiği düşüncesini uyandırmaktadır. Bunun yanı sıra kasidelerin III. Selim devrine ait olduğu, onun adına yazıldığı açıktır. Şairin, hâmisini methettiği şu beyitler konuya açıklık getirmektedir:

Âb-reng-i 'azamet Hâzret-i Sultân Selîm
Kim olur sâye-i 'adlinde maşûn cümle 'ibâd³

Ebrû-yı 'azamet-i Hâzret-i Sultân Selîm
Husrev-i rûy-ı zemîn pādşeh-i kûh-ı vaqâr⁴

¹ Diğer kasidelerin neşrine dair çalışmalar devam etmekte olup, ilerleyen zamanlarda yayımlanacaktır.

² Bundan sonraki kısımlarda kasideler K-I, K-II, K-III, K-IV ve K-V şeklinde kısaltılmış hâliyle ifade edilecektir.

³ K-I, 9. beyit.

⁴ K-III, 21. beyit.

Ġarađı Őāh-ı Selīm Ĥān-ı cihān bezmine
İntisāb etmeyedir varımı iŐār-ı bahār⁵

Bu bilgiden hareketle Sultan III. Selim'in 11 Receb 1203'te (7 Nisan 1789) tahta çıkışı göz önüne getirilirse kasidelerin telif tarihi 1789 veya bu yılı müteakip yıllar gözükmemektedir.

Tamamı talik hatla kaleme alınan kasideler, klâsik kaside nazım şeklinin bütün hususiyetlerini üzerinde taşımaktadır. K-I, 21 beyit olup, mısralar yanyana yer almaktadır. Kaside siyah mürekkeple yazılmış, mısraları birbirinden ayırmak için aralarına sadece düz bir çizgi çekilmiştir. Belge, müzehhep bir ser-levhaya sahip olup bu levhanın içerisinde "Hüve'l-Feyyâz" başlığı mevcuttur. Aynı müzehhep yapı -küçük de olsa- belgenin altında da görölmektedir. Yine belgenin altında yer alan ve arşiv kaydını gösteren numaralar sonradan eklenmiştir. K-II, 17 beyitten ibarettir. Siyah mürekkeple yazılan mısralar yan yana ve düz bir çizgi ile birbirinden ayrılmıştır. K-II, K-I'de olduğu gibi süslü bir ser-levhaya sahiptir fakat içerisinde herhangi bir kayıt mevcut değildir. Belgenin altında arşiv kaydı yer almaktadır. K-III, K-I ve K-II'nin bütün fizikî özelliklerini ihtiva etmekte olup, 35 beyitten müteşekkildir. K-IV'te ise ser-levha görölmemektedir. "Hüve'l-Feyyâz" adlı bir başlıktan sonra Şair, kasidesine giriş yapmıştır. 32 beyitlik bu kasidede mısralar yanyana fakat aralarında herhangi bir çizgi görölmemektedir. Yine kasidenin sonuna sonrada belgenin arşiv kaydı eklenmiştir. Son kaside ise (K-V), K-IV'ün fizikî özellikleriyle aynı sadece 31 beyit hâlinde teşkil edilmiştir. Bütün belgeler fiziksel ve kondisyon aĠıdan iyi durumdadır.

Dil ve Üslûp

XIX. asır itibariyle yeni Şiir, eski Őiirden tamamiyle kopmuş değildir. Muhteva dışında, yeni ile eski Şiir arasında esasen bir fark da yoktu. Dil, vezin, nazım şekilleri hemen hemen aynı idi. Edebiyat ve özellikle nazım sahasında meydana gelen değişim ve yenilikler diğer alanlarda meydana gelen gelişmeler kadar hızlı olmamıştır. Dolayısıyla bu asırda eski Şiir geleneğini sürdüren Şair sayısı, önceki yüzyılların Şair sayısından hiç de az değildir (Ünver, 1988: 132). Ali Bahar Efendi de üslûp itibariyle XIX. yüzyılda kadim Şiirin geleneklerini devam ettiren

⁵ K-IV, 8. beyit.

şairler zümresine dâhil edilebilir. Hatta onun dili, klâsik şiirin en ihtişamlı devirlerini yaşadığı XVI. ve XVII. yüzyıl şiirleriyle boy ölçüşecek durumdadır. Aşağıda da ifade edileceği üzere Ali Bahar Efendi, vezin ve kafiyeyi ustalıkla kullanmış; söz konusu iki unsuru muhteva ile dercetmiştir. K-I ve K-II'nin matla beyitlerini teşkil eden şu beyitler, diğer kasidelerin umumî bir özeti mahiyetindedir:

Gülşen-i feyẓden esdi çemen-i 'âleme bād
Oldu münhal girih-i gonçe-i nev-ḥîz-i murād

'Arūs-ı fikrim olup ḥāmîle çü şâḥ-ı bahār
Gül-i tabî'atım oldu şüküfte çün ezḥār

Ali Bahar Efendi'nin dili, müzeyyen üslûbun tesirinde olup, kasidelerde yer alan kelimelerin hemen hepsi -fiiller hâriç- Arapça-Farsça kökenlidir. Hemen her mısradaki tamlama görülmekte, bu terkipler yeri geldikçe zincirleme tamlamalara dönüşmektedir. Bu durum manzumelerde anlamın sağlıklı bir şekilde oturtulamamasına neden olmaktadır. Kasidelerden iktibas edilen şu mısra ve beyitlerin tamamı tamlamalardan ibarettir:

Zerre-i ḥāk-i deri reşk-fezâ-yı ḥurşîd⁶

Muḳarreb-i şeh-i vâlâ-tebâr-ı kişver-gîr
Nikât-senc-i dil-âgâh-ı kâtib-i esrâr⁷

Reşḥa-i dest-i nidâ-yı şeh-i devrânı görüp⁸

Dil-i üşküfte-i bî-berg-i münîri zîrâ⁹

Zîb-i evreng-i cihân-ı Ḥazret-i Sultân Selîm
Ḥusrev-i rüy-ı zemîn pâdşeh-i küh-ı vaḳâr¹⁰

Ali Bahar Efendi, süslü üslûbunun yanı sıra yer yer halk söyleyişleri, kalıp ifade ve deyimlerden de istifade etmiştir. "Serviler baş çek-

⁶ K-I, 10. beyit.

⁷ K-II, 8. beyit.

⁸ K-III, 25. beyit.

⁹ K-IV, 18. beyit.

¹⁰ K-V, 14. beyit.

cümle zemînin yaladı yutdu hep, ufacık dallı çiçek işle-, yüz sür-, yakalayıp gel-, ağzın açıp yalvar-, ders-be-ders oku-, ağzının ölçüsünün al-, Allah Allah (diyerek) yürü-, müşkili halletme, gazel söyle diye tırmala-” vs. bunlardan birkaçıdır. Ayrıca Sultan III. Selim ve bahar ayının methedildiği kısımlarda teşbih ögeleri sık sık mübâlağa sanatına kayarak İran mitolojisinden şahsiyetler, tarihî yer ve kuşlar örnek olarak karşımıza çıkmaktadır: Şeddâd, Husrev, Cem, Selmâ, Çin, Tatar, Kaf dağı, Sa’dabad, Göksu, Hümâ kuşu vs. Şair, bahar temalı kasidelerinde mahlasından dolayı tevriye sanatına sıkça başvurmuştur. “Bahâr” mahlasını kullanan Ali Bahar Efendi, uzak manada baharla ilgili kavramlara göndermede bulunurken yakın anlamda mahlasını kastetmiştir.

Vezin ve Kafiye

Ali Bahar Efendi, bahâriyye temalı kasidelerinin dördünü remel, birini müctes bahrinde kaleme almıştır. Remel bahrinden dört kasidenin kalıbı da *fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlün*’dür. Dîvân şiirinde bir hayli rağbet gören bu kalıp hakkında İpekten şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bu kalıpta ilk tefilenin “fâ’îlâtün”, son tefilenin “fa’lün” şeklinde değiştirilerek kullanılması gibi bir vasfı vardır. Söz konusu değişiklikler vezne canlılık ve kolaylık getirmiş, dört ayrı şekilde yararlanılmasını sağlamıştır. Âhenkli ve kıvrak olmasının yanında Türkçe’nin kısa hece özelliğini de karşılamasıyla bu kalıp edebiyatımızda her tür nazım şeklinde, bilhassa kaside ve gazelerde çok kullanılmıştır” (İpekten, 2010: 229). Şairin K-I, K-III, K-IV ve K-V numaralı kasideleri bu vezinle yazılmıştır. K-II ise müctes bahrinden *mefâ’îlün fe’îlâtün mefâ’îlün fe’îlün* vezniyle kaleme alınmıştır.

Bazı kasideler, kafiye (revî) harfine göre de adlandırılır. Eğer kasidenin revî harfî “r” (ra) ise kaside-i râiyye, revî harfî “n” (nun) ile bitiyorsa kaside-i nûniyye şeklinde isimlendirilir (Saraç, 2011: 25). Bu bağlamda Bahar Ali Efendi’nin bahâriyye kasidelerinden dördünün (K-I, K-III, K-IV, K-V) revî harfî “r” olduğu için râiyye; birinin (K-II) revî harfî “dal” olduğu için dâiyye kasidesi şeklinde de adlandırılabilir.

Şairin kasidelerinde vezin kusuru yok denecek kadar azdır. Bu manzumelerde dikkat çeken tek husus imâlelerin varlığıdır. “Atıf vavlarının, tamlama kesrelerinin, imlâ harfî olan ye’lerin imâlesi kusur

olarak görülmemektedir. Fakat imâle yapılacak hecelerin, sözcük sonlarında bulunması gerekir. Buna mukabil Türkçe kelimelerde yapılan imâleler çirkin karşılanır, özellikle kelime ortasında ve “i” ünlüsünün dışındaki ünlülerde” (Saraç, 2011: 211). İmâlenin bu hâline “imâle-i maksûre” adı verilir. Bahar Ali Efendi’nin imaleleri de bahsedildiği üzeretamlamalarda ve Türkçe “i” sesinde meydana gelmektedir:

Gülşen-i feyzden esdi çemen-i ‘âleme bād
Oldu münhal girih-i gonce-i nev-ḥîz-i murād¹¹

Merkez-i ḥâki kılp dâ’ire-i ‘adli muḥîṭ
Komadı gül çemen-i dehrde ḥâr-ı âzâr¹²

Manzumelerde bu ve buna benzer imâle-i maksûreler mevcuttur. Bunun yanı sıra şair, hecelerin kendi değerinden fazla yani bir uzun bir kısa okunması manasına gelen imâle-i memdûdelere de sıkça başvurmuştur. Feyz, müşk, âstân, kâm, berf, reşk, dehr vs. bunlardan birkaçıdır.

Divân şiirinde en fazla mürdef kafiye kullanılmıştır. Bu oran Divân şiirinde genel toplamın %60’ını aşar. Daha sonra ise mücerred kafiye gelir (Saraç, 2011: 275). Ali Bahar Efendi’nin bahâriyye kasidelerinin tamamı mürdef kafiye esasına bağlı kalınarak yazılmıştır. Bir kasidede (K-I) “-âd” sesleri uyak olarak tercih edilmiştir. Kasidelerin dördünde ise kafiyeyi meydana getiren sesler “-âr”dır. Bu ses aynı zamanda Bâkî’nin (ö. 1600) sadrazam Ali Paşa’ya sunduğu meşhur:

Rûh-bahş oldu Mesîhâ-sıfat enfâs-ı bahâr
Açdılar didelerin hâb-ı ‘ademden ezhâr¹³

matlalı bahâriyye kasidesinin de kafiyesini meydana getirmektedir. Şair, manzumelerinin vezni hususunda olduğu gibi kafiye konusunda da başarılı bir tutum sergilemektedir. Ancak K-IV’ün tegazzül bölümünde şair, gazel nazım şeklinin kurallarına riayet etmemiş iki

¹¹ K-I, 1. beyit.

¹² K-III, 22. beyit.

¹³ Kaside için bk. (Küçük, 1994: 39)

beytin kafiye örgüsünü mesnevî nazım şeklinin kafiye esasına göre uyarlamıştır. Bu durum ilm-i kavâfide kusur addedilen itâ-yı hafîye (gizli kafiye tekrarı) düşmek kabul edilmiştir. Söz konusu iki beyit şu şekildedir:

Giydi cennet yaşılı câmeyi tûbâ kâdler
Görünür hûr-ı cinân gözlere dildâr-ı bahâr

Gülmesi güldür onuñ gelmemesi gönçe-i ter
Ağzınıñ ölçüsün aldım budur ikrâr-ı bahâr¹⁴

Kasidelerin Kompozisyonu

Kaside nazım şeklinin kendine ait bir kompozisyonu vardır. Bunlardan giriş bölümüne *nesib* veya *teşbib* denir. Kaside âşıkane konulu ise bu bölüm nesib, aşk dışında bir tema söz konusu ise teşbib adını alır. Bu kısım umumiyetle 15-20 beyitten meydana gelir. Bu bölümü müteakip *girizgâh* gelir. *Girizgâh*, genellikle şairin medhiyye kısmına geçeceğini haber veren 2-3 beyitlik bölümdür. *Medhiyye* bölümünde ise kasidenin takdim edildiği kişi övülür. *Tegazzül* faslında şair bir gazel kaleme almakla birlikte söz konusu fasıl her kasidede olmayabilir. Bu kısmın ardından *fahriyye* gelir. Şair, bu bölümde kendi sanatkârlık yönünü metheder. Kasidenin son bölümü ise *dua* kısmıdır. Şair, burada memdûhunun içinde bulunduğu iyi durumun devamı için Allah'a dua ve niyazlarda bulunur (Saraç, 2011: 22-23; İpekten, 2010: 38-39). Ali Bahar Efendi'nin bir kasidesi *tegazzül* bölümünü ihtiva eder. Diğer kasideler *tegazzül* kısmı hâriç yukarıda mevzubahis edildiği gibidir. Şair bu kasidesinin teşbib bölümünde (1-7) canlı bir şekilde bahar tasvirine yer verir. Devamında gelen *girizgâh* beytiyle (8) memdûhu Sultan III. Selim'i haber vermektedir. *Girizgâh* bölümünü müteakip medhiyye kısmında (9-18) devrin hükümdarı ve hâmisi III. Selim methedilir. Ali Bahar Efendi, *tegazzül* faslında (19-25) monotonluğu kırmak ve okuyucuya yeni bir pencere açmak düşüncesiyle kasidesinin içinde bir gazele yer verir. Devamında gelen *fahriyye* bölümünde (26-30) ise şair kendi sanatkârlık yanını över. Tâc beyitte (31) mahlasını ifade eden Ali Bahar Efendi, son bölümü ihtiva eden *duâ* kısmında (32) Sultan III. Selim'in tâlihinin açık olması

¹⁴ K-IV, 21 ve 24. beyitler.

yönünde niyazda bulunur. Şairin dördüncü kasidesi örnek teşkil etmesi gayesiyle aşağıya iktibas edilmiştir:

Teşbîb

1. Allâh Allâh yürüdü kâfile-sālâr-ı bahâr
Feth-i iklim-i ğama ‘asker-i cerrâr-ı bahâr
2. Oldular her birisi hayme-nişîn-i şâhra
Dikilip boy begiler gülşene eşcâr-ı bahâr
3. Serviler baş çekip oldu ‘alemdâr-ı çemen
Gösterip hayl ü haşem gülşene serdâr-ı bahâr
4. Geşt edip cümle zemîniñ yaladı yutdu hep
Berf sîminini ğâretger-i Tâtâr-ı bahâr
5. Şecer ü şu vü hevâ kevşer-i tûbâ-yı nesîm
Güyyiâ arzı bihişt eyledi âşâr-ı bahâr
6. Baş edip rûy-ı zemîn üzere yaşıl kalıcağ
Arza tâ ferş-i ser-â-ser yaza zergâr-ı bahâr
7. Donadıp şekl-i zümürüd bu kumâş-ı arza
Ufacıq dallı çiçek işledi ezhâr-ı bahâr

Girizgâh

8. Ğarażı şâh-ı Selîm Hân-ı cihân bezmine
İntisâb etmeyedir varını îşâr-ı bahâr

Medhiyye

9. Gül-i şad-bergle yüz da‘vet edip hâk-i rehe
Sürecek yüz çemen-i reh gibi ebşâr-ı bahâr
10. Şubh-dem yâ ğarażı bezm-i şehenşâha hemân
Gele zerrîn tabağ-ı mihr ile züvvâr-ı bahâr

11. Tâ oña bende olup emrine rām olmak için
Tağdı mengüş-ı gülün güşuna emtâr-ı bahâr
12. Cebel-i Kâf daği emrine rām olsa sezâ
Her şadâsına cevâb vermede kuhsâr-ı bahâr
13. Gonciveş yakası açılan oña her bâr
Yağalayıp gele gül pîrehen ebkâr-ı bahâr
14. Gül-'izâr üzre yetişmiş oña top top sünbül
Demeyip şayf u şitâ cem' ede aqtâr-ı bahâr
15. Vaşfa âgâz edicek verdi peyâm o çemen
Feyz-i ilhâmı murğ-ı dil-i tayyâr-ı bahâr
16. Yalvara ağzın açar yemde balıklar ammâ
Deheni bād-ı hevâ yer dūr-i şehvâr-ı bahâr
17. Ne kadar tağ u bayırdan suhanım derme ise
Tab'a elbette güşâyiş vere eş'âr-ı bahâr
18. Dil-i üşkûfte-i bî-berg-i münîri zirâ
Bir gâzel söyle diye tırmaladı hâr-ı bahâr

Tegazzül

19. Açıl ey gül-varağ-ı gonc-i gülzâr-ı bahâr
Kızâr ey verd-i ter-i aħmer-i ruhsâr-ı bahâr
20. Zülf-i şeb-büy-ıham-ender-hamıla çıkdı yüze
Top benefşe tağmıp rüyuna tarrâr-ı bahâr
21. Giydi cennet yaşılı câmeyi tûbâ kadler
Görünür hūr-ı cinân gözlere dildâr-ı bahâr
22. Seyr-i gülzâre edip serv-i hırâmım da'vet
Serpilip pâyine yüz sürmedir efgâr-ı bahâr
23. Okudu ders-be-ders kışsa-i 'aşkı bülbül
Girmedi gonc-fem-i güşuna güftâr-ı bahâr

24. Gülmesi güldür onuñ gelmemesi gonce-i ter
Ağzınıñ ölçüsün aldım budur ikrâr-ı bahâr
25. Edelim gece şafâ bedr-i münîri seyr et
Bir gümüş serv bitirmiş yem-i seyyâr-ı bahâr

Fahriyye

26. Berg-i gülveş ne kadar terde olursa döşesin
Hâk-bûsa varak-ı nazmımı 'atâr-ı bahâr
27. Olmasa gülşen-i ihsânına nâlîde eger
Şad-hezârân hezâr ede mi tezkâr-ı bahâr
28. Ebr-i cüdündan eger ermese in'âm-ı semen
Bulamaz neşv ü nemâ perveriş eşmâr-ı bahâr
29. Cü-yı ihsânı eder 'âlemi müstağrak-ı feyz
Cüst ü cüya dolanıp gezmede enhâr-ı bahâr
30. Baır u ber reşha-i ihsânına nisbet-i yeksân
Ebr-i nîsân gibi her bâr ola der-yâr-ı bahâr

Tâc Beyit

31. Yeter ıtınâb-ı suhan geldi du'â hengâmı
Ola elâf-ı Hudâ bâver ü kâmkâr-ı Bahâr

Duâ

32. Kevkeb-i bahtı hemân gün gibi her gün doğsun
Tâ ki a'dâd-ı varak eyleye tekrâr-ı bahâr

Kasidelerin Muhtevalarına Dair Bilgiler

Ali Bahar Efendi'nin kasidelerinin tamamı bahar tasvirleri ile başlar. Bu tasvirler kasidelerin teşbib bölümünü oluşturur. Birinci kasidede şair, rüzgârın feyiz bahçesinden eserek dünyayı canlandırması akabinde tomurcuk şeklinde bulunan goncaların düğümünün çözülmesi yani hayata gözlerini açmasını konu edinir. Gül ve şimşek

parıltıları ise sürekli devrederek keder harmanında yer alan dikenleri silip süpürmektedir. Baharın gelmesiyle birlikte dünyanın tozu, toprağı hayat bulmuş yerini kalplerin temennilerini gerçekleştirmesine ve doğadaki varlıkların süslenmesine bırakmıştır. Baharın gelişi, uğursuzluk yıldızının yani kötü giden tâlihin ortadan kaybolmasına vesile olmuştur. Sa'dabad ise sanki dünyanın bir bahçesi hâline gelmiştir. Şimdi bahar alâmetlerinin belirme zamanı olup, dünya feyiz ve bereket bulmaktadır. Şair, bu durumu sabah vakti dua eden, yardım isteyen kişinin arzusuna teşbih eder. Kısa bir bahar tasvirinden sonra şair, devrin hükümdarı Sultan III. Selim'in methine geçer. Sultan Selim adalet gölgesiyle halkı koruyan devrin güçlü padişahlarından. Onun ayağının tozunda bulunan zerre parçacıkları güneşi bile kıskandırmaktadır. Hatta İran şahları Feridun ve Kubad onun dergâhının kulları konumundadır. Bütün melik ve sultanlar ona muhtaç, lütuf güneşinden sultan ve dilenciler medet beklemektedir. Ali Bahar Efendi'nin III. Selim'e övgüleri tâc beytine kadar devam etmektedir. Bu kısımda kendisine seslenen şair, sözü uzatmanın yersiz olduğunu artık dua etme zamanının geldiğini ifade eder. Şair, sultanın tahtını gökyüzüne teşbih ederek güneşinin eksik olmamasını dile getirir. Ayrıca taht ve saltanatın yükselerek şan ve şeref bulmasını, düşmanlarının ise hor ve zelil olmasını Allah'tan niyaz ederek kasidesine son verir.

İkinci kasidede Ali Bahar Efendi baharın, olgunlaşmamış dal, yaprak ve çiçekleri canlandırdığını ifade ederek zihninde orijinal fikirlerin meydana geldiğini gelin benzetmesiyle yapmıştır. Bu durum aynı zamanda şairde yorgunluk perdelerini kaldırmış, cevher yüklü tabiatını denizler gibi coşturmuştur. Hayal aynasında bu saflığı gören şairin dili de papağan gibi açılmıştır. Bunun üzerine yazar, velinimetini Sultan III. Selim'in meddahı olmuş, sürekli memdühuna şiir söyler hâle gelmiştir. Sultan Selim'e yapılan övgüler sadece şairle sınırlı kalmamış, hikmet hazinelerine sahip nice melek, halk ve büyük-küçük onun kapısına sığınan herkes Sultan Selim'e övgüler düzmektedir. Onun ayağının tozu gönüllerdeki pası silmekte ve keder karanlıklarını ortadan kaldırmaktadır. Padişahın güzel kokusunu alan sabâ rüzgârı, havayı Tatar miskiyle doldurmuştur. Şair, eğer sultanın lütuf dolu bakışları yeryüzündeki kargaşaya isabet ederse, yeryüzünde dikensiz gül kalmayacağını iddia etmektedir. Sultanın methine lâyık olan kalem, mücevherle yüklü ve süslü bir hâl almaktadır. Övgü tâc beytine kadar

devam etmektedir. Bu beyitte kendisine seslenen şair, sözlerinin padişahın kâmil sıfatlarına erişemeyeceğini ifade eder. Dolayısıyla şair, maksadına son vererek duaya başlamak düşüncesindedir. Kasidenin son iki beyti duaya ayrılmıştır. Bu kısımda padişahın yolunun tozu, gözlere sürme; onu kıskananların ise ecel kılıcıyla yok olmasını Allah'tan niyaz etmektedir. Bu vesileyle gündüzün beyazlığı, gecenin karanlığına gâlip gelecektir.

Ali Bahar Efendi üçüncü kasidesinde panoramik bir tablo çizer. Bu tablo İstanbul'un Göksu semtiyle ilgilidir. Gül bahçesinin verdiği keyif şairin gönlünü gül kokusuyla doldurmuş, bahar bulutlarının eşliğinde Göksu'ya gitmiştir. O cennet gibi gül bahçesine giden şairin kederli gönlü aynı zamanda latif bir şekilde esen rüzgârın etkisiyle yeni açılmış güllere teşbih edilmiştir. Mesire yerine ulaşan şairi sürpriz beklemektedir. Zira baharın gelişi şairin âşıklık duygularını da şevke getirmiştir. Göksu gibi insana safa ve zevk veren bir yerde güzelin biri şaire yüzünü göstermiştir. Şair, o güzelin gönülleri yakan gül gibi yanaklarına meftûn olmuş, saçının her teline binlerce gönül bağı yanık kalmıştır. Güzele seslenen Ali Bahar Efendi, sevgilinin yoluna binlerce âşğın gönlünün feda olacağını dile getirmiştir. Çünkü o güzelin öpücüğündeki bereket, yorgun düşmüş bedenlere can verecektir. Güzelin lütuf dolu neşesi aynı zamanda başlardaki sarhoşluk hissini de ortadan kaldıracaktır. Ali Bahar Efendi'nin güzel ile söyleşmesi "dedim-dedi" şeklinde 20. beyte devam etmektedir. Daha sonra medhiye kısmına geçen şair burada mutad olduğu üzere Sultan Selim'e övgüde bulunmaktadır. Padişahın lütuf ve ihsanına bütün meliklerin ihtiyacı vardır. Gökyüzü ise sultanın taht ve saltanatına hayran durumdadır. Çünkü padişahın adaleti yeryüzü ve içindekilerini kapsayıcı nitelikte olup dikensiz güle benzetilmiştir. Zira o, kendisine tâbi olanlara iyilikte bulunmuş, halkını üzüntü ve kedere sevketmemiştir. Şairin bu kısımlardaki övgüsü mübâlağa sanatıyla birlikte doruk noktasına ulaşmaktadır. Çünkü sultanın makamı, kıble kadar kıymetli, kendisi ise yüce ve yüksek mertebelere lâyık birisidir. Padişah, ölü gönülleri ihyâ ederek gönüllerdeki gam ve kederi silip süpürmüştür. Bu kısımda Ali Bahar Efendi'nin, devrin padişahını, Hz. İsa'ya teşbih etmesi ilgi çekicidir. Sultana minnet duyguları besleyen şair, bu duruma ne kadar şükretse de verdiği nimetlerin haddi hesabı olamayacağını ifade etmektedir. Sözlerini uzatmak istemeyen şair yine Sultan III. Selim'in baht ve tâlihinin açık olması yönünde duada

bulunmaktadır. Padişahın ihsan ve bereketinin halkının üzerinden eksik olmamasını temennî eden şair, bu hususu güneşin kendi ışığını bütün dünyaya yansıtmasına benzetmektedir.

Son kasidesinde şair diğer kasidelerde olduğu gibi baharın gelişle birlikte tabiatın canlanmasını ve gönlün huzur bulmasını konu edinir. Bahar rüzgârının esmesiyle birlikte yeryüzü misk kokusuyla dolmuştur. Buna bağlı olarak açan çiçeklerin kokusu da gönlü güzel kokulara bürümüştür. Baharın getirmiş olduğu maddî ve manevî rahatlık yeryüzünü etkisi altına almıştır. Dünya, baharın teşrif etmesiyle yeniden canlanmış, çınar ağacının eli bütün müşkilleri halletmiştir. Şebnem taneleri gül üzerinde inci tanesi gibi dizilmiş, ağaçların yaprakları ise kıymetli taşlarla süslenmiş kılıcı andırmaktadır. Baharın lütuf ve ihsanı, Ali Bahar Efendi'nin gönlünü de mutlu etmiştir. Bu vesileyle padişahın eteğine yüzünü sürmek istemektedir. Çünkü Sultan III. Selim dünyanın süsü, vakar dağının padişahıdır. Hümâ kuşunun kanadı, onun saltanatının süpürgesi vaziyetindedir. Ayağının bastığı toprak ise dünyanın süsü konumundadır. Şair bu kısımda padişahın cesur ve yiğit taraflarına telmihte bulunmak maksadıyla: "Savaşçı kimliğiyle meşhur Rüstem, Sultan III. Selim'in devrine yetişseydi Cem'in maiyetindeki halk gibi olurdu" ifadelerini kullanmaktadır. Ali Bahar Efendi'nin sultana olan övgüleri bu şekilde devam etmektedir. Son beyitte şair, padişahın kerem ve ihsanının halkın üzerinden eksik olmamasını, yine padişahın kılıcının ise düşmanlarının başına ateş yağdırması dileklerinde bulunarak kasidesine son vermektedir.

SONUÇ

Dîvân şiirinde kaside nazım şekli rağbet gören türlerin başında gelmiştir. Şairler övgü dolu sözlerini bu nazım şekli ile dile getirmişler, Türk edebiyatında birbirinden değerli kasideler telif etmişlerdir. Kaside vadisinde söz sahibi olmuş şairlerden birisi de Ali Bahar Efendi'dir. Bilindiği üzere Osmanlı toplumunda padişahın tahta çıkması, akabinde devrin şairlerinin ona cülûsiyye, bahâriyye türünden kasideler sunması gelenek hâlini almıştı. Sultan III. Selim'in tahta çıkışı Ali Bahar Efendi'yi kaside yazmaya teşvik etmiş, şair bu heyecanını bahâriyye nazım türü ile kaleme aldığı kasidelerinde dile getirmiştir. Şair, bu kasidelerinde baharı canlı ve estetik bir şekilde ifade etmiştir. Şairin tasvirleri en az Nefî ve Bakî'nin bahâriyyeleri

kadar sağlam, dili ve üslûbu onlarınki kadar akıcıdır. Yazıldığı dönem itibariyle her ne kadar ağır ve müzeyyen bir üslûp müşahede edilse de Ali Bahar Efendi'nin şairliği kayda değer bir nitelik taşımaktadır. Nitekim şairin vezin konusundaki mahareti, konuyu kasidelerin bölümleri arasına ustalıkla serpiştirmesi, söz konusu bu bölümler arasındaki uyum şairin niteliğine katkı sağlayan nedenlerin başında gelmektedir.

Ali Bahar Efendi'nin telif ettiği beş kaside de bahâriyye türünde olup, devrin sultanına sunulmuştur. Şair, kasidenin kendine özgü kompozisyonunu başarıyla tatbik etmiştir. Bahar tasvirlerinin hemen ardından devrin padişahını metheden şair, Sultan III. Selim'i İran şahları ile bir tutmuştur. Onun adaleti kendisine tâbi olan herkese eşit mesafede olup, düşmanlarına karşı ise oldukça şiddetlidir. Şairin bütün kasideleri bu minval üzere tertip edilmiştir. Ali Bahar Efendi'nin biyografik bilgileri ve eserleri için bilgilerine başvurduğumuz kaynaklarda onun manzumelerine dair kayda değer bir bilgiye ulaşamamıştık. Arşiv kayıtlarından elde ettiğimiz bilgiler ışığında şairin manzumeleri olduğu kanaatine vardık. Müstakil belgelere yazılan bu manzumeler tarafımızca tespit edilip yayımlanmaktadır. Yayımlanan söz konusu beş kasidesinin yanı sıra şairin dört kasidesi daha mevcuttur. İlerleyen sayılarda şairin diğer kasidelerini tanıttığımızı da yine buradan ifade etmek isteriz.

[METİNLER]

Kaside - I

Remel: Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün

- 1 Gülşen-i feyzden esdi çemen-i 'âleme bād
Oldu münhal girih-i gönce-i nev-ḥîz-i murād

Buldu kâlâ-yı kirâ nesc-i hüner sevk-ı revâc
Rüft ü rûb oldu ma'ârifde olan gerd-i kesâd

Şu'le-i berķ u gül zâhir olan çarḫ eyler
Ḥırmen-i ḥâr-ı ğamı yakmak için kadh-ı zenād

Buldu mir'ât-ı derûn jeng-i gerdün şaykal
Şüret-ârâ-yı ḥuşûl oldu temennâ-yı fu'âd

- 5 Eser-i naḥs-i nücum oldu cihāndan ma'düm
Güyyā ne çemen-i çarḥ olup Sa'd-ābād

Oldu bünyād-ı keder pā-zede-i seyl-gerān
Ḥāṭır-ı pür-gām olup ḳayd-ı emelden āzād

Eser-i feyzi bulup şimdi tecellī-i zuhūr
Dem-i eṣḫārda kim eyler idim istimdād

Pertev-i mihr-i cihān-tāb şeh-i 'ālem-gīr
Şem'-i pejmürde-i maḳşūdumu ḳıldı iḳād

Āb-reng-i 'azamet Ḥāzret-i Sultān Selīm
Kim olur sāye-i 'adlinde maşūn cümle 'ibād
- 10 Zerre-i ḥāk-i deri reşk-fezā-yı ḥurşīd
Kemterīn bende-i dergāhı Ferīdūn ü Ḳubād

Āstān-ı felekāsāsına muḥtāc mülūk
Mihr-i luṭfundan eder şāh ü gedā istimdād

Şebnem-i feyż-i 'amīminden olur her demde
Gülsitān-ı emeliñ ḡonce-i nev-ḥīzi ḡuşād

Cümle āfāḳı ḳılıp devr küreniñ ḥurşīd
Bulmadı saḥḥ-ı zemīnde oña hergiz imdād

Ḥāk-i ḥaşmından olur ser-zede süsen zīrā
Şeklini deşne-i berendesiniñ eyler yād
- 15 Alınır lücce-i emvāc-ı hevādan 'anber
'İtr-ı ḥulḳunu eger neşr ede 'ālemlere bād

Dāverā nīm-nigāh-ı kerem ü luṭfuñdan
Pāye-i ḳadrim olup reşk-dih-i seb'-i Şeddād

Ḳıldı pür-dem 'alem-i kil kimi endişe nigūn
Çün teşekkürde edip 'acz ü ḳuşūrun īrād

Silk-i taḥrīre ne mümkin ola güncīde bu luṭf
Olsa da cümle neyistān ḳalem ü baḥr midād

ılma ıtınāb-ı Bahār ile ser-āġāz-ı du'ā
udsiyān arda te'mīne ılıp dest-i gūşād

- 20 Tā ki hūrşīd ola ārāyiş-i evreng-i sipihr
Ola yā 'avn-i Hūdā haşmet ü cāhı müzdād
- 21 Düşmen-i dergeh-i vālāsı olup hū'ār u zelīl
Feyz-i cūdundan ola bendeleri hūrrem ü şād

Kaside - II

Müctes: Mefā'ilün Fe'ilâtün Mefā'ilün Fe'ilün

- 1 'Arūs-ı fikrim olup hāmile çü şā-ı bahār
Gül-i tabī'atım oldu şüküfte çün ezhār
- Fürūġ-ı şafvet olup merkez-i zamīre muhīt
Derūn-ı pür-güherimden zidüde oldu ġubār
- uvā-yı müdrikeden ref' olup hicāb-ı kelāl
Gelir bihār gibi cūşa tab'-ı gevher-bār
- Görüp bu şafveti āyīne-i hayālimde
Güşāde oldu zebān-ı yerā'a tūṭivār
- 5 ılıp mediha-serāyı velī-ni'metime
Şarīri oldu nevā-sāz-ı naġme-i eş'ār
- Nice velī-ni'am-ı rāḡvān-ı genc-i hikem
Benān-ı 'ālemiyān melce'-i şıġār u kibār
- Semiyi-yi Aḡmed-i Muhtār ebrū-yı hüner
Ki nad-i nazm olur midḡatiyle nām-ı 'iyār
- Muarreb-i şeh-i vālā-tebār-ı kişver-gār
Nikāt-senc-i dil-āġāh-ı kātib-i esrār
- Nuāt-ı hāmesi ḡussāda dāġ-ı reşk-i derūn
Midād-ı maḡberesi sürme-i ulū'l-ebşār

- 10 Ğubâr-ı pâyî kılıp dîde-i dili rüşen
Fürûğ-ı luţfu eder def'-i zulmet-i ekdâr
- Şemîm-i hulkun edip neşr-i peyk-i bād-ı sabā
Hevâyı eyledi hem-reng-i müşk-çîn-i Tātār
- Ederse şūra zemîne nigāh-ı luţf-ı emîn
Fezā-yı şūra kühende biter gül-i bî-hār
- Gül-i medîhini o şāh-ı ğonce-i hüneriñ
Edince kilik-i güherbār-ı zîver-i destār
- Çü devâtım olur reşk-i çeşme-i hayvân
Şarîr-i hâme verir gūşa zevk-ı nağme-i tār

- 15 Şîfât-ı kâmile sin eylemez ihâta suhan
Hulûş-ı bâlle âğâz kıl du'âya **Bahâr**
- Ğubâr-ı hâk-i rehi kuhl-i çeşm-i rif'at olup
Ola himâye-i şâhîde tâ-be-rüz-ı qarâr

- 17 Hâsūdun eyleye tedmîr-i tîğ-ı tîz-i ecel
Zalâm-ı leyli ede def' tâ sefid-i nehâr

Kaside – III

Remel: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

- 1 Kıldı ta'tîr meşâmm-ı dili şevk-ı gülzâr
'Âzim oldum çemen-i Gökşu'ya çün ebr-i bahâr
- Vardım ol gülşen-i minüveşe çün peyk-i nesîm
Oldu üşkûfte-dil-i ğamzede hemçün ezhâr
- Bād-ı müşgîni verir şüret-i dîvâra hayât
Nefes-i şubhu eder dîde-i şevkı bîdâr
- Nev-hiţân-ı çemene nergis eder 'arz-ı ayağ
Lâle destinde tutar kâse-i sürh-i zerkâr

- 5 Şāḥ-ı gül üzre kılıp bülbül-i şūrīde-maḳām
Etdi āheng-i nevāmı naḡam-ı mūsīḳār
- Böyle bir gülşen-i pür-zevḳ-ı şafā-güsterde
Etdi bir dil-ber-i ra'nā daḡı 'arż-ı didār
- Gül-i ruḡsār-ı dil-efrūzuna 'ālem meftūn
Her ser-i mūyuna āvīḡte yüz biñ dil-i zār
- Ḥam-ı ebrūsu kılıp ḳaddimi mānend-i kemān
Eyledi nāvek-i müjgānı derūnu efḳār
- Dedim ey merdümek-i bāşire-i 'ālemiyān
Rāh-ı 'aşḳında fedā cān ü dil-i 'āşīḳ-ı zār
- 10 Feyz-i büsuñla gelir ḳalīb-ı fersūdeye cān
Neş'e-i luḡfun ile serden olur def'-i ḡumār
- Cilvegerdir ruḡ-ı ḡüsnüñde meżāyā-yı nişāb
Edegör naḡd-i zekātın bu faḳīre işār
- Şadef-i la'l-i güherbārı olup dūr-efşān
Dedi ey sīr ü sāmān ü perişān güftār
- Sañā bir büse verip gülşen-i ruḡsārımdan
Şāḥ-ı gül-ḡonce-i āmāliñi ḳılsam pür-bār
- Etmeyip zemzeme-i büsede bir demde maḳām
Ḳorḳaram kim edesin naḡme-i diḡerde ḳarār
- 15 Dedim ey tāze nihāl-i çemen-i ḡüsn ü bahā
Ḥār tuhmet edemez 'āşīḳa herḡiz āzār
- Ma'raż-ıgerd ḡiyānet olamaz ḡaḡır-ı pāk
Bulunur mu ruḡ-ı mir'āt-ı muşayḳalda ḡubar
- Dedi kevşer-dili tenşīḡ-i ser-āḡāz etseñ
Şadef-i dürc-i dehānıñdan olup güherbār

- Seni bir buse ile hurrem-i dil-şād kılıp
Ederem gülşen-i maşşūduñu hem-reng-i bahār
- Dedim ey şahid-i ra'nā yeñi tertīb etdim
Bir qaşide ki verir nağme-i müşk-i Tātār
- 20 Bir bahāne arayıp 'arż-ı metā'-ı suhana
Şeh-i encüm-i sipihr kilkim olur midhatkār
- Ebrū-yı 'azamet-i Hāzret-i **Sultān Selīm**
Husrev-i rüy-ı zemīn pādşeh-i kūh-ı vaqār
- Luţf u ihsānına şahān-ı cihān hācetmend
Qaşr-ı iclāline hayrān sipihr-i devvār
- Pertev-i re'yine vābeste nizām-ı 'ālem
Pişgāh-ı dil-i pākinde hüveydā esrār
- Merkez-i hāki kılıp dā'ire-i 'adli muhīţ
Qomadı gül çemen-i dehrde hār-ı āzār
- 25 Reşha-i dest-i nidā-yı şeh-i devrānı görüp
Şermden ğarq-ı 'araq oldu şehāb-ı midrār
- Kim sürāġān-ı reh-i vādī-i āmāle müdām
Pertev-i mihri olur şu'le-i şem'-i şeb-tār
- Bād-ı şarşardan olur rişte fetil-i şem'e
Cem'-i ezdāda eger hükümün ederse ışdār
- Qıblegāhā şeh-i zī-şevket-i 'ālī-şānā
Ey felek-mertebe sultān-ı şehāvet-kirdār
- Dem-i cān-baḡşın ile bendeñi ihyā kıldın
Qalmadı şafha-i hātırda ġubār-ı ekdār
- 30 Edemem şükrün edā bu ni'am-ı 'uzmānıñ
Eylesem encüm-i eflāki ruqūma aşfār

Ancak endîşe verir fikr-i ‘ıyāl ü etbâ’
Eder irâş-ı keder maşraf-ı yevmiyye-i dâr

Etmeyip hârcâ vefâ nağd-i ma‘îşet bir ân
Kıldı ekdâr-ı zarûret dil-i pür-şevkî figâr

Ser-i zülf-i suhâna verme Bahâr ıtnâb
Nağd-i evkâtını kıl şarf-ı du‘â-yı Hünkâr

Taht-ı iclâli olup reşk-dih-i heft-evreng
Ahter-i şevket ü iqbâle ola kuşb-ı medâr

- 35 Feyz-i luţfuyla kıla bendelerin kâm-revâ
Tâ ki hürşid ede ‘âleme baş-ı envâr

Kaside - IV

Remel: Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün

- 1 Allâh Allâh yürüdü kâfile-sâlâr-ı bahâr
Feth-i iklim-i ğama ‘asker-i cerrâr-ı bahâr

Oldular her birisi hayme-nişin-i şâhra
Dikilip boy begiler gülşene eşcâr-ı bahâr

Serviler baş çekip oldu ‘alemdâr-ı çemen
Gösterip hayl ü haşem gülşene serdâr-ı bahâr

Geşt edip cümle zemîniñ yaladı yutdu hep
Berf siminini ğâretger-i Tâtâr-ı bahâr

- 5 Şecer ü şu vü hevâ kevşer-i tûbâ-yı nesîm
Güyyâ arzı bihişt eyledi âşâr-ı bahâr

Baş edip rüy-ı zemîn üzere yaşıl kalıcağ
Arza tâ ferş-i ser-â-ser yaza zergâr-ı bahâr

Donadıp şekl-i zümürrüd bu kumâş-ı arza
Ufacık dallı çiçek işledi ezhâr-ı bahâr

- Ġarađı ŧāh-ı Selīm Ĥān-ı cihān bezmine
İntisāb etmeyedir varımı iŧār-ı bahār
- Gül-i ŧad-bergle yüz da'vet edip ĥāk-i rehe
Sürecek yüz çemen-i reh gibi ebŧār-ı bahār
- 10 ŧubĥ-dem yā ġarađı bezm-i ŧehenŧāha hemān
Gele zerrīn ŧabaĥ-ı mihr ile züvvār-ı bahār
- Tā oña bende olup emrine rām olmak için
ŧaĥdı mengüş-ı gülün ġuşuna emĥār-ı bahār
- Cebel-i Kāf daĥı emrine rām olsa sezā
Her ŧadāsına cevāb vermede kuhsār-ı bahār
- Ġonceveŧ yaĥası açılan oña her bār
Yaĥalayıp gele gül pīrehen ebkār-ı bahār
- Gül-'izār üzre yetişmiş oña ŧop ŧop sünbül
Demeyip ŧayf u ŧitā cem' ede aĥtār-ı bahār
- 15 Vaŧfa āġāz edicek verdi peyām o çemen
Feyz-i ilhāmı murġ-ı dil-i ŧayyār-ı bahār
- Yalvara aġzın açar yemde balıĥlar ammā
Deheni bād-ı hevā yer dūr-i ŧehvār-ı bahār
- Ne ĥadar ŧaġ u bayırdan suĥanım derme ise
ŧab'a elbette ġüşāyiŧ vere eŧ'ār-ı Bahār
- Dil-i üŧküfte-i bī-berg-i müniri zirā
Bir ġazel söyle diye ŧırmaladıĥār-ı bahār
- Açıl ey gül-varaĥ-ı ġonce-i ġülzār-ı bahār
Ĥızar ey verd-i ter-i aĥmer-i ruĥsār-ı bahār
- 20 Zülf-i ŧeb-büy-ı ĥam-ender-ĥamıla çıĥdı yüze
ŧop benefŧe ŧaĥmıp rüyuna ŧarrār-ı bahār

Giydi cennet yaşılı cāmeyi tūbā qadler
Görünür hūr-ı cinān gözlere dildār-ı bahār

Seyr-i gülzāre edip serv-i hırāmım da‘vet
Serpilip pāyine yüz sürmedir efgār-ı bahār

Oğudu ders-be-ders kışsa-i ‘aşkı bülbül
Girmedi ğonce-fem-i gūşuna güftār-ı bahār

Gülmesi güldür onun ğelmemesi ğonce-i ter
Ağzımın ölçüsün aldım budur ikrār-ı bahār

25 Edelim gece şafā bedr-i müniri seyr et
Bir gümüş serv bitirmiş yem-i seyyār-ı bahār

Berg-i gülveş ne qadar terde olursa döşesin
Hāk-būsa varaq-ı nazmımı ‘atṭār-ı bahār

Olmasa gülşen-i ihsānına nālīde eger
Şad-hezārān hezār ede mi tezkār-ı bahār

Ebr-i cūdundan eger ermese in‘ām-ı semen
Bulamaz neşv ü nemā perveriş eşmār-ı bahār

Cū-yı ihsānı eder ‘ālemi müstağraq-ı feyż
Cüst ü cūya dolanıp gezmede enhār-ı bahār

30 Baḥr u ber reşha-i ihsānına nisbet-i yeksān
Ebr-i nīsān gibi her bār ola der-yār-ı bahār

Yeter ıtnāb-ı suḥan geldi du‘ā hengāmı
Ola elṭāf-ı Hudā bāver ü kāmkar-ı Bahār

32 Kevkeb-i baḥtı hemān gün gibi her gün doğsun
Tā ki a‘dād-ı varaq eyleye tekrār-ı bahār

Kaside - V

Remel: Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

- 1 Şahn-ı ğabrāya olup müşk-feşān bād-ı bahār
Kıldı ta'fīr meşāmm-ı dili 'ıtr-ı ezhār

Tüde-i 'anbere reşk-āver olup rüy-ı zemīn
Neş'edār eyledi āfākı şehāb-ı izār

Kemer-i leyli şeb-i müydan oldu bārīk
Verdi ıtnāb ser-i zülfüne Selmā-yı¹⁵ nehār

Kürre-i hāke verip feyz-i hevā tāze hayāt
Baṭn-ı 'ālemden olur ser-zede tıfl-ı envār
- 5 Eyledi nerm-i ruṭūbet o kadar kim çekilir
Ebrīşim giyerek rişte-i hārādan tār

Cilve-pīrā olıcağ neş'e-i pür-zür-ı hevā
Mey-fürüşāna keder verdi kesād-ı bāzār

Çemen-i 'āleme şafvet o kadar sārī kim
Hā'il olmaz ruḥ-ı ezhāra niķāb-ı dīvār

Turre-i şun'a olup dest çemen-i meşşāta
Şahid-i feyze olur rüy-ı zemīn āynedār

Tīnet-i 'ālem olup nükhet-i gülden teşhīr
Neşr eder dehre şabā nefḥa-i müşk-i Tātār
- 10 Oldu feyziyle güşāde çemen-i dehr içre
Girih-i müşkili ḥall etmek için dest-i çenār

'İkd-i lü'lü' gibi manzūr-ı gül üzre jāle
Deste-i tıĝ-ı muraşşa' gibi şāḥ-ı eşcār

Dīde-i zāhid ef'ī nigehe 'arz eyler
Cāme-i sebz giyip reng-i zümürüd kuhsār

¹⁵ Selmā, İslāmî asırda Arap şiirinde saray, gezinti yerleri, park, bahçe ve işret meclisi tasvirlerinde Suād, Büseyne gibi kullanılan uydurma isimlerdendir (Durmuş, 2010: 152).

Feyz ü luḡfuyla olup gülşen-i baḡşı şād-āb
Yüz sürer dāmen-i iclāl-i hümāyūna **Bahār**

Zib-i evreng-i cihān-ı Ḥāzret-i **Sultān Selīm**
Ḥusrev-i rüy-ı zemīn pādşeh-i kūh-ı vaḡār

- 15 Nāḡun-ı feyzi ile ‘uḡde-i ḡātır-ı melūl
Reşḡa-i luḡfu ile şāḡ-ı emel pür-ezhār

Ḳatre-i cūdu ile gülşen-i ‘ālem sīr-āb
Gül-i iḡsānı ile nā’il-i āmāl hezār

Dergeh ü devletiniñ per-i Hümā cārūbu
Ferş-i ḡāk-i ḡademi atlas-ı çarḡ-ı devvār

Naḡş-ı gül-büse-i erbāb emānīden olur
Ḥāk-i dergāhı ḡazer ey derūn-ı gülzār

Nā’il-i ‘aşr-ı hümāyūnu eger olsa idi
Rüstem olurdu şeh-i Cem-ḡaşeme ḡāşiyedār

- 20 Nefḡa-i ‘ıtır-ı gül-i ḡulḡunu neşr etdi şabā
Eyledi ‘ālemi pür-fāyiḡa-i müşk-i Tātār

Olsa bir zerreye mihr-i nazarı pertev-zen
Merdüm-i dīde-i ḡurşīdi eder cā-yı ḡarār

Āsmān cāhını ḡaşr eyler eger olsa muḡīḡ
Ḥalkā-i dā’ireye merkez-i pā-yı pergār

Edemez ‘arzgeh-i ḡahr-ı cihān-süzundan
Rüy-ı ‘ālemde meger çīn-i ḡam-ı ḡīsū-yı yār

Olsa perverde-i feyż-i nazarı şūra zemīn
Saḡḡ-ı ḡākinden olur ser-zede verd-i bī-ḡār

- 25 Şerer-i ḡahrını neşr etse ne dem-i peyk-i şabā
Ḥırmen-i mestī-i a’dāyı eder āteşzār

Şukka-i rāyetine āye-i nūsret merķūm
Eşheb-i himmetine fetḥ ü zafer gāşiyedār

Ḳiblegāhā şeh-i Cem-cāh-ı felek-dergāhā
Ey bihīn-mertebe sultān-ı melāyik-kirdār

Feyz-i pūr-nūr-ı ḥuzūruñla dil-i tāriki
Eylediñ mihr-i cihān-tāb gibi pūr-envār

Ser-nigūndur 'alem-i ḥāme bu ḥacletden kim
Edemez bu ni'amıñ fikrini ta'dād ü şümār

30 Ḥāk-i dergāhıñ ola sürme-i çeşm-i keyvān
Der-i iclālīne gül-miḥ-ı nücūm-ı seyyār

31 Feyz ü luḫfuñla olup bendeleriñ ḥurrem ü şād
Farḳ-ı bed-ḥ'āhiña şemşiriñ ola āteş-bār

KAYNAKÇA

AKKUŞ, Metin (2006). *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası: Edebî Türler ve Tarzlar*, Erzurum: Fenomen Yayınları.

Ali Bahar Efendi. *Tuhfetü'l-Hussâb*, Millet Kütüphanesi, No: 6835.

Ârif Hikmet (2014). *Tezkire-i Şu'arâ*, (Haz: Sadık Erdem), Ankara: TTK Yayınları.

AYDEMİR, Yaşar (2002). "Türk Edebiyatında Kaside", *Bilgi*, Sayı: 22, 133-168.

Bâkî (1994). *Bâkî Divanı*, (Haz: Sabahattin Küçük), Ankara: TDK Yayınları.

BATİSLAM, Dilek H. (2003). *Divan Şiirinde Hazan*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.

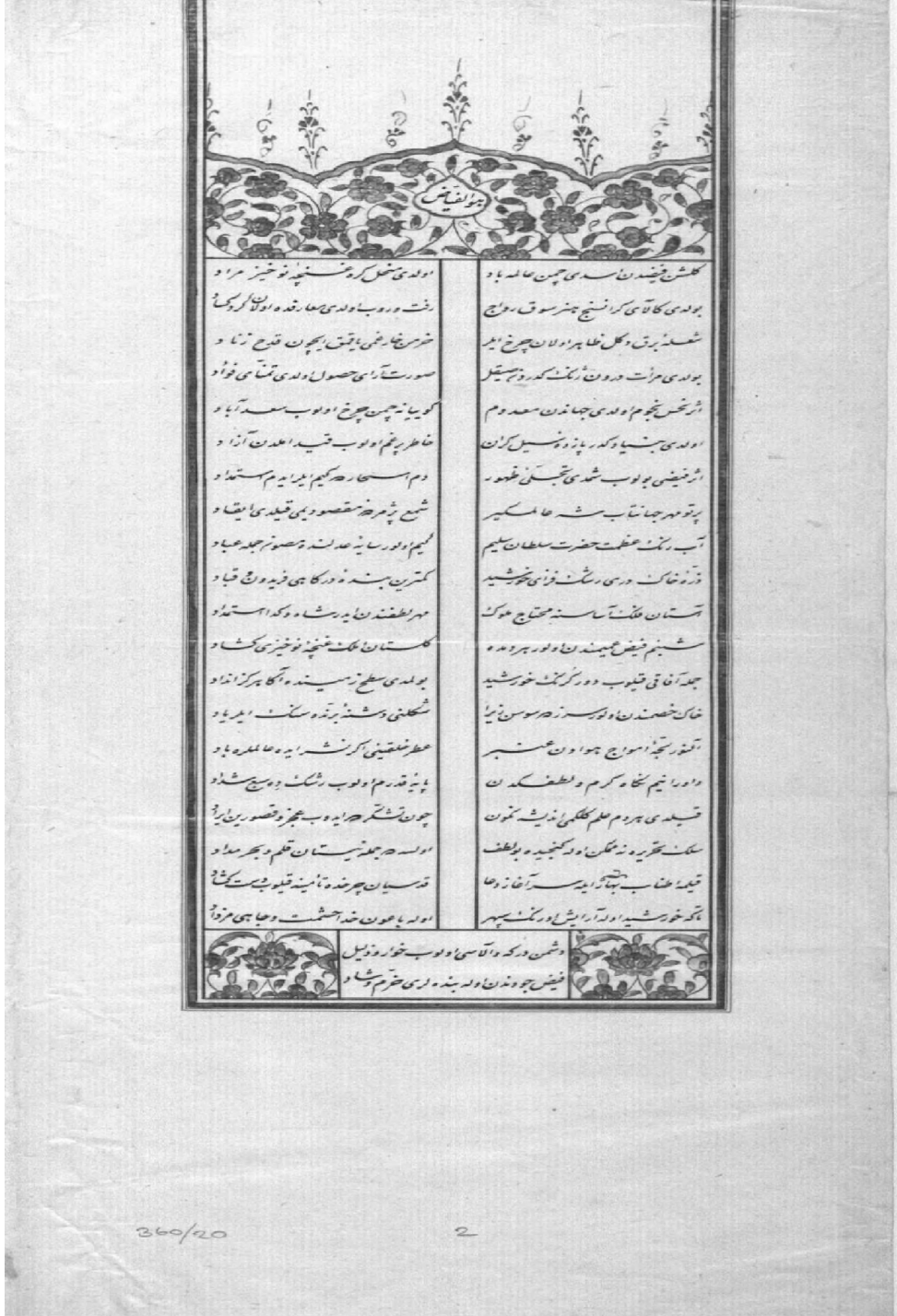
BEYDİLLİ, Kemal (2006). "Mühendishâne-i Bahr-i Hümâyün", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, s.s. 514-516.

- CANIM, Rıdvan (2012). *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- DURMUŞ, İsmail (2010). “Şür”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, s.s. 144-154.
- İPEKTEN, Haluk (2010). *Eski Türk Edebiyatı, Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAÇAR, Mustafa (2012). “*İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mühendislik Tarihimiz*”, (Ed: Mehmet Karaca), İstanbul: Mavi Ofset Basım Yayın, s.s. 67-105.
- KURTOĞLU, Fevzi (1941). *Deniz Mektepleri Tarihçesi*, İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı IX. Deniz Şubesi.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmânî C. II*, (Haz: Nuri Akbayar), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- OĞRAŞ, Rıza (2018). “Bâğçe-i Safâ-endûz”, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59393_esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduzpdf.pdf?0, (E.T.: 16.07.2020).
- ÖZ, Zeynep (2017). “Bâkî Dîvânı’nda Bahâriyye”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 19, s.s. 217-254.
- SARAÇ, M. A. Yekta (2011). *Klâsik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.
- SARINAY, Yusuf vd. (2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul: T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- TUMAN, Mehmed Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî C. II*, (Haz: Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz), Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- ÜNVER, İsmail (1988). “XIX. Asır Divan Şiiri”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, C. 32, s.s. 131-140.

YEKBAŞ, Hakan (2009). "Tırnakçı-zâde Mehmed Saîd Zîver Bey ve Mensur Şitâiyyesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, s.s. 147-184.

YETİŞ, Kazım (1991). "Bahâriyye", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, s.s. 473-474.

Ekler
Kaside - 1

Kaside - II

Kaside - III

TSMA.E. 0360

Kaside - IV

بهالغیث

«مدا صد بودی قافلہ لار بہار
 اولدی بکر بر رسی خیمه نشین صحر
 سرد بودیش خلوت اولدی کلدر چمن
 گشت ایستاد جود شکست یادی بونور
 شجره صحرای دیوار کوز طوطی
 بسط ایستاد روی زمین اولر شکل قاپچ
 دودا اولر شکل نرود بو قاشق ارشد

غرضی سادیم خان جوان برینده
 انشایه بنکورد وارینی انکار بہار
 غل صد بر کل بود دعوت ایستاد خاک
 صحرایم یا غرضی زیم شہنشاہ جهان
 تا اکلندہ اولوب ارنی نام اولر چمن
 بچیل قاجدی ارنی نام اولر سزا
 غنچه کوش یا غرضی آجلدوش اکلر بار
 کلغدر او زود شہنشاہ اکلر طوطی
 دستار او زود شہنشاہ اکلر طوطی
 بلورہ آخون اکلر عیدہ باغقر قن
 نرود طوطی و بارون سفیر و بر کبر
 در کلک غنچه بیبرک بیبری نرود

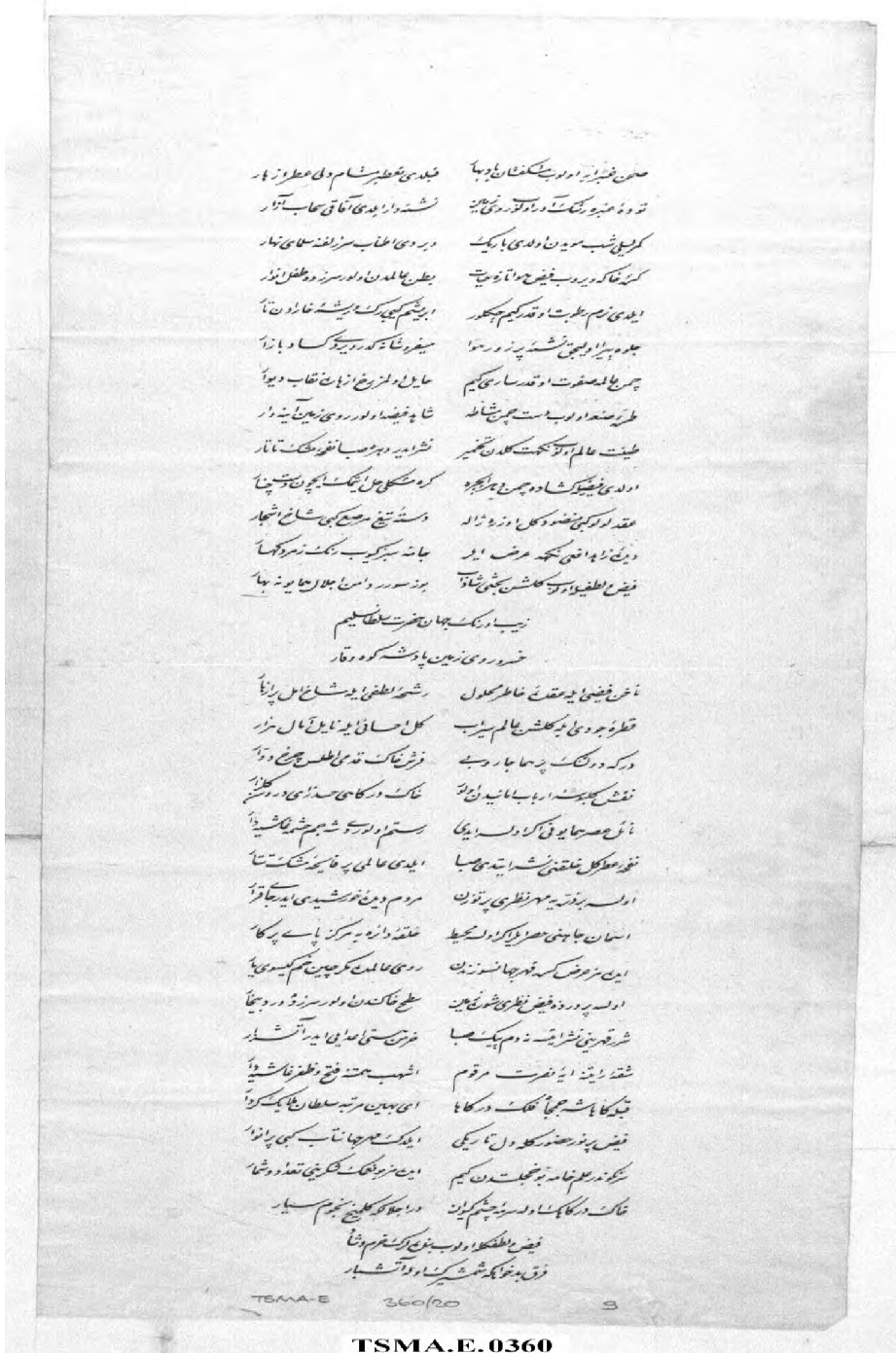
آجیلای کلدرق غنچه کلدر بہار
 زلف بیستی تم نرود غنچه کلدری بو زہ
 غنچه کوش یا غرضی آجلدوش اکلر بار
 او غنچه کوش یا غرضی آجلدوش اکلر بار
 او غنچه کوش یا غرضی آجلدوش اکلر بار
 او غنچه کوش یا غرضی آجلدوش اکلر بار

قراری وردن اکلر رخسار بہار
 غنچه کوش یا غرضی آجلدوش اکلر بار
 غنچه کوش یا غرضی آجلدوش اکلر بار
 غنچه کوش یا غرضی آجلدوش اکلر بار
 غنچه کوش یا غرضی آجلدوش اکلر بار
 غنچه کوش یا غرضی آجلدوش اکلر بار

TSMa.E 360/20 2

TSMa.E.0360

Kaside - V

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020

ss. 607-617

Makalenin Geliş

Tarihi

30/07/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

08/08/2020

Yayın Tarihi

30/08/2020

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE “MİBLAĞ” KELİMESİNİN KULLANIMI ÜZERİNE TESPİTLER

İpek TAŞDEMİR¹

ÖZET

Klasik Türk edebiyatı metinlerini günümüz Türkçesine aktarırken veya anlamlandırırken en usta araştırmacılar bile hatalar yapabilir. Araştırmacı/okuyucu metni çevirirken veya anlamlandırırken doğal olarak ilk önce ilgili sözlüklere bakar. Fakat sözlükler bir metni çevirmek için hele anlamlandırmak için yeterli değildir. Klasik Türk edebiyatı metinleri, müstensihler tarafından el yazısıyla ve müstensih hafızasına dayanılarak çoğaltıldığı için metne çok güvenmemek gerekir. Fazladan veya eksik bir nokta bile kelimeyi yanlış okumaya böylece metni yanlış anlamlandırmaya yönelir. Ayrıca bir kelimenin birden çok anlamı olabilir veya o kelime sadece bir şair tarafından sözlüklerden farklı bir anlamda kullanılabilir. Bu yüzden bir metni çevirirken veya anlamlandırırken mutlaka metnin bağlamına bakılmalıdır. Metin bağlamı üzerinde yürütülen en kapsamlı çalışma şu an TEBDİZ (Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü) projesidir. Bu proje dâhilinde çalışırken “özel bir spatula, kepçe, kaşık” anlamlarına gelen “miblağ” kelimesi dikkatimizi çekmiştir. Sekseni aşkın divanı taradığımızda bu kelimenin “meblağ” kelimesiyle karıştırılmış olduğu ve dolayısıyla kelimenin geçtiği beyte yanlış anlam verildiği fark edilmiştir. İşte bu çalışmada “miblağ” kelimesinin Seyyid Vehbi (1736), Nâbi (1712), Nedim (1730), Nevizâde Atâyî (1635), Emrî (1575), Mantıkî (1635) gibi şairlerin divanlarında nasıl okunduğu ve ne anlam verildiği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Miblağ, kaşık, TEBDİZ, Vehbî, Nâbî, Nedim, Atâyî, Emrî, Mantıkî

¹ Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., ipekkaya.edb@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6606-3181

FINDINGS ON THE USE OF THE WORD “MİBLAĞ” IN CLASSIC TURKISH POETRY

ABSTRACT

While transferring and interpreting Classical Turkish Literature texts into the latest Turkish language, even the expert scientists can be mistaken. While translating or interpreting the text, a researcher or a reader firstly looks at the related dictionary as a matter of course. However, the dictionaries aren't enough to translate, especially interpret a text. Since the Classical Turkish Literature texts are replicated by the manuscripts and memories of the scribes, one shouldn't rely on the texts. Even an additional or a missing point can lead someone misread the text and eventually misunderstand it. Besides, a word can have many meanings or that word can be used in different lexical meaning by the poet. For this reason, while translating or interpreting a text, it should be looked at the context of the text. The most comprehensive work carried on the context of the text is the project of TEBDİZ(The Contextual Index and Functional Dictionary of History and Literature Texts). While working on this project, the word of “miblağ” which means a special spatula, a laddle, a spoon draws our attention. When we scan over eighty divans (collected poems), it is realized that this word is mistaken for the word of “meblağ” and consequently this word gives the wrong meaning to the couplet. In this article, we will analyse why the word of “miblağ” is used in divans (collected poems) and how it is read and meant in the collected poems of the poets such as Seyyid Vehbi (1736), Nâbî (1712), Nedim (1730), Nevizâde Atâyî (1635), Emrî (1575), Mantıkî (1635).

Keywords: Miblağ, spoon, TEBDİZ, Vehbî, Nâbî, Nedim, Atâyî, Emrî, Mantıkî

GİRİŞ

“Miblağ” kelimesi Arapça “mibla’ (مبلع)”, kökünden türeyerek mebla>meblak>mablak şeklinde değişime uğramıştır. Günümüzde “mablak” olarak kullanılan bu kelime kaynaklarda “mebla, mablak, miblağ” olarak geçer. Fakat edebî metinlerde kelime, “مبلع” şeklinde yazılmıştır. Yazılış benzerliğinden dolayı bu sözcüğün, metinlerde “meblağ” olarak okunduğu görülmüştür. Kelimenin doğru okunuşu Ahmet Talat Onay’ın da belirttiği üzere “meblağ” değil “miblağ”dır (Onay, 2000: 374).

Yine Onay’a göre “miblağ ya da miblağ-ı berş, macunu hokkasından çıkarmaya mahsus düz kaşığın adıdır (Onay, 2000: 124).

“miblağ”, *Kamus-i Türki*’de “A. ‘بلع’den ism-i âlet galat: mablak habları yapmağa mahsus düz ve açık bir cins kaşık.” şeklinde tanımlanmıştır (Sami, 2013: 1275).

Kubbealtı Lugatı'nda “1. Boya vb. şeyleri ezip karıştırmakta kullanılan, yassı uçlu kaşık şeklindeki âlet. 2. Mâcun sürmek için kullanılan ve genellikle ucu mâdenî olan âlet, spatula...3. Büyük kazanlarda yapılan pilâv, çorba, aşûre vb. şeyleri karıştırmaya yarayan, yayvan ağızlı, uzun saplı tahta kepçe.” olarak anlamlandırılmıştır.

Örnekli Etimolojik Farsça Türkçe Sözlük'te “(A.) kepçe, karıştırıcı, mablak.” olarak tanımlanmıştır (Kanar, 2007: 1901).

TDK Sözlük'te “1. isim, eskimiş Hamur, merhem, boya vb. şeyleri ezip karıştırarak yoğurmak için kullanılan ve bir ucu ele alınacak biçimde saplı, öbür ucu yassı olan alet. 2. isim, eskimiş Aşure kazanlarını karıştırmakta kullanılan, uzun saplı ve yayvan uçlu tahta kepçe.”

Redhouse Sözlüğü (Türkçe/Osmanlıca-İngilizce)'nde bir çeşit spatula olarak tanımlanmıştır: “A spatula, by means of which food is carried to the gullet”(Redhouse, 1992: 1674).

P. Mary Işın, *Osmanlı Mutfak Sözlüğü* adlı eserinde “miblağ” kelimesinden, “dondurma, çevirme, helva, macun gibi yiyecekleri karıştırmak, dövmek ve kaplarından çıkarmak için kullanılan uzun saplı, ucu küt bir alet olan mablak, kullanımına göre ağaç veya metalden yapılırdı.” olarak bahseder (Düzlü, 2018: 810).

En kapsamlı tanım, *Sanat Ansiklopedisi*'nin “mablak” maddesinde yer almaktadır:

Eczacıların macun yapmak için kullandıkları kürek gibi saplı düz kaşık ve boya ezmek için kullanılan enli boya bıçağı. Nakkaşların macunu tesviye etmeye elde kullandıkları geniş ve yassı fırça şeklinde küçük tahta veya madenî kürek ki buna ıspatula da denir. Boyacılar bununla macun sürer ve tesviye ederler. Tahtadan ve demirden olanları da vardır. Bu tabir yerine şimdi ıspatula da denilmekte ve mablak tabiri daha ziyade dondurma, muhallebi, saleb ve macun gibi şeyleri karıştırmak için kullanılan ucu enlice ve kürek gibi uzunca saplı kaşıklara hasredilmektedir. (Arseven, 1966: 1254)

“Mablak/miblak” kelimesi bazı arşiv kayıtlarında da mutfak gereçleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Turhan Sultan'ın Muhallefât Defterin'de tutulan kayıta “Bakır ve kemik mablak” ve “Sîm ma'cûn kutusu ma'a kapak ve mablak” ibarelerine rastlanmıştır. II. Abdülhamîd'in Fakir Hacılar İçin Mekke'de İnşa Ettirdiği Misafirhâne için hazırlanan ecza ve tıbbi malzeme kayıtlarında ise “miblağ” sözcüğü “miblak (hab yapmağa mahsus kaşık)” olarak yer almaktadır (Sarıyıldız, 1988-1994: 36).

Klasik Türk Edebiyatında “Miblağ”

Miblağ kelimesi, Klasik Türk edebiyatı metinlerinde dondurma, çevirme, helva, macun gibi yiyecekleri karıştırmak, dövmek ve kaplarından çıkarmak, ayrıca ilaç ve ecza (özellikle afyon hapı) yapımı ile birlikte anılmaktadır.

Resim 1

Osmanlı Mutfak İmparatorluğu adlı kitapta yer alan bu resimde, eskiden macuncuların macun satma geleneği tasvir edilmiştir. Resimde Karagöz macuncu rolündedir. Karagöz'ün elinde “macuncu mablağı” denen macunu almak için kullanılan araç vardır. Çocukların ilgisini artırmak amacıyla macuncu tepsisine dönen bir ok monte edilir, farklı renk ve lezzetteki macunlar arasından seçme işi oyun haline getirilirdi. Çocuk oku çevirir, nerede durursa alındaki bölmede bulunan macunu seçerdi” (Işın, 2014: 91-92).

Resim 2

Yukarıda macunun miblağ ile yendiğine örnek teşkil eden bir macuncu minyatürünü görmekteyiz. Bu minyatürde bir macuncu çeşit çeşit macunların yer aldığı macun tablasıyla elinde macun miblağları ile rengârenk macunlarını satmaktadır.

Miblağ kelimesi Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde de geçmektedir. Çelebi, *Seyahatname*'sinin V. kitabında da bir hikâye naklederken macunun miblağ olmadan yenemeyeceğini söyler:

Nûruddehr eydir: "Ey hazînedâr Seyf Alî katı ahmaksın. Şimdi bu ma'cûn mablâksız nice yenir, ver şu belindeki hançerin" deyüp Seyf Alî'nin belinden hançeri Nûruddehr eline alup... Nûruddehr eydir: "Eğer bu ma'cûn fenadır dersiniz, ibtidâ ben yiyem" deyüp hançerle hokkadan bir hayli ma'cûn çıkarup evvel kendi yedi... (Dağlı vd., 2001: 19).

Ayrıca Evliya Çelebi, şenliklerde macuncu tayfasının geçişini tasvir ederken “dilber lebi” diye adlandırılan bir çeşit macunun dağıtılışından bahsederek bu macunun gümüş miblağlarla ikram edildiğini anlatır:

Bu ma'cûncı tâ'ifesi taht-ı revanlar üzre dükkânların ma'âcîn hamler ve gümüş hokkaları ve gümüş miblağlarla² dükkânların zeyn edüp halifeleri tuç havanlar içre besbâse ve kebâbe ve darçin ve dâru 1-fülfül ve kâkula ve havlan ve havlıncân ve udu'1-kahr ve zencebil makulesi edviyeleri döğüp ba'zı niçe âfitâb-ı dilberânları gümüş hokkalar içre nüşdâr-ı devâ-yı misk ve dilber-lebi ma'cunların gümüş miblağlarla³ tarafeynde dört temâşâcılara ma'cun bezi ederler. Amma her bir dilber bir nezâketle ma'cunı lebine sürüp yâhud gerdeni altından geçirüp şivekârlıklar ederek dilber-lebi ma'cununun ihсан ederler (Zülfe, 2011: 135).

Resim 3

²meblağlarla

³meblağlarla

Günümüzde de macun satma geleneği hâlâ devam etmektedir. Bu resimde bir macuncu rengârenk macunlarını, elindeki miblağlarla tabladaki macunlara batırıp çevirme suretiyle müşterilerine ikram etmektedir.

Miblağ kelimesine, Klasik Türk edebiyatının önemli metinlerinden olan divanlarda da rastlamaktayız:

Nedim Divanı'nda afyon macunu yapımında kullanılması yönüyle karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen beyit, Gölpınarlı neşrinde

Bir iki meblağ-ı berş ile urup öldürecek

Geldiler eylediler böyle cihânu sersâm (Gölpınarlı, 1951: 48) şeklinde okunmuşken Muhsin Macit neşrinde ise

Bir iki miblağ-ı berş ile urup öldürecek

Geldiler eylediler böyle cihânu sersâm (K9/9) (Macit, 2016: 59)

olarak düzeltilmiştir. Yukarıda da görüldüğü gibi “miblağ” kelimesi, yazılış benzerliği bakımından “meblağ” kelimesiyle karıştırılmıştır. Nedim’in bir ramazaniye kasidesinden alınan bu beyitte, “miblag-ı berş” insanı bile öldürebilecek sivrilikte olan ve afyon macunu çıkarmaya yarayan bir alet olarak tasvir edilmiştir. Resim 3’te tasvir edilen macun miblağı, bu beyitte birebir tasvir edilmiştir.

Ali Fuat Bilkan tarafından çalışılan *Nâbi Divanı*'nda ise miblağ kelimesi “meblağ” okunmuş (Bilkan, 2011: 678), bu nedenle Ahmet Selman Yiğit tarafından çalışılan *Nâbi Divanı Sözlüğü*'nde bahsi geçen beyitteki “meblağ-ı berş” ifadesi “*Kalemin yetişmesi II Kalem miktarı.*” olarak anlamlandırılmıştır.⁴

Miblag-ı hâmeyle hikmet-hâne-i eş'ardan

Nâbiyâ çok hasteye dârû-yı sıhhat virmişüz (G294/9)(Bilkan, 2011: s. 678)

⁴**meblağ-ı hâmeyle**: -y, -le

Gazel 294

Mısra: 17

Kelime Tipi: - Kalemin yetişmesi II Kalem miktarı.

17. Meblağ-ı hâmeyle hikmet-hâne-i eş'ardan

18. Nâbiyâ çok hasteye dârû-yı sıhhat virmişüz

Bkz. Ahmet Selman Yiğit, *Nâbi Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara, 2018, s. 1917.

Yukardaki beyitte Nâbî, şiirin hikmet hastanesinden kalem kaşığıyla birçok hasta şaire sıhhat verdiğini söyleyerek şairlere şiir yazma kabiliyetiyle örnek teşkil ettiğini ifade etmiştir. Nâbî, kendini şairlere sıhhat veren bir doktora, şiiri hastaneye, şairleri hastaya, kalemini de ilaç yapımında kullanılan mablağa benzetmiştir. Şairin özellikle miblağ sözcüğünü kullanmasının nedeni, bu kelimenin “haste, dârû-yı sıhhat virmek” gibi tıp terimleriyle birlikte tenasüp oluşturarak eczacıların ilaç yapımında kullandığı özel ecza kaşığı anlamına gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Saadet Karaköse'nin hazırlamış olduğu *Nev'î-zâde Atâyî Divanı*'nda da miblağ sözcüğüne rastlanmaktadır. Divanda yine “miblağ” kelimesi, “meblağ” okunmuştur:

*Zahmuma sundı tîg-i pür-hûnu
Meblağıyla kubûrı ma'cûnu*

Doğrusu şu şekilde olmalıdır:

*Zahmuma sundı tîg-i pür-hûnu
Miblağıyla kubur-ı ma'cûnu* (Kt.93) (Karaköse, 2017: 301)

Yukarıdaki beyitlerde Nev'î-zâde Atâyî, “sevgilinin kanlı kılıcı, macun kabı ve mablağını yarama batırdı” diyerek sevgilinin can alıcı bakışlarını kılıca, kılıcı ise bir macun mablağına; yarayı ise macun kabına benzetmiştir. Miblağ kelimesi, bu beyitte ise büyük bir ihtimalle kırmızı renkli bir macunu kaptan almaya yarayan alet olarak tasvir edilmiştir.

*Elinde ısbî-i zâ'id-misâl olmaya devr⁵
Hemîşe miblağ-i berş-i latîf-i keyf-resân* (K3/51) (Kaya, 1991: 109)

Mantıkî'ye ait olan yukarıdaki beyitte “miblağ” kelimesi, *Nedim Divanı*'nda olduğu gibi “berş” ile birlikte kullanılmıştır. Beyitte, bir afyonkeşin miblağı ne denli benimsediğini vurgulamak için “keyif veren hoş bir afyon kaşığı/miblağı”nı, eldeki altıncı parmağa benzeten şair, “devr/dönmek” kelimesini hem afyonun baş döndürmesi özelliğine hem de macuncuların çarkifeleğe benzeyen tablalarının dönmesine bağlamıştır. Bu beyitte hem bir afyonkeşin afyon kaşığından dönerek afyon çekmesi hem de bir macuncunun tablasını döndürerek miblağıyla macunları satışını tahayyül ettirmektedir.

⁵ dūr

Yekta Saraç'ın çalışmış olduğu *Emrî Divanı*, Türkan Çınar Alvan tarafından çalışılan *Emrî Divânı'nın Nazım Bilgisi ve Belâgat Yönünden İncelenmesi*, ve Veysi Turan'ın *Emrî Divanı Sözlüğü*'nde yine miblağ kelimesi "meblağ" olarak okunmuş olup kelimeye "para, akçe" anlamı verilmiştir:

*Dehânun hokkasından almaga dilber lebi ma'cün
O yâra meblâg imis vâkıf oldum ben bu esrâra* (Saraç: 392)

"*Senin dudağının hokkasından macun almak için dilber dudağı o sevgiliye (kendini akçe edip) harcamış. Bu esrârı ben şimdi anladım.*" (Turan, 2018: 1355)

Doğrusu şu şekilde olmalıdır:

*Dehânun hokkasından almaga dilber lebi ma'cün
O yâra miblag imiş vâkıf oldum ben bu esrâra* (Kt./3) (Saraç: 392)

Beyitte "Sevgilinin hokka gibi ağzından "dilber lebi macunu"nu almak için miblağ gerekirmiş, ben bu sırâ vakıf oldum" diyen Emrî, sevgilinin ağzını macun hokkasına, dudağını "dilber lebi" macununa benzetmiştir. Miblağ, bu beyitte yine macun çıkarmaya yarayan sivri alet olarak tasvir edilmiştir.

*Virir güftârı ma 'cün-i cevâhir-veş ferah gûyâ
Zebân ol hokka-i la'l içre bir kaknûs-mebla'dur* (Şentürk, 2017: 401)

Osmanlı Şiiri Antolojisi'nde yer alan bu beyitte "Sözleri cevahir macunu gibi ferahlık verir. Sanki dili, o lal renkli macun hokkasının içinde bir kaknus gibi ses çıkaran bir miblağdır." diyen şair, sevgilinin sözlerini ferahlık veren cevahir macununa, sevgilinin ağzını kırmızı bir macun hokkasına, dilini ise güzel sesler çıkaran bir macun mablağına benzetmiştir. Buradan "macun-ı cevahir" ile eskiden cevherlerin ezilip macun şekline getirilmesi geleneğine telmihte bulunulmuştur. Bu macunun birçok derde deva olduğu, insanı neşelendirdiği bilinmektedir (Şentürk, 2017: 400-402) Miblağ kelimesi bu beyitte macun hokkasından macun çıkarmaya yarayan alet olarak tasvir edilmiştir.

Seyyid Vehbî Divanı'nda ise "miblağ" kelimesi iki beyitte geçmektedir. Miblağ, bunların ilkinde kepçe, ikincisinde macun çıkarmaya mahsus alet anlamında tasvir edilmiştir:

*Şekker-i şükr-i mükerrerle pür olup maḥbere
Tehniyetde döndi ḥämem miblağ-ı gülşekkere* (K57/1) (Taşdemir, 2020: 2822)

Hamit Dikmen tarafından çalışılan doktora tezinde “meblağ-ı gülşeker”⁶ olarak okunan ibare, İpek Taşdemir tarafından hazırlanan doktora tezinde düzeltilmiş ve bu ibareye “gülşeker tatlısı kepçesi” anlamı verilmiştir. Bu bağlamda Seyyid Vehbî, “Hokka, şükür şekerinin üç kere kaynatılmasıyla dolup, kalem ise tebrik konusunda gülşeker tatlısı kepçesine döndü.” diyerek şükür şekerinin ağır ağır miblağ (kepçe)lerle karıştırılması geleneğini tasvir etmektedir. Burada Vehbî’nin, diğer şairlerden farklı olarak miblağ kelimesini kepçe anlamında kullanması dikkat çekicidir.

Sipîhr hoşka-i ma cûn hilâl miblağ-ı sîm

Nücûm habb-i müverrakdur âsumân üzre (K41/77) (Taşdemir, 2020: 2822)

Vehbî’nin başka bir kasidesinden alınan bu beyitte, miblağın, özellikle macun, şerbet ve tatlı karıştırmak için kullanılan bir kaşık türü olduğu anlaşılmaktadır. Bu beyitte Vehbî, gökyüzünü macun hokkasına, hilali gümüş kaşığa, yıldızları ise kâğıda sarılmış hapa benzetmiştir. Buradaki haptan kasıt, afyondur. Afyon, keyif verici madde olmasının yanında tedavi amaçlı da kullanılmıştır. Ayrıca “habb-ı muanber” ve “habb-i müverrak” ismiyle bilinen afyon hapları bulunmakta ve bu haplar mavi renkli macun hokkalarına konulmaktadır. Beyitte “gökyüzü-macun hokkası, hilal-sim-i miblağ, yıldızlar-hap” paralelliği bu gelenek üzerine kurulmuştur (Taşdemir, 2020: 53).

SONUÇ

Günümüz Türkçesi’nde mablak olarak telaffuz edilen “miblağ” kelimesi, ilaç ve tıbbi malzeme yapımında bir çeşit kaşık, boya yapımında ucu sivri bir spatula, helva küreği, şerbet kepçesi, dondurma kaşığı ve macun çıkarmaya mahsus bir çeşit alet anlamlarına gelmektedir. Türk edebiyatında ise miblağ, genellikle macun, ilaç ve tatlı yapımında kullanılması yönüyle göze çarpmaktadır. Miblağ kelimesi, Türk edebiyatında Karagöz oyunlarında, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*’nde, Nedim, Nâbî, Nevî-zâde Atâyî, Emrî, Mantıkî gibi şairlerin divanlarında keyif verici bir madde olan afyon, sağlığa iyi gelen ilaç mahiyetindeki macunlar ve tatlı olarak yenen macunlar ile birlikte kullanılmıştır. Bunun yanında incelenen divanlarda “miblağ” kelimesinin yazılış benzerliği bakımından “meblağ” kelimesiyle karıştırıldığı, bu nedenle

⁶ “meblağ” Bkz. Dikmen, Hamit, *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1991, s. 223.

kelimenin geçtiği beyitlere çoğunlukla yanlış anlam verildiği görülmüş olup fark edilen yanlışlar tarafımızdan düzeltilmiştir.

KAYNAKÇA

ALVAN, Türkan Çınar (2005). *Emrî Divânı'nın Nazım Bilgisi ve Belâgat Yönünden İncelenmesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

ARSEVEN, C. Esad (1966). "Mablak", *Sanat Ansiklopedisi*, c.3, XIV. fasikül, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, s.s. 1254.

BİLKAN, Ali Fuat (2011). *Nabi Divanı*, Akçağ Yayınları: Ankara, c.II.

DİKMEN, Hamit (1991). *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

DÜZLÜ, Özlem (2018). *Seyyid Vehbî Divanı'na Göre 18. Asırda Osmanlılarda Sosyal Hayat*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, (2001). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi V. Kitap (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini)*, (Haz: Dağlı vd.), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1951). *Nedim Divanı (Devrine, hayatına ve edebî şahsiyetiyle tesirine ait önsöz, kasideler, kıt'a ve tarihler, gazeller, terkipler, rubailer, beyit ve müfretler, sözlük)*, İnkılap Kitabevi: İstanbul.

IŞIN, Priscilla M. (2014). *Osmanlı Mutfak İmparatorluğu*, Kitap Yayınevi: İstanbul.

KANAR, Mehmet (2007). *Örneklî Etimolojik Farsça-Türkçe Sözlük*, Bayrak Yay.: İstanbul.

KAYA, Bilge (1991). *XVII. Yüzyıl Divan Şairi Mantıkî Ahmet Efendi ve Divançesi*, Yüksek lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

MACİT, Muhsin (2016). *Nedim Divanı (Metin ve Tıpkıbasım)*, Atatürk Kültür Bakanlığı Başkanlığı Yay.: Ankara.

ONAY, Ahmet Talat (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Kitabevi: Ankara.

Şemsettin Sami (2013). *Kâmûs-ı Türkî*, (Haz: Ömer Faruk Akün), Kapı Yayınları: İstanbul.

SARIYILDIZ, Gülden (1988-1994). “II. Abdülhamîd’in Fakir Hacılar İçin Mekke’de İnşa Ettirdiği Misafirhâne”, *İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı: 14, s.s. 136.

ŞENTÜRK, A. Atilla (2017). *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, OSEDAM: İstanbul, c.2.

TAŞDEMİR, İpek (2020). *Seyyid Vehbî Divanı’nın Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü*, Doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

TURAN, Veysi (2018). *Emrî Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman.

YİĞİT, Ahmet Selman (2018). *Nâbî Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

ZÜLFE, Ömer (2011). *Şiirin İzinde Sözü’n Gölgesinde (Osmanlı Şiirinden Kelimeler, Kavramlar ve Deyimler)*, Bilge Kültür ve Sanat Yay.: İstanbul.

Çevrimdışı Kaynaklar

<http://tebdiz.com/>, Erişim tarihi: 29.07.2020.

TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 25.07.2020

Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/mablak>, Erişim Tarihi: 25.07.2020.

Karaköse, Saadet, *Nev’î-zâde Atayî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2017, s. 301, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0>, Erişim Tarihi: 26.07.2020.

Saraç, M. A. Yekta. *Emrî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf?0>, Erişim Tarihi: 27.07.2020.

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020

ss. 618-626

Makalenin Geliş

Tarihi

02/07/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

18/08/2020

Yayın Tarihi

30/08/2020

LEYLÂ HANIM'IN YAYIMLANMAMIŞ İKİ ŞİİRİ*

Pınar EFE**

ÖZET

Mecmualar, belli bir dönemi ve o dönemin edebiyat zevkini yansıtmaları bakımından değerli eserlerdir. Mecmuaların birçok çeşidi olmakla birlikte klasik Türk edebiyatında en yaygın olanları şiir mecmualarıdır. Bu mecmualarda müstensihinin beğenisine göre şiirler ve şairler yer almaktadır. Şiir mecmuaları klasik Türk edebiyatı çalışmalarına çeşitli açılardan katkı sağlayan önemli kaynaklardır. Son dönemde artan mecmua çalışmaları mecmualardaki metinler incelendiğinde tezkirelerde yer almayan veya adları çok duyulmamış olan şairlerin gün yüzüne çıkabildiğini, bilinen şairlerin divanlarında çeşitli sebeplerden dolayı yer almayan şiirlerin tespitinin yapılabildiğini göstermektedir. Çalışmamızın hareket noktası olan mecmua İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Bölümü T3560 numarada kayıtlı şiir mecmuasıdır. Müstensihini ve istinsah tarihi belli olmayan mecmuanın yazılış tarihi de kesin olarak bilinmemektedir. Mecmua 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geniş bir aralıkta pek çok şairin şiirine yer vermiştir. Bu mecmua için müstensihinin geniş bir yüzyıl aralığında yer almış şairleri ve bu şairlerin şiirlerini kendi beğenisine göre derlediğini söylemek mümkündür. Çalışmada yukarıda kısaca tanıtılan mecmudan hareketle Leylâ Hanım'ın (ö.1848) divanında yer almayan iki şiiri ortaya konulacaktır. Giriş bölümünde adı geçen mecmuanın tanıtımı yapılacak, ardından Leylâ Hanım'ın

* Bu makale, tarafımızca çalışılan "İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T3560 Numarada Kayıtlı Mecmû'atü'l-Eş'âr(1-139) (İnceleme-(MESTAP)-Karşılaştırmalı Metin)" başlıklı tezden hareketle oluşturulmuştur.

** Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. pinar.efel@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4329-7129

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020 ss. 618-626

biyografisine değinilecektir. Daha sonra Leylâ Hanım'ın mecmuada bulunan şiirleri ile divanındaki şiirleri mukayese edilecek ve şairin şiirleri hakkında değerlendirme yapılacaktır. Son olarak çalışmamızın konusu olan ve Leylâ Hanım'ın divanında yer almayan bu şiirlerin çeviri yazılı metinleri verilecektir. Böylelikle Leylâ Hanım'ın şiirleri üzerinde yeni şiirlerle birlikte daha geniş bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, mecmua, Leylâ Hanım, şiir, şair

LEYLÂ HANIM'S UNPUBLISHED TWO POEMS

ABSTRACT

Magazines are valuable works in terms of reflecting a certain period and the taste of literature of that period it. Although there are many types of magazines, the most common ones in classical Turkish literature are poetry magazines. In these magazines, poems and poets take place according to the appreciation of the author. Poetry magazines are important sources that contribute to the studies of classical Turkish literature from various perspectives. Recently, increasing number of magazine studies showed that when the texts in the magazines are examined, poets who are not included in the tezkires or whose names are not heard much can come to light. Sometimes, poems which are not included in the divan of known poets for various reasons can also be determined with magazine studies. Magazine, which is the starting point of our study, is a poem magazine registered in Istanbul University Rare Works Department T3560. Copyist and copying date of the magazine is not clear also the date of writing of the mecmua is not known for certain. Magazine has included the poems of many poets in a wide range from the 13th century to the 19th century. For this magazine, it is possible to say that copyist compiled the poems of poets who had been in a wide range of centuries and those poets according to his own liking. In the study, two poems of Leylâ Hanım (d.1848), which are not mentioned in the magazine above, will be revealed. In the introduction part, the magazine will be introduced and then the biography of Leylâ Hanım will be discussed. Then, Leylâ Hanım's poems in her magazine and her poems in her divan will be compared and the poet's poems will be evaluated. Finally, the translation texts of these poems which are the subject of our study and which are not in the divan of Leylâ Hanım will be given. Thus, a broader evaluation will be made on the poems of Leylâ Hanım with new poems.

Keywords: Classical Turkish literature, journal, Leylâ Hanım, poem, poet

GİRİŞ

Şiir mecmualarının klasik Türk edebiyatı çalışmalarına pek çok katkısı vardır. Dönemin edebiyat zevkini yansıtmaması, bilinmeyen şairleri gün yüzüne çıkarması, bilinen şairlerin divanlarına girememiş şiirlerini bulundurması,

tenkitli metin neşrine yardımları bu katkılarından sadece birkaçıdır. “Klasik edebiyat alanında günümüze kadar yapılan metin çalışmaları, daha çok divan-mesnevi tarzı eserlerin neşredilmesine yönelik çalışmalar olmuştur. Bu tip neşirlerin beraberinde mecmuaların incelenmesine yönelik çalışmaların da yapılması, klasik metinlerin daha sıhhatli bir şekilde neşredilmesini ve hatta bazı sorunlu kısımların kolayca çözümlenmesini beraberinde getirecektir.” (Yılmaz 2008: 280). Giderek artan mecmua çalışmaları ve Mecmuaların Sistemantik Tasnifi Projesi (MESTAP)¹ ile de mecmuaların edebiyat çalışmaları için kıymeti daha da ortaya çıkmıştır. “Son yıllarda şiir mecmualarıyla ilgili çalışmaların hem yurt içinde hem de yurt dışında nicel ve nitel olarak hızla artması, bu eserlerin genel olarak içinde topladığı alanlar (tıp, tarih, musiki vb.), özel olarak ise klasik edebiyat açısından öneminin anlaşılmasına başladığını göstermektedir.” (Coşkun vd. 2016: 5).

Yukarıda değindiğimiz ve bilindiği gibi şiir mecmuaları, tanınmayan şairlerin ortaya çıkarılmasına ve tanınan şairlerin divanlarında yer almayan şiirlerinin tespit edilmesine katkı sağlamaktadır. Şiir mecmuaları bu bakımdan klasik Türk edebiyatı çalışmaları için oldukça önemlidir. “Mecmualar isimleri ve şiirleri unutulmuş, kimi nedenlerle edebiyat tarihindeki yerini alamamış şairler için de birinci dereceden kaynaktır. Mecmuaların önemli işlevlerinden birisi de gerek nüsha eksikliğinden ve gerekse başka nedenlerle divan metnine girememiş şiirleri içermesidir.” (Aydemir 2007: 135). Şiir mecmualarının bu özelliği ile şairlerin gün yüzüne çıkmamış şiirlerini ortaya koyan pek çok çalışma vardır.²

¹ Proje hakkında detaylı bilgi için bk. <https://mestap.com/mestap/>

² Ahmet İçli, “Fasih’in Yayınlanmamış Türkçe Şiirleri Gazeller”, *Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, 2015 s.49-71; Beyhan Kesik, “Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâki Mahlaşlı Şiirler”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.9, Haziran 2012, s. 115-122; Beyhan Kesik, “Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâki Mahlaşlı Şiirler-II”, *Turkish Studies*, Volume 8/13, Fall 2013, Ankara, s. 337-350; Beyhan Kesik, “Bir Yazmadan Hareketle Bâki’nin Yayınlanmamış Şiirleri”, *Turkish Studies*, Volume 7/1, Winter 2012, s.1489-1500; Beyhan Kesik, Zehra Pehlivan, Emre Şengül, “Bir Şiir Mecmuasından Hareketle Muhibbi’nin Yayınlanmamış Şiirleri”, *International Journal of Language Academy*, Volume 3/1, Spring 2015, s.361-373; Erdoğan Taştan, “Şeyh Gâlib ve Yayınlanmamış Şiirleri”, *Turkish Studies*, Volume 7/4, Fall 2012, s.2825-2855; Gülşah Gaye Fidan-Öztürk, “Konya Mevlana Müzesi 2095 Numarada Kayıtlı Mevlevilikle İlgili Bir Mecmuadan Hareketle Bâki’nin Yayınlanmamış Bir Şiiri”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.2, 2010, s.95-108; Gökçehan Aysel Yılmaz, “Bir Şiir Mecmuasından Hareketle Haşmet ve Bâki’ye Nispet Edilen Şiirler”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6.3, 2017, s. 1478-1489; Hakan Taş, “Bâki’nin Divanda Bulunmayan Bir Gazeli ve Feyzi’nin Naziresi”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.1, Kış İstanbul, 2010, s.181-192; Kadir Güler, “Kütahyalı Firâki ve Bilinmeyen

Biz de bu öneme binaen Leylâ Hanım'ın divanında yer almadığını fark ettiğimiz iki şiirine bu makalede yer vereceğiz.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T3560 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuasının Özellikleri

Mecmuanın müstensihî ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Mecmua 258 sayfadır ve nesih hattıyla yazılmıştır. Mecmuanın her sayfası müstensih tarafından numaralandırılmıştır. Bu sebeple çalışmada geleneksel “varak” kullanımı yerine “sayfa” kullanımı tercih edilmiştir. Müstensih, şiirleri sayfayı iki sütuna bölerek yazmıştır. Şiir başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Başlıklarda genellikle şiirin türü ya da şekli ile birlikte şairin adı anılmıştır. Müstensih zaman zaman şiirlerin şekillerini yanlış vermiştir. Mecmuada 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geniş bir aralıkta pek çok şaire ait şiir bulunmaktadır. Bu bakımdan mecmuanın belirli bir dönemin yansıması olduğunu söylemek zordur. Hem klasik Türk edebiyatı hem Tekke-Tasavvuf edebiyatı şairlerine ait şiirlere mecmuada rastlanmaktadır. Daha çok dini tasavvufî şiirlere yer verilmiştir. Örneğin mecmuanın girişinde pek çok naat vardır. Farsça bir gazel, iki beyit ve Arapça-Farsça-Türkçe mülemma bir gazel hariç mecmuadaki şiirler Türkçedir. Klasik Türk edebiyatı şiirlerinde kullanılan dil düşünüldüğünde çalışmamıza konu olan şiir mecmuasında yer alan şiirlerin dilinin oldukça sade olduğunu söylemek mümkündür.

Leylâ Hanım (d.? - ö. 1848)

Şiirleri”, *Turkish Studies*, Volume 5/1, Winter 2010, s.1037-1066; Kadri Hüsnü Yılmaz, “Koca Râgıb Paşa'nın Bir Mecmuada Yer Alan Bilinmeyen Şiirleri”, *SUTAD*, S.43, Bahar 2018, s.187-196; M. Fatih Köksal, “Bâkî'nin Bilinmeyen Veda Gazeli ve Divânında Bulunmayan Bazı Şiirleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 10, İstanbul 2013, s. 319-330; M. Fatih Köksal, “Seyyid Nesîmî'nin Yayınlanmamış Şiirleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.50, 2009, s.77-135; Mehmet Büküm, “Nâbî'nin Bilinmeyen Dört Şiiri”, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, S.1, Güz 2015, s.1-9; Mesut Bayram Düzenli, “Nev'î-zâde Atâyî'nin Bilinmeyen Şiirleri”, *ZfWT*, Volume 8, 2016, s.345-356; Musa Tırfarlıoğlu, “Enverî'nin Divanında Bulunmayan Gazelleri”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2016, S.8, s. 145-162; Musa Tırfarlıoğlu, Zuhâl Temur, “Bursalı Rahmî'nin Divânında Bulunmayan Bazı Gazelleri”, *Journal of Turkish Language of Literature*, Volume 4, Issue 4, Autumn 2018, s.1071-1096; Saniye Eraslan, “Bursalı Rahmî'nin Yayınlanmamış Şiirleri”, *Journal of Turkish Language of Literature*, Volume 3, Issue 2, Spring 2017, s.86-103; Savaşkan Cem Bahadır, “Bâkî'nin Pervâne Bey Mecmua'sında Yer Alan Yayınlanmamış Gazelleri”, *Turkish Studies*, Volume 8/1, Winter 2013, s. 187-213; Savaşkan Cem Bahadır, “Hayâlî Bey'in Bilinmeyen Gazelleri”, *Turkish Studies*, Volume 7/4, Fall 2012, Ankara, s.921-946.

Leylâ Hanım'ın doğum tarihi bilinmemektedir. İstanbul'da doğmuş olup babası Kazasker Moralızade Hamid Efendi, annesi Hatice Hanım'dır. Hayatı hakkında pek çok bilgi kendi eserlerinden elde edilmektedir. Kendisinin şiirlerinde de değindiği gibi dayısı Keçecizâde İzzet Molla'dır. "Divanında kendisine şiirde yol göstermiş olan İzzet Molla'yı üstadı ve hocası olarak gösteren ifadelerin yer aldığı görülür." (Ünver 2003: 157). Kaynaklarda Leylâ Hanım'ın genç yaşta evlendiği ve kısa sürede ayrıldığı bilgisi yer almaktadır.

Leylâ Hanım eğitim düzeyi yüksek bir ailede yetişmiştir. "Anne ve baba tarafından aydın, okuyan yazan, edebiyata aşına bir aile ortamı içinde yetiştiğini hayat hikâyesinden ve şiirlerinden anladığımız Leylâ Hanım özellikle bu çevrede kendisi için gerekli bilgileri edinmiş, belki özel hocalardan ders almış ve şartlar elverdiği ölçüde ilim ve edebiyat sohbetlerinde de bulunmuştur." www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com [Erişim: 06.11.2019]

Leylâ Hanım Mevleviliğe intisap etmiştir. Şairin sarayla samimi ilişkilere sahip olduğu bilinmektedir. 1848 yılında vefat etmiş ve Galata Mevlevihanesi haziresine defnedilmiştir.

Leylâ Hanım'ın şiirleri sade ve anlaşılır bir üsluba sahiptir. Dili yalındır. Klasik Türk şiiri geleneği çerçevesinden bakılacak olursa onun bu şiire yenilik getirdiği söylenemez. "Leylâ Hanım Divan edebiyatının geneli değerlendirildiğinde bu edebiyata fazla bir yenilik getirmeyen vasat bir şair olarak görülebilir. Ancak onun önemi bir kadın şair olmasından ileri gelmektedir." (Arslan 2003: 38). Klasik şiirimiz için büyük yenilikler yapmasa da Leylâ Hanım, edebi yönüne ve şairliğinin meşhurluğuna bakılarak klasik Türk şiirinin az sayıdaki kadın şairleri arasında kıymetli bir yer almaktadır. Leylâ Hanım'ın bilinen tek eseri divanıdır.

Şiirlerin Mukayesesi

Bu bölümde Leylâ Hanım'ın İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T3560 numarada kayıtlı mecmuada yer alan şiirleri ile divanındaki şiirlerinin mukayesesi yapılmaya çalışılacaktır.

Çalışmamıza konu olan mecmua müstensihinin Leylâ Hanım'ın şiirlerini beğendiği söylenebilir. Zira mecmuada şairin 30 şiirine yer vermiştir. Bu şiirler gazel, terciibent, terkihibent, tahmis gibi farklı nazım şekillerindedir.

Şairin divanı incelendiğinde şiirlerinde hem tasavvufi hem rindane neşve dikkati çekmektedir. Divandaki "ne dirlerse disünler" redifli gazelde rindane hava açıkça sezilmektedir:

Kıl meclisi âmâde ne dirlerde disünler

İç dilber ile bâde ne dirlerse disünler (Leylâ Hanım Divanı: 254)

Leylâ Hanım'ın divanında tasavvufi havanın hissedildiği pek çok şiir vardır. Aşağıda bir beyti verilen gazelde de mesele açıkça görülmektedir:

Her ne derdin varsa Leylâ dergeh-i Monlâ'ya gel

Haste-i 'aşka bulunmaz ney gibi ehl-i nefes (Leylâ Hanım Divanı: 259)

Leylâ Hanım'ın divanında “yâ Resûlallâh” redifli beş gazel vardır ve çalışmamıza konu olan mecmuada bu şiirlerin tamamına yer verilmiştir.³ Bununla beraber divanda yer almayan “yâ Resûlallâh” redifli bir gazel bu mecmuada bulunmaktadır.⁴ Şairin şiiri beğenmemesi, belki aynı rediften çok sayıda şiir olduğu için birini eleyerek divanına dâhil etmemesi gibi pek çok sebeple divanında bulunmayan bu şiir, bir mecmuada karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Leylâ Hanım'ın divanındaki diğer beş gazelinin başlığı naat olduğu gibi mecmuada yer alan fakat divanda bulunmayan diğer gazel de naat başlığını taşımaktadır. “Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatını anlatmak, onun fiziki ve ahlaki özelliklerini övmek, ona olan sevgiyi dile getirmek maksadıyla kaleme alınan manzumelere denir.” (Coşkun vd. 2018: 205) şeklinde tarif edilen naat türüne uygun özellikler gösteren şiir baştan sona Hz. Muhammed'in güzelliklerini övmektedir. Bu dem Mecnûn idüp sevdâ-yı zülfün verd-i ruhsârın / Müselsel 'aşk ile dîvâna geldim yâ Resûlallâh” beytinde olduğu gibi gazel boyunca Hz. Muhammed'in bilhassa fiziki özellikleri övülmüş, ona duyulan sevgi ortaya konularak şefaati dilenmiştir.

Mecmuada bulunup divanda bulunmayan diğer bir şiir ise “Hudâyâ” redifli bir gazeldir. Gazel “Edebi tür olarak münacat, Allah Teala'ya yalvarmak, yakarmak, niyaz ve dua etmek gayesiyle kaleme alınan manzum veya mensur eserlere verilen addır.” (Coşkun vd. 2018: 202) şeklinde tarif edilen münacat türüne uygun özellikler gösterir. “Rahm eyle dil-i haste-i nâ-çâra Hudâyâ / Zahm-ı dilime senden olur çâre Hudâyâ” beytiyle başlayan şiir boyunca şair, Allah'a seslenerek dua etmiş ve ondan bağışlanmayı dilemiştir. Bu gazel de Leylâ Hanım divanında yer alan diğer şiirlerle aynı şekil ve içerik özelliklerini taşımaktadır ve Leylâ Hanım'ın tasavvufi yönünün ağır bastığı şiirlerden biridir.

Çalışmamıza konu olan bu iki şiire ve mecmuanın tamamında yer alan diğer Leylâ Hanım şiirlerine bakıldığında müstensihin Leylâ Hanım'ın hem tasavvufi

³ Bu şiirler yazmanın 23-25. sayfalarında yer almaktadır.

⁴ Bu şiir yazmanın 23. sayfasında yer almaktadır.

neşveli hem rindane şiirlerini beğendiğini ve mecmuasına eklediğini görmekteyiz.

Leylâ Hanım'ın söz konusu mecmuaya giren ve gerek divanında bulunan gerekse bulunmayan şiirlerine bakıldığında divana girmeyen ve çalışmamıza konu olan bu şiirlerin Leylâ Hanım'a ait olduğu kuvvetle muhtemeldir. Elbette bu kesin böyledir demek zordur. M. Fatih Köksal'ın (2013: 326), makalesinde de değindiği gibi bu tür çalışmalarda böyle şüpheler olması oldukça normaldir ve bu şüpheler için sorulan sorulara verilecek cevapların bütünüyle tatmin edici olması oldukça güçtür. Makalemize konu olan bu iki şiire bakıldığında şiirlerin vezin, kafiye, dil ve konu itibarıyla Leylâ Hanım'ın divanında yer alan diğer şiirlerine benzerliği görülmektedir.

Şiirler

1⁵

Diger Na't-ı Şerif-i Leylâ

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1. Ezelden şevkine ben yana geldim yâ Resûlallâh
Cemâliñ şevkine pervâne geldim yâ Resûlallâh
2. Yine bî-hüş olup la'liñ firâkıyla harâb oldum
Çerâğ eyle beni dîvâna geldim yâ Resûlallâh
3. Bu dem Mecnûñ idüp sevdâ-yı zülfiñ verd-i ruhsârîñ
Müselsel 'aşk ile dîvâna geldim yâ Resûlallâh
4. Kerem-kârâ şefâ'at kıl kapundan eyleme mañrûd
Seniñ gibi ulu sultâna geldim yâ Resûlallâh
5. Kuluñ Leylânîñ 'işyânı cihânı tutdı 'afv eyle
Huñzür-ı ravza-i ihşâna geldim yâ Resûlallâh

⁵ Mecmuanın 50. şiiridir. Yazmanın 23. sayfasında yer almaktadır.

2⁶

Münâcât-ı Leylâ

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün

1. Raḥm eyle dil-i ḥaste-i nâ-çâra Ḥudâyâ
Zaḥm-ı dilime senden olur çâre Ḥudâyâ
2. Bir mücrim ü 'âşî kılunum rûy-siyâhım
'Afvuñla nazâr it bu günehkâra Ḥudâyâ
3. Baḳma yüzümüñ karasına rûz-ı ḥaşirde
Baḳışla beni Aḥmed-i Muḥtâra Ḥudâyâ
4. Ol günde bırakma kerem it ḥâ'ib-i ḥâsir
'İşyânım ile eyleme âvâre Ḥudâyâ
5. Nefsim hevesiyle beni sen der-be-der itme
'Aşkından eşer vir bu dil-i zâra Ḥudâyâ
6. Al benligimi kayd-ı sivâdan beni kırtar
Tâ vâşıl olam ru'yet-i didâra Ḥudâyâ
7. Leylâ kılunı âteş-i 'aşkıñla ḥazân it
Düzeḥde kıoyup yakma anı nâra Ḥudâyâ

SONUÇ

Mecmualar klasik edebiyat çalışmalarına katkı sağlayan önemli kaynaklardır. Şairlerin çeşitli sebeplerle divanlarına dahil etmedikleri şiirleri mecmualarda tespit edilebilmektedir. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T3560 numarada

⁶ Mecmuanın 55. şiiridir. Yazmanın 25. sayfasında yer almaktadır.

kayıtlı şiir mecmuasında Leylâ Hanım'ın divanına girmeyen iki şiirini tespit edip araştırmacıların dikkatine sunduk. Leylâ Hanım'ın mecmuada yer alan şiirleri ile divanındaki şiirlerinin mukayesesini yaparak bu şiirlerin ona ait olduğu konusunu aydınlatmaya çalıştık ve Leylâ Hanım'ın şiirlerine daha geniş bir bakış açısı sunmayı hedefledik.

KAYNAKÇA

ARSLAN, Mehmet (2003). *Leylâ Hanım Divanı*. İstanbul: Kitabevi.

ARSLAN, Mehmet (2014). "Leylâ Hanım",

<http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2190> (Erişim Tarihi: 06.11.2019)

AYDEMİR, Yaşar (2007). "Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler", *Turkish Studies*, Cilt: 2, Sayı: 3, s.s. 122-137.

COŞKUN, Vildan vd. (2016). *Dem ile Semâ Arasında Galata Mevlevihânesi Koleksiyonu'ndaki Şiir Mecmualarının Sistematik Tasnifi*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

COŞKUN, Vildan vd. (2018). *Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler*, İstanbul: Kesit Yayınları.

KÖKSAL, M. Fatih (2013). "Bâkî'nin Bilinmeyen Vedâ Gazeli ve Divânında Bulunmayan Bazı Şiirleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10, s.s. 319-330.

ÜNVER, İsmail (2003). "Leylâ Hanım", *İslam Ansiklopedisi*, C. 27, s.s. 157.

YILMAZ, Ozan (2008). "Metin Te'sisinde Şiir Mecmualarının Katkısına Bir Örnek: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 5214 Numaralı Mecmua ve Muhtevası", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, s.s. 255-280.

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020

ss. 627-631

Makalenin Geliş

Tarihi

24/07/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

25/08/2020

Yavın Tarihi

30/08/2020

ZELİLİ'NİN GOŞGULARI*

Tahir AŞİROV¹

Türkmen dili, edebiyatı, tarihi, kültürü, basını üzerine çalışma yapan Abdulhekim Gulmuammedov'un (1885-1931), XX. yüzyıl Türkmen düşünce tarihinde ayrı bir yeri bulunmaktadır (Aşirov 2019: 365-370; Aşirov ve Albayrak 2020a; 106-115; Aşirov ve Arıcan 2020b 101-114).

Gulmuammedov, XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan ünlü Türkmen şairi Gurbandurdı Zelili'nin (1800-1852) şiirlerini "Türkmenin Meşhur, Goşguçularından Magtımguşunın Yegeni. Zelilinin Goşgularıdır" (Türkmen'in Meşhur, Şairlerinden Mahtumkulu'nun

* Zelili, (1926). Türkmenin Meşhur, Goşguçularından Magtımguşunın Yegeni. Zelilinin Goşgularıdır. [Türkmenin Meşhur, çılarından Mahtumguşunın Yegeni. Zelilinin Goşgularıdır]. (Toplap, Tapıp Yazanı. A. Gulmuammedov). Poltoratsk (Aşkabat): Türkmenistan Döwlet Neşriyatı. 57 Sayfa.

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, tahirashirov@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9684-0834.

Yeğeni. Zelili'nin Şiirleridir) adıyla derleyerek 1926 yılında Aşkabat'ta yayınlamıştır (Zelili, 1926). XIX. yüzyılın Türkmen klasik şairlerinden biri olan Zelili'nin gerçek adı Gurbandurdı'dır. Zelili ise onun edebî mahlasıdır (Türkmen Edebiyatının Tarihi 1977: 120). Türkmen dilinin, edebiyatının, düşüncesinin ihyası yönünde aktif eylemler gerçekleştiren Gulmuhammedov, Sovyet Türkmenistanı'nda Zelili'nin tanınmasıyla ilgili değerli çalışma yapmıştır. Nitekim Gulmuhammedov, Zelili'nin "Türkmenin Meşhur, Goşguçularından Magtımğulının Yeğeni. Zelilinin Goşguları" adlı derlemesine, "Söz Başı" başlıklı bir giriş yazısı kaleme almıştır (s. 3-4). Gulmuhammedov girişte, Nadir Şah döneminde Türkmen dilini, edebiyatını, düşüncesini yansıtan yazılarının ortaya çıkmaya ve gelişmeye başladığını belirtmektedir: "... Türkmen hükümeti kurulduktan sonra Türkmenlerimiz arasında büyük bir uyanış devri başlayıp, her tür edebî, felsefî ve dinî şiir - beyitleri yazan Türkmen şairleri ortaya çıkmaktadır" (s. 3). Gulmuhammedov, Emir Ali Şir Nevaî'nin 1925 yılında Aşkabat'ta yayınladığı "Muhakemetü'l-Lugateyn" adlı eseri üzerine kalem aldığı girişinde (Aşirov -Albayrak, 2020b: 141-145) ve Seydi'nin şiirlerini derleyerek 1926 yılında Aşkabat'ta yayınladığı "Türkmenin Adlı Goşguçularından Seydi'nin Goşguları" (Türkmen'in Meşhur Şairlerinden Seydi'nin Şiirleri) adlı kitaba yazdığı önsözde de benzer görüşü açıklamaktadır (Seydi, 1926). Gulmuhammedov, bu dönemde ortaya çıkan Türkmen edebî eserlerini, üç başlıkta toplamaktadır. Birincisi, âşık edebiyatı: "Sayatlı Hemra", "Garıp Şasenem" ve "Zöhre Tahir", ikincisi savaş edebiyatı: "Köroğlu Bek" ve "Yusuf Ahmet", üçüncü ise örf ve âdet, "Ahlak" dinî felsefeler: "Mahtumkulu'nun divanının bir kısmı" ve "Magrup'ının birkaç şiirleri" (s. 3). Ancak Gulmuhammedov Seydi'nin şiirlerini toplayarak 1926 yılında Aşkabat'ta yayınladığı "Türkmenin Adlı Goşguçularından Seydi'nin Goşguları" adlı kitabına yazdığı önsözde ise ayrıca Türkmen şairlerinin isimlerini zikretmektedir (Seydi, 1926: 7).

Gulmuhammedov önsözde, Nadir Şah döneminde Türkmen edebiyatının ilerlemesini sağlayan ortamın, zamanın geçmesiyle kaybolduğunu ifade etmektedir (s. 4). Türkmen şairi Zelili'nin de çetin bir dönemde yetiştiğini belirtmektedir. Yazar bu bağlamda onun biyografisini yazmayı düşündüğünü şöyle açıklamaktadır: "Zelili... bu zamanda yetişen Türkmen şairlerindedir. Şarkı ve şiirlerini yazmaya geçmeden önce şair Zelili'mizin kısaca tercümeihâlini yazmayı uygun gördük" (s.4). Yazar eserde, önsözden sonra "Zelili" başlığını atarak bir bölüm açıp, şairin hayatını ele almaktadır. Gulmuhammedov esere yazdığı girişte, 1800 yılında doğmuş, 1852 yılında da vefat etmiş olduğu kabul edilen (Türkmen Edebiyatının Tarihi 1977: 83) Gurbandurdı Zelili'nin hayatı ve onun dönemi hakkında açıklayıcı bilgi

vermektedir (s. 5-6). Yazar, Zelili'nin hayatına ayırdığı bölümde şairin şeceresinden başlayarak bilgi vermeye girişmektedir: "Türkmen ulusunun Gökleş uruğundan olup, Gökleş'de de "Gerkez" tiresindedir/boyundandır. Zelili, Türkmen'imizin meşhur şairi Mahtumkulu'nun yeğeni olup, tahminen XIII. miçe (asır) hicrinin evvellerinde doğulduğu anlaşılmaktadır" (s. 5). Ayrıca yazar, Zelili'nin Türkmen şairi Mahtumkulu'nun (1733-1783) öğrencisi olduğunu şöyle dile getirmektedir: "O zamanlarda Gökleş uruğu Garri-Gala'da ikamet edip Zelili de Garri-Gala'da doğulmuştur. Mahtumkulu vefat etmeden önce Zelili gençlik döneminde Mahtumkulu'nun terbiyesinde olup, Mahtumkulu'nun yeğeni ve şakirdidir" (s. 5). Bununla birlikte Zelili'nin, dönemin Türkmen şairi Seyitnazar Seydi'nin (1775-1836) de öğrencisi olduğunu belirtmektedir: "O zamanlarda Hive hanlığına kaçan meşhur şair Seydi de Hive'de okuyamadan Garri-Gala'da Gökleş içine gelenden sonra Zelili ile kıyamet kardeş olup Seydi ile arasında hep, şiir ve şarkılar karşılıklı söyleşme olup devam ediyordu. Mahtumkulu ve Seydi gibi iki büyük şairin terbiyesini gören genç Zelili'miz yavaş yavaş büyük şairlerden olmuştur" (s. 5-6). Zelili'nin hayatının çetin geçtiğini ve elli -altmış yaşlarında vefat ettiğini belirtmektedir (s. 6).

Gulmuhammedov'un eserinde, Zelili'nin hayatına mahsus bölümde getirdiği bilgilerin, şairin biyografisinde atılan ilk adım olduğunu söylemek mümkündür. Yazarın eserinden sonra Sovyet Türkmenistanı'nda şairin hayatı ile ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. S. A. Garriyev'in editörlüğünde 1977 yılında yayınlanan "Türkmen Edebiyatının Tarihi" (Türkmen Edebiyatının Tarihi) adlı eserde, Gurbandurdı Zelili'nin hayatı ve şiirleri ile ilgili değerli bilgiler verilmektedir (Türkmen Edebiyatının Tarihi 1977: 120-140).

Gulmuhammedov eserinde şiirlerden önce "Anladış" (Açıklama) başlığı altındaki birinci kısımda, Zelili'nin şiirlerinin sayısı ile ilgili bilgi vermektedir: "Zelili'nin şiirlerini yayımlandığında, her bir şiirinin başına 1-2 diye sayı rakamları yerleştirdik. Böylece Zelili'nin 30 şiirini topladık" (s. 7). İkinci kısımda ise Zelili'nin şiirlerinin isimlendirilmesi konusunu açıklamaktadır: "Zelili'nin şiirlerini yayımlandığında, her şiirin kendi içeriğinden alarak parantez içinde şiire bir isim verdik. Örneğin: 1. rakamlı şiirde (Paç Eder) diye çıkarım yaptık ve diğerleri de bunun gibidir" (s. 7). Gulmuhammedov'un, Zelili'nin şiirlerini içeriğine göre isimlendirilmesinin sonraki döneme etki ettiği veya bazı değişikliklerle aynen devam ettiğini söylemek mümkündür.

Zelili'nin şiirleri, eserin 9-57 sayfaları arasında yer almaktadır. 1. Paç Eder (s. 9), 2. Gaçar (s. 10), 3. İren Yalı (s. 11), 4. İl İle Yağı (s. 12-13), 5. Vatanım (s. 14), 6. Tanımaz (s. 15-16), 7. Meñzâr (s. 16-17), 8. Güyç Bolar (s. 18-19), 9. İşiñi Gör (s. 19-21), 10. Dert Galar (s. 21-22), 11. Yağşdır (s. 23), 12. Bahar (s.

24), 13. Deň Bolar (s. 25-26), 14. Seydi (s. 26-30), 15. Bigäne Yagşı (s. 30-31), 16. Eglenmez (s. 32-33), 17. Özüň (s. 34-35), 18. Gaplatda (s. 36-37), 19. Esir Bolup (s. 38-39), 20. Aldadı (s. 40-41), 21. Döndi (s. 42-43), 22. Köp Alandadır (s. 44-45), 23. Gallaç (s. 46). 24. Elli Yaşyň İçinde (s. 47-48), 25. Bolmaz (s. 49), 26. El Göter (s. 50), 27. Bende (s. 51-52), 28. Namartdan (s. 52--54), 29. Hoca Han (s. 54-55), 30. Çopan (s. 56-57).

Gulmuhammedov'un Zelili'nin şiirlerini ihtiva eden "Türkmenin Meşhur, Goşguçularından Magtımğunın Yegeni. Zeliliniň Goşgularıdır" (Türkmen'in Meşhur, Şairlerinden Mahtumkulu'nın Yeğeni. Zelili'nin Şiirleridir) isimli derlemesinin, Türkmen edebiyat tarihinde şairin şiirlerine mahsus ilk çalışma olduğunu söylemek mümkündür. Aynı şekilde Gulmuhammedov'un Zelili'nin şiirlerini ihtiva eden eseri yayınlamasıyla Türkmenistan'da Zelili'nin hayatı ve şiirleri üzerine çalışmalar başlamıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Ahundov, A. G. (1940). Zelili. Saylanan Goşgular. Aşgabat.; Karıyev, B.A. (1943). Zelili ve Onun Dövri. Aşgabat.; Gurbansähedov, G. (1945). Gurbandurdı-Zelili. Aşgabat.; Zelili, (1954). Goşgular. Aşgabat.; Durdiyev, S. (1960). Zelili. Goşgular, Aşgabat, TSSR İlimler Akademiyasının Neşiryatı.; Övezgeldiyev, M. (1982). Zelili Saylanan Eserler. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.; Miradov, S. (1983). Zelili-Şahırın Dövri Hem Döredicilik Dünyesi, Aşgabat, Türkmenistan Neşiryatı.

Gulmuhammedov'un Zelili'nin şiirlerini ihtiva eden eseri, XX. yüzyılın 20-30'lu yıllarında Türkmen edebiyatını, özellikle de Türkmen şairi Gurbandurdı Zelili'nin hayatını ve şiirlerini içine alan önemli bir kaynaktır. Derleme, Zelili'nin hayatı ve şiirleri, Türkmen edebiyatı tarihi açısından da değerli bir yayındır. Ayrıca bu eserin ihtiva ettiği şiirlerin, sonraki yayınlara göre kendine özgü yanı bulunmaktadır. Nitekim Türkmen geleneğine bağlı kitaptaki zikri geçen şiirlerin, Sovyetler Birliğinin sonraki döneminde Türkmenistan'da yayınlanan eserlere kıyasla daha özgün olduğunu görmek mümkündür. Özellikle Gulmuhammedov'un yayını, Türkmen dilinin, edebiyatının, düşüncesinin tarihi sürecini göstermesi açısından da önemli bir metindir.

KAYNAKÇA

- AŞIROV, Tahir (2019). "A. Gulmuhammedov (1885-1931)'un Türk Kurultayı Ve Türklük Bilimine Bakışı". *A.Y.Ü. VIII. Uluslararası Türkoloji Kongresi. 8-10 Ekim 2019, Türkistan/İstanbul.* s.s. 365-370.
- AŞIROV, Tahir ve ALBAYRAK, Çağdaş (2020a). "Sovyet Türkmenistanı'nın İlk Yıllarında Edebî Eleştiri -A. Gulmuhammedov ile H. Şahberdiyev Eleştirileri Bağlamında-". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, s.s. 106-115.*

- AŞİROV, Tahir ve ARICAN, Osman (2020b). "A. Gulmuhammedov'a (1885-1931) Göre Türkistan'da Milli Matbuat". *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, s.s. 101-114.
- AŞİROV, Tahir ve ALBAYRAK, Çağdaş (2020c). "Emir Ali Şir Nevaî. (1925). Muhakemetü'l-Lugateyn. (Haz. Abdülhakim Gulmuhammedov). Poltoratski (Aşkabat): Türkmenistan Devlet Neşriyatı. 90 s.". *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, Cilt: 4, Sayı: 1, s.s. 141-145.
- Seydî, (1926). *Türkmenin Adlı Goşguçularından Seydî'nin Goşguları*. (Toplap Toplap Yazuvçı. A. Gulmuhammedov). Poltoratsk (Aşkabat): Türkmenistan Dövllet Neşriyatı.
- Türkmen Edebiyatının Tarihi*, (1977). III. tom. I. kitap. (red. S.A. Garriyev). Aşkabat: İlim neşriyatı.
- Zelili, (1926). *Türkmenin Meşhur, Goşguçularından Magtımğulının Yegeni*. Zelilinin Goşgularıdır. [Türkmenin Meşhur, çılarından Mahtımğulının Yegeni. Zelilinin Goşgularıdır] (Toplap Tapıp Yazanı. A. Gulmuhammedov). Poltoratsk (Aşkabat): Türkmenistan Dövllet Neşriyatı.

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020

ss. 632-636

Makalenin Geliş

Tarihi

09/05/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

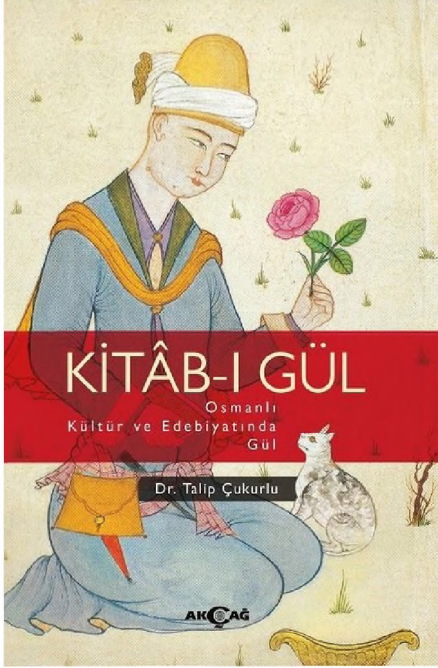
18/08/2020

Yayın Tarihi

30/08/2020

KİTÂB-I GÜL – OSMANLI KÜLTÜR VE EDEBİYATINDA GÜL¹

Abdulkadir SARUK²

Kitâb-ı Gül adlı çalışma, Talip Çukurlu tarafından kaleme alınmış, eserin ilk baskısı 2019 yılında Akçağ Yayınları tarafından yapılmıştır. Kitâb-ı Gül, 430 sayfadan ibaret bir eserdir. Eser, Talip Çukurlu'nun doktora tezinin genişletilmesiyle ortaya çıkmıştır. Gül ile alakalı akla gelebilecek her türlü soruya cevap veren eser, yedi ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler şunlardır:

Birinci Bölüm: *Gülün Yansımaları*

İkinci Bölüm: *Gülün Klasik Türk Şiirine Yansımaları*

Üçüncü Bölüm: *Gülün Unsurları ve Çeşitleri*

Dördüncü Bölüm: *Gül-Din ve Tasavvuf*

Beşinci Bölüm: *Gül ve Toplum*

Altıncı Bölüm: *Gül ve İnsan*

¹ Çukurlu, Talip (2019). Kitâb-ı Gül - Osmanlı Kültür ve Edebiyatında Gül, Ankara: Akçağ Yayınları.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. abdulkadir_saruk@windowslive.com, ORCID ID:0000-0003-4563-4755.

Yedinci Bölüm: *Gül ve Tabiat*

Kitâb-ı Gül, 14. ve 19. yüzyıllar arasında genel olarak gazel nazım şekliyle yazılmış beyitlerin yer aldığı ve her yüzyılın önde gelen şâirlerinin gülle ilgili örnek beyitlerinden oluşmuş bir eserdir. Ancak bunun yanında kimi zaman eserde kasîdelerden, bentlerden ve kıt'alardan örnek beyitler seçildiği de tespit edilmiştir.

Gülün Osmanlı toplum hayatındaki yerini tespit etmek, kültür, sanat ve edebiyat dünyasının en önemli araçlarından biri olduğunu ortaya koymak, şâirlerin gerçek-mecaz hangi yönleriyle güllü şiirlerde kullandıklarını açıklamak ve bunun neticesinde gülün klâsik Türk şiirine katkısını belirlemek Kitâb-ı Gül'ün konusunu oluşturmaktadır. Bu eserle, çiçeklerin sultanı kabul edilen gülün, Osmanlı sosyal hayatına, kültür ve edebiyatına, şiire ve bilhassa gazellere yansıyan yönlerini ortaya çıkarmak, gülün diğer çiçeklerle hangi açılardan ilişkilendirildiğini tespit etmek, günlük hayatın hemen her alanındaki kullanımını belirlemek amaçlanmıştır.

Kitâb-ı Gül'de, gülün sadece şiirde değil, minyatürde, halkın geleneklerinde, inançlarda, kozmetikte, ilaç yapımında, giyim kuşamda, çocuklara isim takmada, tarihî-efsanevî şahsiyetleri tarif etmede vb. kendine önemli bir yer edinmiş bitkisel ve kültürel bir miras konumunda olduğuna eserin genelinde değinilmiştir.

Dîvân şâirlerinin gül ile ilgili yaptıkları benzetmeler, kullandıkları belli başlı mazmunlar gül ile ilgili ortak bir kültürün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Dîvân şiiri olarak da adlandırılan klâsik Türk şiirinde gül, genel olarak bir güzellik sembolü olmakla birlikte aynı zamanda aşkın, sevgilinin, temizliğin simgesi haline gelmiştir. Eserde yanakta çıkan kırmızı lekelerden, tarikat taçlarına; mezar taşı işlemelerinden tatlılara; kişi, yer isimlerinden çinilere ve kumaş desenlerine kadar Türk kültürünün hemen her alanında kendine yer edinen gülün, Osmanlı coğrafyasının en önemli anlatım unsurlarından biri olduğu vurgulanmıştır. Kitâb-ı Gül'de bu unsurlar genellikle gazellerden seçilen beyitlerle örneklenerek gülün kültürümüzdeki yeri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kitâb-ı Gül'ün birinci bölümünde genellikle gülün tarihçesi üzerinde durulmuş ve antik dönemlerden günümüze kadar hemen her medeniyette simgesel bir anlama sahip olduğu tespit edilmiştir. Gül kelimesinin ve gülden türeyen birçok kelimenin Anadolu'nun birçok yerinde çocuklara hâlâ isim

olarak verildiği, semâvî dinlerde de kendilerine özgü birer anlama sahip olduğu, gülün sadece edebiyatta değil, minyatürde, seramikte, dokumada, tezhipte, ahşapta, yer isimlerinde, rüya tabirlerinde vb. kullanımını üzerinde durulmuştur.

Eserin ikinci bölümünde gülün yetiştirilmesi, sevdiği toprak türleri, gül yağı ve gül suyu çıkarılması, gülün meyve vermemesi, gülün yılda bir defa açması, kışın soğuktan korunması, gülün güneşle açması, bahar yağmurlarının güle faydalı olması, dikensiz gül yetiştirilmesi gibi bitkisel özelliklerin klâsik Türk şiirine yansıyan yönleri üzerinde durulmuştur. Çünkü Klâsik Türk şiirinde bir güzellik sembolü olan gül, sevgiliyi simgeler. Sevgili, güle veya rengi, şekli, dokusu, kokusu vb. yönlerden gülün bir özelliğine benzetilir. Eserde seçilen örnek beyitlerde de bu durum açıkça ortaya konmuştur.

Dîvân şâirleri gülün açmadan önceki hali olan goncayı, gülün yaprağını, dikenini, fidanını, üzerinde oluşan çiğ damlalarını çeşitli vesilelerle sevgiliye, sevgiliye ait bir özelliğe, âşîğın bir haline veya rakibe benzetmişlerdir. Üçüncü bölümde gülün ve unsurlarının somut-soyut manaları, goncanın şaire hayal ettirdikleri ve gül çeşitleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Dîvân şiirinde hâkim olan gül rengi kırmızıdır. Bunda, sevgilinin dudağının ve yanağının; şarap, kan, ateş vb. unsurların renginin kırmızı olmasının, gülün rengini bülbülün kanından alması efsanesinin ve şairlerin genel olarak kırmızı gülü kullanmalarının payı büyüktür. Bundan dolayı da kırmızı gül ve etrafındaki soyut ve somut manaların izleri ele alınan beyitlerde görülmektedir.

Gülün dînî ve tasavvufî yönünün işlendiği kısım ise dördüncü bölümdür. Özellikle Hz. Muhammed (sav) başta olmak üzere, Hz. İbrahim, Hz. Yâkup, Hz. Yûsuf, Hz. Süleyman, Hz. Musa, Hz. İsa gibi peygamberlerin, dînî şahsiyetlerin, dînî kavramların çeşitli yönleriyle güle benzetildikleri görülmüş, tasavvufta, tarikatlarda gülün çeşitli manalara geldiği örnek beyitlerle ortaya konmuştur. Hz. Muhammed'in güle benzetildiği, terinin gül gibi koktuğu, teninin gül rengi olduğu beyitlerin temel konusunu oluşturmaktadır. Bunun yanında birçok peygamber kıssası da güle ilişkilendirilmiştir.

Osmanlı toplumunda gül çok önemli bir yer edindiği için birçok alanı etkilemiştir. Sosyal hayattaki kişilerin giyim-kuşamları, süsleme, mutfak, mimarî, tedavi, atasözü ve gelenekler vb. güle ilişkileri bakımından beşinci bölümde ele alınmışlardır. Özellikle elbiseler üzerindeki gül işlemelerinin,

şâirlerin dikkatini çektiği, kitap isimlerine en çok yansıyan çiçeğin gül olduğu, gülden gül suyu, gül şerbeti, güllaç, gül şekeri yapıldığı beyitlerle örneklendirilmiştir. Gülle ilgili birçok atasözü ve deyim de beyitlerde kendine yer bulmuştur. Bunların yanında tarihî, efsanevî şahsiyetler ve topluluklardan bahsedilerek Dahhâk, Nemrûd, Ayâz, Ferhâd-Hüsrev-Şîrin, Tatar gibi tarihî şahsiyetlerle ilgili kıssalar gül ile beraber ele alınmışlardır.

Kitab-1 Gül'ün altıncı bölümünde ise gül-sevgili, âşık ve diğer şahsiyetler üzerinde durulmuştur. İnsanın çocukluk, gençlik ve yaşlılık evreleri gülün gelişim evrelerine benzetilmiştir. Sevgilinin bedeni, uzuvları, maddî ve manevî halleri ile gül arasında çeşitli ilişkiler kurulmuştur. Sevgilinin ağzı, dudağının rengi, yanağı, teni, güle benzetilmiştir. Davacı, dadı, çalgıcı, şâir, gelin, defterdâr vb. gibi sosyal hayatta şairin karşısına çıkan diğer şahsiyetler de gülle ilişkilendirilmiştir.

Eserin yedinci bölümünde gülün, tabiattaki anâsır-ı erba'a, kozmik âlem, dünya, ay, güneş, hayvanlar ve diğer çiçeklerle ilişkisi işlenmiş ve kâinatta mevcut birçok varlık ile çeşitli yönleriyle ilişkisi ele alınmıştır. Özellikle gül-bülbül ilişkisi Dîvân şiirinin en önemli mazmunlarından olduğu için geniş bir yelpazede işlenmiş ve gülün kırmızı rengini bülbülün kanından aldığı yönündeki efsaneler beyitlerde sıkça işlenmiştir. Bunun yanı sıra arzu, maksat, ikbâl, sabır gibi soyut kavramların gül ile ilişkileri üzerinde durulmuş, gülün diğer çiçek ve ağaçlarla benzerlik yönleri örnek beyitlerle ortaya konmuştur.

Kitâb-1 Gül, gülün çok zengin bir edebî kültürün vazgeçilmez bir parçası olduğunu, etrafındaki birçok unsurun edebî metinlere dâhil edildiğini, gülle ilgili maddî ve manevî birçok unsurun ele alındığını, klâsik Türk şiirinin vazgeçilmez unsurlarından biri olduğunu anlatır. Gülün dinî yönden birçok kıssa ile ilişkilendirildiğini, tasavvufta birçok tarikatın sembolü olarak kullanıldığını, pek çok tarihî ve efsanevî kahramanın gül ile bezerlik ilişkilerinin kurulduğunu vb. yani gül ile ilgili her şeyi ayrıntılı bir şekilde ele alır. Kitâb-1 Gül, gülle ilgili aklımıza takılan birçok soruya cevap veren ve son derece akıcı bir dili ve okuyucuyu yormayan ve seçilen örnek beyitlerle okuyucuları zengin bir mana denizine taşıyan, adından da anlaşılacağı üzere gülü bütün teferruatlarıyla anlatan edebî bir eserdir.

Kitâb-1 Gül, gülün sosyal hayatımıza, edebiyatımıza, kültürümüze yansıyan yönlerini ortaya koyması açısından önemlidir. Gülle ilgili daha önce değinilmemiş, gözden kaçmış bütün her şeyi bir arada bulabileceğimiz bir eser

olan Kitab-ı Gül, tabiri caizse bir “gül ansiklopedisi” niteliğindedir. Hem kâsik Türk edebiyatı meraklıları için hem de gülle ilgili araştırma yapacak kişiler için önemli bir kaynak kitap özelliği taşıyan Kitâb-ı Gül, dîvân şiirinden seçilen örnek beyitlerle de okuyucuya gülle alakalı farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Çünkü gül, klâsik Türk edebiyatı ürünlerinde birçok yönden ele alınmış ve şiirlerde birçok unsur ile beraber kullanılmıştır.

Eserde her yüzyılın önde gelen ve ismi daha az duyulmuş şâirlerin şiirlerinden örnek beyitler seçilmesine rağmen taranan dîvân sayısının 120'yi bulduğunu belirten Talip Çukurlu, Kitâb-ı Gül'ün ne kadar ayrıntılı ve emek isteyen bir çalışmanın ürünü olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca gülün sadece klâsik şiirimizdeki yönleri değil günümüzde de gülün ele alınmış biçimi eserde kendine yer bulmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kitâb-ı Gül'de gülle alakalı ele alınan örnek beyitlerin geneli gazellerden alınmıştır. Eserle ilgili yapılabilecek tek eleştiri sadece gazellerden örnek beyitlere yer verilmesidir. Dîvânlarda bulunan diğer nazım türlerinde de gülle alakalı farklı manalar bulunabilirdi. Özellikle kasidelerde gülün hem Hz. Muhammed (sav) hem de dönem padişahlarını nasıl temsil ettiği konusunda daha fazla örnek beyit alınarak gülle alakalı farklı temsillere ulaşılabilirdi.

Sonuç olarak Kitâb-ı Gül, dîvân şiirine ilgi duyan okuyucular ve bu konuda ayrıntılı çalışmalar yapacak olan araştırmacılar için önemli bir kaynak kitap hüviyeti taşımaktadır. Çünkü gül yetiştiriciliğinden, gül çeşitlerinden, gülün dîvân şairleri tarafından nasıl kullanıldığından tutun da gülün tasavvuftaki soyut manalarına, tabiattın dört temel unsuru olan ateş, su, toprak ve havayla ilişkisine kadar birçok şey Kitâb-ı Gül'de yer almaktadır. Talip Çukurlu'nun dediği gibi, Kitâb-ı Gül'de, evrenin gözde çiçeği olan gülün birçok kültürdeki hiç duymadığımız özelliklerini ve Osmanlı toplum hayatının ayrılmaz bir parçası olarak Osmanlı şiirine yansıyan benzersiz yönlerini bulacaksınız.